فضائل القرآن

Kur'ân'ın Faziletleri

İmâmuddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl İbn Kesîr
(701-774 / 1301-1373)

mütercim
MEHMED SOFUOĞLU
İst. Yüksek İslâm Enstitüsü Öğretim Üyesi

KUR'ÂN'IN FAZÎLETLERİ

İMÂDUDDÎN EBU'L — FİDÂ İSMÂİL İBN KESÎR
(701 — 774 / 1301 — 1373)

MÜTERCİM
MEHMET SOFUOĞLU
İst. Yüksek İslâm Enstitüsü Öğretim Üyesi

Bu kitap, TÜRKİYE KALKINMA VE DAYANIŞMA VAKFI'nca kurulan TÜRDAV Basım Yayım Limited Şirketi tarafından neşredilmiştir.

Kitap isteme adresi :

TÜRDAV Basım Yayım Ltd. Şti.
P. K. 882 — İSTANBUL

Tel : 26 64 49

Posta çeki : 93858

İdare yeri :

TÜRDAV Basım Yayım Ltd. Şti.
Çatalçeşme Sok. 23 — Cağaloğlu - İstanbul.

Kapak : Nurettin Ünal

Dizgi Baskı : Doyuran Matbaası

Baskı yeri ve tarihi : İstanbul 1978

İÇİNDEKİLER

KONULAR **SAHÎFELER**

GİRİŞ HUTBESİ

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله نحمده ونستعينه من يهده الله فلا مضل له ومن يضلل فلا هادي له. خير الحديث كتاب الله وخير الهدي هدي محمد شر الأمور محدثاتها وكل بدعة ضلالة

HAMD ALLÂH'A MAHSUSDUR, ONA HAMDEDER, ONDAN YARDIM İSTERİZ. ALLAH KİME HİDÂYET VERİRSE ARTIK ONU HİÇ SAPTIRACAK YOK, SAPTIRDIĞINI DA HİÇ HİDÂYET VERİCİ YOKDUR. SÖZÜN EN HAYIRLISI ALLÂH'IN KİTÂBI, YOLUN EN HAYIRLISI DA MUHAMMED'İN YOLUDUR. (DİNDE) İŞLERİN EN ŞERLİLERİ SONRADAN ÎCÂD EDİLEN BİD'ATLARDIR. HER BİD'AT DA SAPIKLIKTIR. (1)

---

(1) Muslim, Cumua, tahfîfu's-salât ve'l-hutbe rak. 45, Cabirden. Bu hutbe mukaddimesinde peygamberin HAMD ettiği bildirilmiş, kullandığı sîga zikredilmemiştir.

Bu hutbe girişinin üçüncü satırı yani SÖZÜN EN HAYIRLISI ALLÂH'IN KİTABI, YOLUN EN GÜZELİ MUHAMMED'İN YOLUDUR kısmı, Buhâri, edeb, bâb fi'l-hedyi' s-sâlih rak. 122'de ibn Mes'ûddan rivâyet edilmektedir.

Bunu, SÖZÜN EN DOĞRUSU ALLÂH'IN KİTABI, YOLUN EN FAZİLETLİSİ DE MUHAMMED'İN YOLUDUR şeklinde Ahmed ibn Hanbel, Câbir'den de rivâyet etti.

Aynı hadis, bu tercememizin «Kur'an tilâveti, faziletleri ve «Kur'ân ehlinin faziletleri ile ilgili dağınık hadisleri toplayan kitâb» bölümünde de geçmektedir.

İBN KESÎR'İN HAL TERCEMESİ (2)
(701-774/1301-1373)

NESEBİ, DOĞUMU, YETİŞMESİ

Ebu'l-Fidâ Imâduddîn İsmâil ibni'ş-şeyh Ebî Hafs Şihâbuddîn Umer İbn Kesîr ibn Dav'ibn Kesîr ibn Zer'el -Kuraşî'dir, aslen Busrâ'l, yetişme, terbiye ve öğretim yeri ise Dımaşk (Şam) dır.

İsmâîl ibn Umer 701/1301 yılında Dımaşk'ın doğu tarafında bulunan Busrâ şehrinin Mecdel köyünde doğdu. Babası bu köyün hatîbi idi. İsmâîl, dördüncü yaşında iken vefat etti. Bundan sonra İsmâîl'i onun erkek kardeşi Şeyh Abdulvahhâb terbiye etti. Ve böylece İsmâîl ilk tahsilini ondan yaptı.

ÜSTÂDLARI:

Sonra ömrünün beşinci yaşında 706/1306 yılında Dımaşk'a gitti. Orada ibnu'l-Ferkâh diye meşhur eş-Şeyh Burhânuddîn İbrâhîm ibn Abdirrahman el-Fezârî (729/1329) den ders okudu. İysâ ibnu'l-Mut'ımden, yüz seneden fazla yaşayıp ibnu'ş-Şıhne diye meşhur olan Ah-

---

(2) Kaynakların başlıcaları şunlardır:
Ebu'l-Mehâsin Celâluddin Yûsuf ibn Seyfuddin el-ma'rûf bi-ibn Tanrıberdi el-Atabeki (874/1470); el-Menhelü's-sâfi ve'l-Müstevfi ba'de'l-vâfî.
El-Hâfız ibn-Hâcer el-Askalânî (852/1448); ed-Dureru'l-Kâmine fî A'yâni'l-mieti's-sâmine.
El-Hâfız Ebu'l-Mehâsin el-Hüseyni, Zeylü't-Tezkire.
Celâlü'ddîn es-Suyûtî (911/1505), Zeylüt-Tezkire.
İbn Nâsıruddin ed-Dımaşki (842/1438), er-Reddu'l-Vâfir.
Abdu'l-Hayy İbnu'l-Imâd el-Hanbeli (1089/1678), Şezerâatu'z-Zeheb fî Ahbâri men zeheb, VI, 238.
Muhammed ibn Ali ed-Dâvûdi el-Mâliki (945/1538), Tabakâtu'l-Müfessirîn.
Kâtib Çelebi, Keşfu'z-Zunûn II, 1277-1278.
Taşköpri Zâde, Miftâhu's-Saâde I, 204.
Bağdadlı İsmâil Paşa, Esmâu'l-Müellifîn I, 215.
Yûsuf Elyân Serkis, Mu'cemu'l-Matbûâti'l-Arabiyye ve'l-Muarrabe, Mısır 1346 : 1928, I, 225 - 226.
İslâm Ansiklopedisi... V/2 s. 762 ibn Kesîr maddesi.
Hayruddîn Ziriklî, el-A'lâm... I, 383.
Umer Rızâ Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifîn II, 283-284.
Muhammed Huseyin ez-Zehebi, et-Tefsir ve'l-Müfessirûn I, 242-247.

med ibn Ebî Tâlib'den, el-Haccâr (730/1330) dan, Şâm'ın meşhur târihçi âlimi el-Kasım ibn Asâkir (723/1323) den, İbnu'ş-Şirâzî'den, Zâhiriyye Medresesi reisi Ishâk ibn Yahyâ el-Âmidî (725/1325)den Muhammed ibn Zerrâd'dan dersler dinleyip rivâyetler işitti. Tehzîbu'l-Kemâl ve Etrâfu'l-Kutubi's-Sitte sâhibi olan eş-Şeyh Cemâl Yûsuf ibnu'z-Zekkiyy el-Mizzî (742/1342) nin derslerine çok devam etti, ondan menfaatlandı ve icâzet alıp müstakil üstâd derecesine yükseldi. Ve bu hocasının kızı ile de evlendi.

Şeyhu'l-İslâm Takıyyuddîn İbn Teymiyye (728/1328) nin huzurunda çok okudu, onun müdâvimi olup ondan ayrılmadı.

Onu sevdi ve ilimlerinden çok faydalandı.

Tarihçi Hâfız Şemsüddîn ez-Zehebî Muhammed ibn Ahmed ibn Kaymaz (748/1348) ın huzurunda da okudu.

İbn Kesîr'e, Mısır'dan Ebû Mûsâ el-Karâfî, el-Huseynî, Ebu'l-Feth ed-Debbûsî, Ali ibn Umer el-Vânî, Yûsuf el-Hatenî ve diğerleri de icâzet vermişlerdir.

İLMÎ KUDRETİ

İbn Kesîr ilimde yüksek dereceye ulaşmıştır. Âlimler onun ilminin genişliği, ilim maddelerinin bolluğu, bilhassa Tefsîr, Hâdis ve Tarihdeki üstünlüğüne şahâdet etmişlerdir.

Hâfız Şemsuddîn ez-Zehebî, el-Mu'cemu'l-Muhtass'da ondan şöyle bahsetti: «İmâm, müftî, üstün muhaddis, mütefennin fakîh, sağlam hadisçi, naklettiğini iyi nakleden bir müfessirdir. Onun fâideli tasnifleri vardır.»

İbn Hacer, ed-Dureru'l-Kâmine...'sinde şöyle dedi: «O, hadîs metinleri ve ricâlinde mütâlaa olarak hadîsle meşgul olmuş, tefsîri toplamış, ahkâm hakkında da büyük bir kitâba başlamıştı. El-Bidâye ve'n-Nihâye adını verdiği târihi topladı. Tabakâtu'ş-Şâfiye'yi te'lîfe çalıştı. Buhârî şerhine de başlamıştı. O ihâtası çok, muâşereti tatlı, hoş bir âlim idi. Eserleri hayatında memleketlere yayıldı, insanlar onun vefâtından sonra da tasnîfleriyle faydalandılar. O âlî isnâdları tahsîlde, nâzilden âlîyi ayırmada ve benzeri fenlerde hadîsçilerin yolu üzere değildi, o ancak fakîh muhaddislerden idi. Bununla beraber İbn Salâh'ın Ulûmu'l-Hadîs kitâbını (İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs adiyle) kısaltmıştır ki bunda kendisine âid olan birçok fâideli ilâveler de vardır.»

Suyûtî, İbn Hacer'in yukarıdaki sözüne cevab vererek İbn Kesîr hakkında şöyle demiştir: «İbn Kesîr, hadîs ilminde, hadîsin sahîhini, hastasını, illetlerini, tarîklerinin ihtilâfını, cerh ve ta'dîl yönünden hadîs râvîlerini bilmekde kendisine dayanılan bir dayanaktır. Ammâ âlî, nâzil ve bunun gibi şeylere gelince bunlar bakiyyeler ve fazlalıklar olup mühim olan asıllardan değildir.»

Meşhûr târihçi Ebu'l-Mehâsin Cemâluddîn Yûsuf ibn Seyfuddîn -ki İbni Tanrıberdî el-Hanefî diye meşhur olmuştur- el-Menhelu's Sâfî ve'l-Mustevfî ba'de'l-Vâfî adlı kitabında şöyle dedi: «Şeyh, İmâm, allâme İmâmuddîn Ebu'l-Fidâ, ilmî maşgaleden hiç ayrılmadı. İlim işinde devamlı emek çekib çalıştı, tahsîl etti, yazdı. Fıkıh, tefsîr ve hadîsde tam ve kâmil dereceye ulaştı. Topladı, tasnîf etti, okuttu, tahdîs etti, te'lîf eyledi. Onun hadîsde, tefsîrde, fıkıhda, arabca ve diğer sâhalarda büyük bir ıttılâı vardı. O ölünceye kadar fetvâ verip ders okutmuştur.»

İbn'l-Kadî, Tabakât'ında şöyle bir görüş zikretti: «İbn Kesîr, İbn Teymiyye'ye husûsi bir bağlılığı, onu müdâfaa etmesi ve görüşlerinde ona tâbî olması vardı. Talâk meselesinde İbn Teymiyye'nin re'yine uygun fetvâ verirdi. İşte bu sebepden dolayı mihnete ve ezâya uğratıldı.»

Dâvûdî, Tabakâtu'l-Müfessirîn'de şöyle dedi: «İbn Kesîr âlimlerin hâfızların önderi, mânâlar ve lâfızlar ehlinin dayanağı idi. Zehebî'nin ölümünden sonra Ummu Sâlih Medresesinin reisliğine getirildi. Sübkî'nin ölümünden sonra da kısa bir müddet el-Eşrefiyye Medresesi reîsliğinde bulundu, sonra bu ikinci vazife kendisinden alındı.»

İbnu'l-İmâd el-Hanbelî, Şezerâtu'z-Zeheb... kitabında şöyle dedi: «Büyük hâfız Imâduddîn, et-Tenbîh adlı kitabı ezberledi ve 718 yılında onu arzeyledi. İbn Hâcib'in Muhtasarını da ezberledi. İlmî ihâtası çok, unutması az, anlayışı sağlam idi. Arabça hususunda lisancılarla ortaklık ederdi. Vasat derecede nazım dizerdi. İbn Habîb onun hakkında şöyle demiştir: «O, te'vîl erbâbının söz sâhibidir. İşitti, topladı ve tasnîf etti. İşitmelerini fetvâ ile şevklendirib zîynetledi. Tahdîs etti ve ifâde edib fâidelendirdi. Fetvâlarının yaprakları beldelere uçtu. O zaptetme ve yazma ile meşhur oldu. Târih, hadîs ve tefsîrde ilim riyâseti kendisine ulaştı.»

İbn Kesîr, zapt ve tahrîr ile meşhur olmuş, tarih, hadîs ve tefsîrde ilim riyâseti kendisine ulaşmıştır. O şu sözlerin söyleyicisidir:

تَمُرُّ بِنَا الأَيَّامُ تَتْرَى وَإِنَّمَا نُسَاقُ إِلَى الآجَالِ وَالعَيْنُ تَنْظُرُ

فَلَا عَائِدٌ ذَلِكَ الشَّبَابُ الَّذِي مَضَى وَلَا زَائِلٌ هَذَا المَشِيبُ المُكَدِّرُ

«Günler bizleri birer birer ard arda götürüyor.
Bizler göz baka baka ecellere sevk olunuyoruz.
Ne geçmiş olan o (güzel) gençlik geri gelecek,
Ne de keder verici olan bu saç sakal ağarması zâil olacaktır!».

TALEBELERİ:

İbn Kesîr'in talebeleri çokdur. İbn Hâcer de bunlar arasındadır. Talebelerinden biri olan İbn Hıccî onun hakkında şöyle demiştir: «O, hadîs metinlerini, eriştiğimiz âlimler içinde en çok ezber bileni, ricâlinin cerh ve ta'dîlini, sahîhini, hastasını en iyi tanıyanı idi. Kendi akranı olanlar ve üstadları onun hakkında bunu itirâf ediyorlar. Yanına gidip gelmem çok olmasına rağmen onunla her buluşmamda muhakkak kendisinden faydalandığımı bilmekteyimdir.»

VEFATI:

İbn Hacer: «Ömrünün sonunda gözleri görmez olmuştu,» dedi. El-Menhelu's-Sâfî sâhibi: 774/1373 yılı Şa'bân'ın 26 ıncı Perşembe günü takrîben 74 yaşında olarak Şâm'da vefat etti, dedi. Sûfiyye kabristanına üstâdı İbn Teymiyye'nin yanına gömülmüştür. (Allah her ikisine rahmet eylesin, âmîn!)

Muhakkak ki İmâm İbn Kesîr için, nakl ve akl âlimlerinden birçok büyük zâtların bol bulunduğu bir asırda tahsîl ve tasnîf yolunda çalışmalarla dopdolu ilmî bir hayat vardır. Nitekim bunun böyle olduğuna sîreti hakkında kendi asrının tarihçileri ve onlardan sonrakilerinin sözlerinden yukarıya aldığımız hülâsalar şehâdet etmektedir. İbn Kesîr'ın ilmi, tefsîrini yahud tarihini okuyacak olanlara apaçık tecellî edecektir. Bu iki eser onun te'lîf ettiklerinin en hayırlısı ve insanlar için tahrîc ettiklerinin en güzelidir.

KİTABLARI VE RİSÂLELERİ:

İnb Kesîr, uzun kitablar ve kısa risâleler te'lîf etmiştir. Bunları kısaca tanıtmağa çalışalım:

I. Tefsîru'l-Kur'ânı'l-Azîm. Bu rivâyet tefsîrlerinin en faydalısıdır. Bunda evvela Kur'ânı Kur'ânla tefsîr eder. Sonra senedleriyle birlikde muhaddislerin dîvânlarındaki meşhûr hadîslerle tefsîr eder. Bu hadîslerin senedleri üzerine cerh ve ta'dîl yönünden kelâm edib içlerinde bulunan garîblik, nekâret veya şâzlıkları çok defa beyan eder. Sonra sahâbe ve tâbiilerin haberlerini zikreder. Suyûtî Tezkitu'l-Huffâz Zeylinde, Zurkânî de Şerhu'l-Mevâhib'de bu tefsîr hakkında: «Onun yolu üzere bu tefsîrin benzeri te'lîf edilmedi» demişlerdir.

2. El-Bidâye ve'n-Nihâye adındaki umûmi tarihi. Bu hilkatden başlıyarak müellifin hayatının son yıllarına kadar olan devri ihtivâ eder. Bunun 738/1337 senesine kadar olan kısmı Zekiyyuddin el-Birzâlî'nin tarihine dayanmaktadır. Bunun el yazmaları çeşitli kütübhânelerde mevcuddur. (Brockelmann, GAL, II, 49), şarkda ve garbda basılmıştır.

Müellif bunda Peygamberlerin kıssalarını ve geçmiş ümmetleri Kur'ân-ı Kerîm'de ve sahîh haberlerde geldiği üzere zikreder. Sonra Peygamberin sîretini ve kendi zamanına kadarki İslâm tarihini tahkîk eder. Bundan sonra fitnelere, kıyâmet alâmetlerine, büyük harblere ve âhıret hallerine geçer. Bunu sonra kendisi **el-Kevâkıbu'd-Derârî fi't-Tarîh** ismi ile ayrı bir kitâb hâlinde hulâsa etmişdir.

Tarihçi İbn Tanrıberdi: «O güzelliğin son derecesindedir.» demiştir. Tarihçi ve muhaddis Bedruddîn el-Aynî de kendi yazdığı «Ikdu'l-Cümân fî Tarihi Ehli'z-Zamân» ismindeki yirmi cildlik büyük ve kıymetli tarihini yazarken bundan faydalanmıştır.

3. Et-Tekmîl fî ma'rifeti's-sıkât ve'd-duafâ ve'l-mecâhîl. İbn Kesîr bunda iki hocası el-Mizzî ile ez-Zehebînin kitablarını bir araya toplamıştır. Bu iki kitâb el-Mizzî'nin, **Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl**'i ile ez-Zehebî'nin **Mîzânu'l-İ'tidâl fî nakdi'r-ricâl**'idir. İbn Kesîr bunlara cerh ve ta'dîl hususunda faydalı bir çok ziyâdeler koymuştur.

4. El-Hedyu ve's-senen fî ahâdîsı'mesânîd ve'-sünen. Bu Câmiu'l-Mesânîd... diye ma'r»fdur. Burada İmâm Ahmed, el-Bezzâr, Ebû Ya'lâ ve İbn Ebî Şeybe'nin Müsnedlerini **el-Kütübü's-Sitte** ile (yani iki sahîh ve dört sünenle) bir araya toplamıştır. O bu kitâbı bâblar üzere ve harf sırasına göre tertib etmiştir. Rivâyeti bulunan her sahâbîyi zikreder sonra onun ismi altında bu kitablarda bulunanların hepsini ve başkalarından müyesser olanları getirir.

5. Tabakatu'ş-Şâfiıyye (veya Tabakatu'l-Ulemâ). Orta hacimde bir cildlik bir eserdir. Beraberinde Şâfiî'nin menâkıbı da vardır.

6. Et-Tenbih fî Fıkhış-Şâfiî, Şâfiî nin delilleri olan hadîsleri tahrîc etmiştir.

7. İbn Hâcib'in Muhtasarının aslî hadîslerini tahrîc etmiştir.

8. Buhârî Şerhine başladı, fakat onu tamamlıyamadı. Bunu «İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs» in 24. Nev'i, tahammulu'l-hadîs, el-Vicâde'nin izâhı sırasında zikr ve atıf etmiştir.

9. Ahkâm hakkında büyük bir kitâba başladı, fakat bunu da tamamlıyamadı, bu Hac bölümüne kadar ulaşmıştı. «İhtisâru Ulumi'l-Hadîs» de, «Tirmizî ve Nesâî üzerine sahîh isminin ıtlâkı» bölümünde bu eserine atıf yapmıştır.

10. İbnu's-Salâh'ın Ulûmu'l-Hadîs kitabını ihtisâr etti. Bu ihtisârda İbn Kesîr'e âid birçok fâideli ilâveler vardır. Bunlar kitâbdaki **Kultü** (ben dedim ki) ile başlıyan satırlar ve pragraflardır. Bunlar kitabda bir hayli çoktur. Bu kitâb Mekke'de ve Mısır'da birkaç defa basılmıştır. El-Ezher üniversitesi Tefsîr ve Hadîs ilimleri proğramlar heyeti bu-

nu Fakülte ve yüksek okullarda ders kitabı olarak okutulmasını kararlaştırmıştır. Bunun üzerine Üstâd Ahmed Muhammed Şâkir tarafından kısaca şerh edilip «el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu Muhtasarı Ulûmi'l-Hadîs» adı ile 1370/1951 yılında Mısır'da üçüncü baskısı yapılmıştır.

11. Musnedu Şeyhayn -yâni Ebû Bekr ile Umer'in rivâyet ettiği hadîsler- Bunları da «İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs içinde zirk etmiş ve atıf yapmıştır: «Ben Ebû Bekr'in sîretini, fazîletlerini, müsnedini, fetvâlarını müstakil bir cild içinde zikrettim. Hamd ancak Allah'ındır.» 39. uncu nevi, Ma'rifetu's-sahâbe, s. 83. Kezâ bunu Tercemesini sunmakda olduğumuz Fedâilu'l-Kur'ân'ın, Peygamberin sahâbîlerinden meşhur olan Kur'ân öğretmenleri bölümünde de zikretmektedir.

12-13. Es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Fusûl fî Sîreti'r-Rasûl. Bunun uzun ve kısa olarak iki kitab halinde tertip etmiştir. Bunu Tefsîrinde el-Ahzâb sûresi, Handak gazvesi kıssasasında 26-27. âyetlerin îzâhı sırasında zikretmektedir: Yedi cildlik son baskı V, 444.

14. El-Mukaddimât: Bunu da İbnu's-Salâh'ın Ulûmi'l-Hadîsine yaptığı Muhtasarda «23 üncü nevi, rivâyeti kabul olunan ve olunmıyanı tanımak, cerh ve ta'dîlin beyânı, mesele: Yalan söylemekden... tevbe eden...» paragrafı içindeki **Kultü:** (Ben dedim ki) fıkrasında zikretmektedir. s. 102.

15. Muhtasaru Kitâbi'l-Medhal, li'l-Beyhakî. Bu Beyhakî'nin Kitâbu'l-Medhal'inin muhtasarıdır. Bunu da «İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs» in mukaddimesinde zikretmektedir: s. 19, sondan ikinci satır.

16. El-İctihâd fî Talebi'l-Cihâd. -Cihâd hakkında risâle- Bu basılmıştır.

17. El-Vâdıhu'n-Nefîs fî Menâkıbı'l-İmâm Muhammed İbn İdrîs.

18. Frenk, İyâs kal'asını muhâsara ettiği zaman Emîr Mencik'e hitâben yazdığı risâle ve diğerleri.

19. Fedâilu'l-Kur'ân. Bunu tefsîrine bir mütemmim olmak üzere te'lîf etmiştir. Bunu ayrıca tanıtacağız. (3)

---

(3) Kitâbları ve risâlelerinin isimleri şu eserlerden alındı:
Bağdadlı İsmâil Paşa, Esmâu'l-Müellifîn I, 215-216.
Muhammed Abdurrazzâk Hamza'nın, **İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs'in** baş tarafına yazdığı İbn Kesîr'in hal tercemesi ve baş tarafda verilen diğer kaynaklar.

FADÂİLU'L-KUR'ÂN YAZANLAR (4)

Bu konuda bazı âlimler mustakil kitab veya risâle yazmışlardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

İmâm Muhammed İbn İdrîs eş-Şâfiî (204/819) eserinin ismi «Menâfiu'l-Kur'an» dır.

Ebû Ubeyd el-Kasım İbn Sellâm (224/838), hadîsciler yolu üzeredir.

Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe (235/849).

Ebu'l-Fadl Abdurrahman İbn Ahmed er-Râzi (291/904).

Ebû Abdillâh Muhammed İbn Eyyûb İbn Yahyâ ibni'd-Darîs er-Râzî el-Hâfız (294/906). (5)

Ebû Abdirrahmân Ahmed İbn-Şuayb en-Nesâî (304/915).

Ebu'l-Abbâs Ca'fer İbn Muhammed el-Mustağfirî (424/1033).

Ebu'l-Hasen Ali İbn Ahmed el-Vâhıdî (448/1056).

Ebû Zerr el-Herevî (434/1042), hadisciler yolu üzeredir.

Ed-Dıyâ el-Makdisî (643/1245).

Şemsüddîn Muhammed İbn Tûlûn ed-Dımaşkî (953/1546), Kırk hadîslik bir risâledir.

Dâvûd İbn Mûsâ el-Evdenî.

Ebu'l-Atâ el-Muleyhî.

Ebu'l-Hasen İbn Sahr el-Ezdî.

Bunlardan başka Ulûmu'l-Kur'ân kitablarında ve bazı hadîs dîvanlarında da FADÂİLU'L-KUR'ÂN ismi altında mustakill kitablar ve bâblar mevcuddur. (6)

---

(4) Kâtib Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, İlmu Fadâili'l-Kur'ân, II, 1277-1278.

(5) El-Kettânî, er-Risâletu'l-Mustatrafe s. 189'da «İbnu'd-Durays» şeklinde harekelemiştir. Yukarıki hareke, Umer Rızâ Kehhâle'nin Mu'cemu'l-Müellifîn'de tesbit ettiği harekedir.

(6) Celâlüddin es-Suyûtî **el-Itkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, yetmiş ikinci nevi FADÂİLU'L-KUR'ÂN hakkındadır. II, 151. Suyûtî burada, bu konuda eser yazanların birkaçını zikrettikten sonra altı sahife kadar bu bahse ayırmış, Kur'ân'ın tamâmının fazîleti hakkında gelen hadislere bir fasıl sûreler ve bazı âyetlerin faziletleri hakkında gelen hadislere de bir fasıl ayırmıştır. Ayrıca sûrelerin fazîletleri hakkında pek çok uydurma hadîsler bulunduğunu, kendisinin bu husûsda **«Hamâilu'z-Zeher fî fadâili's-suver»** adlı bir kitâb yazdığını, bunda mevzû' olmıyan hadîsleri topladığını bildirmektedir.

Taşköprîzâde Ahmed Efendi'nin **Mevzûâtu'l-Ulûm** adlı ilimlerle ilgili eserinde de **«İlmu Fadâili'l-Kur'ân»** ve **«İlmu Marifeti Efdalı'l-Kur'ân ve Fâdılihi»** başlıkları altında on sahife kadar tutan bilgiler verilmiştir. II, 206-215.

İBN KESÎR'İN FADÂİLU'L-KUR'ÂN'I

Hâfız İbn Kesîr bunu tefsîrin zeyli yani âhiri yapıb tefsîrinin sonuna koymuş ve tefsîrine bir mütemmim kılmıştır. Bu, Mısır'da ve Beyrut'da birkaç defa İbn Kesîr tefsîrinin sonunda tefsîrle birlikte basılmıştır. Bu basılı Fadâilu'l-Kur'an'ın ilk sahifesinde baskıyı yapanlar tarafından şu bilgi verilmektedir:

«Biz bu zeyli, müellif nushası ile mukabele edilmiş olan tek Mekke nushasının sonunda bulduk, fakat bu zeyl, Bulak Matbaasında basılmış olan nushada mevcud değildir.»

Bu basılı nushanın en sonunda da İbn Kesîr hayatta iken bunu yazan hattat bir Kur'ân üstâdının şu sözleri bulunmaktadır: «Bu kitab, Hâfız, Allâme... İbn Kesîr diye meşhur olan Şeyh Imâduddiin İsmâîl'indir. Bu nusha... Bağdad'lı Kur'ân okutma üstâdı Muhammed İbn Ma'mer'in eliyle yediyüz otuz dokuz (739) hicret yılı Cumâda'l-âhıre ayının onuncu Cuma günü tarihinde yazıldı...»

YAZILMA TARZI:

Müellif İbn Kesîr bu kitabı tamamiyle hadîscilerin yolu üzere yazmıştır. Hatta en büyük kısmı bâb bâb ve hadîs hadîs Buhârî'yi ta'kîb etmektedir. Şöyle ki: Buhârî'nin **el-Câmiu's-Sahîh**'inde **Kitâbu Fadâili'l-Kur'ân** adıyle bir kitab vardır. Bu kısımda İmâm Buhârî 37 bâb ve bu bâblarda da mükerrerleriyle beraber 84 hadîs yazmıştır. İşte İbn Kesîr, Buhârî'den sadece Fâtihatu'l-Kitâb, el Bakara, el-Kehf, el-Feth, KUL HUVELLÂHU AHAD ve el-Muavvizât sûrelerinin fazîletlerine âid olan altı bâbı bunlar bu sûrelerin tefsîrleri sırasında geçtikleri için —Tercememizde «Peygamberin sahâbîlerinden meşhur olan Kur'ân üstâdları» bölümünün son satırları— hariç bıraktıkdan sonra adım adım sıra ile evvelâ Buhârîdeki bâbları ve o bâblar altındaki hadîsleri mükerrerlerden birkaçı müstesnâ aynen almıştır. Bundan sonra da diğer hadîs âlimlerinin sünen, Müsned, Mu'cem gibi hadîs dîvânlarında bulunan bu konulardaki hadîsleri yazmıştır. Bu hadîsleri, muharriclerini ve senedlerini aynen yazdıktan sonra râvîlerinde veya metinde tenbîh edilmesi gereken bir husus varsa onu da belirtmiş ve söylemiştir. Hadîslerin sonlarında KULTU (ben dedim ki) paragrafı altında veya müstakill paragraflar altında bâb ile alâkalı kısa ve özlü muhâkameler yürütüp neticelere varmıştır.

Buhârî'nin zikrettiğimiz bâblarını yazıp bitirdikten sonra kendisi kitabın sonuna dört yaprak kadar tutan iki küçük bölüm ilâve etmiştir. Bunlardan biri «Kur'ân tilâveti, Kur'ân'ın fazîletleri ve Kur'ân ehlinin fazîletleri ile ilgili dağınık hadîsleri toplayan kitab», diğeri de,

«Kur'ân'ı ezberlemek ve Şeytânı sürüb ırak eylemek için me'sûr (nakledilmiş) olan duânın zikri» başlığı altındaki kısımdır.

Binâenaleyh İbn Kesîr'in bu kitabı, büyük ölçüde Buhârî'nin Sahîhi'ndeki **Fadâilu'l-Kur'ân** bölümü ile buna ilâve edilmiş diğer hadîs, imamlarının, senedi ve kuvvet dereceleri ma'lûm bir kısım hadislerinden, bazı büyük imamların özlü görüşlerinden ve bir de İbn Kesîr'in **KULTU** (ben dedim ki) sözü ile başlıyan veya mustakilce açtığı paragraflarda yürüttüğü özlü muhâkeme ve neticelerinden meydana gelmiştir. Buhârî'den iktibâs edilen kısımlarda esasen mevcud olduğu gibi, diğer kısımlarda, Kur'ân'dan konulara uyan, fikirleri destekliyen ve delîl olan bir çok âyetler de kitaba bol bol katılmışdır. Bunda İbn Kesîr'in tefsîrdeki yüksek dirâyet ve ihâtasının dahli apaçık görülür.

İşte İbn Kesîr'in **Fadâilu'l-Kur'an**'ının kıymeti kendisini meydana getiren bu kısımlardan ileri gelmektedir.

Adı, Fadâilu'l-Kur'ân olmakla beraber muhtevâsı, Kur'ân'ın vahyi ve nuzûlü, Peygamber huzurunda dikkatle yazılıp ezberlenmesi, okunma tarzları, öğrenilip öğretilmesi, ölümsüz ve eskimez hayat düstûrlarının bellenilip yaşanılması ile Kur'ân'ın tamamı veya bazı sûre ve âyetlerinin fazîletleri hakkında gelmiş hadîsleri ve müdellel bilgileri toplamaktadır. Bu muhtevâsiyle aynı zamanda sağlam ve delilli bilgiler toplayan mükemmel bir KUR'ÂN TARİHİ mâhiyetindedir.

TERCEME USULÜMÜZ VE YAPTIGIMIZ İŞLER:

Kitâbda son iki bâbdaki rivâyetlerin senedleri müstesnâ hiç bir eksiltme ve arttırma yapılmaksızın aynen ve metne tam sadâkatle tercemeye çalışıldı.

Bâb başlarında, hadîs metinleri arasında, hadîs imâmları ve diğer âlimlerle İbn Kesîr'e âid paragraflarda ve hâşiyelerde geçen bütün âyetlerin sûre isimleri ve âyet rakamları yerli yerinde belirtildi:

Peygamber isimlerinden sonra söylenen «Sallallahu aleyhi ve selleme» tasliyesi, (S) şeklinde, sahâbî isimlerinden sonra söylenen «Radıyellahu an...» tardıye ta'bîri (R) şeklinde remzlendirildi. Bu şekilde tek harf ile remizlendirme bazı eski yazma kitâblarda ve bir hayli basma kitablarda kullanılmış ve kullanılmaktadır. Bu şekil hem sâdedir, hem de maksada delâletde kâfîdir.

Umer, Usman gibi isimlerde asıllarının telâffuzu esas alındı. Zaten Arapçada «O, Ö, Ü» sesleri bulunmadığı gibi o büyük zatların özel isimlerini böyle dînî eserlerde değiştirmek doğru görülmedi.

Tercemeye esas aldığımız nushaya, ilk defa baskıya hazırlanırken gerekli yerlerde sahîfe altlarında dâima birden başlıyarak teselsül eden zincirleme dipnotları konulmuştur. Elimizdeki 7 cildlik Beyrut baskı-

sında da aynen muhafaza edilmiş olan bu dipnotlarının Mısırlı âlim ve müfessir Muhammed Reşîd Rızâ tarafından yazılmış olduğu -iki yerde bizzat ismini açıkça yazmış bulunduğundan dolayı- anlaşılmaktadır. (7)

Biz bu hâşiyelerin az bir kısmını tercemede pek lüzumlu olmıyacakları için terk ettik. Geri kalan büyük kısmını ise aynen terceme ettik. Muhammed Reşîd Rızâ tarafından yazılan hâşiyelerin sonuna R.R. kısaltmasını koyduk. Bunlara tarafımızdan bir hayli yeni hâşiyeler de ilâve ettik. Kendi ilâvemiz olan bu yeni hâşiyelere ayrıca bir işaret koymağa lüzum görmedik. Binaenaleyh okuyucular M. Reşîd Rızâ tarafından yazılan ve tarafımızdan ilâve edilen hâşiyeleri böylece kolaylıkla fark edebileceklerdir.

Bir de biz bütün hâşiyeleri ilk sahîfeden itibaren devamlı bir rakam zincirine bağladık.

Kitâb içinde geçen âyet tercemeleri ekseriyâ Hasan Basri Çantay'ın **Kur'ân-ı Hakîm Ve Meâl'i Kerîm**'inden alınmıştır.

Buhârî'den alınan hadîslerin yeri baş tarafta söylediğimiz gibi **el-Câmiu's-Sahîh**'in **Fadâilu'l-Kur'ân kitâbı**dır. Bunlardan Müslim'in Sahîh'inde bulunanları da ayrıca Müslim'deki ve Müslim tercemesindeki yerleri de gösterilmeye çalışılmıştır.

Tercemenin baş tarafına GİRİŞ HUTBESİ, İBN KESÎR'İN HAL TERCEMESİ, FADÂİLU'L-KUR'ÂN YAZANLAR, İBN KESÎR'İN FADÂİLU'L-KUR'ÂN'I, TERCEME USÛLÜMÜZ VE YAPTIĞIMIZ İŞLER bölümlerini ihtivâ eden bir kısım ekledik. Bir de İÇİNDEKİLER'den sonra sahîfe sırasına göre ÂYETLER FİHRİSTİ'ni ilâve ettik.

Artık epeyce uzayan bu tanıtmalarımıza son vererek eserin içinde de geçmekte olan iki hadîs meâlini yazıb sözü İbn Kesîr'e bırakalım:

Umer (R) şöyle dedi: Şübhesiz Peygamberiniz: «Allah bu KİTÂB ile bir takım milletleri yükseltir, diğer bir takımlarını da alçaltır» buyurdu, (Müslim). (8)

Rasûlullah: «Muhakkak ileride fitne olacak» buyurdu. Yâ Rasûlallah, ondan çıkarıcı nedir? dedim. Rasûlullah şöyle buyurdu: «ALLAH'-

---

(7) a. Elimizdeki 7 cildlik baskıda 444 üncü sahifenin 2 rakamlı dipnotu (Tercememizde 26 rakamlı hâşiye), «Menâr sâhibi şöyle dedi ...»
b. 502 nci sahifenin (1) rakamlı dipnotunda: «Bu ta'likaların sâhibi olan Muhammed Reşîd Rızâ şöyle der...» (tercememizde 108 rakamlı hâşiye) diye bizzat ismini açıkça yazmış bulunmaktadır.

(8) Müslim, Salâtu'l-Musâfirîn ve kasrıha, Kur'ân'la kaim olan ve onu öğrenib öğreten kimsenin fazîleti! Müslim Tercemesi II, 462, rakam: 817.

IN KITÂBI'dır. Onda sizden evvelkilerin nebei, sizden sonrakilerin haberi ve aranızdaki meselelerin hükmü vardır. O hezl değil bir fasldır. Onu kibirden dolayı terk edeni Allah kırar. Doğru yolu onun dışında arıyanı Allah dalâlete düşürür. O, Allah'ın çok sağlam ipidir. O hikmet dolu muhtıra ve dosdoğru yoldur. Keyiflerin sapıtmamasına, lisânların karışmamasına yegane sebep odur. Âlimler ona doymaz. Çok tekrar edilmekten dolayı eskimez, acîbeleri tükenmez. O öyle bir kitâbdır ki cinnler onu işittikleri zaman: **Biz, hakîkıy hayranlık veren bir Kur'ân dinledik ki o Hakk'a ve doğruya götürüyor. Bundan dolayı biz de ona iymân ettik...** (el-Cinn:. 1-2) deyinceye kadar ondan (onu dinlemekden) vazgeçmemişlerdir. Onunla söyleyen doğru söyler. Onunla amel eden ücret alır. Onunla hükmeden adâlet eder. Ona da'vet eden dosdoğru yola hidâyet eder.» (9)

Bizim, İbn Kesîr'i ve onun Fadâilu'l-Kur'ân'ını tanıtma ve takdîm mâhiyetindeki sözlerimiz burada bitti. «**VE ÂHİRU DA'VÂHUM EN'İL-HAMDU LİLLÂHİ RABBİL-ÂLEMİYN**» **duâlarının** (ve duâlarımızın) sonu **HAMD OLSUN KÂİNÂTIN RABBI OLAN ALLAH'A** (demekdir-Yûnus, 10):

SİZİN EN HAYIRLINIZ KUR'ÂN'I ÖGRENEN VE ÖGRETENDİR:

Mütercim
Mehmet Sofuoğlu
İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü öğretim üyesi
İstanbul 1392 - 1972.

---

(9) Tirmizi, Dârakutnî ve diğerleri. Ali (R)den... Bu tercememizde (YAZILMA TARZI) başlıklı kısımdadır.

(10) Buhari, Fadailu'l Kur'an ve bu eserin aynı hadisi başlık alan bölümünde.

KURÂN'IN FAZÎLETLERİ

BU, HÂFIZ İBN KESÎR TEFSİRİNİN ZEYLİDİR

KENDİSİ BUNU TEFSÎRİNİN SONUNA KOYMUŞ VE TEFSİRİ İÇİN BİR TAMAMLAYICI KILMIŞTIR.

«Biz bu Zeyli, müellif nushası ile mukâbele edilmiş olan tek Mekke nushasının sonunda bulduk. Fakat bu Zeyl, Bulak Matbaasında basılan nushada mevcud değildir.»

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

KURÂN'IN FAZÎLETLERİ KİTÂBI

Buhârî-Allah ona rahmet eylesin- şöyle dedi: (1)

(VAHİY NASIL İNİYORDU? VE İLK İNEN). ibn Abbâs: El-Müheymin, el-emîn demektir. Kur'ân kendinden önceki her bir kitâb üzerinde emîndir, demiştir.

Bize Abdullah İbn Mûsâ, Şeybân'dan, o da Yahyâ'dan tahdîs (2) etti ki, Ebû Seleme şöyle demiştir: Bana Âişe ile İbn Abbâs haber veverib şöyle dediler: Peygamber (S) kendisine KUR'ÂN indirilir olduğu halde on sene Mekke,de, on sene de Medîne'de ikamet etti.

Buhârî, Kur'ân'ın Fazîletleri Kitabını Kitâbu't-Tefsîr'den sonra zikretti, çünkü tefsîr daha mühimdir. İşte bundan dolayı Tefsîr ile başladı. Biz de ona uyucular olarak Buhârî'nin uslûbu ve yolu üzere yürüdük. İbn Abbâs'ın **el - Müheymin** lâfzının tefsîri hakkındaki sözüne gelince, Buhârî bununla ancak el-Mâide sûresinde Yüce Allah'ın Tevrât ve İncîl'in zikrinden sonraki şu kavlini murâd etmiştir: **«Sana da hakk olarak kitâbı, kendinden evvelki kitâbı tasdîk edici** (ve doğrultucu) **ve ona karşı bir şâhid olmak üzere gönderdik, o halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet...»** (el-Mâide: 48). İmâm Ebû Ca'fer Muhammed ibn Cerîr (öl: 310 h.) (3) şöyle dedi: Bize

(1) Yani Kur'ân'ın Fazîletleri Kitâbının birinci bâbında, Müellif İbn Kesîr bâb lâfzını zikretmedi. R.R.

(2) HADDESENÂ tabiri luğatda **«bize söyledi»** demek olabilirse de hadîs ıstılâhında üstâdın talebesine veya hâzır bir meclise, elindeki kaynakdan hadisleri Peygamberden itibaren kimlerin kimlerden aldıklarını, alma tarz ve ifâdelerini aynen tekrâr edib sıralıyarak bizzat takrîr edib söylemesini yani **«bize Fulân hadîs söyledi»** demeyi ifâde eder. Türkçede tam karşılığı bulunmadığı ve hadisin kuvvetini bildirmede önemli bir ıstılah olduğu için **«bize tahdîs etti»** şeklinde muhafaza edildi. Elmalılı merhûm da böyle kullanmışdır: Hakk Dîni, VIII, 5881, 6123...

İmâm Ebû Ca'fer Muhammed ibn Cerîr (öl: 310 h.) (3) şöyle dedi: Bize el-Müsennâ tahdîs etti. Bize Abdullah ibn Sâlih tahdîs etti. Bana Muâviye, Ali'den —İbn Ebî Talha'yı kasdediyor— o da İbn Abbâs'dan MUHEYMİNEN ALEYHİ kavlini tahdîs etti. İbn Abbâs: El-Müheymin, el-emîndir. Kur'ân, kendinden önceki her kitâb üzerine emîndir demiştir. Bir rivâyette de **«muheyminen aleyhi»**, şehîden aleyhi (yani onun üzerine bir şâhiddir) şeklinde söylemiştir.

Süfyân Sevrî (161) ve daha başka imâmlar şöyle dediler: Ebû İshâk es-Subey'î'den o da et-Temîmî'den o da İbn Abbâs'dan: Muheyminen aleyh, mu'temenen aleyhi (yani kendisine i'timad edilen)dir, demiştir. Mucâhid (104), Süddî (127), Katâde (118), İbn Curayc (150), Hasen el-Basrî (110) ve Selef imâmlarından bir kaçı da bunun benzerine kail olmuşlardır. **Heymene**'nin aslı hıfzetmek ve gözetmekdir. Bir kimse bir şeyi gözedib beklediği, onu muhâfaza ettiği ve onun yanında hâzır bulunduğu zaman **«kad heymene fulânun aleyhi fehuve muheyminun heymeneten»** (yani fulân kimse onun üzerine muhâfız olmuştur, artık o onun bir muhâfızıdır) denilir. Binaenaleyh o onun üzerine bir muheymindir. Yüce Allâh'ın isimlerinde de اَلْمُهَيْمِنُ el-Muheymin (el-Haşr: 23) vardır. Bu, her şey üzerine şâhid, her şeyi bakıp gözetici ve muhâfaza edici demektir. (4).

Buhârî'nin senede dayandırdığı: «Peygamber (S), kendisine Kur'ân indirilerek on sene Mekke'de, on sene de Medîne'de ikâmet etti» hadîsine gelince, bu hadîsi Buhârî, Müslim'den ayrılıb yalnız başına rivâyet etmiştir. Ancak bu hadîsi, en-Nesâî de, Şeybân ibn Abdirrahmân, o da Yahyâ ibn Kesîr, o da Ebû Seleme hadîsinden olmak üzere rivâyet etmiştir.

---

(3) İsimlerden sonraki bu rakamlar hicrî tarihe göre ölüm yılını gösterir. Yanlamasına bir çizgi ile ayrılmış iki rakam olursa birincisi hicrî, ikincisi milâdî tarihi gösterir.

(4) Bu, lâfzın tefsiridir. Mânâ şudur: Kur'ân'ın, diğer peygamberlerin kitâbları lehine veya onlar üzerine şahâdeti bir gerçekdir. Ehl Kitâbın, ilâhî kitâbdan bir nasîbe mazhar kılındıkları halde kendilerine hatırlatılan şeylerden büyük bir payı tahrîf ettikleri ve unutmuş oldukları, Kur'ân'ın şahâdeti cümlesindendir. Ve yine onların kendi kitâblarının hepsini muhâfaza edemedikleri, muhâfaza etmekde olduklarının bir kısmını da tahrîf etmiş bulundukları husûsu da bu şahâdet cümlesindendir.

İşte bunların hepsi, o kitâblardan bir çok şâhidlerin te'yîd etmekde bulunduğu bir hakîkatdir. R.R.

Ebû Ubeyd el-Kasım ibn Sellâm (224) şöyle dedi: Bize Yezîd, Dâvûd ibn Ebî Hind'den o da, İkrime'den tahdîs etti. İbn Abbâs: Kur'ân dünya semâsına Kadr Gecesinde topdan bir defada indirildi, sonra bunun ardından yirmi sene içinde indi dedikden sonra **«Biz onu bir Kur'ân olmak üzere —âyet âyet— ayırdık ki insanlara karşı onu dura dura okuyasın»** (el-İsrâ: 100) meâlindeki âyeti okumuşdur. Bu sahîh bir isnâddır.

Peygamberin Medîne'de on sene ikamet etmesine gelince, bu, hakkında hilâf olmıyan husûslardandır. Nübüvvetden sonra Mekke'de ikâmeti müddeti ise, meşhûr olan on üç senedir. Çünkü kendisi kırk yaşında iken ona vahiy indirilmiş, sahîh rivâyete göre de altmış üç yaşında iken vefât etmiştir. İbn Abbâs'ın on sayısı üzerindeki fazlayı, kelâmda kısaltma yapmak için kaldırmış olması muhtemeldir. Çünkü Arablar çok defa konuşmalarındaki kesirleri kaldırırlar. Yahud da Âişe ile İbn Abbâs, Cibrîl Aleyhisselâm'ın yaklaştırılmasına i'tibar etmişlerdir. Zira İmâm Ahmed, Peygambere işin başlangıcında Mîkâil'in yaklaştırıldığı ve kendisine kelimeleri ve diğer şeyleri onun iletir olduğunu, bu devreden sonra da kendisine Cibrîl'in yaklaştırıldığını rivâyet etmiştir. Bu hadîsin Kur'ân'ın Fazîletleri ile münâsebet ciheti şudur: Kur'ân'ın ilk defa nuzûle başlaması, şerefli bir mekânda ve şerefli bir zamanda vâkı' olmuştur- ki o mekân el-Beledu'l-Harâm, o zaman da Ramazan ayıdır- binaenaleyh Kur'ân için hem zaman şerefi hem de mekân şerefi bir yere gelmiştir.

İşte bundan dolayı Ramazan ayında Kur'ân tilâvetini çok yapmak müstahab olur. Çünkü Ramazan ayı Kur'ân'ın inmeye başladığı aydır. Ve yine bundan dolayıdır ki Cibrîl Kur'ân'ı her sene Ramazan ayında Rasûlullah ile mukâbele ederdi. Nihâyet Rasûlullahın vefât edeceği yıl olunca, Cibrîl Kur'ân'ı te'kîd ve tamamıyle tesbît etmek için iki defa mukâbele etmiştir. Ve keza bu hadîsde Kur'ân'ın bir kısmının Mekkî, bir kısmının medenî olduğunun beyânı da vardır. Mekkî hicretden evvel nâzil olandır. Medenî ise, ister Medîne'de olsun yahud ondan başka her hangi bir şehirde olsun, hatta bu Mekke'de yahud Arafe'de olsun musâvî olarak hicretden sonra nâzil olandır.

Bir takım sûrelerin Mekkî olduğu, diğer bir takım sûrelerin de Medenî olduğu husûsunda ittifak etmişlerdir. Diğer bir kısım sûreler hakkında ise ihtilâf etmişlerdir. Bazıları bu Mekkî ve Medenî olma husûsunu, kayd altına alınmalarında bazı zorluk ve i'tirazlar bulunan bir takım kâidelere bağlamak istemişlerdir. Bazısı şöyle dedi: el-Bakara ve Âlu Imrân müstesnâ evvelinde mukatta' harfleri bulunan her sûre Mekkî'dir. Nitekim içinde **Yâ eyyuhellezîne âmenû** bulunan her sûre Medenî'dir. İçinde **Yâ eyyühennâsu** bulunanın ise Mekkî kısmından ve Medenî kısmından olması muhtemildir. Gâlib olan, bunun Mekkî

olmasıdır. Bazan, el-**Bakara**'daki şu âyetlerde olduğu gibi Medenî olur: **«Ey insanlar, sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibâdet edin. Tâki takvâ sâhibi olasınız»** (21); **«Ey insanlar, yerdeki şeylerden, halâl ve temiz olmak şartiyle yeyin. Şeytânın adımlarına uymayın. Çünkü O, size hakıykaten apaçık bir düşmandır»** (168).

Ebû Ubeyd (224) şöyle dedi: Bize Ebû Muâviye tahdîs etti. Bize el-A'meş'den işiten kimseler tahdîs etti, o İbrâhîm'den o da Alkame'den olmak üzere şöyle tahdîs ediyordu: Kur'ân'da **Yâ eyyühellezîne âmenû** bulunan her şey Medîne'de indirilmiştir, içinde **Yâ eyyühennâsu** bulunan Mekke'de indirilmiştir. Sonra şöyle dedi: Bize Ali İbn Ma'bed, Ebû'l-Melîh'den o da, Meymûn ibn Mıhrân'dan tahdîs etti. O: Kur'ân'da **Yâ eyyühennâsu** ve **Yâ benî Âdeme** olanlar Mekkî'dir, **Yâ eyyühellezîne âmenû** olanlar ise Medenî'dir demiştir.

Onlardan kimi de: Sûrelerin bazısı iki kerre inmiştir, bir kere Medîne'de, bir kerre de Mekke'de der. Allah en iyi bilendir. Kimi de Mekkî kısmından bir takım âyetleri istisna edib bunların Medenî kısmından olduklarını iddia eder. Hac sûresi ve diğerlerinde olduğu gibi.

Bu husûsda hakk olan, sahîh delîlin delâlet ettiği şeydir. Allah en iyi bilendir.

Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize Abdullah ibn Sâlih, Muâviye ibn Sâlih'den o da Ali ibn Ebî Talha (143) dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Medîne'de el-Bakara, Âlu Imrân, en-Nisâ, el-Mâide, el-Enfâl, et-Tevbe, el-Hacc, en-Nûr, el-Ahzâb, **Vellezîne Keferû** (yani Muhammed Sûresi), el-Feth, el-Hadîd, el-Mücâdile, el-Haşr, el-Mümtehine, el-Havâriyyûn (Saff), et-Teğâbûn, **«Ya eyyühen-Nebiyyu izâ tallaktumu'n-nisâe»** (talâk) ve **«Yâ eyühen-nebiyyu lime tuharrimu»** (Tahrîm), el-Fecr, **«Velleyli izâ yağşâ»** (el-Leyl), **«İnnâ enzelnâhu fî leyleti'l-kadr»**, **«lem yekün»**, **«izâ zülzilet»** ve **«izâ câe nasrullâhi»** sûreleri nâzil oldu. Bundan başkaları Mekke'de.

Bu, Ali ibn Ebî Talha'dan meşhur olan sahîh bir isnâddır. O İbn Abbâs'dan tefsîr rivâyet eden İbn Abbâs'ın ashâbından biridir.

Medenî kısmında bir takım sûreler zikredilmiştir ki bunların Medenî olmaları hususunda nazar vardır. Halbuki Hucurât ve Muavvizât da bu kısımda yokdur.

İKİNCİ HADÎS (5)

Buhârî şöyle dedi: Bize Mûsâ ibn İsmâil tahdîs etti. Bize Mu'temir tahdîs edib şöyle dedi: Ben babamdan işittim. O da Ebû Usmândan, o

(5) Birinci hadis kitâba kendisiyle başlamış olduğu hadîsdir, müellif o hadis için bir unvân koymamıştır. R.R.

şöyle demişdir: Bana haber verildi ki Cibrîl aleyhisselâm Peygambere gelmişti. Bu sırada Peygamberin yanında Ummu Seleme bulunuyordu. Cibrîl Peygamberle konuşmaya başladı. (Sonra Cibrîl gitti). Peygamber Ummu Seleme'ye: (6)

— Bu kimdir? diye sordu yahud buyurduğu gibi, Ummu Saleme:

— Bu Dıhye'dir, dedi. Peygamber kalkıb gidince Ummu Seleme: (7)

— Allah'a yemin ederim ki Peygamberin, Cibrîl haberini sahâbîlerine haber vermek üzere iyrâd ettiği hutbesini işitinceye kadar ben Cibrîl'i başkası değil muhakkak Dıhye sandım. Râvî: Yahud da kendi dediği gibi dedi. Babam şöyle dedi: (8) Ben Ebû Usmân'a:

— Sen bu hadîsi kimden işittin? diye sordum. O:

— Usâmetu'bnu Zeyd'den dedi. (Buhârî, Fadâilu'l-Kur'ân).

Buhârî bu hadîsi **Alâmâtu'n-Nubuvve** (Peygamberlik alâmetleri) bölümünde yine bu şekilde Abbâs ibnu'l-Velîd en-Nersî'den rivâyet etti. Muslim de bu hadîsi **Ummu Seleme'nin fazîletleri bâbında,** Abdu'l-A'lâ İbn Hammâd'dan ve Muhammed İbn Abdi'l-A'lâ'dan bunların hepsi de Mu-temir İbn Suleymân'dan olmak üzere rivâyet etmiştir.

Bu hadîsi burada getirmekden maksad, Allah ile Peygamber arasındaki sefîrin Cibrîl olduğudur. O, Yüce Allah'ın şu âyetlerde buyurduğu gibi kerîm, vecâhet, celâlet ve mekânet sâhibi bir melektir.: **«O Kur'ân muhakkak ki Âlemlerin Rabbindendir. Onu Rûhu'l-Emîn, inzâr edicilerden olasın diye, senin kalbine ma'nâsı açık Arabça bir dil ile indirmiştir. Şübhe yok ki o Kur'ân daha evvelkilerin kitâblarında da vardır. İsrâîl oğulları bilginlerinin bunu bilmesi de onlar için bir âyet (delîl) değil miydi?** (eş-Şuarâ: 192-197; **«Şübhesiz muhakkak o Kur'ân çok şerefli bir elçinin** (getirdiği) **kelâmdır.** (Bir elçi ki) **Çetin bir kudrete mâliktir. Arşın sâhibi nezdinde çok itibarlıdır. Orada kendisine itaat olunandır, bir emîndir, sizin sâhibiniz bir mecnûn değildir»** (et-Tekvîr: 19-22).

Binaenaleyh Yüceliğine hudûd olmıyan Rabb, iki kulunu ve iki elçisini, Cibrîl ve Muhammed'i övmüştür. Biz inşâallah oraya ulaştı-

---

(6) Buhârî'nin ibâresi: Peygamber Ummu Seleme'ye... şeklindedir. Müellif «Ummu Seleme'ye» kısmını zikretmedi. Bu suâli soran Peygamberdir. Maksud, Peygamber Ummu Seleme'ye, O zâtın Cibrîl mi, yahud Dıhyetu'bnu Halife el-Kelbî(R) kılığına girmiş bir melek mi olduğunu bildirmek için sormuş olduğudur, R.R.

(7) Ya'ni Peygamber, Ummu Seleme'nin yanından kalkıb da dedikleri gibi mescide gidince, R.R.

(8) Bunu söyliyen Mu'temirdir, R.R.

ğımız zaman kendi yerinde bu makamın tefsîri üzerindeki kelâmın ötesini iyice araştıracağız. İ'timad ve güven yalnız O'nadır.

Ve bu hadîsde Muslim'in de beyân etiği gibi Ummu Seleme için büyük bir fazîlet vardır. Çünkü o, bu büyük meleği görmüştür. Kezâ Dıhye ibn Halîfe için dahî bir fazîlet vardır. Şöyle ki Cibrîl çok defa Rasûlullaha Dıhye sûretinde gelirdi' Dıhye, sûreti çok güzel bir zâttı. Kendisi Üsâme İbn Zeyd İbn Hârise el-Kelbî'nin kabîlesinden idi. Onların hepsi Kelb İbn Vebere'ye nisbet edilirlerdi. Onlar Kudâa'dan bir kabîledir. Kudâa da bir kavle göre Adnân'dan, bir kavle göre Kahtân'dan, bir kavle göre de kendi kendine bir batndır (soydur). Allah en iyi bilendir.

ÜÇÜNCÜ HADÎS

Bize Abdullah ibn Yûsuf tahdîs eti. Bize Leys tahdîs etti. Bize Saîd el-Makburî kendi babasından tahdîs etti ki Ebû Hureyre şöyle demişdir. Peygamber (S) şöyle buyurdu: «Peygamberlerden hiç bir peygamber yokdur ki ona mu'cizelerden (kendi zamanındaki) insanların inandıkları kadar verilmiş olmasın. Mu'cize olarak bana verilen ise ancak Allah'ın bana vahyettiğidir. Bunun için kıyâmet gününde ben, peygamberlerin en çok tâbii bulunanı olacağımı ümîd etmekteyim.» (Buhârî, Fadâilu'l-Kur'an).

Ve yine Buhârî bu hadîsi, el-İ'tisâm'da, Abdu'l-Azîz ibn Abdi'llahdan rivâyet etti. Muslim ile Nesâî de beraberce Kuteybe'den, o da Leys ibn Sa'd'dan, o da Saîd ibn Ebî Saîd'den, o da ismi Keysân el-Makburî olan babasından rivâyet ettiler.

Bu hadîsde, Kur'ân Mecîd için peygamberlerden her hangi birine verilmiş olan her mu'cize üzerinde ve Yüce Allah'ın indirmiş olduğu her kitâb üzerinde çok büyük bir fazîlet ve üstünlük vardır. Bu da hadîsin ma'nâsının şöyle olmasındandır: Hiç bir peygamber yokdur ki ona mu'cizelerden kendi zamanındaki insanların inandıkları kadar verilmiş olmasın. Ya'nî peygamberin insanlara getirdiği ve beşerden kendisine tâbî olanların tâbî oldukları şeyler husûsunda peygamberin tasdik edilmesine delîl olan mu'cize verilmiştir. Sonra peygamberler öldükleri zaman peygamberlerin ardında insanlar için bir mu'cize kalmamıştır. Ancak o peygamberlerin tâbiîlerinin, peygamberin zamanında müşâhede ettikleri şeylerden hikâye edegeldikleri (şeyler) vardır.

Amma elçilik müessesesinin sonuncusu olan Rasûl Muhammed'e gelince, Allah'ın kendisinden ona verdiklerinin en büyük kısmı, insanlara tevâtur ile nakl edilmiştir. Binaenaleyh istikbâldeki her bir zaman içinde o, indirildiği gibi sapasağlamdır. İşte bundan dolayı Pey-

gamber: «Peygamberlerin en çok tâbii bulunanı olacağımı ümîd ediyorum» buyurdu. Ve böylece vâkı' oldu. Çünkü onun tâbiîleri, risâletinin umûmîliği, kıyâmetin kopmasına kadar devâmı ve mu'cizesinin müstemirr olmasından dolayı diğer peygamberlerin tâbiîlerinden daha çokdur. İşte bunun için Yüce Allah şöyle buyurdu: **«Furkan'ı Âlemlerin bir korkuducusu olsun diye kuluna indiren** (Allah'ın şânı) **ne yücedir»** (el-Furkan: I), ve kezâ şöyle buyurdu. **«De ki: Andolsun ins ve cinn şu Kur'ân'ın benzerini getirmeleri için bir araya toplansa, birbirine yardımcı da olsalar, yine onun benzerini getiremezler»** (el-Isrâ: 88).

Sonra Yüce Allah muhâliflere karşı Kur'ân'dan on sûreye kadar kısaltma yaptı da şöyle buyurdu: **«Yoksa onu kendisi mi uydurdu diyorlar? De ki: o halde haydi siz de onun gibi ON SÛRE getirin düzme ve uydurma olarak. Allah'dan başka kime gücünüz yetiyorsa onları da** (yardıma) **çağırın, eğer iddiânızda doğru söyliyenler iseniz»** (Hûd: 13).

Sonra Allah meydan okudu da onları Kur'ân'ın benzerinden birtek sûre getirmelerine çağırdı. Onlar bundan da âciz oldular. Allah buyurdu: **«Yoksa onu,** (Peygamber) **kendiliğinden uydurdu mu diyorlar? De ki: Öyleyse eğer doğru şöyleyiciler iseniz siz de benzeri bir sûre getirin. Allah'dan başka gücünüzün yettiği kim varsa onları da** (yardıma) **çağırın»** (Yûnus: 3). Yüce Allah benzerini getirin diye meydan okumayı Mekkî sûrelerde ve zikrettiğimiz gibi Medenî sûrede bu makama bu noktaya kasr etti. Nitekim el-Bakara sûresinde şöyle buyurur: **«Eğer kulumuzun üzerine parça parça indirdiğimizden şübhe ediyorsanız haydi onun benzerinden siz de bir sûre getirin. Allah'dan başka şahidlerinizi de çağırın, eğer doğru söyleyiciler iseniz. Fakat bunu yaparsanız -ki hiç bir zaman yapamayacaksınız- artık sakının o ateşden ki onun tutarağı** (çırası, odunu) **insanla o taşdır. O, kâfirler için hazırlanmışdır»** (el-Bakara: 23-24). Ve onların, misliyle Kur'ân'a muâraza etmekden âciz olduklarını ve kendilerinin bu muârazayı müstakbelde de yapamıyacaklarını onlara haber verdi.

Halbuki onlar halkın en fasîhleri, belâgatı, şiiri, ölçülü söz söylemeyi ve söz çeşitlerini en iyi bilen kimselerdi. Lâkin onlara Allah tarafından, hiç bir beşer için yapma tâkatı bulunmıyan neviden, sahîh ve faydalı pek çok ilimleri, geçmiş ve gelecek gayblarından bir çok doğru haberleri, sağlamlaştırılmış bir çok âdil hükümleri ihtivâ eden gâyet fasîh, belîğ, vecîz olan Kelâm gelmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurdu: **«Rabbinin sözü doğruluk ve adâlet bakımından tam kemâlindedir...»** (el-En'âm: 115).

İmâm Ahmed ibn Hanbel (241) şöyle dedi: Bize Ya'kûb ibn İbrâhîm tahdîs etti. Bize baban tahdîs etti. Bize Muhammed ibn İshâk tah-

dîs edib şöyle dedi: Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî, el-Hâris ibn Abdillah el-A'ver'den zikretti ki o şöyle demiştir: Ben, muhakkak Mü'minlerin Emîrine varacağım da kendisine gündüzün sonunda işitmiş olduğum şeyi soracağım, dedim. Muteâkıben akşamdan sonra ona gittim, ve yanına girdim. O hadîsi zikrettikden sonra şöyle dedi: Ben Rasûlullah'dan işittim şöyle buyuruyordu: Cibrîl bana geldi de:

— Yâ Muhammed! Ummetin senden sonra ihtilâfa düşecekdir dedi. Ben de ona:

— Yâ Cibrîl, bundan çıkış nerededir? dedim. O:

— Allah'ın Kitâbındadır. Allah onunla her cebbârın belini kırar. Ona sımsıkı sarılan kurtulur. Onu terkeden helâk olur. -burayı iki kerre söyledi- O hezl değil bir fasldır. Lisanlar onu uydurub söyliyemez. Onun acîbeleri yok olmaz. Onda sizden evvelkilerin nebei, aranızdakilerin faslı, sizden sonra olacak şeylerin haberi vardır, dedi. İşte İmâm Ahmed hadîsi böyle rivâyet etti.

Ebû İysâ et-Tirmizî (279) de şöyle demiştir: Bize Abd ibn Humeyd tahdîs etti. Bize Huseyn ibn Ali el-Cu'fî tahdîs etti. Bize Hamze ez-Zeyyât, Ebu'l-Muhtâr et-Tâî'den o da, o da el-Hâris el-A'ver'in kardeşinin oğlundan o da, el-Hârisu'l-A'ver'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben mescide uğradım. Baktım ki insanlar bir çok hadîslere dalmışlar. Ben Ali'nin yanına girdim de: Yâ Emîra'l-Mü'minîn! Görmez misin insanlar bir çok hadîslere dalmışlardır? dedim. Ali: Hakîkaten onlar bunu yapmışlar mıdır? dedi. Ben: Evet dedim. Ali: Dikkat edin, ben Rasûlullah'dan işitmişimdir o: «Muhakkak ki ileride bir fitne olacaktır» buyuruyordu. Ben hemen: Yâ Rasûlallah! Ondan çıkarıcı nedir? dedim. Rasûlullah buyurdu: «Allah'ın kitâbıdır. Onda sizden evvelkilerin nebei, sizden sonrakilerin haberi ve aranızdakilerin hükmü vardır. O hezl değil bir fasldır. Onu kibirden dolayı terk edeni Allah kırar. Doğru yolu onun dışında arıyanı Allah dalâlete düşürür. O Allah'ın çok sağlam ipidir. O hikmet dolu zikr ve dosdoğru yoldur. Keyiflerin sapıtmamasına, lisânların karışmamasına yegâne sebep odur. Âlimler ona doymaz, çok tekrar edilmekden dolayı eskimez, acîbeleri tükenmez. O öyle bir kitâbdır ki cinnler onu işittikleri zaman **«Biz, hakîykıy hayranlık veren bir Kur'ân dinledik ki O Hakka ve doğruya götürüyor. Bundan dolayı biz de ona îman ettik...»** (el-Cinn: 1-2) deyinceye kadar ondan (onu dinlemekden) vaz geçmemişlerdir. Onunla söyliyen doğru söyler. Onunla amel eden ücret alır. Onunla hükmeden adâlet eder. Ona da'vet eden dosdoğru yola hidâyet eder.» Ali: Kendine bu hadîsleri al yâ A'ver! dedi. Tirmizî bu hadîsi rivâyet ettikten sonra: Bu garîb bir hadîsdir. Biz onu ancak Hamza ez-Zeyyât'ın hadîsinden olarak tanıyoruz. İsnadı mechuldür. El-Hârisu'l-A'ver'in ha-

dîsinde ise söz vardır demiştir. **(Ben de dedim ki:)** Bu hadîsi rivâyet etmek de Hamza ibn Habîb ez-Zeyyât yalnız kalmamıştır. Bu hadîsi Muhammed ibn Ishâk da, Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den o da, el-Hârisu'l-A'ver'den olmak üzere rivâyet etmiştir. Binaenaleyh Hamza uhdesinden -za'fından- berî olmuştur. Kendisi hadîsde zaîf bir kimse ise de kırâatda bir imâmdır. Bu hadîs ise el-Hârisu'l-A'ver'in rivâyetinden olmak üzere meşhûrdur. Âlimler bu zât hakkında kelâm etmişlerdir, hatta bazısı onu re'yi ve i'tikâdı cihetinden yalanlamış, yalana nisbet etmiştir. Amma onun hadîsde bilerek yalan söylediği vâkı değildir, yokdur. Allah en iyi bilendir.

Nihâyet bu hadîsin işinin sonu ve kuvetinin varacağı yer, mü'minlerin emîri Ali'nin kelâmından olması ve râvîlerden birinin bunu Peygambere ref' etmekde vehm eylemiş bulunmasıdır. Haddizâtında bu güzel bir kelâmdır, hatta Abdullah ibn Mes'ûd'dan o da, Peygamberden olmak üzere bunun için şöyle bir şâhidde rivâyet edilmiş olduğundan dolayı sahîh bir hadîsdir.

İmâm Ebû Ubeyd el-Kasım ibn Sellâm (224) -Allah ona rahmet eylesin- **Fadâiul - Kur'ân kitâbında** şöyle demiştir: Bize Ebu'l-Yakzân tahdîs etti. Bize Ammâr ibn Muhammed es-Sevrî yahud ondan başkası, İshâk el-Hecerî'den o da, Ebu'l-Ahvas'dan o da, Abdullah ibn Mes'ûd'dan tahdîs etti ki Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: «Muhakkak bu Kur.ân Allah'ın ziyâfet yemeğidir. Binaenaleyh onun yemeğinden gücünüzün yettiği kadar öğreniniz. Şübhesiz bu Kur'ân, Allah'ın ipidir. O, apaçık bir nûr, fâideli şifâ, ona sımsıkı tutunana bir ısmet, tâbi olana bir kurtuluştur. O, eyriltmez, doğrultur; sapıtmaz, (sapıklık ve diğer kusurları giderib) kişiyi kendinden hoşnûd eder. Onun acîbeleri bitib tükenmez, çok tekrar edilmekden dolayı eskimez. Binaenaleyh sizler bu Kur'ân'ı tilâvet eyleyin. Çünkü Allah onu okumağa karşılık her harfine mukabil on hasene verecekdir. Amma şunu bilin ki ben size ELÎF LÂM MÎM bir harfdir demem, velâkin **ELÎF** on, **LÂM** on, ve MİM on hasenedir».

Bu hadîs, bu vecihden garîbdir. Bunu Muhammed ibn Fudayl da, Ebû Ishâk el-Hecerî'den rivâyet etti. Bu Hecerli zâtın ismi İbrâhîm ibn Muslim'dir, ki bu zât tâbiîlerden biridir velâkin âlimler onun hakkında çok kelâm etmişlerdir: Ebû Hâtim er-Râzıy: Gevşektir, kaviyy değildir demiş; Ebu'l-Feth el-Ezdîy ise: Çok ref' edicidir, vehmi çokdur demişdir. **(Ben de şöyle derim:)** Allahu a'lem onun bu hadîsi ref' etmekde vehm etmiş olması muhtemildir. Ve bu hadîs ancak İbn Mes'ûd'un kavlindendir, lâkin bu hadîs için diğer bir vecihden bir şâhid de vardır. Allah en iyi bilendir.

Ve Ebû Ubeyd yine şöyle dedi: Bize Haccâc, İsrâîl'den o da, Ebû Ishâkdan o da, Abdullah ibn Yezîd'den o da, Abdullah ibn Mes'ûd'dan

tahdîs etti. O şöyle demiştir: «Hiç bir kul kendi gönlünden Kur'ân'dan başkasını istemesin. Çünkü eğer o Kur'ân'ı seviyorsa, muhakkak ki Allah'ı da, Rasûlünü de sevmektedir».

DÖRDÜNCÜ HADÎS

Buhârî şöyle dedi. Bize Amr ibn Muhammed tahdîs etti. Bize Ya'kûb ibn İbrâhîm tahdîs etti. Bize babam, Sâlih ibn Kaysan'dan tahdîs etti ki İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Enes İbn Mâlik şöyle haber verdi: Yüce Allah, Rasûlünün üzerine vefâtından evvele kadar arka arkaya vahiy indirdi. Hatta onu vahiy en çok olduğu zaman vefât ettirdi. Bundan sonra Rasûlullah vefât etti (Buhârî, Fadâilu'l-Kur'ân).

Bu hadîsi böylece Muslim de, Amr İbn Muhammed -ki bu en- Nâkıddır- den, ve Hasen el-Hulvânî'den ve Abd ibn Humeyd'den rivâyet etmişdir, Nesâî de, Ishâk ibn Mansûr el-Kevsec'den rivâyet etmiştir. Bu râvîlerin dördü de Ya'kûb İbn İbrâhîm ibn Sa'd ez-Zührî'den bu isnadla rivâyet etmişlerdir.

Ve hadîsin mânâsı şudur: Yüce Allah, Rasûlü üzerine her vakıt ihtiyac duyulan kadar azar azar biribiri arkasından vahiy indirmişdir. Ve ilk fetretden sonra bir fetret daha vâkı' olmamıştır. O ilk fetret de Meliğin ilk evvel IKRA' BİSMİRABBİKE kavliyle inişinin ardından olmuştu ki bu ilk gelişin ardından vahiy bir müddet gecikmişti. Bu müddet iki seneye yakındır, yahud daha çoktur deniyor. Sonra vahiy kızıştı ve arka arkaya kesiksiz devâm etti. Bu fetretden sonra inen ilk vahiy ise: «YÂ EYYÜHE'L-MUDDESSİR, KUM FE ENZİR» sûresidir.

BEŞİNCİ HADÎS

Bize Ebû Nuaym tahdîs etti. Bize Sufyân tahdîs etti ki Esved ibn Kays şöyle demişdir: Ben Cundeb'den işittim şöyle diyordu: Rasûlullah (S) rahatsızlandı, bir gece yahud iki gece kalkmadı. Bir kadın geldi de: Yâ Muhammed! Şeytanını göremiyorum. O her halde seni terk etmiş olacak, dedi; bunun üzerine Yüce Allah: **«Ve'd-duhâ. Velleyli izâ secâ. Mâ veddeake Rabbuke ve mâ kalâ: Andolsun kuşluk vaktına. Sukûna vardığı dem geceye ki Rabbın seni terk etmedi, darılmadı da...»** sûresini indirdi.

Buhârî bu hadîsi de bir çok yerde rivâyet etti. Muslim, Tirmizî ve Nesâî de diğer tarîklerden olmak üzere Süfyân es-Sevrî'den ve Şu'betu'bnu'l-Haccâc'dan, bunların her ikisi de el-Esved ibn Kays el-Abdiy'den o da, Cundub ibn Abdillah el-Becelî'den bunu rivâyet ettiler.

Ed-Duhâ sûresinin tefsîri sırasında bu hadîs üzerinde kelâm geçmiştir.

Bu hadîs ile bundan evvelki hadîsin Kur'ân'ın Fazîletleri bölümünde zikredilmelerindeki munâsebet, Yüce Allah'ın, Rasûlüne büyük ihtimâmı (onunla meşgul olması) ve şiddetli muhabbeti olmasıdır. Çünkü vahyi onun üzerine arka arkaya devâm ettirmiş ve ondan vahyi kesmemiştir. Bunun içindir ki Kur'ân ona ancak fırka fırka indirilmiştir. Hiç şübhesiz böyle parça parça indirilmesi inâyet ve ikramda daha beliğ olur.

Buhârî şöyle dedi: (9) «Kur'ân Kurayş lisânı ile ve Arab lisânı ile nâzil oldu. Bu bir çok âyetlerde «KUR'ÂNEN ARABİYYEN» (10), Bİ-LİSÂNİN ARABİYYİN» (11) şeklinde sarîh olarak beyân edilmiştir. Bize Ebu'l-Yemân tahdîs etti. Bize Şuayb, Zührî'den tahdîs etti. Bana Enes İbn Mâlik haber verib şöyle dedi: Usmân, Zeyd İbn Sâbit, Saîd İbnu'l-Âs, Abdullah İbnu'z-Zubeyr ve Abdurrahman ibnu'l-Hâris ibn Hişâm'a sûreleri MUSHAFLAR'a nakletmelerini emretti ve o İstinsâh hey'etindeki son üç kişiye hitâben: Sizler ve Zeyd ibn Sâbit, Kur'ân'ın arabca lügatlarından her hangi arabca bir lügatda ihtilâf ettiğiniz zaman o lügatı, Kureyş lisânıyle yazınız. Çünkü Kur'ân Kurayş kabîlesinin dili ile indirildi, dedi: Onlar da böyle yaptılar».

Bu hadîs, yakında kendisi üzerine kelâm gelecek olan hadîsden bir parçadır. Buhârî'nin bundan maksadı açıkdır. O da Kur'ân'ın Kurayş lügatı ile indiği ve Kureyş'in de Arab'ın hulâsası olduğudur. İşte bunun için Ebû Bekr ibn Ebî Dâvûd (316) şöyle dedi: Bize Abdullah İbn Muhammed ibn Hallâd tahdîs etti. Bize Yezîd ibn Şeybân ibn Abdilmelik ibn Umeyr tahdîs etti ki Câbir İbn Semure şöyle demiştir: Ben Umer ibnu'l-Hattâb'dan işittim: «Bizim şu MUSHAF'larımızda Kureyşli gençler yahud Sakîfli gençlerden başkası imlâ ettirmesin» (12) diyordu. Bu sahîh bir isnâddır. Ve yine Ebû Dâvûd'un oğlu Abdullah (316) dedi ki: Bize İsmâîl İbn Esed tahdîs etti. Bize Hûze tahdîs etti. Bize Avf, Abdullah ibn Fudâle'den tahdîs etti. O şöyle demiştir:

---

(9) Buhârî'nin el-Câmius-Sahîh'inin burasında «bâb» kelimesi vardır. Müellif benzeri yukarılarda geçtiği gibi burada da Buhârî'den yaptığı nakillerde bâbları zikretmiyor, R.R.

(10) Yûsuf: 2, Tâhâ: 112; Ez-Zumer: 28; Hâmîm Secde: 3; eş-Şûrâ: 7; ez-Zuhruf: 3.

(11) En-Nahl: 103; eş-Şuarâ: 195; el-Ahkaf: 12.

(12) ... el-İmlâ, imlâl ma'nâsınadır ki bir adam takrîr, ve bir diğer kimse yazmakdan, yahud nushaya bakmıyarak ezberden yazmakdan ibârettir. (Kamus Ter.)

Umer, İmâm olacak MUSHAF'ın yazılmasını istediği zaman bu iş için, arkadaşlarından bir topluluk oturttu. Ve onlara şöyle dedi: Lugatda ihtilâf ettiğiniz zaman onu Mudarr (Kabîlesi) lugatı ile yazınız. Çünkü Kur'ân, Mudarr'dan bir adamın (S) dili ile nâzil oldu. Yüce Allah da şöyle buyurmuşdur: **«Tenâkuz ve ihtilâftan âzâde, dosdoğru Arabca bir Kur'ân olarak, tâki sakınsınlar»** (ez-Zumer: 28); keza Allah şöyle buyurdu: **«O muhakkak ve muhakkak âlemlerin Rabbından indirilmelidir. Onu Rûhu'l-Emîn, inzâr edicilerden olasın diye senin kalbine ma'nâsı açık Arabca bir dil ile indirmiştir»** (eş-Şuarâ 192-195); keza şöyle buyurdu: **«... bu ise apaçık Arabca bir dildir»** (en-Nahl: 103); keza şöyle buyurdu: **«Eğer biz onu yabancı** (dilden) **bir Kur'ân yapsaydık, muhakkak ki, âyetleri açıklanmalı değil miydi? Araba mensûb** (bir muhataba), **Arabca olmıyan** (bir Kur'ân) **mı? diyeceklerdi...»** (Fussılet: 44); ve bu husûsa delâlet etmekde bulunan diğer âyetler.

Bundan sonra Buhârî, Ya'lâ ibn Umeyye hadîsini zikretti ki o: Keşki ben Rasûlullahı kendisine vahiy inerken göreydim, der dururdu. Sonra, güzel koku sürünmüş ve üzerinde bir cübbe bulunduğu halde umre niyetiyle ihrâma giren kimseden sual eden kimse hakkındaki bu hadîsi zikretti. Râvî dedi ki: Rasûlullah bir müddet baktı. Akıbinde kendisine vahiy geldi. Bunun üzerine Umer Ya'lâ'ya: Gel diye işâret etti. Ya'lâ geldi ve başını Peygamberi örtmekte olan örtünün içine soktu. Peygamberi yüzü kızarmış, uyuyan kimsenin gidib gelen nefesi gibi horulduyor vaziyette gördü. Peygamberin hâli bir müddet böyle devam etti. Sonra Peygamberden bu hal sıyrıldı. Bunun üzerine: «Biraz evvel Umre'den bana sual soran kimse nerede?» diye sordu. Peygamberin ona cübbeyi çıkarması ve kokuyu yıkamasını emrettiğini zikretti (Buhârî, Fadâilu'l-Kur'ân).

Bu hadîsi bir topluluk bir çok yollardan rivâyet etmiştir. Bunun üzerine kelâm Hacc kitâbındadır. Bu hadîsle, bu başlık arasında hemen hemen her hangi bir münasebet zâhir olmuyor. Bu hadîs bundan evvelki başlık içinde zikredilse idi, daha zâhir ve daha açık olurdu. Allah en iyi bilendir.

KUR'ÂN'IN KİTÂB HALİNDE TOPLANMASI

Buhârî şöyle dedi: Bize Mûsâ ibn İsmâîl tahdîs etti. Bize İbrâhîm İbn Sa'd tahdîs etti. Bize ibn Şihâb, Ubeyd İbnussabbâk'dan tahdîs etti ki Zeyd İbn Sâbit şöyle demiştir: Ebû Bekr Yemâme'de şehîd olanların ölümünü muteâkıb haber yollayıb beni çağırdı. Yanında Umer İbn Hattâb da bulunuyordu. Ebû Bekr bana şu sözleri söyledi:

Umer bana geldi ve: Yemâme gününün şiddetli harbinde Kur'ân hâfızlarından bir çoğu şehîd oldu. (13) Ben diğer harb sahalarında da harbin şiddetli olub Kur'ân hâfızlarının şehîd edilmelerinden, bu sebeble de Kur'ân'dan büyükçe bir kısmın zâyı' olub gitmesinden endîşe ediyorum. Binaenaleyh ben senin Kur'ân'ın Kitâb hâlinde toplanmasını emretmeni düşünüyorum dedi. Ben Umer'e: Rasûlullah'ın yapmadığı bir işi nasıl yaparsın? dedim. Umer: Vallâhi bu hayırdır dedi ve bana murâcaatda devâm etti. Nihâyet Allah benim göğsümü bu iş için açtı ve ben de Umer'in düşündüğü bu işde onun gibi düşündüm.

Zeyd dedi ki: Bu sözlerden sonra Ebû Bekr bana hitaben şunları söyledi: Sen genç ve akıllı bir erkeksin, biz seni hiç bir kusurla ittihâm etmiyoruz. Sen Rasûlullah için vahyi yazıyordun. Binaenaleyh sen Kur'ân'ı tetebbu' et ve onu bir araya topla! Zeyd bana karşı:

Vallâhi eğer bana dağlardan bir dağın nakl edilmesini teklîf etmiş olsalardı o iş benim üzerime, bana emrettiği bu Kur'ân'ı toplama işinden daha ağır olmazdı dedi. Zeyd dedi ki: Ben: Sizler, Rasûlullah'ın yapmadığı bir işi nasıl yapıyorsunuz? dedim. Ebû Bekr: Allah'a yemîn ederim ki bu hayırlı bir iştir dedi, ve Ebû Bekr: bana mürâcaatda devâm etti. Nihâyet Allah Ebû Bekr'le Umer'in akıllarını yatırdığı ve göğüslerini ferahlandırdığı bu işe benim de aklımı açtı ve gönlümü ferahlandırdı. Bunun üzerine ben de Kur'ân'ın ardına düşüb gereği gibi araşdırdım ve onu yazılı bulunduğu hurma dallarından, ince taş levhalardan, (14) ve hâfızların ezberlerinden topladım. Nihâyet et-Tevbe Sûresinin sonunu Ebû Huzeyme el-Ensârî'nin yanında buldum. O âyeti ondan başka kimsenin yanında bulmadım. (15) Bu âyet, **«Le-kad câekum Rasûlun min enfusikum azîzun aleyhi mâ anittum...»** sözlerinden Berâe Sûresinin sonuna kadar devam eden âyet idi.

---

(13) Metindeki **«kad isteharra»**, şiddetli oldu, demektir, R.R.

(14) El-Lihâf, lıhfe'nin cem'idir. Lıhfe, yazı yazmaya elverişli ince taş levhadır. Bu kelime diğer rivâyette geldiği gibi iki damma ile luhuf şeklinde de cemi'lenir, R.R.

(15) Yani Zeyd bu âyeti, Peygambere vahiy yazmakda bulunan kimselerden diğer birinin yanında yazılmış olarak bulamamıştır. Yoksa bu âyeti ondan başkası ezber etmemişti demek değildir. Zirâ bu âyeti pek çok kimseler ezber etmişler de namaz içinde ve namaz hâricinde tilâvet etmekte idiler, R.R.

Neticede toplanan bu sahîfeler, tâ Allah kendisini vefât ettirinceye kadar Ebû Bekr'in yanında kaldı. Sonra hayatı müddetince Umer'in yanında kaldı. Bundan sonra Umer'in kızı Hafsa'nın yanında kaldı. (Buhârî, Fadâilu'l-Kur'ân). Buhârî bu hadîsi el-Câmiu's-Sahîh kitâbının bir kaç yerinde rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed, Tirmizî, ve Nesâî de Zührî'den gelen birçok yollardan olmak üzere bu hadîsi rivâyet etmişlerdir.

İşte bu Kur'ân'ı yazılı bulunduğu dağınık yerlerden bir araya toplama işi, Ebû Bekr es-Sıddîk'ın yaptığı işlerin en güzeli, en büyüğü ve en azametlisidir. Çünkü Yüce Allah onu Peygamber'den sonra öyle yüksek bir makama dikti ki o makam zâten Ebû Bekr'den başka kimseye lâyık olamaz: Ebû Bekr, zekâtı mâni olanlardan, mürtedlerden, Farslardan ve Bizanslılar'dan olmak üzere bir çok düşmanlarla mukâtele etti. Ordulara nâfiz ve hâkim oldu, birçok askerî birlikleri ve müfrezeleri gereken yerlere yolladı. O İslâm'ın ve İslâm topluluğunun dağılıb gitmesi endîşesinin ardından İslâm'ı ve İslâm devlet idâresi işini tekrar temeline ve yerine oturttu. Ve yine bu Ebû Bekr, her okuyucunun, tamâmını ezber etmeğe muktedir olması için Kur'ân-ı Azîm'i yazılı bulunduğu dağınık yerlerinden derleyip kitâb hâlinde topladı. Ve işte bu toplama Yüce Allah'ın»

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

«Kur'ân'ı biz indirdik biz, onun koruyucuları da şübhesiz biziz» (el-Hıcr: 9) kavlinin sırrından olmuştur.

İşte böylece Ebû Bekr es-Sıddîk hayırları toplamış, şerli işleri men' eylemişdir. Allah ondan râzıy olsun ve onu da râzıy kılsın. İşte bundan dolayı Vekî' İbn Zeyd ve Kabîsa'nın dâhil olduğu birçok imâmlardan, Sufyân es-Sevrî'den, İsmâîl ibn Abdirrahmân es-Süddî el-Kebîr'den onlar da Abd Hayır'dan olmak üzere Ali ibn Ebî Tâlib (R) ın: « Mushaflar husûsunda insanların en büyük ecirlisi Ebû Bekrdir. Çünkü Ebû Bekr Kur'ân'ı iki levha arasına toplayanların birincisidir..» dediği rivâyet olunmuştur. Bu sahîh bir isnâddır.

Ebû Bekr ibnu Ebî Dâvûd (316) da **Kitâbu'l-Masâhıf** adlı eserinde şöyle demiştir: Bize Hârûn İbn Ishâk tahdîs etti. Bize Abde, Hişâm'dan o da, babası Urve'den tahdîs etti. O: Şübhesiz Ebû Bekr Peygamberden sonra Kur'ân'ı (iki kapak arasında) toplamış olan kimsedir demişdir. Yine Ebû Dâvûd'un oğlu Abdullah şöyle der: Ebû Bekr'in Kur'ân'ı toplama işini tamamlayıb sona erdirmesi sahîhdir. Bununla beraber Umer ibn Hattâb da, Yemâme gününde harb şiddetli olub Kur'ân okuyucuları arasında şehîdler çok olunca Kur'ân'ı toplama işi-

nin ehemniyetini süratle anlayıb idrak eden kimse olmuştur. Yemâme gününden maksad, yalancı peygamber Museylime ve onun ashâbı Benû Hanîfe kabîlesi ile Yemâme arazisinde ölüm sahrâsında yapılan harbdir.

Bu harb şöyledir: Museylime, kendi etrafına mürtedlerden yüz bine yakın insan topladı. Ebû Bekr de onunla harb etmek için Hâlid ibn Velîd'in kumandasında on üç bine yakın asker techîz etti. İslâm askerleri, Museylime askerleriyle çatıştılar. İslâm ordusu, içlerinde bedevîler çok bulunduğu için bozulub açılma manzarası gösterdi. Bunun üzerine büyük sahâbîlerden olan Kur'ân okuyucuları: Yâ Hâlid, bizleri kurtar, bizleri bu bedevîlerden ayır, diyerek nidâ ettiler. Akıbinde derhal bedevîlerden ayrıldılar, ve yalnız başlarına kaldılar. Bu sahâbîler üç bine yakın sayıda bulunuyorlardı. Sonra gerçek bir hamle yaptılar da çok şiddetli bir harbe giriştiler. Onlar kendi aralarında: Ey Bakara sûresi sâhibleri!.. diye çağırışıb toplanmağa başladılar. Bir müddet onların hâli böyle olmakta devam etti. Nihâyet Allah onlara fethi müyesser kıldı ve küfür ordusu kaçarak yüz geri oldu. Musliman kılıçlar onları enselerinde ta'kîb etti. Kimi öldürüldü, kimi esir edildi. Allah Museylime'yi de öldürdü ve Museylime askerlerinin topluluğu dağıldı, sonra onların hepsi tekrar İslâma döndüler.

Lâkin o harb günlerinde Kur'ân okuyucu (hâfız) lardan **beşyüze** yakın insan şehîd oldu. İşte bunun içindir ki Umer, bundan sonra vâkı olacak diğer harb yerlerinde sahâbîlerden Kur'ân'ı ezbere bilmekde olan hâfızların ölmesi sebebiyle Kur'ân'dan bir kısmının gitmemesi için Ebû Bekr'e Kur'ân'ı toplamasını işâret ve tavsiye etmişti. Zirâ Kur'ân hem yazıldığı hem de ezberlendiği takdirde artık tamâmiyle korunub muhâfaza edilmiş olacak ve artık onu tebliğ edenin hayatta olması yahut ölmesi arasında bir fark olmıyacaktı. Ebû Bekr işi aceleye getirmemek ve teennî eylemek için başlangıçta Umer'in teklîfinden biraz çekingenlik yaptı, sonra Umer'e muvâfakat eyledi. Ve böylece ikisi berâber Kur'ân'ı toplama husûsunda Zeyd ibn Sâbit'e mürâcaat ettiler. Sonra bu mühim iş her ikisinin düşündüğü başarılı netîceye ulaştı. Allah onların hepsinden râzî olsun. İşte bu makam Zeyd ibn Sâbit el-Ensârî'nin fazıletlerinin en büyüğü, en azametlisidir.

Bu iş için Ebû Dâvûd'un oğlu Abdullah (316) şöyle dedi: Bize Abdullah ibn Muhammed ibn Hallâd tahdîs etti. Bize Yezîd ibn Mubârek, Fudâle'den o da, el-Hasen'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: «Umer İbn Hattâb, Allah'ın kitâbından bir âyeti sordu. Kendisine: O âyet Fulân kimsenin berâberinde idi, o da Yemâme gününde şehîd edildi denildi. Bunun üzerine Umer: İNNÂ LİLLÂHİ VE İNNÂ İLEYHİ RÂCİÛN (el-Bakara: 156) diye istirca etti. Bundan sonra Kur'ân'ın toplanmasını emretti ve Kur'ân toplandı. Böylece Umer, Kur'ân'ı Mushaf içinde

toplayan ilk kimse oldu.» Bu sened munkatı'dır. Çünkü el-Hasen Umer'e yetişmemiştir. Bu haberin ma'nâsı, Umer Kur'ân'ın toplanmasına işâret ve tavsiye etti de Kur'ân toplandı, bundan dolayı Umer, Kur'ân'ın ezberlenib muhâfaza edilmesi ve toplanması işi üzerine bir müheymin, bir murâkıb oldu demektir. Nitekim Ebû Dâvûd'ın oğlu bu manaya olan haberi de rivâyet etti: O şöyle dedi: Bize Ebu't-Tâhir tahdîs etti. Bize İbnu Vehb tahdîs etti. Bize Amr İbn Talha el-Leysî, Muhammed İbn Amr'dan o da, Alkame'den, o da Yahyâ İbn Abdirrahman ibn Hâtıb'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Umer, Kur'ân'ı cem' işiyle meşgul olduğu zaman, iki şâhid (peygamber huzûrunda yazıldığına) şahâdet etmedikçe hiç kimseden bir metin kabul etmiyordu. Böyle yapması da, Ebû Bekr'in ona bu husûsda öyle yapmasını emretmiş olduğundandır. Nitekim Ebû Dâvûd'un oğlu yine şöyle demiştir: Bize Ebu't-Tâhir tahdîs etti. Bize İbnu Vehb haber verdi. Bana İbnu Ebî Zinâd, Hişâm ibn Urve'den haber verdi. Babası Hişâm şöyle demiştir: Yemâme gününde harb şiddetli olub Kur'ân okuyucu kârîler çok sayıda şehîd olunca Ebû Bekr Kur'ândan bir kısmın zâyı' olmasından korktu da (16) Umer ibn Hattâb'a ve Zeyd ibn Sâbit'e hitâben Kim size Allah'ın kitâbından bir metin üzerine iki şâhid getirirse, siz ikiniz o getirilen metni Mushafa yazınız diye emretti. (17) Bu haber munkatı'dır, hasendir.

Ve yine bu mesele için Zeyd ibn Sâbit şöyle dedi: Ben et-Tevbe sûresinin sonunu - yani Yüce Allah'ın, iki âyetin sonuna kadar olan **«Le kad câekum Rasûlun min enfusikum...»** kavlini- Ebû Huzeyme el-Ensârî'nin beraberinde buldum. Bir rivâyette de: Rasûlullah'ın, şâhidliğini iki kişinin şâhidliği yerine saydığı Huzeyme ibn Sâbit'in berâberinde buldum, ondan başkasının yanında bulmadım demiştir. (18) İşte ondan dolayı bu âyeti Huzeyme'den kabûl edib Mushafa yazdılar

---

(16) تَعِبَ ، فَرِقَ vezninde korktu mânâsınadır. Yani diğer bir çok rivâyetlerde geldiği gibi, Kur'ân'ın yazılı parçalarının tekrar yazılıb toplanmasından evvel hâfızların çoğu öldüğü takdirde Kur'ândan bir kısmının zâyı' olabileceğinden korktu, R.R.

(17) Muhtemil ki murâd, yazılı metin üzerine şahâdettir. Zeyd, Rasûlullah zamanında Kurân'ın hepsini ezber etmiş hâfızlardan idi. Umer de Kur'ân'ı ezbere biliyordu, R.R.

(18) Yani Zeyd, âyet getiren kimseye, getirdiği âyeti kimden yazdığını araştırdığına göre, bu âyeti Huzeyme'den başkasının yanında yazılı olarak bulamamıştı. Bundan önceki hâşiyede geçti ki bu âyet ezberlenmiş idi. Çünkü Zeyd, ezberinde tuttuğu ve bilmekte olduğu her şeyden sormakta idi, R.R.

Çünkü bu Huzeyme, bir beygir satın alma vak'asındaki şahâdetini, Rasûlullah'ın iki kişinin şahâdeti yerinde tutmuş olduğu zâttır. Şöyleki: Rasûlullah bir bedevîden bir binek beygiri satın almıştı. Derken bedevî bu alış veriş akdini inkâr etti. Huzeyme de bu satış akdinin yapıldığına Rasûlullah'ı tasdîk sûretinde şâhidlik yaptı. Rasûlullah da onun bu şâhidliğini geçerli kıldı ve bedevîden beygiri teslim aldı. Bu hadîsi, sünen sâhibleri rivâyet etmiştir, meşhûr bir hadîsdir.

Ebû Ca'fer er-Râzıy de, er-Rabî'den ve o da, Ebu'l-Âliye'den rivâyet etti ki: Bu âyeti, Huzeyme ibn Sâbit'in yanında onlara Ubeyy ibn Ka'b imlâ etmiştir. İbn Vehb de, Amr ibn Talha el-Leysîyy'den o da, Muhammed ibn Amr Alkame'den o da, Yahyâ ibn Abdirrahman ibn Hâtıb'dan rivâyet etti ki, Usmân da bu yazmaya şâhidlik etmiştir. Amma Zeyd ibn Sâbit'in: Ben Kur'ân'ı hurma dallarından, ince taş levhalardan, insanların göğüslerinden, bir rivâyetde: Hurma dallarından, deri parçalarından, kaburga kemiklerinden; bir rivâyette: Kürek kemiklerinden, deve semerlerinden ve insanların göğüslerinden toplayarak gereği gibi iyice araştırdım sözüne gelince, bunların manâları şöyledir:

El-Usub: Asîb'in cemidir. Ebû Nasr İsmâîl ibn Hammâd el-Cevherî: O salkımların üst tarafındaki hurma dalı veya yaprağındandır, üzerinde henüz hurma yaprakları bitmemiştir, üzerinde hurma yaprakları biten ise اَلسَّعَفُ (es-saaf) dır dedi.

El-Lihâf: Lahfe'nin cem'idir. Lahfe ise incelebilen yumuşak taş parçasıdır. İşte onlar bunlar üzerine ve hurma dalları üzerlerine ve kendileri üzerlerine yazı yazmak mümkin olan diğer şeyler üzerine yazı yazarlardı. Onlar Rasûlullah'dan Kur'ân'dan olmak üzere işittiklerini münâsib buldukları bu gibi şeyler üzerine yazıyorlardı. (19)

---

(19) Burada geçen bazı isimlerin türkçelerini Kamus Tercemesinden verelim: اَلْعَسِيبُ el-Asîb: ... ve şol hurma şâhına denir ki doğru ve ince ve bilcümle yaprakları sıyrılıb koparılmış ola. Ve yine şol şâhına denir ki üzerinde yaprak bitmemiş ola, yaprak biten şâhına سَعَبٌ (seâb) derler...

اَلْقَتَبُ el-Kateb, cem'i el-Aktâb'dır, ve hâssaten devenin semerine denir.

Sahâbîlerden bazısı yazıyı güzel yazamıyor yahud ezberlemesine güveniyordu da Kur'ân metinlerini sadece ezber ediyordu. Zeyd de o kimseyle buluşuyordu da artık şu metni onun hurma dallarından, şunu ince beyaz taş parçalarından şunu da hâfızasından alıyordu. Sahâbîler emânetleri yerliyerine edâ edib ödemeye pek hırslı kimselerdi. Kur'ân metni ise en büyük emânettir. Çünkü Rasûlullah (S) Kur'ân'ı onlara, kendilerinden sonra gelecek nesillere tebliğ etmeleri için emânet olarak bırakmıştır. Nitekim Yüce Allah: **»Ey peygamber, Rabbından sana indirileni tebliğ et.** Eğer yapmazsan Allah'ın elçiliğini teb**liğ ve îfâ etmiş olmazsın. Allah seni insanlardan koruyacakdır. Şübhesiz ki Allah kâfirler gurûhunu muvaffak etmez»** (el-Mâide: 67) buyurdu da -Allah'ın salâvâtı ve selâmı üzerine olsun Peygamber de bu tebliğ vazîfesini hakkıyle yerine getirdi.

İşte bunun içindir ki Peygamber Vedâ haccında Arefe günü sahâbîler en büyük bir toplantı hâlinde bulunurlarken bütün bu şâhidler topluluğu huzûrunda bu tebliğ işini sahâbîlere sorub: Ben size öyle bir şey bıraktım ki ona sarıldığınız takdirde asla sapıtmazsınız. O Allah'ın kitâbıdır. Şübhesiz sizler benim işimden sorulacaksınız, o zaman sizler ne diyeceksiniz?» dedi. Sahâbîler topluca: Bizler senin tebliğ ettiğine, emâneti yerine ulaştırdığına ve temiz niyyetle öğütler

---

اَلْخُوَاصُ el-Huvâs, noktalı hâ'nın dammı ile, hurma yaprağına denir müfredi el-Havsa'dır.

اَلرُّقْعَةُ — el-Ruk'a, ğurfe vezninde, kağıt ve deri parçasına denir ki üzerine yazı yazılır, cem'i ruka' ve rikâ' gelir.

اَلسَّعَفُ — es-Seaf: İki fetha ile hurma ağacının dalına denir, bir kavle göre yaprağa denir, ekseri kurusuna denir.

اَللِّخَافُ — El-Lihâf, kitâb vezninde ak ve yufka taşlara denir, müfredi temre vezninde l a h f e 'dir.

verdiğine şâhidlik ederiz, dediler. Bu sözleri işidirken Rasûlullah parmağıyla gök yüzüne ve sahâbîler üzerine işâret etmeğe ve «Yâ Allah, şâhid ol, yâ Allah şâhid ol, yâ Allah şâhid ol» demeğe başlamıştır. Bu hadîsi, Muslim, Kitâbu'l-Hac'da Câbir'den rivâyet etmiştir. (Muslim tercemesi, IV, 84-88 Peygamberin Haccı bâbı).

Rasûlullah, ümmetine, kendi tebliğine şâhid olanların gâib olanlara (yani müteselsilen müstakbel nesillere) tebliğ edib iletmelerini kat'î olarak emretmiştir. Ve «benden velevki bir âyet olsun tebliğ ediniz» buyurmuştur. Yani sizin her hangi birinizin yanında bir tek âyetten başka bir Kur'ân metni bulunmamış olsa bile işte o bir tek âyeti de kendisinden sonraki nesle ulaştırsın.

İşte sahâbîler de Peygamberin kendilerine emrettiği şeyi ondan teblîğ ettiler. Onlar Kur'ân'ı Kur'ân olarak, sünneti de sünnet olarak yani Kur'ân'ı sünnete karıştırmaksızın bu her iki emâneti de yerli yerine ulaştırmışlardır.

Râsûlullah böyle bir karıştırmayı önlemek için: «Her kim benden Kur'ân'dan başka bir şey yazdıysa onu mahvetsin» buyurmuştur. (Muslim, Zühd ve Rikâk, et-Tesebbut fi-l-hadîs; Muslim Tercemesi, VIII, 554 «3004»). Yani Peygamber sünnetin Kur'ân'la karışmaması için bu emri vermiştir. Bu emrin ma'nâsı; şünneti ezber etmeyin ve onu rivâyet etmeyin demek değildir. Allah en iyi bilendir. İşte bundan dolayı biz zarûrî olarak biliyoruz ki Rasûlullah'ın, sahâbîlere ilettiği Kur'ân'dan dışarıda hiç bir metin kalmamıştır. Onlar Kur'ân'ı tam olarak bize teblîğ edib ulaştırmışlardır. Hamd ve minnet yalnız Allah'adır.

Rasûlullah'dan almış olan kimselerin ölümleri sebebiyle Kur'ân'dan hiç bir metnin ziyâa gitmemesi için, bu iki büyük zâtın, Ebû Bekr ile Umer'in yaptıkları bu iş yani Allah'ın Kitâbını sahîfeler içinde muhâfaza etmeleri işi dînî maslahatların en büyüğü ve en azametlisi olmuştur. Sonra bu pâk sahîfeler mecmuası hayatı müddetince Ebû Bekr'in yanında bulundu. Sonra onun ölümünün ardından o sahîfeler topluluğunu Umer teslîm aldı. Ve Umer'in yanında muhâfaza edilmiş, ta'zîm edilmiş ve ikrâm edilmiş olarak kalmakta devâm etti. Umer ölünce Mü'minlerin annesi Hafsa'nın yanında (onun muhâfazasında) oldu. Çünkü Hafsa, Umer'in çocukları içinden onun vakıfları ve terikesi üzerine vasıyyesi idi. Kur'ân metninin yazıldığı bu sahîfeler topluluğu (inşallah yakında zikredeceğimiz gibi) tâ Usmân ibn Affân'ın onları Hafsa'dan emâneten aldığı vakte kadar Hafsa'nın yanında kaldı.

HZ. USMÂN'IN, MUSHAFLAR YAZDIRIB İSTİNSÂH ETTİRMESİ (20)

Buhârî şöyle dedi: Bize Mûsâ ibn İsmâil tahdîs etti. Bize İbrâhîm tapdîs etti. Bize İbn Şihâb şöyle tahdîs etti. Ona da Enes ibn Mâlik şöyle tahdîs etmiştir:

Ermenistan fethinde Sûriyelilerle, Azrebîcân fethinde Iraklılarla birlikte harb eden Huzeyfetu'bnu'l-Yemân, bunların Kur'ân'ı çeşitli şekillerde okumalarının kendisine verdiği endîşe üzerine Usmân'ın yanına geldi ve ona: Ey Mu'minlerin Emîri, sen, Kur'ân'ı okumakta Yahûdîlerle Hristiyanların kendi kitâblarını okumakta uğradıkları ayrılığa benzer bir ihtilâfa düşmeden evvel bu ummete yetiş, bu işin îcâbına bak dedi. Bunun üzerine Usmân, Hafsa'ya haberci gönderib: Bize Kur'ân'ın yazılı olduğu sahîfeleri gönder de biz sûreleri mushaflara nakledelim, sonra da o sahîfeleri tekrar sana iâde edelim, dedi. Bunun üzerine Hafsa muhâfaza etmekde olduğu Kur'ân metnini Usman'a gönderdi. Usman da, Zeyd ibn Sâbit, Abdullah ibnu'z-Zubeyr, Saîd ibnu'l-Âs ve Abdurrahman ibnu'l-Hâris ibn Hişâm'dan kurulu istinsah heyetine emir verdi. Onlar da bu asl nushadaki sûreleri MUSHAFLARA istinsah edib naklettiler. Usmân bu istinsah işinin başlangıcında, (Zeyd'in Medîneli olması yüzünden) Kureyşli olan diğer üç kişiye hitâben: Sizler Zeyd ibn Sâbit ile Kur'ân'dan her hangi bir şeyde ihtilâf ettiniz zaman Kur'ân'ı Kureyş lisânı ile yazınız. (21) Çünkü Kur'ân Kureyş lisânı ile nâzil olmuştur, dedi.

Onlar da işte böyle yaptılar, nihâyet sahîfeleri Mushaflara istinsah edib naklettikleri zaman Usmân asıl sahîfeleri tekrar Hafsaya iâde etti. Hey'et ferdlerinin istinsah ettikleri MUSHAF"lardan birer MUSHAF'ı da her tarafa gönderdi. Bu gönderdiği (resmî) MUSHAF-

---

(20) Bu ünvan sonradan Matbaa tarafından konulmadır, müellifin koyması değildir, R.R.

(21) Yani kitâbetinin resminde meselâ hemzeli ve gayrısı nev'inden olmakda ihtilâf ettiğiniz zaman onu Kureyş dili ve lehçesine uygun olan resimle yazınız. Çünkü Kur'ân Kureyş lehçesiyle inmiştir. Çünkü Kureyş lehçesi Rasûlullahın lehçesidir ve arab lehçelerinin en fasîhidir. Cibril, Peygambere diğer arab lugatları ve lehçeleriyle, Kur'ân'ın tertili kendilerine külfetsizce kolaylaşsın ve manasını tedebbürden alıkoymasın diye sırf bir ruhsat olarak okumuştur, R.R.

ların dışında kalan ve içinde Kur'ân yazılı bulunan her sahîfenin yahud mushafın da yakılmasını emretti. (22)

İbn Şihâb şöyle dedi: Bana Zeyd ibn Sâbit'in oğlu Hârice haber verdi: O babası Zeyd ibn Sâbit'den şöyle dediğini işitmiştir: Mushafı istinsah ettiğimiz sırada ben el-Ahzâb sûresinden bir âyeti gaybettim. Halbuki ben Rasûlullah'ın o âyeti okumakda olduğunu işitir dururdum. (Böyle iken o âyeti yazılı olarak bulamamıştım.) O âyeti şiddetle araşdırdık. Nihâyet onu Huzeymetu'bnu Sâbit el-Ensârînin yanında (yazılı) bulduk. En sonu onu da (hey'etin karâriyle) Mushafdaki kendi sûresine kattık. O âyet şudur: **«Mu'minlerin içinde Allah'a verdikleri sözde sadâkat gösteren nice erler var. İşte onlardan kimi adağını ödedi, kimi de (bunu) bekliyor. Onlar hiç bir sûretle** ahidlerini **değiştirmediler»** (el-Ahzâb: 23).

İşte (MUSHAFlar istinsah ettirib resmîleştirerek Kur'ân'ın en mükemmel şekilde muhâfazasına ve nesilden nesle tam ve ihtilâfsız olarak intikalini temînât altına almakdan ibaret olan) bu muazzam iş, Mu'minlerin Emîri Usman ibn Affân (R) ın en büyük menkabelerindendir. (23)

Hiç şübhesiz ki Kur'ân'dan her hangi bir şeyin zâyı' olub gitmemesi için Kur'ân'ın muhâfazasına, ilk iki büyük zât Ebû Bekr ile Umer, Usman'a sebkat etmişler, bu işi ondan önce te'mînât altına almışlardır. Usman ise insanları, Kur'ân husûsunda ihtilâf etmemeleri için bir okuyuş üzerinde toplamıştır. Bu iş üzerinde sahâbîlerin hepsi Usman'a muvâfakat etmişlerdir. Ancak Abdullah ibn Mes'ûd'dan, onun resmî mushafları yazan kimselerden olmaması sebebiyle bir öfkesi rivâyet edilmiştir. O bu öfkeyle, Usman'ın, İMAM MUSHAF'dan mâadâsının

---

(22) Bu emrin hikmeti şudur: Hafsa'nın yanından alınan MUSHAF, resmî mushafların istinsah edilib yazılmış oldukları asli MUSHAF'dır. Bu resmî mushafların toplanma ve istinsahları husûsunda hey'et ferdleri çok ciddî ve samîmî araştırmalar yapmışlardır. Binaenaleyh resmî mushaflardan başkalarının var olmasını mubah kılmakdan, onların bazısında yanlış bulunması yahud yalan ve ihtilâf için her hangi bir sebeb bulunması cihetinden endîşe edilirdi. R.R.

(23) el-Menkabe, mîmin ve kâfın fethası ile mefharet ma'nâsınadır ki iftihâr etmeğe sebeb olacak fadl, hüner ve meziyyet makûlesine denir. Bahse mevkı' olacak haberler, eserler ve mefharelerden ibârettir ki meslebenin (اَلْمَثْلَبَةُ) zıddıdır. O menkabe sâhibidir denilir... (Kamus Tercemesi).

yakılmalarını emrettiği zaman kendi adamlarına ellerinde bulunan mushafları saklamalarını emretmişti. Bundan sonra İbn Mes'ud da muvâfakata dönmüştür. Hatta Ali ibn Ebî Tâlib: «Eğer Usman bu işi yapmamış olaydı onu muhakkak bizzat ben yapardım» demiştir. Binaenaleyh dört imâm yani Ebû Bekr, Umer, Usman ve Ali, bu işin dînî maslahatlardan olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu dört zât ise öyle halîfelerdir ki Rasûlullah (S) onlar hakkında: «Benim sünnetime iyi yapışın, benden sonra da RÂŞİD HALÎFELER'in sünnetine» buyurmuştur (Ahmed. Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce... Irbâd-R-dan).

Bu işte sebeb Huzeyfetu'bnu'l-Yemân olmuştu. Çünkü O Ermeniyye ve Azrabîcân fetihlerinde bir gâzî olarak bulunduğu zaman oralarda Şâm ahâlîsi ile Irak ahâlîsi bir yere gelmişler, Huzeyfe de onlardan çeşitli harfler (lehçeler) üzerine türlü okuyuşlar işitmeye başlamış ve onlarda bir ihtilâf ve ayrılma görmüştü. Medîne'ye döndüğü zaman bu müşâhedelerini halîfe Usmân'a bildirmiş ve ona hitâben: «Bu ümmet ferdlerinin kitâb hakkında, Yahûdîler ve Nasrânîlerin ihtilâfları nevinden bir ihtilâfa düşmelerinden önce sen bu ümmetin imdadına yetiş» demişdir.

Yahûdî ve Nasrânîlerin ihtilâfı ise şöyledir: Yahûdîler ve Nasrânîler kendi ellerinde bulunan kitâblarda ihtilâf etmektedirler. Yahûdîlerin ellerinde Tevrât'dan bir nusha vardır, Sâmirîler (24), bir çok lâfızlarda ve ma'nâlarda onlara muhâlefet etmektedirler. Sâmirîlerin Tevrât'ında hemzeli harfler, hâ ve yâ harfleri yokdur. Hristiyanlara gelince onların ellerinde de el-Atîka ismini vermekte bulundukları bir Tevrât vardır. Bu da hem Yahûdîlerin nushasına hem de Sâmirîlerin nushasına muhâlefet etmektedir.

Hrıstiyanların ellerinde bulunan İncillere gelince onlar dört tânedir: Markus İncili, Luka İncili, Mettâ İncili, Yuhannâ İncili. İşte bunlar ma'lum olan dört incildir. Bunlardan her birisi ince ince hacimlidir. Bazısı orta büyüklükteki bir yazı ile ondört yaprağa yakın, kimisi yarı yarıya yahud katlanma sûretiyle bundan daha çok sahîfelidir. Bu incillerin muhtevâları, Iysâ aleyhisselâmın sîreti, günleri, hükümleri, sözleri ve bunların yanında biraz da Allah Kelâmı olduğunu iddia etmekte bulundukları şeylerden ibârettir. Bununla beraber bu İnciller de söylediğimiz gibi birbiriyle ihtilâflıdır. Tevrât dahî içindeki tahrîf ve tebdîller-

---

(24) Sâmirîler hakkında şu eserlerde bilgiler bulunur:
Hemen hemen bütün Dinler Tarihi ve Umûmî tarih kitabları ile ansiklopedik eserler.
Kamus Tercemesi, II, 409.
İslâm Ansiklopedisi, X, 148-167.

le beraber böyledir. Sonra bu iki kitâb, bu duruma düşmelerinin ardından, tertemiz olan şu Muhammedî Şerîatle neshedilmişlerdir.

Huzeyfe bunu Usman'a söyleyince, bu sözler Usman'ı korkuttu. Usman hemen Mu'minlerin anası Hafsa'ya haberci gönderib, yanında muhâfaza etmekte olduğu, Ebû Bekr ile Umer'in topladıkları sahîfeleri kendine göndermesini, çünkü o sahîfeleri bir MUSHAF içinde yazdıracağını, bu tek MUSHAF'ı her tarafa gönderib onu geçerli kılacağını, insanları bunu okumak ve bundan gayrısını terk üzerinde toplayacağını bildirdi. Hafsa istenen işi yaptı, sahîfeler mecmuasını Usman'a teslîm etti. Usman da şu dört zâta gereken emirini verdi. Bu zâtlar şunlardır:

1— Rasûlullah için vahyi yazanların biri olan Zeyd İbn Sâbit el-Ensârî,

2— Sahâbîlerin fakîhleriden ve ilim, amel, asâlet ve fadlca necîblerinden biri olan Abdullah İbnu'z-Zubeyr ibni'l-Avvâm el-Kuraşî el-Esedî,

3— Kerîm, cevâd, medh edilmiş ve insanlar içinde lehçe bakımından Rasûlullaha en çok benziyen Saîd ibnu'l-Âs ibn Umeyye el-Kuraşî el-Emevî,

4— Abdurrahman ibnu'l-Hâris ibn Hişâm ibni'l-Mugîre ibn Abdillah ibn Umer ibn Mahzûm el-Kuraşî el-Mahzûmî.

İşte bu dört kişilik ilim hey'eti oturub, Kur'ân'ı birçok nushalar hâlinde yazmaya koyuldular. Yazılacak her hangi bir lugat üzerinde ihtilâf ettikleri zaman, Usman'a dönüb mürâcaat ederlerdi. Nitekim

اَلتَّابُوتُ kelimesinde, onu ت ile mi yahud ة ile mi

yazacakları husûsunda ihtilâf etmişlerdi. Zeyd ibn Sâbit, bu lâfız اَلتَّابُوهْ : et-Tâbûh) dur dedi. Kureyşli olan diğer üçü de: Bu lafız اَلتَّابُوتُ : et-Tâbût) dur dediler. Bunun üzerine Usman'a murâcaat ettiler. Usman: Siz o lâfzı Kureyş lugatı ile yazınız. Çünkü Kur'ân Onların lugatı ile indi dedi. Ve-Allah en iyi bilendir. Usman (R) MUSHAF içinde sûrelerin tertîbini de yapmışa benzer, es-Seb'u't-Tıvâl (yedi uzun sûre) öne alınmış, el-Miûn (yüze yakın âyetli sûreler) onlardan sonraya konulmuştur. (25)

---

(25) Sahîh kitablarda geldiği gibi, sûrelerin tertîbi ancak **el-Arzatu'l-Ahîre'**-deki okunuş üzere tevkîfî olmuştur. Yani o arzada okunduğu üzere Allah tarafından Cebrâil'in öğretmesi ve Peygamberin de öylece okuması ile sâbit olmuştur, R.R.

Bunun için, İbn Cerîr, Ebû Dâvûd, et-Tirmizî ve en-Nesâî, Kitâb sâhibi olan imâmların bir haylisinin hadîsinden olmak üzere şunu rivâyet etmişlerdir: Avf el-A'râbî'den o da, Yezîd el-Fârisî'den o da, İbn Abbâs'dan, o şöyle demiştir: Ben Usmân ibn Affân'a: **El-Mesânî** grubundan olduğu halde el-Enfâl sûresine, **el-Miûn** gurubundan olduğu halde Berâe sûresine yaptığınız işe sizi ne sevk etti? Siz bu iki sûre arasını yaklaştırdınız, fakat aralarına بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ satırını yazmadınız. Ve bu iki sûreyi **es-Seb'u't-Tıvâl** gurubu içine koydunuz, sizi böyle yapmaya sevk eden nedir? diye sordum. Usman bana şöyle dedi: «Rasûlullah (S) öyle zaman gelirdi ki kendisine müteaddid sûreler nâzil olmakda bulunurdu. Kendisine bir şey nâzil olunca kâtiblik yapan kimselerden bazısını çağırır ve onlara: «İşte şu âyetleri içinde şu ve şu zikredilmekte olan sûrenin içindeki yerine koyunuz» buyururdu. El-Enfâl Medîne'de ilk nâzil olanlardandı. Berâe ise Kur'ân'ın son nâzil olan sûrelerinden idi. Onun kıssası bunun kıssasına benzemektedir. Ben onun bundan olduğunu zannettim. Bu sırada Rasûlullah kabzolundu ve o sûrenin bu sûreden bulunduğu husûsu bize açıkca meydana çıkmadı. İşte bundan dolayı bu iki sûre arasını yaklaştırdım ve aralarına بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ satırını yazmadım. Ve onu da en uzun yedi sûreler olan es-Seb'ut-Tuvel içine koydum.»

Bu hadîsden, sûreler içinde âyetlerin sıralanması Peygamberden alınmış tevkîfî bir iş olduğu, sûrelerin sıralanması ise Mu'minlerin Emîri Usman tarafından olduğu anlaşılır. (26) İşte bundan dolayı hiç

---

(26) El-Menâr sâhibi şöyle dedi: Bu görüş yanlışdır, sûrelerin hepsi hakkında sahîh olmaz, hatta bu görüş bâtıldır. Bazı kimseler sadece bu iki sûre hakkında bu rivâyetle amel ederek bu görüşe itimad ettiler. Halbuki sâdece bu iki sûrenin Usman tarafından tertib edilmiş olduğu görüşü de yine merdûddur. Ben o görüşü el-Menâr Tefsîrinde, el-Âlûsîden naklettikden sonra şu sözlerimle tenkid etmişimdir:

Ben derim ki: Usman'ın İbn Abbâs'a cevâbı, Ahmed, üç sünen sâhibleri, İbn Hıbbân ve El-Hâkîm'in rivâyet etmiş oldukları gibi şudur: «Rasûlullah (S.) üzerine müteaddid sûreler inerdi. Kendisine bir şey indiği zaman yazı yazanlardan bazısını çağırır ve onlara: «Şu âyetler gurubunu, içinde şu ve şu zikredilmekte olan sûrenin içindeki yerine koyunuz», buyururdu. El-Enfâl sûresi, Medîne'de ilk nâzil olanlardandı. Berâe ise Kur'ân'ın son nâzil olan sûresi idi.

bir kimseye Kur'ân'ı, âyetlerinin tertîblenmiş bulunduğu tertîbden başka türlü okuması câiz olmaz. Eğer bu tertîbi tersine çevirib değiştirirse çok büyük bir hatâ işlemiş olur. Sûrelerin tertîbine gelince Usman'ın tertîbine uymak mustehabdır. Evlâ olan Kur'ân okuduğu za-

---

Bunun kıssası ötekinin kıssasına benzemektedir. Bu sebeple ben bunun o sûreden olduğunu zannettim. Derken Rasûlullah kabzolundu da bunun ondan olduğu husûsu bize beyân edilmedi. Bu sebebden dolayı ben bu iki sûre arasını birbirine yanaşdırıb bitiştirdim ve aralarına بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ satırını da yazmadım ve bunları es-Seb'u't-Tuvel (en uzun yedi sûre) içine koydum.

İşte bu rivâyetden dolayı el-Beyhekıy, el-Enfâl ile Berâe'den başka bütün sûrelerin tertibinin Peygamberden tevkifî olduğu hükmüne gitti. Es-Suyûtî de ona muvâfakat eyledi.

Bu görüş şöyle redd edilir: El-Enfâl ile Berâe müstesnâ diğer bütün sûreleri Peygamberin tertîb etmesi ma'kûl olmaz. Peygamberin her sene Ramazan içinde Kur'ân'ın tamamını Cibrîl'e karşı tilâvet eder olduğu, vefat ettiği yıl boyunca Cibrîlle Kur'ân'ı iki defa arz ve mukabele eylediği sahih olarak sâbit olmuştur. Öyleyse bu arz ve mukabele sırasındaki okuyuşunda bu iki sûreyi nereye koyuyordu? Muhakkak olan, bu iki sûrenin şimdiki yerlerine konulmasının tevkîfî olduğudur. Her ne kadar bu husûs Usman'dan kaçmış yahud Usman bu gerçeği unutmuş ise de bu böyledir. Eğer böyle olmasaydı Cumhûr ona muhakkak muâraza eder yahud Kur'ân'ın yazılması sırasında onunla bu husûsda munâkaşa ederlerdi. Nitekim bunun böyle olacağı, Kur'ânın cem'inden ve her tarafa neşredilib yayılmasından senelerce sonra İbn Abbâs'dan da rivâyet edilmiştir.

Bu hadise gelince, Tirmizî: Hasendir, biz onu sâdece Avf (ibn Ebî Cemîle) o da Yezîd el-Fârisî'den o da İbn Abbâs'dan sened ile tanırız dedi. Bu Yezîd el-Fârisî meşhûr değildir. Onun Yezîd İbn Hürmüz mü yahud başkası mı olduğu husûsunda ihtilâf ettiler. Sahîh olan, onun Yezîd ibn Hürmüz'den başkası olmasıdır. İbn Abbâs'dan rivâyet etti, Abdullah ibn Ziyâd'dan hikâye etti, onun kâtibi idi. Mushaflar içinde Haccâc ibn Yûsuf'dan da rivâyet etti. O, Yahyâ ibn Maîne soruldu, da o bu zâtı tanımadı. Ebû Hâtim onun hakkında: **Lâ be'se bih** demişdir.

Bunları Tehzîbu't-Tehzib'den özetledim. Böyle bir adamın münferiden rivâyet ettiği hadîsin, Mutevâtir olan Kur'an'ın tertîbi hakkında tutunulması sahîh olmaz, R.R.

man biri biri ardınca okumasıdır. Nitekim Peygamber (S), Cumua namazında, el-Cumua ve el-Munâfıkûn'u, bazan da SEBBİH ve HEL ETÂKE HADÎSU'L-ĞÂŞİYE sûrelerini biri biri ardınca okumuştur. Okuyucu iki sûre arasını ayırırsa bu da câiz olur. Nitekim Rasûlullah'ın bayram namazında KÂF ve IKTERABETİ'S-SÂAT sûrelerini okuduğu sahîhdir. Bunu Muslim, Ebû Vâkıd'dan rivâyet etti. (Muslim, el-Iydeyn, Muslim Tercemesi, III. 53-54 «891», Ebû Vâkıd'dan). Sahîhaynda da Ebû Hureyreden, Rasûlullah'ın Cumua günü sabah namazında ELİF LÂM MÎM es-Secde ve HEL ETÂ ALE'L-İNSÂNİ... sûrelerini okur olduğu rivayet edilmiştir. Bazı sûreleri diğer bazı sûrelerden önce okursa bu da câizdir. Huzeyfe, Rasûlullah'ın el-Bakara sûresini sonra en-Nisâ sûresini sonra da Âlu Imrân sûresini okuduğunu rivâyet etmiştir. Bu hadîsi Muslim tahrîc etti (Salâtu'l-Musâfirîn ve kasrihâ, Gece namazında kırâatı uzatmanın müstehablığı bâbı; Muslim Tercemesi II. 422-423) Umer de sabah namazında en-Nahl sûresini sonra Yûsuf sûresini okumuştur.

İstinsah hey'eti mushafları yazıb istinsah ettikden sonra Usman Ebû Bekr ve Umer'in toplattıkları ilk nushayı Hafsa'ya tekrar geri verdi. Bu nusha Hafsa'nın yanında kalmakta devam etti. Nihâyet Mervan ibn el-Hakem Hafsa'ya haberci gönderib ondan bu nushayı istedi. Fakat Hafsa ölünceye kadar bu nushayı ona vermedi. Hafsa'nın ölümünden sonra Mervan o nushayı Hafsa'nın erkek kardeşi Abdullah ibn Umer'den aldı da, içinde, Usman'ın her tarafa yolladığı İMÂM MUSHAFLARA muhalefet edecek her hangi bir şey bulunmasın diye o nushayı yaktı. (27) Usman İMÂM olmak üzere bir MUSHAF Mekke'ye, bir MUSHAF Basra'ya bir diğer MUSHAF Kûfe'ye, bir diğer MUSHAF

---

(27) Evlâ olan hatta vâcib olan şöyle denilmesidir: Bundan sonra her hangi bir kimsenin o ilk nusha içinde bu İMÂN MUSHAFLARA muhâlif olacak bir şey bulunduğunu iddiaya kalkışmaması için. Çünkü o ilk nusha dağınık vaziyette bir takım sâhifeler topluluğu görünüşünde idi. Onlar bir şekil ve bir kıyas, bir ölçü ile kuvvetli yapılmış değildi. Onun için bu sahifeler topluluğu, ebediyyen bâki kalması maksadı için istinsah edilib ashâbın icmâı ile resmileştirilmiş bulunan MUSHAFLAR gibi ebedî bir bâkiliğe elverişli bir imâm mushaf edinilemezdi.

Umûmi haberler gazeteleri, Usman'ın etrafa yolladığı imâm mushaflardan birinin Rusya kayserleri yanında mahfûz bulunduğunu, onların halefi olan Komünistlerin bu mushafı fotoğraf âletiyle bir sûretini aldıkdan sonra Buhârâ Emîrine hibe ettiklerini nakletmişlerdir. Bir de aslı kaybolub, Emîre ulaşmadı da deniliyor. R.R.

Şam'a, bir MUSHAF Yemen'e, bir MUSHAF Bahreyn'e yollamış, Medine ahâlîsi yanında da bir MUSHAF bırakmıştır. Bu haberi Ebû Bekr ibnu Ebî Dâvûd, Ebû Hâtim es-Sicistânî'den rivayet etti. Ebû Dâvûd'un oğlu bunu Sicistânî söylerken işitmiştir. El-Kurtubî de: Usman'ın etrafa dört MUSHAF -halbuki bu sayı garîbdir- gönderdiği ve çeşitli diyarlardaki insanların, okuyuşlarının bir biriyle ihtilâf etmemesi için, gönderilen mushaflardan mâadasının yakılmasını emrettiği haberini sahîhdir dedi. Usman'ın asrında bulunan sahâbîler topluluğu bu iş üzerinde Usman'a muvâfakat etmişler ve onlardan herhangi biri Usman'a itiraz etmemiştir. Sadece Usman'ın bu işini ona karşı birikib toplanan ve onu öldüren -Allah onları kahretsin- şu malûm küçük topluluk nâhoş görmüştür. Bu da âlimlerin reddettikleri, hiç aslı olmıyan şeyler cümlesindendir. Amma sahâbîlerden ve onların bu feyizli asrında yetişen tâbiîlerden meydana gelen muslimanlar sâdâtının hepsi, bu işte Usmana muvâfakat etmişlerdir.

Ebû Dâvûd et-Tayâlîsî, İbnu Mehdî ve Gunder, Şu'be'den o da, Alkame ibn Mersed'den o da, bir adamdan o da, Suveyd ibn Gafele'den olmak üzere şöyle dediler: Ali, Usman diğer Mushafları yaktırdığı zaman: Eğer bu yakma işini o yapmasaydı muhakkak ben yapardım demiştir.

Ebû Bekr ibnu Ebî Dâvûd şöyle dedi: Bize Ahmed ibn Sinan tahdîs etti. Bize Abdurrahman tahdîs etti. Bize Şu'be, Ebû Ishak'dan tahdîs etti. Sa'd ibn Ebî Vakkâs'ın oğlu Mus'ab: Ben, Usman'ın mushafları yaktırdığı zamandaki insanların çoklarına eriştim, bu iş onların hepsinin hoşlarına gitmiştir -yahud da- onlardan hiç kimse bu işi red ve inkâr etmedi demiştir. Bu sahîh bir isnaddır. Kezâ Ebû Dâvûd'un oğlu şöyle dedi: Bize Ishâk ibnu's-Savvâf tahdîs etti. Bize Yahyâ ibn Kesîr tahdîs etti. Bize Sâbit ibn Umâre el-Hanefî tahdîs edib şöyle dedi: Ben Guneym ibn Kays el-Mâzinî'den işittim, şöyle dedi: Ben Kur'ân'ı topu topu iki harf üzere okudum, Allah'a yemîn ediyorum ki Usman'ın Mushafı yazmamış olması beni asla sevindirmezdi. (Yani bu hiç de iyi bir şey olmazdı). Çünkü her musliman için çocuk doğmuştur. Her gün civanmerd delikanlı meydana geldikçe meydana gelib yetişen her gence babası için olanın benzeri (yani vahyedildiği gibi yazdırılmış olan ebedî bir mushaf hâzır) olub durmuşdur. Râvî dedi ki: Biz el-Mâzinî'ye: Yâ Ebâ'l-Anber! Niçin? diye sorduk. O: Eğer Usman Mushafı yazmamış olaydı insanlar muhakkak şiir okumaya başlarlardı dedi.

Ve bize Ya'kûb ibn Sinân tahdîs etti. Bize Muhammed ibn Abdillah tahdîs etti. Bana Imrân ibn Hudeyr, Ebû Miclez'den tahdîs etti. O: Şâyet Usman Kur'ân'ı yazmış olmayaydı muhakkak insanları şiir okuyorlar bulurdum demişdir. Yine bize Ahmed ibn Sinân tahdîs edib

şöyle dedi: Ben İbn Mehdî'den işittim. O: Usman ibn Affân'ın iki hasleti vardır ki, Ebû Bekr ile Umer'de bu iki haslet yokdur: Biri tâ mazlûm olarak öldürülünceye kadar nefsini habsetmesi, diğeri de insanları MUSHAF üzerine toplamasıdır, diyordu.

Amma Abdulah ibn Mes'ûd'a gelince, İsrâil, Ebû İshâk'dan şöyle demiştir: Humeyr ibn Mâlik şöyle dedi: Usman diğer mushafların yakılmasını emrettiği zaman, bu emr Abdullah ibn Mes'ûd'a kötü geldi de kendi talebelerine: Sizden her kim bir mushaf saklamaya gücü yeterse saklasın, şu muhakkak ki kim bir şey çalıb saklarsa kıyâmet günü o çalıb sakladığı şeyle gelir dedi. Sonra da Abdullah: Allah'a yemîn ederim ki Zeyd henüz çocuk iken ben bizzat Rasûlullah'ın ağzından yetmiş sûre almışımdır. Şimdi ben Rasûlullah'ın ağzından aldığım şeyleri terk eder miyim? dedi.

Ebû Bekr ibnu Ebî Dâvûd şöyle dedi: Bize Muhammed ibn Abdillah ibn Muhammed ibni'n-Nadr tahdîs etti. Bize ibn Şihâb, el-A'meş'den o da, Ebû Vâil'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: İbn Mes'ûd bize minber üzerinde bir hutbe iyrâd etti de şunları söyledi: Kim bir şey saklarsa, kıyâmet günü sakladığı şeyle gelir, sizler mushaflarınızı saklayın. Siz nasıl bana Zeyd ibn Sâbit'in kırâatı üzere okumaklığımı emr edersiniz. Ben Kur'ânı bizzat Rasûlullah'ın ağzından yetmişden fazla sûre alıb okumuşumdur. (28) Halbuki o zaman Zeyd ibn Sâbit, alnında iki saç perçemi olduğu halde çocukların maiyyetinde yani onlarla beraber gelirdi. Allah'a yeminle söylüyorum, Kur'ân'dan bir şey inmedi ki ben onun hangi şey hakkında indiğini bilmekde olmıyayım. Allah'ın Kitâbını benden daha iyi bilen kimse yokdur. Halbuki ben sizin en hayırlınız değilim. Eğer develerin ulaştırabileceği bir mekânda Allah'ın Kitâbını benden daha iyi bilen bir kimse olduğunu bileydim muhakkak ona giderdim.

Ebû Vâil şöyle dedi: İbn Mes'ûd minberden inince halkın içinde oturdum, onun dediklerini inkâr eden kimse yoktu. Bu haberin aslı Buhârî ile Muslim'in **el-Câmiu's-Sahîh**lerinde tahrîc edilmiştir. Buhâ-

---

(28) el-Gulûl (اَلْغُلُولُ), ganîmet malından hırsızlık yapmaktır. Onun maksadı, Mekke'de ve hicretin ilk yıllarında Zeyd henüz reşîd olmadan ve Kur'ân'ı yazmadan önce bu kadar sayıda sûreyi ezberlediğini ifâdedir. Yoksa İbn Mes'ûd Kur'ân'ın hepsini ezberlemiş ve yazmıştı. Bu «yetmiş sûre» sözünün aslının « سَبْعِينَ مَرَّةً ; yetmiş kerre» olması da câiz olur. R.R.

rî ile Muslim'deki rivâyetde ibn Mes'ûd'un: «Yemîn ediyorum ki Muhammed'in sahâbîleri benim, Allah'ın Kitâbını en iyi bilenlerinden olduğumu muhakkak bilmişlerdir.» sözü de vardır. (Muslim, Fadâilu's-Sahâbe, İbn Mes'ûd'un.. fazîletlerinden bir bâb; Muslim Tercemesi VII, 372-378, rak. 2462).

Ebû Vâil, «Onun dediklerini inkâr eder kimse yoktu» sözüyle, İbn Mes'ûd'un fazlından, hafızlığından ve ilminden hiç birini redd ve inkâr eden olmadı demek istemiştir. Allah en iyi bilendir. İbn Mes'ûd'un Mushafları saklayıb gizlemekle emretmesine gelince, onun bu tutumunu bir çok kimse ona karşı redd ve inkâr etmiştir. El-A'meş, İbrâhim'den söyledi, o da Alkame'den. O şöyle demiştir: Ben Şam'a geldim de Ebudderdâ ile buluştum. Ebudderdâ: Biz Abdullah ibn Mes'ûdu korkak bir kimse sayar dururduk. Onun hâli nedir ki Emîrlerle nizâ ve kavga etmektedir? dedi.

Ebû Dâvûd'un oğlu Abdullah, **Kitâbu'l-Masâhif'deki «Abdullah ibn Mes'ûd'un bundan sonra Usman'ın Mushafları toplamasına râzıy olması bâbı»**nda şöyle dedi: Bize Abdullah ibn Saîd, ile Muhammed ibn Usman el-Iclî şöyle dediler: Bize Ebû Usâme tahdîs etti. Bana Zuheyr tahdîs etti. Bana el-Velid ibn Kays, Osman ibn Hassân el-Amin'den o da, Fulfule el-Cu'fî'den tahdîs etti: O: Mushaflar husûsunda Abdullah ibn Mes'ûd'dan yardım isteyen kimseler içinde ben de feryadla yardım istedim. Abdullah'ın yanına girdik. Topluluktan biri: Biz sana ziyâretçiler olarak gelmedik, lâkin biz sana, şu haber bizi korkuttuğu sırada geldik dedi. Bunun üzerine Abdullah: Şübhesiz Kur'ân Peygamberimizin üzerine yedi kapudan yedi harf üzere indirildi. Sizden evvelki kitâb ise bir kapudan, bir harf üzere iniyordu -yahud- inmişti dedi. İşte Ebû Dâvûd'un oğlu Ebû Bekr rahmetlinin İbn Mes'ûdun, kendi görüşünden dönmesine istidlâl ettiği rivâyet budur. Bu lâfızdan, İbn Mes'ûd'un gitmekde olduğu fikrden dönmesi açıkça meydana çıkmadığından dolayı, bu husûsda tefekkür için bir meydan vardır. Ve Allah en iyi bilendir.

Ebû Dâvûd'un oğlu Ebû Bekr yine şöyle dedi: Bana amucam tahdîs etti. Bana Ebû Racâ tahdîs etti. Bize İsrâîl, Ebû Ishâk'dan haber verdi. Mus'ab ibn Sa'd şöyle demiştir: Usman kalktı ve insanlara bir hutbe îyrâd edib şöyle dedi: «Ey insanlar! Peygamberinizin zamanından beri on üç yıl geçmiştir. Siz Kur'ân hakkında şübhe ediyorsunuz da: Ubeyy'in kırâatı, Abdullah'ın kırâatı diyorsunuz. Bir kimse: Allah'a yemîn ediyorum ki senin kırâatın doğru olmaz diyor. Ben de sizden her bir insana kat'î and veriyorum ki berâberinde Allah'ın Kitâbında bir şey bulunan herkes, muhakkak onu getirecek. Bunun üzerine kimi insan bir kâğıt yaprağı ve içinde Kur'ân bulunan deri getiriyordu. Nihâyet bunlardan çok şey toplandı. Bundan sonra Usman içeri girdi ve onları birer birer

çağırdı da onlara yemîn verib. Bunu Rasûlullah sana imlâ ettirirken senin bunu Rasûlullah'dan işittiğine yemîn eder misin? diye soruyor, o kimse de: Evet diyordu. Usman bu yeminli sormayı bitirince: İnsanların en iyi yazanı kimdir? diye sordu. İnsanlar: Rasûlullah'ın kâtibi Zeyd ibn Sâbit'tir dediler. Usman: İnsanların en i'râblısı yani en fasîh konuşanı kimdir? dedi. İnsanlar: Saîd ibnu'l-Âs'dır dediler. Bunun üzerine Usman: Öyleyse Saîd imlâ ettirsin, Zeyd de yazsın diye emretti. Bu emr üzerine Zeyd MUSHAFLARI yazdı, Usman da bu yazılan mushafları insan gurubları içine dağıttı. Ben Rasûlullah'ın sahâbîlerinin bazısından işittim; onlar: Usman çok güzel yapmışdır diyorlardı. Bu sahîh bir isnâddır.

Ebû Dâvûd'un oğlu yine şöyle dedi: Bize Ishak ibn İbrâhîm ibn Zeyd tahdîs etti. Bize Ebû Bekr ibn Hişâm ibn Hassân, Muhammed ibn Sîrîn'den tahdîs etti. Kesîr ibn Eflah şöyle demişdir: Usman MUSHAFLARı yazmak istediği zaman bu iş için Kureyş'den ve Ensâr'dan olmak üzere ON İKİ kimse topladı. Bunların içinde Ubeyy ibn Kâ'b ile Zeyd ibn Sâbit de vardı. Râvî şöyle devam etti: Nihâyet Usman ve yazı heyeti üyeleri Umer'in evinde bulunan Rab'ayı getirmek için insan gönderdiler. Ve o sahîfeler mecmuası getirildi. Usman yazı hey'etini ve işlerini devâmlı görüb gözetliyordu. Yazma hey'eti üyeleri her hangi bir şey husûsunda biribirlerini beri öte kakıştırdıkları (yani ittifak edemedikleri) zaman o meseleyi geri bırakıyorlardı. Muhammed ibn Sîrîn şöyle dedi: Ben, Kesîr'e hitâben -ki o onların içinde, yazı yazanların içinde idi-: Siz biliyormusunuz, onlar onu niçin geri bırakıyorlardı? diye sordum da Kesîr: Hayır (bilmiyorum) dedi. Yine Muhammed: Ben öyle zannederim ki, onlar o meseleyi, ancak son arzaya en yakın olan birisini bakmak için geri bırakıyorlar, muteâkıben de o meseleyi onun kavli üzere yazıyorlardı dedi. Bu rivâyet de kezâ sahîhdir.

(Ben dedim ki) Er-Rab'a, toplanıb bir yere getirilmiş kitâblar mecmuâsıdır. Bu Hafsa'nın yanında ve muhâfazasında bulunuyordu. Usman o ayrı ayrı sûrelerden meydana gelen kitabcıkları bir MUSHAF içinde topladığı zaman bu Rab'ayı tekrar Hafsa'ya geri verdi. Ve onu, resmî mushaflar dışındaki şeylerle birlikde yaktırmadı. Çünkü aynıyle Usman'ın yazdırdığı MUSHAF'ın kendisinden ibarettir. Usman sadece onu muntazam bir tertîbe koymuştur. (29) Sonra Usman, o nushayı tek-

---

(29) Doğru olan, Usman'ın O sahîfeler mecmuasını dâima salâbetli ve bâkıy kalacak kuvvetli metîn MUSHAFlar içinde toplanmış olduğudur. Sâhîfeler içindeki sûrelerin tertîblerine gelince, bu işin hepsi son arza üzerine tevkîfî olmuşdur. Bu tevkîfî oluşu buradaki Sahihayn rivâyetinde görürsün. El-Enfâl ve et-Tevbe sûrelerinin bu tertîbden müstesnâ oluşları kabîlinden geçen söz ise beyan edildiği gibi zaîf bir görüştür. R.R.

rar kendisine geri vermeyi Hafsa'ya taahhüd etmiş bulunuyordu. İşte bu geri verilen esas nusha tâ Hafsa ölünceye kadar onun yanında kalmakda devâm etti. Hafsa'nın ölümünden sonra bu nushayı Mervân ibnu'l-Hakem aldı ve yakdırdı. Bunu yakdırmasında da, Usman'ın resmî mushaflar dışında kalanları yakdırmasındaki te'vîli gibi te'vîl etti. Yani aynı gerekçe ile yakdırdı. Nitekim bu husûsu Ebû Dâvûd'un oğlu şöyle rivâyet etti: Bize Muhammed ibn Avf tahdîs etti. Bize Ebu'l-Yemân tahdîs etti. Bize Şuayb, ez-Zührî'den tahdîs etti. Bana Sâlim ibn Abdillah şöyle haber verdi:

Mervân, içlerinde tekmil Kur'ân'ın yazılmış bulunduğu sahîfeleri kendisinden istemek için Hafsa'ya elçi gönderir dururdu. Hafsa da o sahîfeler mecmuasını Mervân'a vermeyi bir türlü kabul etmezdi. Sâlim dedi ki: Nihâyet Hafsa vefat ettiği zaman, onun defninden döndüğümüzde Mervân, Hafsa'nın kardeşi Abdullah ibn Umer'e o sahîfeleri muhakkak kendisine göndermesini kat'iyyetle emr edib haberci yolladı. Abdullah ibn Umer bunun üzerine o sahîfeler topluluğunu Mervân'a yolladı. Mervân, bu sahîfeler topluluğuna ilişkin emrini verdi ve sahîfeler yırtılıb parçalandı.

Ve Mervân: Ben bu işi ancak, bu nushanın içindeki her şeyin Resmî MUSHAF'a tamamiyle yazılmış ve orada korunub muhâfaza edilmiş olduğu için, bir de insanlara zaman uzarsa her hangi bir şübhecinin bu mushafın şânı hakkında şübheye düşmesinden yahud onda mushafa yazılmamış bir şey vardır (30) demesinden endîşe ettiğim için yaptım dedi. Bu da sahîh bir isnâddır.

Amma ez-Zührî'nin Hârice'den o da, babası Zeyd ibn Sâbit'ten olmak üzere el-Ahzâb sûresinin 23. âyetinin şânı ve bu âyeti kendi sûre-

---

er-Rab'a kelimesi hakkında İbn Kesîr'in Fadâilu'l-Kurânı'na dayanılarak şu açıklama verilmişdir. «Ebû Bekr tarafından hazırlanan nusha umûmiyetle MUSHAF ismini alır. (sahifelerin toplandığı yer, yahud sahîfeler). Fakat bazan da **Rab'a** ismini alır. Bu kelime hükme göre 4 sahifelik forma manâsı taşır. İbn Kesîre göre **Rab'a** defterler mecmuası anlamındadır. Rab'a kelimesi umûmiyetle kasa, kutu manâsındadır. El-yazması, Kurân bir kasa içinde muhâfaza edildiğinden, bu kelimeyle en yüce kutu, Kurân'ı Kerîmi ifâde eden bir kutu anlatılıyordu».

(Prof. Muhammed Hamidullah, Kur'ân-ı Kerîm Tarihi ve Türkçe Tefsîrler Bibliyografyası s. 49).

(30) İşte hakk ve ma'kûl olan ancak budur. O ilk nushanın telef ve imhâ edilmesinden maksad, her hangi bir kimsenin kendi karîhasından yalan bir söz peydâ eylemesinin ve bir kısım insanları şübhe içine atmasının yolunu kapatmakdır. Nitekim bunu söylemiştir, R.R.

sine katmaları hakkında rivâyet ettiği habere gelince, bunu Usman'ın mushafları toplamasından sonra zikretmesinde bir nazar (düşünce) vardır. Halbuki bu ancak Ebû Bekr es-Sıddıyk'ın MUSHAF'ı toplayıb bir yere getirmesi hâlinde olmuşdu. Nitekim bunun böyle olduğu, Zührî'nin bu rivâyetden başka olan rivâyetinde, Ubeyd ibn es-Sebbâk'dan o da, Zeyd ibn Sâbit'den almak üzere tasrîh edilmiş olarak gelmiştir. Buna delîl ise Zeyd'in: «Biz o âyeti MUSHAF'dan kendi sûresi içine kattık» demiş olmasıdır. Halbuki bu âyet Usman'ın yazdırdığı mushaflarda hâşiyeye katılmış değildir.

İşte bütün bu faaliyetler, RÂŞİD İMÂMLARIN, sür'atle yerine getirmiş oldukları, Allah'a yaklaşmaya vesîle olan işlerin en büyüklerindendir: Ebû Bekr ile Umer, insanların önünde Kur'ân'ı muhâfaza etmişler ve ondan her hangi bir şeyin ziyâa gitmemesi için onu bir araya getirib bir kitâb hâlinde toplamışlardır. Usman da insanların çeşitli okuyuşlarını bir MUSHAF üzerine topladı ve Kur'ân'ı, Rasûlullah'ın ömründeki son Ramazanda Cibrîl'in kendisiyle mukabele etmiş bulunduğu SON ARZA üzere ortaya koydu. Çünkü Cibrîl o yıl Kur'ânı iki defa Peygambere arz ve mukabele etmişti. İşte bunun için Rasûlullah hastalandığı zaman kızı Fâtıma'ya hitâben: «Ben Kur'ân'ın benimle iki defa mukabele edilmesini, başka değil sırf ecelimin yaklaşmasından dolayı yapıldığını düşünüyorum» buyurmuştur. Bu hadîs, Buhârî ile Muslim sahîhhaynda tahrîc etmişlerdir.

Ali'nin Rasûlullah'ın ardından birinciden derece derece sonuncuya kadar nuzûl sırasına göre tertîblenmiş olarak bir mushaf toplamak istediği rivâyet olunmuştur. Nitekim bunu Ebû Dâvûd'un oğlu şöyle bir senedle rivâyet etmiştir: Bize Muhammed ibn İsmâil el-Ahmesî tahdîs etti. Bize ibnu Fudayl, el-Eş'as'dan tahdîs etti. Muhammed ibn Sîrîn şöyle demiştir: Peygamber vefat ettiği zaman Ali, Kur'ân'ı bir mushaf içinde toplayıncaya kadar cumua için olan hâric, başka hiç bir gün dış elbisesi giymemeye yemîn etti ve böyle yaptı. Ebû Bekr bir çok günler sonra Ali'ye haberci yollayıb: Yâ Eba'l-Hasen, sen benim emîrliğimi kerîh mi gördün? diye sordu. Bunun üzerine Ali: Allaha yemîn ederim ki hayır, şu kadar ki ben cumua günü için müstesnâ başka hiç bir gün için dış elbisesi olan rıdâyı giymemeye yemîn ettim dedi ve akıbinde Ebû Bekr'e bîat edib tekrar döndü. İşte Ebû Dâvûd'un oğlu bunu böyle rivâyet etti. Halbuki bunda ınkıta vardır.

Bundan sonra Ebû Dâvûd'un oğlu şöyle dedi: Ali'ye nisbet edilen bu mushafı el-Eş'as'dan başka hiç bir kimse zikretmedi. Eş'as ise **leyyinu'l-hadîs** (yani hadîsi gevşek) bir kimsedir. Ancak râvîler şöyle rivâyet ettiler: Ali: «Kur'ân'ı toplayıncaya yani ezberlemesini tamamlayıncaya kadar» demiştir. Çünkü şu muhakkak ki Kur'ân'ı ezber edib

hâfızasında toplayan kimse için: (31) «O Kur'ân'ı cem etmiştir» denilmektedir.

(Ben derim ki:) Ebû Dâvûd'un oğlunun söylediği bu söz -Allah en iyi bilendir ki- en zâhir olandır. Çünkü Ali'den denildiği üzere, ne de bundan başka türlü (32) bir mushaf nakl edilmedi. Lâkin bazan Usman'ın koyuşu üzere olub da «bunlar Ali'nin el yazısıyladır» denilmekde olan bir takım mushaflar bulunabiliyor. Bunlar hakkında da düşünme ve tefekkür için bir meydan vardır. Bunların bazısında,

كَتَبَهُ عَلِيّ بِن أَبُو طَالِب (33) ibaresi vardır. Bu ise i'râbında ve yazılışında yanlış bir sözdür. Ali (R) ise böyle bir yanlışı söyleyib yazmakdan insanların en uzak bulunanıdır. Zira Ali, kendisinde meşhûr olduğu üzere nahıv ilmini ilk vaz eden kimsedir. Nahıv ilmini Ali'den, el-Esved Zâlim ibnu Amr ed-Duelî rivâyet etmiştir El-Esved'in rivâyetinde, Ali'nin, kelâmı, isim, fiil ve harf (edat) olmak üzere üç kısma taksîm ettiği de vardır. El-Esved diğer bir çok şeyler daha zikretti ki bunları onun ardından Ebu'l-Esved tamamlamış, sonra da insanlar bunları Ebu'l-Esved'den almışlar, genişletmişler ve tavzîh etmişlerdir, böylece mustakill bir nahıv ilmi olmuştur.

Muhtelif merkezlerde İMÂM MUSHAF yapılan Usman'ın resmî MUSHAF'larına gelince, bu gün (hicrî 528 yılında) onların en meşhûru, Şâma Dımaşk câmiinde Allah'ın zikri ile ma'mûr kılınmış olan maksûrenin Şark tarafındaki direğin yanında muhâfaza edilen MUSHAF'dır. Bu mushaf eskiden Taberriyye şehrinde idi. Sonra hicrî 528 yılı hudûdunda oradan Şam'a nakl edildi. Ben onu -Allah en iyi bilir-

---

(31) Muhtemil ki bunun aslı «**lillezî yahfazu** (:Kur'ân'ı ezber eden kimse için)» şeklindedir, R.R.

(32) İftiracı râfızıyler ve onların azgınları tarafından uydurulmuş olan, «Ali'nin mushafında bir takım ziyâdelikler vardır», «Mehdî yakında onu ortaya çıkaracaktır» iddiası kabilinden ortaya sürülen bu yaygaralara gelince bunların hepsi Ali ve Ali hânedânı hakkında Allah'ın indirdiğinde gizleme yapmak ve Allah'ın indirdiğini ketmedenlerin Allah'ın lânetlemesini hakketmeleri nev'inden şiddetli kötülemeler ihtivâ eden bir takım yalanlardır. Allah Rasûlunün ehl Beyti'ni bunların iftiralarından berî kılmıştır. Bu iftiraları ortaya atan iftiracılara Allah la'net eylesin, R.R.

(33) Bu yanlış, bunu yazan kâtibin arab olmadığına delâlet eder. Zâhir olan, bunu yazan kimse Fars Zındıklarından biridir. Nitekim biz onu diğer hâşiyede de görüyoruz, R.R.

deve derilerinden hazırlandığını sandığım ince deri yapraklar üzerine güzel, açık, kaviyy bir yazı ve sağlam bir mürekkeble yazılmış, nâdir kıymetli, ulu, büyük hacimde iri bir kitâb hâlinde görmüşümdür. Allah onun şerefini, azametini ve mükerremliğini arttırsın!

Usman (R)'ın bu mushafları kendi yazısı ile yazmış olması marûf değildir. Mushafları Usman'ın devlet başkanlığı günlerinde ve diğer vakıtlarda ancak Zeyd ibn Sâbit yazmıştır. Fakat bu mushaflar Usman'ın emri ve işâretiyle yazılmış olduklarından dolayı Usman'a nisbet edilmiş ve Usman Mushafları denilmişlerdir.

Sonra bu mushaflar Usman'ın huzûrunda sahâbîlere karşı okundu, bundan sonra da her tarafa gönderildiler.

Ebû Dâvûd'un oğlu şöyle dedi: Bize Ali ibn Harb et-Tâî tahdîs etti. Bize Kureyş ibn Enes tahdîs etti. Bize Suleyman et-Teymî, Ebû Nadre'den o da Benû Useyd'in azadlısı Ebû Saîd'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Mısırlılar Usman'ın üzerine girdikleri zaman onu kılıçla elinin üzerinden vurdular. Usman'ın eli

فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّٰهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ : **Onlara karşı Allah sana yeter. O hakkıyle işiden, hakkıyle bilendir»** (el-Bakara: 136) âyeti üzerine düştü. Usman hemen elini uzattı da: Allah'a yemîn ederim ki bu el, Kur'ân'ın el-MUFASSAL bölümünü ilk evvel yazan eldir dedi.

Yine Ebû Dâvûd'un oğlu şöyle dedi: Bize Ebu't-Tâhir tahdîs etti. Bize İbnu Vehb tahdîs edib şöyle dedi: Ben Mâlik'e Usman'ın mushafını sordum da bana: O gitti dedi. Bu zâtın Mâlik'e Usman'ın bizzat kendi eliyle yazdığı (34) mushafı sormuş olması muhtemil olacağı gibi onun Mâlik'e Usman'ın Medîne'de bıraktığı mushafı sormuş olması da muhtemildir. Allah en iyi bilendir.

(Ben derim ki) Arab kavminde yazı yazmak çok az idi. Yazı yazmayı öğrenenlerin ilki, Hişâm ibn Muhammed ibni's-Sâib el-Kelbî'nin ve diğerlerinin zikrettiğine göre Ukeydir Dumen'in kardeşi, Bişr ibn Abdilmelikdir. Bu zât yazı yazmayı el-Enbâr'dan öğrendikten sonra Mekke'ye gelmiş ve Ebû Sufyân ibn Harb ibn Umeyye'nin kız kardeşi es-Sahbâ bintu Harb ibn Umeyye ile evlenmiştir. İşte ondan da yazı yazmayı

---

(34) Kendisi için yazdığı mushafı kasd ediyor. Çünkü yazıcılar cemâatının yazmış olduğu mushaflar sahâbîlerin âlimlerine karşı okunmuşlar ve muteâkıben büyük şehirlere tevzî' olunmuşlardır, R.R.

Harb ibn Umeyye ile oğlu Sufyân öğrendiler. Umer ibnu'l-Hattâb da bu yazıyı Harb ibn Umeyye'den öğrendi. Muâviye de yazıyı, amucası Sufyân ibn Harb'den öğrendi. Yine denildi ki: El-Enmâr'dan bu yazıyı ilk öğrenen, Tayy kâbîlesinden, orada Bakka (35) denilen karyeden bir toplulukdur. Bundan sonra onlar bu yazıyı ıslâh edip düzelttiler (36) ve Arab yarımadasında yaydılar. Böylece bu yazıyı insanlar öğrendiler. İşte bunun için Ebû Dâvûd'un oğlu şöyle dedi: Bize Abdullah ibn Muhammed ez-Zührî tahdîs etti. Bize Sufyân, Mucâhid'den tahdîs etti. Eş-Şa'bî şöyle demiştir: Biz muhâcirlere: Sizler yazı yazmayı nereden öğrendiniz? diye sorduk. Onlar: El-Enbâr halkından, diye cevab verdiler.

(Ben derim ki) Selef zamanında gâlib bulunan yazı çeşidi Kûfe'ye mensûb olan yazı idi. Sonra bu yazıyı Ebû Ali ibn Mukte el-Vezîr, ıslâh edib güzelleştirdi. Bu zâtın o husûsda açık bir yolu ve yazmakda bir tarzı ve uslûbu meydana geldi. Ondan sonra bu yazıyı ibnu'l-Bevvâb diye tanınan Ali ibn Hilâl el-Bağdâdî daha yaklaştırıb geliştirdi. İnsanlar da onun ardından gittiler. Onun bu husûsdaki yolu vâzıh ve sağlamdır. Maksad, bu zaman içinde yazı yazma sanatı henüz iyice muhkemleşmemiş olduğundan dolayı mushafların yazılmasında ve kelimelerin ma'nâ cihetinden değil de kitâbet san'atı bakımından (yerlerine) konuluşlarında ihtilâf vâkı olmuştur. İnsanlar bu yazı husûsunda kitablar tasnîf etmişlerdir. Büyük imâm Ebû Ubeyd el-Kasım ibn Sellâm (224). **Fadâilu'l-Kur'ân** adlı kitâbında, Hâfız Ebû Bekr ibnu Ebî Dâvûd (316) da **Kitabu'l-Mesâhif**'inde bu husûsa çok ehemmiyet vermişler ve kitâblarında bunun üzerine bâblar yapmışlar ve iyi birer kıt'a zikretmişlerdir. Bu, Kur'ân'ı yazma san'atıdır, o, burada bizim maksadımız değildir.

Bunun için İmâm Mâlik Mushafların ancak İMÂM MUSHAF'ın yazıldığı şekilde yazılabileceğini beyan etmiştir. Başkaları bu husûsda mütekâmil yazı ile Mushaf yazmağa ruhsat vermişlerdir. Bazıları hareke ve nokta husûsunda da ihtilâf etmişler, kimisi bunlara ruhsat verici kimi de mâni olucudur.

Sûre başlıklarının, sûrelerdeki âyet duraklarının, ta'şîrlerin, cüzlerin ve hızıblerin yazılmalarına gelince bunlar zamanımızdaki Mushaflarda çokdur. Evlâ olan ise sâlih selefe ittiba etmektir. Sonra Buhârî şöyle dedi:

---

(35) El-Bakka, Hire yahud Hît yakınında bir yer ismidir.

(36) El-Hezb (ve et-Tehzib) : Ağaç ve sâire nesnenin fazlalıklarını kesib izâle ile ıslâh edib pâkize ve hâlıs ve münakkah eylemek manasınadır ki revnak ve letâfet ve hüsn kıyâfete ifrağ olunur. (Kamus Ter.).

PEYGAMBERİN KÂTİBLERİ (37)

Buhârî burada Zührî'nin İbnu's-Sebbâk'dan o da Zeyd ibn Sâbit'den rivâyet ettiği hadisî getirdi: Ebû Bekr, Zeyd'e hitâben: Sen Peygamber için vahyi yazıyordum dedi... ve Buhârî bu hadîsi, Zeyd'in Kur'ân'ı Kitâb hâlinde toplaması hakkında geçtiği gibi zikretti. Bu hadîs daha önce geçmiştir. Buhârî burada Zeyd ibn Sâbit'in: «LÂYESTEVİ'L-KAİDÛNE MİNE'L-MU'MİNÎNE Fİ SEBÎLİLLÂHİ GAYRU ULİ'D-DARARİ...» (en-Nisâ: 95) âyetinin nuzûlü hakkındaki hadisini de getirdi. Ve bu bâb içinde vahiy katiblerinden Zeyd ibn Sâbit'den başka kimseyi zikretmedi. Bu da taaccüb olunacak bir şeydir. Sanki Buhârî için bundan başka iyrâd edebileceği bir hadîs vâkı olmamış gibi, ve Allah en iyi bilendir. Maamafîh bu vahiy kâtibleri konusu, siyer kitabında, **Peygamberin kâtiblerinin zikri** sırasında mevcuddur.

Bundan sonra Buhârî şöyle dedi: «KUR'ÂN YEDİ HARF ÜZERE İNDİRİLDİ»: Bize Saîd ibn Ufeyr tahdîs etti. Bize el-Leys tahdîs etti. Bana Akîl tahdîs etti. İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Ubeydullah ibn Abdillah tahdîs etti. Ona da Abdullah ibn Abbâs tahdîs etmiştir: Rasû-

---

(37) Küttâb, kâtibin cem'idir. Buhâri nushalarında yazılan ise «Peygamberin kâtibi bâbı»dır. Buhârî bununla da Zeyd ibn Sâbit'i kasdeder.

Hâfız İbn Hacer Fethu'l-Bâri...de şöyle dedi: İbn Kesîr: Buhârî, Peygamberin kâtibleri diye başlık yazdı fakat Zeyd ibn Sâbit hadîsinden başkasını zikretmedi... dedi. Sonra İbn Hacer: Buhârî nushalarından hiç birisinde kâtib lâfzından başka bir başlığa vâkıf olmadığını ve bunun da bâbdaki hadîse uygun olduğunu söyledi. İbn Hacer: Buhârî bu bâb ile yalnızca Zeyd ibn Sâbit'i kasd etmiştir. Çünkü Zeyd vahyi en çok yazan kimse olduğu ve yazma işi ile uğraşıb meşgul olması çok olduğu için ona ahd lâmı ile el-Kâtib ismini vermiştir, demek istiyor. Ve yine İbn Hacer: İbn Kesîr Buhârî'nin sadece Zeyd'i zikretmiş olmasını müşkil ve karışık bir iş addetmiştir. Çünkü bâbın başlığını cemi olarak Kuttâb (Kâtibler) diye nakl etmiştir. Bu cemi' şekli ise **el-Câmiu's-Sahîh**'in nushalarında ma'rûf olmadı.. demek istiyor.

İbn Hacer bu hadisin şerhi sırasında Mekke'deki ve Medîne'deki vahiy kâtiblerini şöyle zikretti: Peygambere vahy yazanlardan bazıları topluca şunlardır: 4. Dört halife, 5. Zubeyr ibn Avvâm, 6. ve 7. Said ibn el-Âs ibn Umeyye'nin iki oğlu Hâlid ve Ebân, 8. Hanzalatu'bnu'r-Rabî' el-Esedî, 9. Muaykıb ibn Ebî Fâtıma, 10. Abdullah ibn el-Erkam ez-Zuhrî, II. Şurahbil ibn Hasene, 12. Abdullah ibn Revâha ve diğerleri.., R.R.

lullah (S) buyurdu ki: «Cibrîl aleyhisselâm bana Kur'ân'ı ibtida bir okunuş üzerine okuttu. Müteakıben ben ona murâcaat edib dâima bunun artırılmasını istedim. Tâ yedi türlü okunuşa erişinceye kadar bu dileğimde ısrar ettim». Buhârî bu hadîsi **Bed'u'l-Halk**'da da rivâyet etmiştir. Muslim bir defa Yûnus'dan bir defa da Ma'mer'den, bu ikisi de Zührî'den olmak üzere bu tarzda rivâyet etti (Muslim, salâtu'l-musâfirîn ve kasrihâ, beyânu enne'l-Kur'ân alâ seb'ati ahrufin; Muslim Tercemesi, II. 462-467).

Bunu İbnu Cerîr de Zührî hadîsinden olmak üzere rivâyet etti. Sonra râvî İbn Şihâb şöyle demiştir: Yedi harfe dâir ma'lûmât bana vâsıl oldu. Bununla, yalnız bir mediûlü ifade eden müteaddid selîkalara müsâade buyurulduğuna müttali oldum. Yoksa halâl ve harâma dâir hiç bir kelime üzerinde ihtilâf yokdur.

Bu, İmâm Ebû Ubeyd el-Kasım ibn Sellâm'ın rivâyet ettiği hadîsde tafsîlâtiyle yayılıb yazılmıştır. O şöyle dedi: Bize Yezîd ve Yahyâ İbn Saîd tahdîs etti. Bunların ikisi de Humeyd et-Tavîlden o da Enes ibn Mâlik'den o da, Ubeyy ibn Ka'b'dan: O şöyle demiştir: İslâma girdiğim günden beri hiç bir şey göğsümü tırmalamadı. Ancak şu var: Ben bir âyeti okudum. Diğer bir kimse de o âyeti benim okuyuşumdan başka türlü okudu. Ben ona: Bu âyeti bana Rasûlullah okuttu dedim. O zât: Beni de o âyeti Rasûlullah okuttu dedi. Akıbinde beraber Rasûlullah'a geldik. Ben: Yâ Rasûlullâh! sen bana şu, âyetleri okuttun mu? diye sordum. «Evet» buyurdu. Öteki zât da: Sen bana şu ve şu âyetleri okutmuyor muydun? dedi. Ona da «Evet» buyurdu da şöyle devâm etti: «Cibrîl ve Mîkâîl bana geldiler. Cibrîl sağ yanıma oturdu, Mîkâîl de sol yanıma. Cibrîl: Kur'ân'ı bir harf üzere oku, dedi. Mîkâîl, okuyuş çeşidini ona yedi harfe kadar artır, her harf de kâfî ve şâfîdir, dedi.»

Bu hâdîsi Nesâî de Yezîd ibn Hârûn'dan ve Yahyâ ibn Kattândan onlar da Humeyd et-Tavîl'den o da Enes'den o da Ubeyy'den bu tarzda rivâyet etmiştir. Ve kezâ bu hadîsi, ibnu Ebî Adiyy, Mahmûd ibn Meymûn ez-Zağferânî ve Yahyâ ibn Eyyûb, bunların üçü de Humeydden olmak üzere rivâyet etmişlerdir.

İbnu Cerîr şöyle dedi: Bize Muhammed ibn Marzûk tahdîs etti. Bize Ebu'l-Velîd tahdîs etti. Bize Hammâd ibn Seleme, Humeyd'den o da, Enes'den, Ubâde ibnu's-Sâmit'den, Ubeyy ibn Ka'b'dan tahdîs etti. Ubeyy şöyle demiştir: Rasûlullah (S): «Kur'ân yedi harf üzere nâzil oldu» buyurdu. Bu râvî, Enes ile Ubeyy arasına Ubâde ibnu's-Sâmit'i katdı.

İmâm Ahmed ibn Hanbel -Allah ona rahmet eylesin- şöyle dedi: Bize Yahyâ ibn Saîd, Ismâîl ibn Ebî Hâlid'den tahdîs etti. Bana Abdullah ibn İysâ, Abdurrahman ibn Ebî Leylâ'dan o da Ubeyy ibn Ka'b-dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben mescidde bulunuyordum. Birisi

içeriye girdi ve tanımadığım bir kırâat okudu. Sonra başka bir kimse girdi, o da arkadaşının okuyuşundan başka bir okuyuşla kırâat etti. Biz beraberce kalkıb Rasûlullah'ın huzûruna girdik. Ben: Yâ Rasûlullah, bu zât tanımadığım bir okuyuşla kırâat etti. Sonra şu zât da mescide girdi ve arkadaşının okuyuşundan başka bir okuyuş okudu, dedim. Rasûlullah o iki kişiye: «Okuyunuz» dedi, onlar okudular. Rasûlullah: «Sizler doğru okudunuz» buyurdu. Peygamber o iki kişiye bu söylediğini söyleyince bu bana ağır geldi, Câhiliyetde bulunduğum zaman bile bu kadar olmamıştı. Rasûlullah beni saran kötü düşünceleri hissedince göğsüme vurdu. Benden bir ter boşandı. Sanki Allah'a bakıyor hâle geldim. Rasûlullah bana :«Yâ Ubeyy! Allah bana Cibrîl'i Kur'ân'ı bir harf üzere okumam için gönderdi. Ben ona: Ümmetime hafiflet diye murâcaat ettim. Bana Kur'ân'ı iki harf üzere okumaklığım ruhsatı gönderildi. Ben yine: Ümmetime hafiflet diye murâcaat ettim. Ve bana Kur'ân'ı yedi harf üzere okumaklığım ruhsatı gönderildi. Bir de sana, yaptığın bu her murâcaatına karşılık, kabul edilmesi kat'î olarak istiyebileceğin üç isteğin daha vardır buyuruldu. Ben de; **Allâhümmağfir li-Ummetî, Allâhümmağfir li-Ummetî** (Allâhım, ümmetimi mağfiret et, Allâhım ümmetimi mağfiret et) dedim. Kabûlü kat'î olan üçüncü dileğimi de İbrâhîm (S) ın bile dâhil olarak bütün halkın bana muhtaç olub feryad edecekleri bir gün için geri bıraktım» Müslim de bu hadîsi İsmâîl ibn Ebî Hâlid'den olmak üzere böyle rivâyet etti (Muslim, Salâtu'l-Musâfirîn, beyânu enne'l-Kur'âne alâ seb'ati ahrufin; Muslim Tercemesi II, 462-466).

İbn Cerîr de şöyle dedi: Bize Kurayb tahdîs etti. Bize Muhammed ibn Fudayl, İsmâîl ibn Ebî Hâlid'den o da Abdullah ibn Iysâ ibn Abdirrahmân ibn Ebî Leylâ'dan o da, babasından, o da dedesinden o da, Ubeyy ibn Ka'b'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Allah bana Kur'ân'ı bir harf üzere okumamı emr etti: Ben Ümmetimden hafiflet, dedim. Bana Kur'ân'ı iki harf üzere oku, buyurdu. Ben tekrar: Rabbim, ummetimden hafiflet, diye niyâz ettim. Bana, Kur'ân'ı yedi harf üzere okumamı emr eyledi. Cennetin yedi kapusundan olarak bunların hepsi kâfîdir, şâfîdir.»

Yine İbn Cerîr şöyle dedi: Bana Yûnus, ibn Vehb'den tahdîs etti. Bana Hişâm ibn Sa'd, Ubeydullah ibn Umer'den o da, Abdurrahmân ibn Ebî Leylâ'dan o da, Ubeyy ibn Ka'b'dan haber verdi. O şöyle demiştir Bir adam, en-Nahl sûresini benim okuyuşuma muhâlif olan bir okuyuşla okurken işittim. Sonra diğer bir kimseyi işittim ki o da evvelkine muhâlif olarak okuyordu. Bunların ikisini de Rasûlullaha götürdüm. Ve: Ben bu iki kişiyi en-Nahl sûresini okurlarken işittim. Kendilerine kimin okuttuğunu sordum. Rasûlullah okuttu dediler. İkinizi de muhakkak Rasûlullah'ın yanına götüreceğim. Çünkü ikiniz de Rasûlullah'ın

bana okuttuğu kırâata muhâlefet ettiniz, dedim. Bu sözlerim üzerine Rasûlullah onlardan birine: Oku dedi. O da okudu. Rasûlullah ona: Güzel okudun dedi. Sonra diğerine de: Oku dedi. O da okudu. Rasûlullah ona da: Güzel okudun dedi. Ubeyy dedi ki: Bundan dolayı gönlümde şeytanın vesvesesini hissettim, hatta yüzüm kızardı. Benim bu sıkıntılı ve vesveseli hâlimi Rasûlullah yüzümden anladı ve eliyle göğsüme vurdu. Sonra şunları söyledi: «Yâ Allah Ubeyy'den şu şeytanı uzaklaştır. Yâ Ubeyy, bana Rabbımdan bir gelici geldi de: Şüphesiz Allah sana Kur'ân'ı bir harf üzere okumanı emrediyor dedi. Ben: Rabbim ümmetimden hafiflet dedim. Sonra o ikinci defa bana geldi ve: Allah sana Kur'ân'ı iki harf üzere okumanı emrediyor dedi. Ben yine: Rabbim Ümmetimden hafiflet diye niyâz ettim. Sonra o bana üçüncü defa geldi ve yine Allah'ın emrini söyledi. Ben de yapdığım niyâzı tekrar söyledim. Sonra Cibrîl bana dördüncü defa geldi ve: Allah sana Kur'ân'ı yedi harf üzere okumanı emrediyor. Bir de sana her murâcaatına karşılık verdiğim ruhsatla birlikde bir dilekde bulunma hakkın da vardır dedi. Hemen Peygamberiniz: Yâ Rabb, Yâ Allah, Ümmetimi mağfiret et, Yâ Rabb, Ümmetimi mağfiret et, dedi ve ben üçüncü dileğimi de Kıyâmet gününde ümmetime şefâat olarak sakladım». Bu sahîh bir isnâddır.

(Ben de şöyle dedim) İşte o sâatde Ubeyy'e hâsıl olmuş olan bu şekk -Allah en iyi bilir- Rasûlullah'ın Ubeyy'e karşı i'lâm ve teblîğ kırâatı ve aynı zamanda Ubeyd'e hâsıl olan kötü düşüncelere bir devâ kırâatı olmak üzere LEM YEKÛNİLLEZÎ... sûresini sonuna kadar okumasının sebebidir. Çünkü bu sûre Yüce Allah'ın «RASÛLUN MİNALLÂHİ YETLÛ SUHUFEN MUTAHHARATEN FÎHÂ KUTUBUN KAYYİMETUN: **Allah tarafından, içinde en doğru hükümler yazılmış bulunan tertemiz sahîfeleri okuyan bir Rasûl»** (el-Beyyine: 2-3) kavlini ihtivâ etmektedir. Bu, Hudeybiye'den dönüşde, indirildiği sırada Umer ibnu'l-Hattâb'a karşı el-Feth sûresini tilâvet etmesinin bir benzeridir. O okuyuşun sebebi de Rasûlullah'a ve Ebû Bekr es-Sıddîk'a Mekke'ye gitmek husûsunda, ayrı ayrı çok talebler sebkat etmişti. Bu el-Feth sûresinde ise Yüce Allahın şu âyeti de bulunmaktadır: **«And olsun ki Allah, Rasûlünün gördüğü ru'yânın hak olduğunu, tasdıyk etmişdir. İnşâallah hepiniz emniyyet içinde, kiminiz başlarınızı kazıtarak, kiminiz saçlarınızı kısaltarak, korkusuzca mutlaka Mescid'i Harâm'a gireceksiniz. Fakat Allah sizin bilmediğinizi bildi de ondan önce yakın bir feth yaptı»** (el-Feth: 27).

Ve İbn Cerîr şöyle dedi: Bize Muhammed ibn Musennâ tahdîs etti. Bize Muhammed ibn Ca'fer tahdîs etti. Bize Şu'be, el-Hakem'den o da Mucâhid'den o da, ibn Ebî Leylâ'dan o da Ubeyy ibn Ka'b'dan; O şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Gıfâr oğullarının küçük göl gibi su birikintisinin yanında bulunuyordu. Yanına Cibrîl geldi.

— Allah, Ümmetine Kur'ân'ı bir harf üzerine okutmanı emrediyor dedi. Rasûlullah:

— Allah'dan sıhhat selâmet vermesini ve mağfiret buyurmasını isterim. Çünkü ümmetim buna tâkat yetiremez, dedi. Bundan sonra Cibrîl ona ikinci defa gelib:

— Allah sana ümmetine Kur'ân'ı iki harf üzerine okutmanı emrediyor, dedi. Rasûlullah:

— Allah'dan sıhhat ve selâmetle mağfiret ihsân etmesini dilerim. Benim Ümmetim bu mükellefiyete tâkat yetiremez, dedi. Sonra Cibrîl üçüncü defa gelib tekrar:

— Allah sana ümmetine Kur'ân'ı üç harf üzerine okutmanı emrediyor dedi. Rasûlullah:

— Allah'dan âfiyet ve mağfiret ihsân etmesini dilerim. Hiç şübhe yok benim ümmetim buna güç yetiremez, dedi. Bundan sonra Cibrîl dördüncü defa geldi ve:

— Allah sana, Ümmetine Kur'ân'ı yedi harf üzere okutmanı emrediyor. Bunlardan hangi okuyuşu okumuş olurlarsa muhakkak doğru okumuş olurlar dedi». Bunu Muslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî Şu'be'nin rivâyetinden olmak üzere tahrîc ettiler. (Muslim, Salâtu'l-musâfirîn ve kasrihâ, beyânu enne'l-Kur'âne alâ seb'ati ahrufin; Muslim Tercemesi II, 462-466).

Ebû Dâvûd'a âid olan lâfızda, Ubeyy ibn Ka'b şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle dedi: «Kur'ân bana kırâat ettirildi de akıbinde bana: Bir harf üzere mi yahud iki harf üzere mi? diye soruldu. Hemen beraberimde bulunan Melek: İki harf üzere de, dedi. Akıbinde yine bana: İki harf üzere mi yahud üç harf üzere mi? diye soruldu. Hemen yanımda bulunan Melek: Üç harf üzere de, dedi. Nihâyet yedi harfe kadar ulaştı. Sonra şöyle dedi: Bu kırâatlardan her biri başka değil ancak kâfîdir, şâfîdir, azab âyetini rahmet âyetine yahud rahmet âyetini azabla karıştırmadığın müddetçe, semîan, alîmen, azîzen, hakîmen demiş olsan da ». Sâbit ibn Kasım da buna benzer bir hadîsi Ebû Hureyre'den o da Peygamber'den olmak üzere rivâyet etmiştir. Ve ibn Mes'ûd'un kelâmından olmak üzere de bunun benzerini rivâyet etmiştir.

Ve İmâm Ahmed şöyle dedi: Bize Huseyn ibn Ali el-Cu'fî, Zâideden o da, Âsım'dan o da, Zirr'den tahdîs etti. Ubeyy şöyle demiştir: «Rasûlullah (S) ak ve gâyet sert çakmak taşları yanında Cibrîl'le buluştu. Rasûlullah Cibrîl'e: Ben Ummîleri çok olan bir ümmete peygamber gönderildim. İçlerinde çok kocamış ihtiyarlar, çok yaşlanmış koca karılar ve toy gençler vardır» dedi. Cibrîl: Sen onlara emret, onlar, Kur'ân'ı yedi harf üzere okusunlar» dedi. Bu hadîsi Tirmizî, Âsım ibn Ebî'n-Nacûd'dan o da, Zirr'den o da, Huzeyfe'den olmak üzere tahrîc etmiş-

tir. Huzeyfe: Rasûlullah (S) ak ve sert çakmak taşları yanında Cibrîlle buluştu demiş ve hadîsin tamâmını zikretmiştir. Allah en iyi bilendir.

Bu hadîsi böylece İmâm Ahmed de, Hâlid'den o da, Hammâd'dan o da, Âsım'dan o da, Zirr'den o da, Huzeyfe'den olmak üzere rivâyet etmiştir. Huzeyfe şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: Ben ak ve çok sert olan çakmak taşları yanında Cibrîl'le buluştum, ve ona Yâ Cibrîl! Ben ferdlerinin çoğu ummî olan bir ümmete Rasûl gönderildim. Onlar, aslâ bir kitab okumamış olan erkek, kadın, genç oğlan genç kız, kocamış ihtiyarlardır dedim. Bunun üzerine Cibrîl: Şübhesiz Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir» dedi.

Yine Ahmed ibn Hanbel şöyle dedi: Bize Vekî ve Abdurrahman, Sufyân'dan o da, İbrâhîm ibn Muhâcir'den o da, Rıb'ıyy ibn Hırâş'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Bana hiç yalan söylememiş olan kimse -yani Huzeyfe- tandîs edib şöyle dedi: Peygamber (S) ak ve çok sert olan çakmak taşları yanında Cibrîl ile buluştu da Cibrîl ona: Şübhesiz senin ümmetin Kur'ân'ı yedi harf üzere okumaktadırlar, binaenaleyh onlardan her kim okuyabilirse bildiği gibi okusun ve okuduğundan dönmesin dedi. Bu hadîsin diğer râvîsi olan Abdurrahman ise son fıkrayı şöyle rivâyet etti: Cibrîl; Peygambere: Şübhesız senin ümmet ferdlerinden zaîf olan da vardır. Binaenaleyh her kim bir harf üzere okuduysa artık ondan yüz çevirerek diğer bir harfe geçmesin dedi.»

İşte bu da sahîh bir isnaddır. Fakat diğer hadîsçiler bunu tahrîc etmediler.

(DİĞER HADÎS SÜLEYMAN İBN. SURAD'DAN) -ibn Cerîr şöyle dedi: Bize İsmâil ibn Mûsâ es-Suddî tahdîs etti. Bize Şerîk, Ebû Ishâk'dan o da, Süleyman ibn Surad'dan tahdîs etti. O, hadîsi Peygamber'e yükseltib dayandırarak şöyle demiştir: Peygamber şöyle buyurdu: «Bana iki melek geldi de biri: Oku dedi. Öteki: Kaç harf üzere? diye sordu. Öteki: Bir harf üzere dedi. Beriki: Harfi yedi harfe ulaşıncaya kadar artır dedi.»

Bu hadîsi en-Nesâî de **el-Yevm ve'l-Leyle kitabı**'nda Abdurrahman ibn Muhammed'den o da, Ishak el-Ezrak'dan o da, Avvâm ibn Havşebden o da, Ebû İshâk'dan o da Suleymân ibn Surad'dan rivâyet etti. Suleyman ibn Surad: Ubeyy ibn Ka'b Rasûlullah'a, okumada ihtilâf etmiş iki adam getirdi, demiş ve hadîsin tamâmını zikretmiştir. Bu hadîsi böylece Ahmed ibn Menî'de, Yezîd ibn Hârûn'dan o da, Avvâm'dan o da, Ebû İshâk'dan o da, Süleyman ibn Surad'dan o da, Ubeyy'den olmak üzere onun Peygamber'e iki adam getirdiğini... rivâyet etmiştir.

İbn Cerir (310) şöyle dedi: Bize Kurayb tahdîs etti. Bize Yahyâ ibn Âdem tahdîs etti. Bize Israîl, Ebû İshak'dan o da, Fulân el-Abdî'den -ibn Cerîr: İsmi benden gitti dedi- o da, Süleyman ibn Surad'dan tahdîs etti. Ubeyy ibn Ka'b şöyle demiştir: Ben mescide gittim, orada

Kur'ân okuyan bir kimseyi dinledim. Ona: Seni kim okuttu? diye sordum. Rasûlullah okuttu dedi. Bunun üzerine onu Rasûlullah'ın yanına götürdüm ve: Şunun okumasını isteyin dedim. O zât okudu. Rasûlullah ona: «Güzel okudun» dedi. Ben: Sen beni şöyle ve şöyle okutmuştun! dedim. Rasûlullah bu sözüm üzerine bana: Sen de güzel okudun, güzel okudun, güzel okudun» buyurdu. Akıbinde eliyle göğsümün üzerine vurdukdan sonra **«Allâhumme ezhib an Ubeyyıni'ş-şekke:** Yâ Allah Ubeyy'den şübheyi gider!» diye duâ etti. Benden bir ter boşandı ve içim korkuyla doldu. Bundan sonra Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «İki Melek bana geldiler. Biri: Kur'ân'ı bir harf üzere oku dedi. Öteki de: Harfı ziyâde et dedi. Ben: Beni de artır dedim. Bunun üzerine: Kur'ân'ı iki harf üzere oku dedi, nihâyet yedi harfe kadar ulaştı da: Onu yedi harf üzere oku dedi».

Bu hadîsi Ebû Ubeyd dahî Haccâc'dan o da İsrâil'den o da, Ebû Ishak'dan o da, Süteyr el-Abdî'den o da, Süleyman ibn Surad (R) dan o da, Ubeyy ibn Ka'b'dan o da, Peygamber'den olmak üzere bu şekilde rivâyet etmiştir. Kezâ bunu Ebû Dâvûd da, Velîd et-Tayâlisî'den o da, Hemmâm'dan o da, Katâde'den o da, Yahyâ ibn Ya'mer'den o da Süleyman ibn Surad'dan o da Ubeyy ibn Ka'b'dan bu tarzda rivâyet etmiştir. Hulâsa bu hadîs, Ubeyy ibn Ka'b'dan bir topluluk rivâyet etmiş olması cihetinden bir MAHFÛZ HADÎSTİR. (38) Zâhir olan, Süleyman ibn Surad el-Huzâî (R) bunun şâhidir. Allah en iyi bilendir.

(DİĞER HADÎS EBÛ BEKRE'DEN) -İmâm Ahmed şöyle dedi: Bize Abdurrahman ibn Mehdî, Hammâd ibn Seleme'den o da, Ali ibn Zeyd'den o da, Abdurahman ibn Ebî Bekre'den o da, babasından tahdîs etti: Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: «Bana Cibrîl ve Mikâîl aleyhimâ's-selâm geldiler. Cibrîl: Kur'ân'ı bir harf üzere oku dedi. Mîkâîl de: Harfi artır dedi. Cibrîl: Kur'ân'ı yedi harf üzere oku, rahmet âyetini azab âyetiyle yahud azab âyetini rahmetle bitirmediğin müddetçe bu harflerin hepsi kâfîdir, şâfî (şifâ verici) dir. Bunu ibn Cerîr de Ebû Kurayb'dan o da, Zeyd ibnu'l-Hubab'dan o da, Hammâd ibn

---

(38) Adl ve zabt sıfatlarını hâiz yani sözüne inanılır sika bir râvi tarafından daha sika râvilerin hilâfına olarak rivâyet edilen hadîse ŞÂZ HADÎS denir. Bu muhâlefet gerek senedde gerek metinde olabilir. Buna nazaran sika râvilerin rivâyet ettiği hadise MAHFÛZ HADÎS denir.

Diğer bir tarife göre sika olan râvîsi tek kalıb hiç bir kimse tarafından mutâbaat olunmıyan hadîse ŞÂZ, başkası tarafından mutâbaat olunana da MAHFÛZ denir.

Seleme'den olmak üzere böylece rivâyet etti. Ve hadîsin sonunda «Helümme ve taâl demekliğin gibi» kısmını ziyâde etti.

(DİĞER HADÎS, SEMURE'DEN) -İmâm Ahmed şöyle dedi: Bize Behz ve Affân, her ikisi de Hammâd ibn Seleme'den tahdîs ettiler. Bize Katâde, el-Hasen'den haber verdi. Semure (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S): «Kur'ân yedi harf üzere indirildi» buyurmuştur. Bu sahîh bir isnâddır, lâkin diğer hadîsciler bunu tahrîc etmemiştir.

(DİĞER HADÎS EBÛ HUREYRE'DEN) -İmâm Ahmed şöyle dedi: Bize Enes ibn İyâd tahdîs etti. Bana Ebû Hâzım, Ebû Seleme'den tahdîs etti. Ben onu ancak Ebû Hureyre'den biliyorum dedi. Rasûlullah (S): «Kur'ân yedi harf üzere indi, Kur'ân hakkında biri biriyle cedel ve nizâ edişmek küfürdür, Kur'ân'da cedel ve nizâ edişmek küfürdür, Kur'ân'da mucâdele ve munâzaa eylemek küfürdür. Kur'ân'dan her ne bildiyseniz onunla amel edin, Kur'ân'dan bilmediğiniz şeyi de onu bilene döndürün» buyurdu. Bunu en-Nesâî de Kuteybe'den o da, Ebû Damra Enes ibn İyâd'dan olmak üzere rivâyet etti.

(DİĞER HADÎS UMMU EYYÛB'DAN) -İmâm Ahmed şöyle dedi: Bize Sufyân, Ubeydullahdan -ki o ibnu Ebî Yezîd'dir- o da, babasından o da, Ummu Eyyûb-Ebû Eyyûb'un karısını kasd ediyor-el-Ensâriyye'den tahdîs etti ki Rasûlullah (S): «Kur'ân yedi harf üzere indirildi, onlardan hangisini okursan sana yeter» buyurmuştur. Bu sahîh bir isnâddır. El-Kutubu's-Sitte sâhibelerinden hiç biri bunu tahrîc etmemiştir.

(DİĞER HADÎS EBÛ CEHM'DEN) -Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize Ismâîl ibn Ca'fer, Yezîd ibn Husayfe'den o da, el-Hadramî'nin azadlısı Muslim ibn Saîd'den, -ondan başkaları: Busr ibn Saîd'den dedi- o da, Ebû Cehm el-Ensârî'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: İki kişi Kur'ân'dan bir âyetde ihtilâf etmişler, her ikisi de o âyeti Rasûlullah'dan almış olduğunu söylüyordu. Akıbinde ikisi beraberce yürüdüler ve nihâyet Rasûlullah'ın yanına geldiler. İşte Ebû Cehm zikretti ki Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Şübhesiz bu Kur'ân yedi harf üzere indirildi. Binaenaleyh birbirinizle mucâdele ve munâzaa eylemeyin. Çünkü Kur'ân hakkında birbiriyle nizâlaşmak küfürdür. Bunu Ebû Ubeyd böyle senedinde şekk üzere rivâyet etti. İmâm Ahmed ise bunu şekksiz doğru olarak rivâyet etmiştir: O şöyle dedi: Bize Ebû Seleme el-Huzâî tahdîs etti. Bize Süleyman ibn Bilâl tahdîs etti. Bana Yezîd ibn Husayfe tahdîs etti. Bana Busr ibn Saîd haber verdi. Bana Ebû Cehm şöyle tahdîs etti. İki kişi Kur'ân'dan bir âyet hakkında ihtilâf ettiler: Biri: Ben o âyeti Rasûlullah'dan aldım dedi. Diğeri: Ben de o âyeti Rasûlullah'dan aldım dedi. Nihâyet Peygambere sordular. Peygamber (S): «Kur'ân yedi harf üzere okunur. Böyle olunca Kur'ân'da biri-

birinizle mücâdele ve münâzaa etmeyin. Çünkü Kur'ân'da münâzaa etmek küfürdür» buyurdu. Bu da yukarıda geçen gibi sahîh bir isnâddır. Diğer hadîsciler bunu tahrîc etmemişlerdir.

Sonra Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize Abdullah ibn Sâlih, el-Leys'den o da, Yezîd ibnu'l-Hâd'dan o da, Muhammed ibn İbrâhîm'den o da, Busr ibn Saîd'den o da, Amr ibnu'l-Âs'ın azadlısı olan Ebû Kays'dan şöyle tahdîs etti: Bir kimse Kur'ân'dan bir âyet okudu. Amr İbnu'l-Âs, o zâtın okuyuşundan başka bir okuyuş olmak üzere: Bu âyet ancak şöyle şöyledir dedi. O zât da: Bu âyeti Rasûlullah bana işte böyle okuttu dedi. Bunun üzerine ikisi de Rasûlullah'a doğru yola çıktılar ve nihâyet Rasûlullah'a geldiler ve bu ihtilâfı ona söylediler. Rasûlullah (S) da şöyle buyurdu: «Şübhesiz bu Kur'ân yedi harf üzere indi. Bunun hangisini okursanız doğru okumuşsunuzdur. Binaenaleyh Kur'an'da birbirinizle nizâ etmeyin. Çünkü Kur'ân hakkında nizâlaşmak küfürdür.» Bu hadîsi İmâm Ahmed de, Ebû Seleme el-Huzâî'den o da, Abdullah ibn Ca'fer ibn Abdirrahman ibni'l-Misver ibn Mahreme'den o da, Yezîd ibn Abdillah ibn Usâme ibni'l-Hâd'dan o da, Busr ibn Saîd'den o da, Amr İbnu'l-Âs'ın azadlısı Ebû Kays'dan olmak üzere bu tarzda rivâyet etti. Ve bu hadîsde «Zîrâ Kur'ân hakkında nizâlaşmak küfürdür. Çünkü bu nizâlaşma Kur'ân'a kâfirlik etmekdir» ibaresi vardır. Bu hadîsde yukarıki gibi ceyyid yani sağlamdır.

(DİĞER HADÎS İBN MES'ÛD'DAN) -İbn Cerîr şöyle dedi: Bize Yûnus ibn Abdi'l-A'lâ tahdîs etti. Bize ibnu Vehb haber verdi. Bana Hayve ibn Şurayh, Akîl ibn Hâlid'den o da, Seleme ibn Ebî Seleme... den o da babasından o da, İbn Mes'ûd'dan haber verdi. Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: «İlk kitâb bir tek kapudan ve bir harf üzere inmiş idi. Kur'ân ise yedi kapudan yedi harf üzere indi: Men edici, emredici, halâl, harâm, muhkem, müteşâbih ve meseller. Binaenaleyh sizler onun halâlini halâl ve harâmını harâm kılın, emr olunduklarınızı işleyin, nehy olunduklarınızdan vaz geçin, meselleriyle (taaccüb edib) ibret ve öğüd alın, muhkemiyle amel edin, müteşâbihine iymân eyleyin ve: **»Biz ona inandık hepsi Rabbımız katındandır»** (Âlu Imrân: 7) deyin.»

Sonra bunu Ebû Kurayb'dan o da el-Muhâribî'den o da, Damre ibn Hubeyb'den o da, el-Kasım ibn Abdirrahman'dan, ibn Mes'ûd'ün kelâmından olmak üzere de rivâyet etti ki bu sonuncusu doğruya daha çok benziyor. Allah en iyi bilendir.

(FASL) -Ebû Ubeyd şöyle dedi: İşte bu hadîslerin hepsi teker teker YEDİ HARF ta'bîri üzerine gelmişlerdir. Yani yedi harf üzerine mütevâttır olmuşlardır. Ancak bana Affân'ın tahdîs ettiği şu hadîs müstesnâdır:

Affân, Hammâd ibn Seleme'den o da, Katâde'den o da, el-Hasen'-

den o da, Semure ibn Cundub'den şöyle tahdîs etti: Peygamber (S) «Kur'ân harflerin yedide biri üzerine indi» buyurdu. (Bu hadîs ŞÂZ'dır). Biz ancak yedi harf ta'bîri ile gelen hadîsi **MAHFÛZ HADÎS** görüyoruz. Çünkü meşhûr olan ancak bu yedi harf hadîsidir. Bu yedi harf ta'bîri de bir tek harfin, bir tek kelimenin yedi vecih üzere okunması ma'nâsına değildir. Ve zâten böyle bir şey mevcud değildir. Bu yedi harf bize göre Kur'ân'ın, tamâmı içinde ayrı ayrı dağılmış olan yedi lehçe üzere inmiş olduğudur. Bu takdirde bunlardan birinci harf, bir kabîlenin lugatıyle (yani lehçesiyle), ikincisi, birinciden başka olan diğer bir kabîlenin lehçesiyle, üçüncüsü ilk ikisinden başka olan diğer bir kabîlenin lehçesiyle olur ve böylece yediye ulaşır. Bu yedi kabîlenin bazısı bu inişde diğerinden daha bahtlı ve Kur'ân'ın kendi lehçeleriyle inmesinde diğerinden daha çok paylıdır.

Yine Ebû Ubeyd şöyle dedi: Kelbî, Ebû Sâlih'den o da, İbn Abbâsdan onun şöyle dediğini rivâyet etmiştir: «Kur'ân yedi lugat (yedi lehçe) üzerine indi. Bu yedi lugattan beşi, Hevâzin'den el-Acr'ın lugatıyledir». Ebû Ubeyd şöyle dedi: El-Acr (diye isimlenenler) Es'ad ibn Bekr, Haysem ibn Bekr, Nadr ibn Muâviye oğulları ile Sakîf kabîlesidir. Bunlar Havâzin'in alyâsı yani en yükseği en şereflisidirler. Amr İbnu'l-Alâ bunlar hakkında: Arabın en fasîh dillileri Havâzin'in alyâsıdır, en aşağısı da Temîm yani Dârim oğullarıdır demiştir. İşte bundan dolayıdır ki Umer: Bizim Mushaflarımızda başkası değil ancak Kureyş gençleri yahud Sakîf gençleri yazı yazdırırlar demiştir. İbn Cerîr: Son iki lugat Kureyş ile Huzâadır demiştir. Bunu Katâde, ibn Abbâs'dan rivâyet etmiştir, lâkin Katâde (118) ibn Abbâs (68) a kavuşmamıştır.

Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize Hüşeym, Husayn ibn Abdirrahman'dan o da, Ubeydullah ibn Abdillah ibn Utbe'den şöyle tahdîs etti: «İbn Abbâs'a Kur'ân'dan sorulurdu da ibn Abbâs sorulan her şey hakkında şiir inşâd ederdi». Ebû Ubeyd: Ya'nî ibn Abbâs inşâd ettiği şiir ile Kur'ân'ın tefsîri üzerine şâhid getiriyordu dedi. Yine Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize Hüşeym, Ebû Bişr'den o da, Saîd'den yahud Mucâhid'den o da, İbn Abbâs'dan tahdîs etti. İbn Abbâs **«Ve'l-Leyli ve mâ vesaka** (o geceye ve onun derleyib topladığı şeye)» (el-İnşikak: 17) kavli hakkında bu «ve mâ cemea» demektir deyib

قَدْ اِتَّسَقْنَ لَوْ يَجِدْنَ سَائِقًا (:Kad ittesakne lev yecidne sâikan: Eğer bir sürücü bulsalardı muhakkak toplanırlardı) mısrâını inşâd etmiştir.

Bize Hüşeym tahdîs etti. Bize Husayn, İkrime'den o da, ibn Abbâs'dan tahdîs etti. İbn Abbâs: **«Fe izâ hum bi's-sâhira** (ki o zaman onlar hemen toprağın yüzündedirler)» (en-Nâziât: 14) kavli hakkın-

da: es-Sâhira, yer yüzü demektir dedi ve şunu ilâve etti: Ummeyetu'b nu Ebî's-Salt şöyle demiştir: وَعِنْدَهُمْ لَحْمُ بَحْرٍ وَلَحْمُ سَاهِرَةٍ (39).

Onların yanında deryâ eti ve arâzî (hayvanının) eti vardır.

Bize Yahyâ ibn Saîd, Sufyân'dan o da İbrâhîm ibn Muhâcir'den tahdîs etti ki ibn Abbâs şöyle demiştir: Ben **«Fâtırı's-Semâvâti ve'l-Ard»** (Fâtır: I) ın ne olduğunu bilmiyordum. Nihâyet bana iki bedevî geldi, onlar bir kuyu hakkında birbirleriyle nizâlaşıyorlardı. Biri: **Ene fatartuhâ, ene ibtede'tuhâ** (onu ben yardım, ilk defa yarmağa ben başladım) dedi. Bu yine sağlam bir isnâddır.

İmâm Ebû Ca'fer ibnu Cerîr et-Taberî, yukarıda geçenlerden bir bölük şey iyrâd ettikten sonra şöyle dedi; sahîh ve sâbit olan şudur: Kur'ân'ın inmiş olduğu lisân, Arab lisanlarının hepsi değil, onlardan bir kısmıdır. Çünkü Arab lisanları ve lehçeleri, hepsini sayıb ihâta etmekten âciz kalınacak derecede yediden çok fazla olduğu ma'lum olmuştur. Sonra bir kimse: Bu yedi harfin ma'nâsı, sana muhâlefet edenlerin ileri sürdüğü emr, zerc, tergîb, terhîb, kasas, mesel ve diğer kaviler olmayıb da senin söylediğin yedi lehçe ma'nâsına olduğuna dâir burhânın nedir? Hem sen bu muhâlif sözün kâilinin ümmetin seleflinden ve imâmların hayırlılarından olduğunu da bilmişsindir? derse ona şöyle cevâb verilir: O sözü söyliyenler, yukarıda zikri geçen haberlerin te'vîli (yani ma'nâsı) senin ileri sürdüğün gibi onlar bunu sâdece Kur'ân'ın inmiş olduğu yedi harf hakkında söylemiş olduklarını iddiâ etmemişlerdir ki o söz bizim sözümüze muhâlif olsun. Onlar ancak Kur'ân'ın yedi harf üzere indiğini haber vermişler, bununla da hem yedi lehçe üzerine inmiş olduğunu, hem de kâil oldukları vechile söyledikleri şeyi kasdederler.

Onların bu nevîden söyledikleri şeyin benzeri bize Rasûlullah'dan ve bir sahâbî cemâatından «Kur'ân cennetin yedi kapusundan indi» şeklinde rivâyet edilmiştir. Nitekim bu yukarıda geçmişti.

Taberî bununla Ubeyy ibn Ka'b ve Abdullah ibn Mes'ûd'un rivâyetinde geçmiş olan «Kur'ân cennetin yedi kapusundan indi» haberini kasdediyor.

---

(39) Burada bulunan şâhid, vezinli bir mısra değildir. **Lisânu'lArab**'da, İbn Abbâs'ın es-sâhireyi arz ile tefsîr edib şu beyti inşâd eylediği zikredilmiştir: R.R.

وَفِيهَا لَحْمُ سَاهِرَةٍ وَبَحْرٍ - وَمَا فَاهُوا بِهِ أَبَدًا مُقِيمُ

İnb Cerîr şöyle devam etti: Cennetden olan bu yedi kapu, içlerinde emr, nehiy, tergîb, terhîb, kasas ve mesel nevinden bulunan ma'nâlardan ibâretir. Bunlar öyle ma'nâlardır ki amel edici kimse bunlarla amel ettiği, nihâyetlendirilmiş olan hududlarında durduğu zaman Cenneti hak etmiş olacaktır.

Sonra İbn Cerîr bu konuda sözü geniş söylemiştir ki hulâsası şudur: Şâri Ümmetine Kur'ân'ı yedi harf üzere okumaya ruhsat vermiştir.

Sonra Mu'minlerin emîri İmâm Usmân ibn Affân (R) insanların kırâat husûsunda ihtilâf ettiklerini gördüğü ve kelimelerinin dağılacağından endîşe ettiği zaman onları bir harf üzerine topladı. İşte o bir harf da şu İMÂM OLAN MUSHAF'dır. İbn Cerîr şöyle dedi: Ümmet bu iş üzerinde Usman'ın yanında birikdi, ona candan itâat etti. Usmanın yapdığı bu işde ancak rüşd ve hidâyet olduğunu gördü de diğer altı harfle kırâat etmeyi terk eyledi. Âdil olan imâmları bunu kendisine bir tâat kılarak hem kendilerine hem de kendilerinden sonra gelecek olan diğer mustakbel ümmet efradına bir yardım olmak üzere bu altı lehçeyi terk etmeleri husûsuna katî bir kararla yönelmişti. Nihâyet bu altı lehçe örfü ümmetden silindi ve bütün izleri yok oldu. Artık bugün hiç bir kimse için bu altı lehçe ile kırâat etmeye hiç yol yokdur. Zîrâ bunlar iyice silinmişler eser ve nişanları tamâmen yok olmuştur...

İbn Cerîr bu sözlerinin sonuna doğru şöyle dedi: İlim ve irfânı zayıf olan biri kalkar da: Rasûlullah'ın kendilerine okuttuğu ve okumalarını emir buyurduğu bir kırâatı terk etmeleri onlara nasıl câiz olur? derse böylesine şu cevâb verilir:

Peygamber'in onlara bununla emretmesi vâcib kılma ve farz kılma emri değildi. Bu ancak bir mubah kılma ve ruhsat verme emri idi. Zira bu lehçelerle okumak şâyet farz olmuş olaydı bu yedi harfden her biriyle amel olunması vâcib olurdu. (40) Hiç değilse bu vucûb, nakletmesinde hucceti bulunan, haber vermesi, ma'zireti kesen ve ümmetin kırâatından şübheyi gideren kimseler yanında mevcud olurdu. Halbuki onların bu lehçelerin taşınmasını terk etmeleri husûsunda böyle hüccetler vardır. Onların bu lehçelerle okumakda muhayyer kılınmış olduklarına en açık delil de böyledir.

Amma bir harfin ref'i nasb ve cerr yapılması, bir harfin sâkin kılınması, harekelendirilmesi, şekil ve sûret ittifâkıyle birlikde bir harfin diğer bir harfe nakledilmesi husûslarındaki kırâat ihtilâflarına ge-

---

(40) Hâşşâb tab'ı nushasında bu amel lâfzının tefsiri için ilim lâfzı vardır, R.R.

lince, bunlar Peygamber'in «Bana Kur'ân'ı yedi harf üzere okumaklığım emrolundu» sözünün ma'nâsından ayrıdır. Çünkü bu gibi şeylerde ihtilâf etmek ümmet âlimlerinden hiç birinin kavlinde küfür değildir. Halbuki Peygamber (S) yedi harf husûsunda nizalaşmağa küfrü vâcib kılmıştır. Nitekim bu yukarıda geçmişti. (41)

İKİNCİ HADÎS

Buhârî şöyle dedi: Bize Saîd ibn Ufeyr tahdîs etti. Bize Leys tahdîs etti. Bana Ukayl, ibn Şihâb'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Bana Urvetu'bnu'z-Zubeyr haber verdi. Ona da Misver ibn Mahreme ile Abdurrahman ibn Abd el-Kârî tahdîs etmişlerdir. Onlar da Umer ibnu'l-Hattab'dan şöyle derken işitmişlerdir: Ben Peygamber'in sağlığında (Namazda) Hişâm ibn Hakîm'i el-Furkân sûresini okurken işittim. Ve onun okuyuşuna kulak tutub dikdim. Bir de baktım ki Hişâm bu sûreyi Rasûlullah'ın bana okutmadığı bir takım lehçelerle okuyor. Az kaldı namazın içinde onun üzerine atılacaktım. Fakat selâm verinceye kadar güçlükle sabr ettim. (Selâm verince kaçırmamak için) hemen ridâsını göğsünün üstünde toplayıb:

— Senden işitmiş olduğum bu sûreyi sana kim okuttu? dedim. Hişâm:

— Onu bana Rasûlullah okuttu, dedi.

— Yalan söyledin, çünkü Rasûlullah bu sûreyi bana, senin okuduğundan başka bir lehçe ile okutmuştur, dedim. Ve onu yakasından tutarak Rasûlullah'a götürdüm.

— (Yâ Rasûlullah!) Şunun el-Furkan sûresini, senin o sûreyi bana okutmadığın bir takım lehçeler üzerine okurken işittim, dedim. Rasûlullah:

— Oku, yâ Hişâm, dedi. Hişâm da kendisini okurken işitmiş olduğum kırâatı Rasûlullah'a karşı okudu. Bunun üzerine Rasûlullah:

— Bu sûre böyle indirildi buyurdu. Bundan sonra:

— Yâ Umer, sen de oku! diye emretti. Ben de vaktiyle bana okutmuş olduğu okuyuşla okudum. Bana da:

— Bu sûre böyle indirildi. Şübhesiz bu Kur'ân yedi harf üzere

---

(41) İbn Kesîr, Taberî'den bu cevâbı kısaltılmış ve bunu Taberî'nin lâfzı ile değil de ma'nâ olarak iyrâd etmiştir, R.R.

Tahâvî şöyle zikretti: «Yedi harf ile kırâat, işin evvelinde, arab lehçelerinin çeşitliliği ve bütün tâifelerin bir tek lehçe ile alma güçlüğünden dolayı zarûrete hass idi. Nihâyet insanlar ve kâtibler çoğalıb zarûret kalkınca okuma işi bir tek kırâata döndü» (Nevevî).

indirilmiştir. Bunlardan hangisini okumak kolayınıza gelirse okuyun, buyurdu.

Bu hadîsi Imâm Ahmed ve yine Buhârî, Muslim, Ebû Dâvûd, en-Nesâî, et-Tirmizî, ez-Zuhrî'den gelen bir çok yollarla rivâyet etmişlerdir. Ve yine İmâm Ahmed bu hadîsi, Mehdî ibn Mâlik'den o da, Zührî'den o da, Urve'den o da, Abdurrahman ibn Abd (el-Kârî)den o da, Umerden olmak üzere rivâyet etmiş ve hadîsi yukarıdaki tarzda zikreylemiştir.

Ve yine İmâm Ahmed şöyle demiştir: Bize Abdussamed tahdîs etti. Bize Harb ibn Sâbit tahdîs etti. Bize İshâk ibn Abdillah ibn Ebî Talha, babasından o da kendi babasından tahdîs etti. O şöyle demiştir: Bir kimse Umer'in yanında (Kur'ân) okudu da okuduğu şeyi Umer'e karşı aslından başka türlü okudu. Bunun üzerine Umer: Ben bunu Rasûlullah'ın huzurunda okudum, fakat o bana bu şekilde başkalaştırmadı dedi. Râvî dedi ki: Akıbinde Peygamberin yanında birleştiler. O kimse Peygamber'e karşı okudu. Peygamber ona: «Güzel okudun» dedi. Râvî dedi ki: Umer bundan kızdı gibi oldu. Bunun üzerine Rasûlullah: «Yâ Umer, şübhesiz Kur'ân'ın hepsi, azâb mağfiret ve mağfiret de azâb yapılmadığı müddetçe doğrudur» buyurdu. Bu da hasen bir isnâddır. Bu seneddeki Harb ibn Sâbit, Ebû Sâbit diye künyelenir, biz, onu kusurlu bulub cerh eden kimse tanımıyoruz.

YEDİ HARFİN MA'NÂSI HAKKINDA ÂLİMLERİN SÖZLERİ (42)

Alimler bu yedi harfin ma'nâsı hakkında ve bundan ne kasdedildiği husûsunda çeşitli görüşler hâlinde ihtilâf etmişlerdir. Ebû Abdillah Muhammed ibn Ebî Bekr ibn Ferh el-Ensârî el-Kurtubî el-Mâlikî, tefsîrinin mukaddimelerinde şöyle dedi: Âlimler yedi harf ile murad edilen şey hakkında otuz beş görüş üzerine ihtilâf etmişlerdir. Bu görüşleri Ebû Hâtim Muhammed ibn Hıbbân el-Bustî zikretti. Biz de bunlardan beş görüşü zikrediyoruz.

(Ben dedim ki) Bundan sonra Kurtubî bu görüşleri muntazam şekilde sevk etti. Bunların bâkî ve sâbit olanları, benim özet olarak iyrâd edeceğim şu görüşlerdir:

(BİRİNCİ GÖRÜŞ) Bu, içlerinde Sufyân ibn Uyeyne, Abdullah ibn Vehb, Ebû Ca'fer Muhammed ibn Cerîr ve Tahâvî'nin de bulunduğu ilim sâhiblerinin ekserîsinin görüşüdür: Bundan murad **akbil, taâl** ve **helümme** gibi muhtelif lâfızlarla biribirine yakın ma'nâlardan meyda-

(42) Bu başlık metnin aslından değildir, R.R.

na gelen yedi vecihdir. Tahâvî şöyle dedi: Bu husûsda zikr olunanların en açığı Ebû Bekre hadîsidir. O şöyle demişdir: Cibrîl, Rasûlullah'a geldi ve: Bir harf üzere oku, dedi. Mîkâil hemen: Harf sayısını artırmasını iste dedi. Muteâkıben Cibrîl: İki harf üzere oku dedi. Yine Mîkâil: Harf sayısını artırmasını iste dedi. Nihâyet yedi harfe ulaşdıktan sonra: Oku, bunların hepsi kâfîdir, şâfîdir. Ancak rahmet âyetini azâb âyeti ile yahud azab âyetini rahmet âyetiyle karıştırman müstesnâdır. Gel ma'nâsına olan **helümme**, **taâl** ve **akbil** gibi ve git ma'nâsında da **izheb**, **ısra** ve **accil** gibi.

Verkâ, Ebû Necîh'den o da, Mucâhid'den o da, ibn Abbâs'dan rivâyet etti ki Ubeyy ibn Ka'b:»

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونَا
نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ

«O günde ki erkek munâfıklarla kadın munâfıklar, iymân etmiş olanlara: Bizi bekleyin, nûrunuzdan bir parça ışık alalım diyeceklerdir» (el-Hadîd: 13) âyetinin ikinci kısmını :

لِلَّذِينَ آمَنُوا أَمْهِلُونَا - لِلَّذِينَ آمَنُوا أَخِّرُونَا - لِلَّذِينَ
آمَنُوا ارْقُبُونَا

şekillerinde okuyordu. Ve yine » كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ

Şimşek onları aydınlatınca (ışığı) **içinde yürürler...»** (el-Bakara: 20)

âyetini de: مَرُّوا فِيهِ - سَعَوْا فِيهِ şeklinde okur idi. (43)

Tahâvî ve diğerleri şöyle dedi: «Bu ancak insanların Kur'ân'ı yedi lugat-yedi lehçe-üzere okumaları bir ruhsat idi. Bu da henüz yazı bilmedikleri, zapt edemedikleri ve sağlam belleyemedikleri için insanların çoğuna Kureyş şîvesi üzere ve Rasûlullah'ın şîvesi üzere tilâvet et-

---

(43) Âlimlerin bazısı bunu şöyle görür: Sahâbîlerin bazısı bu gibi şeyleri bir tefsir olarak söyler, râvîlerin bazısı da bunu Kur'ân zannederdi, R.R.

mek çok zor olduğundan dolayı verilmişti» Tahâvî, el-Kâdî el-Bâkillânî ve Şeyh Amr ibn Abdilberr şunu ileri sürmüşlerdir: Bu, işin evvelinde bir ruhsat idi. Sonra ma'ziretin zâil olması, ezberlemenin kolaylaşması, zabt etme imkânlarının çoğalması ve yazı öğrenilmesi sebebiyle bu ruhsat nesh edilip kaldırılmıştır.

(Ben derim ki): Bazıları şöyle dedi: İnsanları bir kırâat üzerine toplayan kimse, insanlara ittibâ etmeleri emredilmiş olan RÂŞİD HALİFELER'den biri bulunan Mu'minlerin Emîri Usmân ibn Affân'dır. O, insanları bir kırâat üzerine ancak, onların kırâatda ümmeti dağılmaya ve biribirini tekfîr etmeye kadar götürebilecek olan ihtilâflarını gördüğü için toplamıştır. Ve onlar için, Peygamber'in hayatındaki son Ramazanda Cibrîl'in Rasûlullah ile karşılaştırma ve mukâbele yapmış olduğu SON ARZA'ya göre İMÂM MUSHAFLAR tertîb ettirmiş ve bu tek kırâatdan başkasını okumamalarını ve artık içinde bir genişlik bulunan ve fakat ayrılık ve ihtilâfa götüren o ruhsatla hiç meşgul olmamalarını kesin olarak onlara emretmiştir. Nitekim Umer ibnu'l-Hattab da, insanlar biri biri ardınca yapmağa gittikleri ve çok yaptıkları için, birleştirib bir defada söylenmiş olan üç talâkı, onlara üç talâk kılmıştı da: Eğer biz, bir defada söylenmiş olan üç talâkı yine bir talâk olarak infâz edeydik, bizim bu hükmümüz, bu çirkin âdeti onlarda devamlı kılardı, demişti.

Ve yine bunun gibidir ki Umer, hac ayları dışında Beyt'i ziyâret etmek kesilmesin diye hac ayları içinde temettu yapmayı nehyeder idi. Ebû Mûsâ temettu yapmayı mübah kılıb durduğu halde Mü'minlerin Emîrine uymak için ve el-EİMMETU'L-MEHDİYYÛN'a yani hidâyete erdirilmiş imamları dinlemek ve itâat etmek için kendi fetvâsını terk etmişti. (Muslim, Hac, ihramdan çıkmanın kaldırılması ve ihramı tamamlamakla emir hakkında bâb; Muslim Tercemesi IV, 95-99 «1221»

(İKİNCİ GÖRÜŞ)

Kurân yedi harf üzere indi, bundan maksad, Kur'ân'ın hepsi yedi harf üzere okunur demek değildir. Lakin bazısı bir harf yani bir lehçe üzere, bazısı da diğer bir lehçe üzere okunur. El-Hattabî şöyle dedi: Bazan Kur'ân'ın bir parçası teker teker lugatlar yani kelimeler olarak yedi şekilde okunabilir. Nitekim Yüce Al- عَبَدَ الطَّاغُوتَ lah'ın (el-Mâide: 60) ve يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ (Yûsuf: 12) kavilllerinde böyledir.

El-Kurtubî: Ebû Ubeyd, bu görüşe gitti, ibn Atiyye de bu görüşü tercih etti dedi. Ebû Ubeyd; Bu husûsda lehçelerin bazısı diğerlerinden daha bahtlıdır dedi. El-Kâdî el-Bâkillâni de şöyle dedi: Usman'ın «Kur'ân Kureyş lisâniyle indi» demesinin mânâsı, Kur'ân'ın büyük kısmı Kureyş lisâniyle indi demektir. Kur'ân'ın hepsini temâmen Kureyş lugatiyle olduğuna delîl sâbit olmadı. Yüce Allah: **«Kur'ânen arabiyyen»** (44) dedi de «Kur'ânen Kuraşiyyen» demedi. Arab ismi, kabîlelerin hepsini tam bir ihâta edişle içine alır, ya'nî Hicâz'ını da Yemen'ini de. Eş-Şeyh Ebû Amr ibn Abdilberr de böyle kâil olub şöyle dedi: Çünkü sahîh bir çok kıraâtlarda meselâ hemzelerin tahkîkle okunması gibi Kureyş lugatı dışında lugat mevcûddur. Zîra Kureyş hemzeli telâffuz etmez. İbn Atıyye de dedi ki: İbn Abbâs: Ben «Fâtırı's-semâvâti ve'l-ard» (Fatır: I) ın ma'nâsını bilmezdim. Nihâyet bir bedevîden işittim ki o bir kuyu için onu kazmaya ben başladım yerine:

أَنَا فَطَرْتُهَا (ene fetartuhâ) diyordu, demiştir.

(ÜÇÜNCÜ GÖRÜŞ)

Kur'ân'ın yedi lugatı-lehçesi- kabîlelerinin kendi lehçelerinde biri birlerine muhâlefet etmelerine rağmen hâssaten Mudar kabîlelerine munhasırdır. Çünkü Usman: Kur'ân Kureyş lugatıyle indi demiştir. Kureyş ise neseb âlimlerinden gelen sahîh kavle göre en-Nadr ibnu'l Hâris oğullarıdır. Nitekim bunu İbn Mâce'deki ve diğerlerindeki hadîs de söylemektedir. (45)

(DÖRDÜNCÜ GÖRÜŞ)

Bunu el-Bâkıllânî, bazı âlimlerden hikâye etti. Bütün kırâat vecihleri yedi şeye dönmektedir. Bunlardan biri, harekesi değişmeyen, sûreti ve ma'nâsı da değişmeyendir:

---

(44) Yûsuf: 2; Tâhâ: 113; ez-Zümer: 28; Hâmîm Secde: 3; eş-Şûra: 7 ez-Zuhruf: 3.

(45) Eş'as ibn Kays şöyle dedi: Ben Kinde'den gelen heyet içinde Rasûlullah'ın huzûruna geldim. Konuşma arasında ben: Yâ Rasûlallah! Biz senin kendimizden olduğunu sanıyoruz dedim. Rasûlullah da: «Biz Nadr ibn Kinâne oğullarıyız, bize kazf etmeyin ve bizi ecdâdımızdan ayırıb atmayın» buyurdu (Ahmed ibn Hanbel, İbn Mâce).

وَيَضِيقُ صَدْرِى وَيَضِيقَ (46) gibi.

İkincisi, sûreti değişmeyib mânâsı değişendir:

فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ - وَبَاعَدَ - بَيْنَ اَسْفَارِنَا (47) gibi.

Yahud ihtilâf bazan bir harf ile sûretde ve mânâda olur:

نُنْشِزُهَا - وَنُنْشِرُهَا (48) gibi.

Yahud da mânâ bâkıy kalmakla beraber ihtilâf bir kelime ile olur:

كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ - او - كَالصُّوفِ الْمَنْفُوشِ (49) gibi.

---

(46) eş-Şuarâ: 13. Ref' ile يَضِيقُ cumhûr kırâatıdır. Nasb ile kendinden önceki اَنْ يُكَذِّبُونِ üzerine ma'tûf olarak Ya'kûb kırâatıdır, R.R.

(47) Sebe': 19. بَاعِدْ taleb ve duâ sîğasiyle cumhûr kırâatıdır. Ayni bâbdan mâzıy fiil sîğasiyle بَاعَدَ Ya'kûb kırâatıdır. İbn Kesîr, Ebû Amr ve Hişâm, et-teb'îd'den بَعِّدْ okudular. Bu kelime MUSHAFda elifsizdir, böyle olunca meşhûr iki kırâata muhtemil olur, R.R.

(48) el-Bakara: 259. Birincisi zây harfiyle, ikincisi râ harfiyledir. Her ikisi de mütevâtır yedi kırâatdandırlar, R.R.

(49) el-Kâria: 5. El-Ihn, mutlak olarak koyun yünü yahud boyanmışıdır. Sûf lâfzıyla olan kırâat mütevâtır değildir. Bunların benzerinde en râcih olan; bunların tefsîr olmasıdır, R.R.

Yahud hem kelimenin hem de ma'nânın ihtilâfiyle olur:

وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ - طَلْعٍ مَنْضُودٍ (50) gibi.

Yahud öne geçmek ve arkaya kalmak sûretiyle olur:

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ - او - وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْحَقِّ بِالْمَوْتِ (51) gibi.

Yahud ziyâde ile olur: تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً - أُنْثَى (52) gibi.

Şu iki âyet dahi bu sonuncuya misâl yapıldığı söyleniyor:

وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ كَافِرًا وَكَانَ أَبَوَانِ مُؤْمِنَيْنِ (El-Kehf: 80);

فَإِنَّ اللَّهَ بَعْدَ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ » (en-Nûr: 33).

(BEŞİNCİ GÖRÜŞ)

Yedi harfle kasd edilen, Kur'ân'ın mânâlarıdır ki onlar da, emir, nehy, va'd, vaîd, kasas, mucâdele ve misâllerdir. İbn Atiyye şöyle dedi: Bu görüş zaîfdir. Çünkü bunlar harfler diye isimlendirilmezler. Ve kezâ icmâ'da, genişletmenin halâlın halâl kılınması ve ma'nâlardan her hangi bir şeyin tağyîr edilib değiştirilmesi hakkında vâkı, olmamış olmasıdır. El-Kâdî el-Bâkıllânî de bu husûsda bir hadîs getirmiş ve sonra: Bunlar, Peygamber'in sahâbîlere kendisiyle kırâat etmeyi câiz kılmış olduğu şeyler değildir demiştir.

---

(50) el-Vâkıa: 29. Ayn ile طَلْعٍ kırâatı Kur'ân'da sâbit olmıyan şâzze bir kırâatdır ve bu İMÂM OLAN MUSHAF'ın resmine de muhâlefet etmektedir, R.R.

(51) ق : 19. İkincisi, önceki gibi şâzze bir kırâatdır, R.R.

(52) ص : 23. أُنْثَى ziyâdesi şâzzedir. Bu da Vâkıı beyan için bir tefsîrdir. Çünkü en-Na'ce النَّعْجَة zâten dişi olan koyundur. Bundan sonraki iki âyet hakkında da bunun benzeri söyleniyor, R.R.

F A S L

Kurtubî şöyle dedi: Medâvûni, İbn Sufre ve daha başka bir çok âlimlerimiz şöyle dediler: Şu (bilâhare) meşhûr olan yedi kırâat, sahâbîlere kırâat etmeleri husûsunda genişletilme yapılıb ruhsat verilmiş bulunan yedi harf değildir. Şimdiki meşhûr kırâatlar o yedi harfden sâdece bir harfe dönücüdür. O bir harf de Usman'ın MUSHAF'ı üzerinde toplamış olduğu harfdir. Bunu İbnu'n-Nahhâs ve başkaları söylediler.

Yine Kurtubî şöyle dedi: Bu sonraki meşhûr yedi kırâat imâmından her biri diğerinin kırâatına ceyâz ve icâzet vermiştir. Ve kendine nisbet edilmiş olan kırâatı da ancak kendi nazarında en güzel ve en lâyık olduğundan dolayı tercîh etmiştir.

Yine Kurtubî şöyle dedi: Bütün müslümanlar, memleketlerin hepsinde bu kırâat imâmlarının kırâat çeşitlerinden görüb rivâyet ettikleri ve hakkında kitablar yazdıkları şeyler arasında usûlüne göre sahîh olan kırâatlara itimad etmek üzere icmâ' ve ittifak etmişlerdir. Ve bu icmâ' doğru olan üzerinde sâbit olub hiç fâsılasız devâm etmektedir. Böylece Allah'ın Kitâbı muhâfaza etme va'di de hâsıl olmuştur.

Buhârî —Allah ona rahmet eylesin— şöyle dedi:

KUR'ÂN'IN TE'LÎFİ (53)

Buhârî şöyle dedi: Bize İbrâhîm ibn Mûsâ tahdîs etti. Bize Hişâm ibn Yûsuf haber verdi. Onlara da İbn Curayc haber verib şöyle demiştir: Ve (54) bana Yûsuf ibn Mâhek haber verib şöyle dedi: Ben mu'minlerin annesi Âişe'nin yanında idim. Derken onun yanına Irak'lı bir kimse çıkageldi de: (Hangi kefen) daha hayırlıdır? diye sordu. Âişe: Yazık sana! (Artık ölümünden sonra hislerin bâtıl olduğu için) sana hangi şey zarar verebilir ki? dedi. Bu sefer o Irak'lı zât: Ey mu'minlerin annesi, bana kendi MUSHAF'ını göster dedi. Âişe: Niçin? diye sordu. O zât: Ben ümid ederim ki Kur'ân'ı senin mushafına göre te'lîf ederim. Çünkü Kur'ân te'lîf edilmemiş olarak okunuyor dedi. Âişe:

---

(53) Burada da müellif İbn Kesîr âdeti üzere bâb lâfzını hafzetmiştir, R.R.

(54) Buhâride de «ve bana haber verdi» tarzında vâv iledir. Hâfız İbn Hacer el-Feth'de şöyle dedi: «Buhârî'nin râvîlerinin yanında da böyledir. Bunu ne üzerine atf ettiğini bilmedim. Sonra en-Nesefî rivâyetinde vâvı düşmüş gördüm. Bu hadisin tariklarından vâkıf olduğum şeyde de böyledir». İbn Hacer, bu vâvın diğer râvîler yanında sehven zikredilmiş olduğunu kasdediyor, R.R.

Kur'ân'ın diğer sûresinin kıraâatından evvel hangi sûresini okumuş olsan sana ne zarar verir ki? Kur'ân'dan ilk nâzil olan, MUFASSAL'dan, içinde cennet ve ateş zikr olunan bir sûredir. Nihâyet insanlar İslâma döndükleri zaman, halâl ve harâm nâzil oldu. Şâyet ilk evvel «Şarab içmeyin» yasağı ineydi, insanlar, elbette biz ebeden şarab içmeyi bırakmayız derlerdi. Ve şâyet ilk evvel «Zinâ etmeyin» yasağı inmiş olaydı insanlar, muhakkak biz zinâyı ebeden bırakmayız diyeceklerdi. Yemîn ile söylerim ki ben henüz oyun oynayan bir kız çocuğu iken Mekke'de Muhammed'e, «BELİ'S-SÂATU MEV'UDUHUM VE'-SÂATU EDHA VE EMERRU: **Daha doğrusu onlara va'd olunan asıl vakıt, o sâatdır. O sâat daha belâlı ve daha acıdır»** (el-Kıyâme: 46) inmiştir. El-Bakara ile en-Nisâ sûreleri ancak ben Peygamber'in yanındayken inmişlerdir, dedi. Râvi dedi ki: Bundan sonra Âişe o Iraklı için MUSHAF'ı meydana çıkardı ve o şahsa sûrelerin âyetlerini imlâ ettirib yazdırdı.

Burada te'lîfden maksad (55) sûrelerin tertîbidir. Ve bu Iraklı zât evvelâ hangi kefen daha hayırlı ve daha fazîletlidir? diye sormuştur. Âişe de ona, bu, sorulmağa, kasd edilmeğe ve hazırlanmağa itinâ gösterilmesi gerekmiyen şeylerdendir. Çünkü bunda fâidesiz külfete girme vardır. O zamanın insanları Irak ahâlîsini suallerde meşakkate ve zorluğa düşürmekle vasıflıyorlardı. Nitekim onlardan biri Abdullah ibn Umer'e; elbiseye bulaşan sivrisinek kanını sormuştu da İbn Umer: Şu Irak ahâlîsine bakın, kendileri Rasûlullah'ın kızının oğlunu öldürmüş oldukları halde sivrisineğin kanını soruyorlar! demişti. İşte bundan dolayı ki Âişe o Iraklı ile konuşurken sorduğu şeyin mühim bir iş olduğunu zannetmesin diye kelâmda ciddiyet ve cehd göstermemiştir. Yoksa İmâm Ahmed ve sünen sâhibleri Semure ve İbn Abbâs'dan şu hadîsi rivâyet etmişlerdir: Rasûlullah (S): «Beyaz elbiselerinizden giyiniz ve ölülerinizi de beyaz bezler içine kefenleyiniz, çünkü beyaz bezler daha temiz ve daha hoştur» buyurdu. Tirmizî bu hadîsi iki cihetten de yani iki tarîkden de sahîhdir demiştir. Sahîhaynda da Âişe'den şu hadîs vardır: O şöyle demiştir: Rasûlullah **Suhûl**'e mensûb üç beyaz bez içinde kefenlendi, bu kefenler içinde gömlek ve başlık yoktu. Bu hadîs **Kitâbu'l-Cenâiz** de kefen bâbında yazılmıştır.

Sonra o Iraklı zât Âişe'ye Kur'ân'ın tertîbinden sordu. Böylece büyük bir suâle intikal etti, ve Âişe'ye Kur'ân'ı te'lîf edilmemiş olarak yani sûreleri sıralanmamış olarak okuduğunu haber verdi. Bu, Mu'minlerin Emîri Usman'ın, bu gün meşhûr olan tertîb üzere te'lîf edilmiş olan İMAM MUSHAFLARI etrafa gönderilmesinden ve bu mushafları lâzım

(55) Bu, müellif İbn Kesir'in bu Buhâri rivâyetinin ma'nâsını beyân hakkındaki kelâmıdır, R.R.

kılmasından önce idi. Allah en iyi bilendir. İşte bunun için Âişe o kimseye: Kur'ân'ın sûrelerinden hangisi ile başlasan sana zarar vermez. Şübhesiz ilk nâzil olan sûre, içinde cennet ve cehennem zikredilen sûredir, diye haber vermişti. Bu sûre eğer IKRA' sûresi değilse, Âişe'nin, içinde va'd ve vaîd bulunan **el-Mufassal** sûrelerinin cins ismini irade etmiş olması muhtemildir. (56)

Bu ilk devreden sonra insanlar Rasûlullah'ı tasdîke boyun eğdikleri zaman artık insanlar sırasıyla derece derece teennî ile emrolundular ve nehyolundular. İşte insanları böyle derece derece teennî ile İslâm'a vardırmak da Allah'ın hikmeti ve rahmeti cümlesindendir. Bu sözün ma'nâsı, içlerinde cennet ve cehennem zikredilen bu sûre veya sûreler, ilk nâzil olanlardan bulunmalariyle beraber, Mushafların evvellerinde bunlarla başlanmamıştır. Şu el-Bakara, ve en-Nisâ sûreleri MUSHAF'dakilerin evvellerindendir, halbuki bu sûreler Medîne'de ben Peygamberin yanında iken nâzil olmuşlardır demektir.

Sûreler içinde âyetlerin tertîbine gelince bunda hiç bir ruhsat yokdur, bu, takrîri yukarıda geçtiği gibi tamamiyle Rasûlullah tarafından yapılmış tevkîfî bir iştir. Bundan dolayı Âişe o şahsa bu husûsda bir ruhsat vermedi. Fakat kendi MUSHAF'ını o şahıs için ortaya çıkardı ve ona sûrelerin âyetlerini imlâ ettirdi ve Allah en iyi bilendir. Âişe'nin: «Hangi sûreden başlasan bu sana zarar vermez» sözü bazı sûreleri öne geçirilse yahud geriye bırakılsa bunun mekrûh olmıyacağına delâlet eder. (57) Nitekim buna sahîhde rivâyet edilmiş olan Huzeyfe hadîsi delâlet etmektedir. Rasûlullah (S.) gece namazı kıyamında el-Bakara sûresini, sonra en-Nisâ'yı sonra da Âlu-İmrân'ı okumuşdur. (Muslim, salâtu'l-musâfirîn ve kasrihâ, Gece namazında kırâatı uzatmanın mustehablığı, Muslim Ter. II, 422).

El-Kurtubî, Ebû Bekr ibnu'l-Enbârî'den Kitâbu'r-Redd'e onun şöyle dediğini hikâye etmiştir: Kim öne geçirilmiş bir sûreyi geriye alır yahud geriye bırakılmış diğer sûreyi öne geçirirse âyetlerin nizâmını bozan, harfleri ve âyetleri tağyîr eden kimse gibidir. Halbuki onun dayanağı sadece Usman MUSHAF'ına ittiba etmekdir. Çünkü Usman MUSHAF'ı, meşhûr olan o ma'lum tarz üzerine tertîb edilmiştir.

---

(56) Evlâ olan Âişe'nin muradının el-Muddessir sûresi olmasıdır. Çünkü bu sûre tebliğ emriyle indirilen ve içinde cennet ve ateş zikrolunan ilk sûredir. Bundan evvel el-Alak sûresinden hepsi değil ancak beş âyet inmiş idi ve onun içinde tebliğ emri de yoktu, R.R.

(57) Asılda da böyledir, bundan «lev»in cevabı düşmüş haldedir. Murad, namazda bazısı öne geçirilse yahud geriye bırakılsa bunun mekrûh olmıyacağıdır, R.R.

Zâhir olan, sûrelerin tertîbi bir dereceye kadar Usman'ın reyine dönücüdür. Bu da İbn Abbâs'ın Usman'a Berâe sûresinin evvelinde BESMELE'yi terk etmesini sormasında ve Usmân'ın el-Enfâl'i uzun sûrelerden olarak zikretmesinde zâhirdir. Bu hadîs Tirmizî'de ve diğerlerinde sağlam, kaviyy bir isnad ile gelmiştir. (58)

Biz Ali'den de onun, Kur'ân'ı nuzûl sırasına göre tertîb etmeye azmetmiş olduğunu zikretmiştik. (59) Ve yine bunun el-Kâdî el-Bâkıllânî, Ali'nin Mushafının evveli İKRA' BİSMİ RABBİKELLEZÎ HALAK... sûresi olduğunu, İbn Mes'ûd'un Mushafının evveli ELHAMDU LİLLÂHİ RABBİL-ÂLEMÎN sonra el-Bakara, sonra en-Nisâ şeklinde muhtelif tertîb üzere olduğunu ve Ubeyy'in mushafının evvelinin de yine EL-HAMDU LİLLÂHİ... sonra en-Nisâ sonra Âlu İmrân sonra el-En'âm sonra el-Mâide sonra bu şekilde ihtilâf üzere olduğunu hikâye etti. (60)

Sonra el-Kâdî el-Bâkıllâni şöyle dedi: Sûrelerin MUSHAF içinde bu gün bulundukları sıra üzerine tertîbi sahâbîlerin ictihâdiyle olması muh-

---

(58) Doğrusu, daha önce diğer bir hâşiyede takdîm etmiş olduğumuz, bu haberin bilhassa Kur'ân'ın tertîbi gibi mühim bir konuda hüccet yapılamıyacağı ve sûrelerin MUSHAF içinde sıralanışlarının tevkîfî olduğu velâkin bu tertîbin namaz içinde gözetilmesinin vâcib olmıyacağıdır, R.R.

(59) Eğer bu sahîh ise -ki ben bunun Ali'den sahîh olacağını zannetmiyorum- bununla maksad her bir sûrenin tamamlanmasından sonra sûrelerin Mekkî ve Medenî diye ta'yîn edilib sıraya konmasıdır. Yoksa sûrelerin tamamlanmasından önce âyetlerinin sıralanması değildir, R.R.

(60) Bâkıllânî'nin İbn Mes'ûd'un Mushafının evveliyle Ubeyy'in Mushafının evveli hakkındaki bu iki sözünden maksad, bir tek şeydir. O da bu iki şahsî mushafın evvelinin el-Fâtiha sûresi olduğudur. Her bir râvî bu sûreden sadece birer âyet zikretmiştir. Yoksa o, sahâbîlerin, mushaflarının hepsini el-Fâtiha ile başlatmış olduklarına dâir olan içmâ' delili ile bâtıl bir söz olurdu. Zaten Fâtiha isminden kasd edilen de ancak bu ma'nâdır.

Sahâbîlerin şahsî mushaflarında sûrelerin tertîbindeki ihtilâflarına gelince, bu husûsdaki rivâyetlerin bazısı düşman câsûsları tarafından uydurulmuş olabilir. Bazısının sebebi de şu olabilir. Sahâbîlerin bazısı büyük kürek kemikleri, beyaz taşlar ve diğer şeylerde ayrı ayrı yazılı bulunan metinlerden bir sûreyi toplamayı, diğer sûrenin kemâle gelmesinden önce kemâle erdirir de kendisi bu sûrenin ötekinden önce nâzil olduğunu bilir. Bu bilgisinden dolayı o sûrenin, Ubeyy'in icmâ ile Medenî olan Âlu İmrân sûresini yine icmâ ile Mekkî olan el-En'âm'dan öne geçirmesi gibi öne geçirir. R.R.

temildir. Mekkî de Berâe sûresinin tefsîrinde böyle zikretti ve: Âyetlerle sûre evvellerinde BESMELE'nin tertîbine gelince, bu Peygamber tarafından yapılmıştır dedi. İbn Vehb de bir tâife içinde şöyle demiştir: Ben Süleyman ibn Bilâl'den işittim şöyle diyordu: Rabîa'ya el-Bakara ile Âlu İmrân niçin öne geçirildi, halbuki bunlardan önce seksen küsur sûre inmişdir? diye soruldu. O da: Bu iki sûre öne geçirildi ve Kur'ân da Kur'ân'ı te'lîf eden yüce zât tarafından gelen bir ilim üzere te'lîf olundu. Sahâbîler de bunu böylece bilmek üzerinde icmâ' ve ittifak eylemişlerdir. Ve işte bu ilim, en son kendisine varılıb dayanılan ve kendisi hiç bir şeyden sorumlu tutulamıyan yüce zâttandır demiştir. İbn Vehb yine şöyle dedi: Ben Mâlik'den işittim: Kur'ân ancak sahâbîlerin Peygamber'den dâima işidip durdukları sıraya göre te'lîf olunmuştur diyordu. Ebu'l-Hasen İbnu Battal da şöyle dedi: Biz hâssaten sûrenin resimde ve yazıda te'lîfini bulmaktayız. Ve bu tertîb namaz içinde, Kur'ân'da ve Kur'ân'a yönelib ezberlemek de vâcibdir diyen bir kimse bilmiyoruz. El-Kehf sûresini el-Bakara'dan evvel, veya el-Hac sûresini el-Kehf'den sonra gerek ağızdan gerek kitabdan olsun almak ve anlamak hiç bir kimseye halâl olmaz diyeni de bilmiyoruz. Sen Âişe'nin: «Önce hangisini okumuş olsan sana zarar vermez» sözünü görmüyor musun! Peygamber de namazda bir rek'atda sûreyi okur sonra diğer rek'at içinde de öncekinde okumuş olduğu sûreden başka sûre okur idi.

Yine Hattâbî şöyle dedi: Amma İbn Mes'ûd ile İbn Umer'den, onların Kur'ân'ı ters çevrilmiş olarak okumayı kerîh görmüş oldukları ve: Bu, Kur'ân'ın altının üstüne çevrilmesidir (61) dedikleri rivâyetine gelince onlar bu söz ile sûreyi ters çevirerek okuyan ve okumaya sûrenin sonundan başlayıb evveline doğru sürdüren kimseyi kasdetmişlerdir. (62)

(Sonra Buhârî şöyle dedi) Bize Âdem, Şu'be'den o da Ebû İshakdan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben Abdurrahman ibn Yezîd'den işittim, şöyle dedi: Ben İbn Mes'ûd'dan işittim o: Benû İsrâîl (yani el-İsrâ), el-

---

(61) el-Menkûs اَلْمَنْكُوسُ baş aşağı çevrilmiş nesneye denir.

Kur'ân'ı menkûsen okuyor» ta'bîri bundandır ki sonundan başlıyor Fâtiha ile bitiriyor yahud sûrenin sonundan başlıyor ve onu altını üstüne getirmiş olarak evveline kadar okuyor demektir. Bunların her ikisi de makrûhtur. Ancak birincisi çocukları öğretmek husûsunda mekrûh olmaz (Kamus Ter.).

(62) Bunun misâli ters çevrilmiş olarak hatim kırâatı yapmaktır. Kur'ân'ın hepsini okumak isteyen kimse için, sûreler ancak MUSHAF'ın tertîbiyle okunur. Namaz içinde Kur'anla okuyacağı kısım arasını ayırır, va'z etmek için ise Kur'ân'dan tercih eder.

Kehf, Meryem, Tâhâ ve el-Enbiyâ sûreleri hakkında, bu sûreler ilk atîklerdendirler, bunlar kadîm sûrelerdendirler, diyordu.

Buhârî bu hadîsi yalnız olarak tahrîc etmiştir. Bundan maksad, İbn Mes'ûd'un Mushafındaki bu sûrelerin tertîbinin Usmân'ın Mushafları gibi olduğunu zikretmekdir. İbn Mes'ûd'un «min ıtâkı'l-uveli» sözü, nuzûlü kadîm olanlardan demekdir. «Ve hunne min telâdî» sözü de ilk kazanılanlardan ve ezber edilenlerdendir demektir.

Bize Ebu'l-Velîd tahdîs etti. Bize Şu'be tahdîs etti. Bize Ebû Ishâk, el-Berâ'dan işiderek haber verdi. El-Berâ ibn Âzib: Ben **«Sebbih İsme Rabbike'l-A'lâ»** sûresini Peygamber (S.)in Medîne'ye gelmesinden evvel öğrendim diyordu. Bu sıhhatinde Buhârî ile Muslim'in ittifak ettiği bir hadîstir. Bu hadîs hicret hadîsinden bir parçadır. Bu hadîsden maksad **«Sebbih isme Rabbike'l-A'lâ»**nın hicretten evvel nâzil olmuş Mekkî bir sûre olduğudur. Ve Allah en iyi bilendir.

(Sonra Buhârî şöyle dedi) Bize Abdân, Ebû Hamza'dan o da, el-A'meş'den tahdîs etti. Şakîk şöyle demiştir: Abdullah ibn Mes'ûd: Yemîn olsun ben Peygamber (S.)in her bir rek'at içinde ikişer ikişer okumakda olduğu en-Nezâiri (63) bir birine benzer sûreleri kat'î olarak bilmişimdir dedi. Abdullah hemen kalktı. Onunla beraber Alkame de içeri girdi. Alkame dışarı çıkınca biz ona bu nezâiri sorduk. Alkame: İbn Mes'ûd'un te'lîfi üzere el-MUFASSAL gurubunun evvelinden yirmi sûredir. Bunların sonu HÂ MÎM'lerden HÂ MÎM ed-Duhân ve AMME YETESÂLÛNE-dir, dedi. (64)

İşte İbn Mes'ûd'dan gelen bu te'lîf garîbdir, Usmân MUSHAFına muhâlifdir. Çünkü Usmân Mushafındaki el-MUFASSAL gurubu el-Hucurât sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar olan kısımdır. Ed-Duhân sûresi buraya hiç bir vechle girmez. Buna da delîl İmâm Ahmed'in rivâyet ettiği şu hadîstir: Bize Abdurrahman ibn Mehdî tahdîs etti. Bize Abdullah ibn Abdirrahman et-Tâi, Usman ibn Abdillah ibn Evs es-Sakafî'den o da, dedesi Evs ibn Huzeyfe'den tahdîs etti. O: Ben hey'et hâlinde Peygambere gelen kimselerin içinde bulundum dedi ve hadîsin tamamını zikretti. Bu hadîsin içinde şu fıkra da vardır: Peygamber yatsıdan sonra uyumayıb onlarla beraber sohbet ve lâkırdı ederdi. Derken bir gece ya-

---

(63) Bir rivâyette «kad» sız olarak لَعَلِمْتُ le alimtu şeklindedir.

En-Nezâir'den murad manalarında birbirine benzeyen sûrelerdir. HA-MÎM'ler ve el-MUFASSAL gurubu gibi, R.R.

(64) Bu **el-Câmiu's-Sahîh**'in râvîsi olan Ebû Zerr'in rivâyetidir. Bundan başka olan Buhârî nushalarında HÂ MÎM ed-Duhân ve AMME YETESÂELÛNE sözleri düşmüştür, R.R.

nımıza gelmesi gecikti, yanımıza gelmedi. Nihâyet yatsıdan sonraki bu bekleyiş bize uzun geldi. Râvî dedi ki: Biz: Yâ Rasûlallah bizden seni alakoyan nedir? diye sorduk. «Bana ansızın Kur'ân'dan bir hızb geliverdi. Onu tamâmiyle yerine eriştirib muhkemleştirinceye kadar dışarıya çıkmak istemedim» buyurdu. Râvî dedi ki: Sabaha çıkdığımız zaman Rasûlullahın sahâbîlerine: Sizler Kur'ân'ı nasıl hizib hizib topluyorsunuz? diye sorduk. Onlar: Biz Kur'ân'ı, üç sûre, beş sûre, yedi sûre, dokuz sûre, on üç sûre hâlinde hiziblere topluyoruz. El-MUFASSAL hizbi de, KÂF ق sûresinden sona erişinceye kadardır, dediler. Bu hadîsi Ebû Dâvûd ve İbn Mâce, Abdurrahman ibn Ya'lâ et-Tâî'nin oğlu Abdullah'ın hadîsinden olmak üzere tahrîc etmişlerdir.

FASL

MUSHAF'ı noktalama ve harekeleme :

Bunu ilk emreden Hâlîfe Abdulmelik ibn Mervân'dır (66/85), akıbinde bu işe Vâsıt'ta bulunduğu sırada el-Haccâc girişti. Ve el-Hasenu'l-Basrî ile Yahyâ İbn Ya'mer'e emr etti de onlar bu işi yaptılar denilir. Ve yine MUSHAFı ilk noktalayan kimse Ebu'l-Esved ed-Duelî'dir de deniliyor. Ve zikrettiler ki Muhammed ibn Sîrînin bir MUSHAF'ı vardı ve bu mushafı Muhammed ibn Sîrîn için Yahya ibn Ya'mer noktalamıştı ve Allah en iyi bilendir.

Hâşiyeler üzerine **aşr = on** işâretlerinin yazılmasına gelince, bu iş de yine Haccâc'a nisbet edilir, bir de hayır bunu ilk yapan Me'mûndur denildi. Ebû Amr ed-Dânî (444), İbn Mes'ûd'un Mushafda **Ta'şîr = onlama** işâretleri koymayı kerîh gördüğünü ve bunları dâimâ kazıdığını hikâye etti. Bunu Mucâhid de kerîh görmüşdür. İmâm Mâlik: Mürekkeble olursa be's yoktur, amma boya katılmış renklerle olursa câiz olmaz demiştir. İmâm Mâlik ANA MUSHAFLARda sûrelerin evvellerinde sûre âyetlerinin sayılmasını da kerîh gördü. Amma çocukların öğrenmelerine mahsûs mushaflarda olursa bunda bir be's görmem demiştir.(65) Katâde (118): Evvelâ başladılar ve noktaları koydular sonra **Tahmîs =**

---

(65) İmâm Mâlik'in, tilâvet için yazılacak mushaflarda sahâbîlerin resmine (yani yazısına) uymanın vucûbuna, öğretimi kolaylaştırmak için sırf ta'lîm mushaflarında da sonradan geliştirilmiş olan resmin mubahlığına kâil olması da bunun benzeridir. Onun garazı tilâvet mushaflarının, sahâbîlerin aslını muhâfaza etmek için, üzerinde ittifak

beşleme işâretlerini koydular sonra **onlama** işâretlerini koydular demiştir.

Yahyâ ibn Kesîr: İlk ihdâs ettikleri noktalamadır. O Kur'ân için bir nûrdur. Sonra âyetlerin sonlarındaki yuvarlak noktaları ihdâs ettiler. Sonra da sûre başlangıçları ve sûre bitimlerini ihdâs ettiler demiştir. İbrâhîm en-Nehaî: Fulan sûrenin başlangıcıdır demeyi hoş görmedi ve bunların yok edilmesini emretti de şöyle dedi: İbn Mes'ûd: Allah'ın Kitâbına ondan olmıyan şeyleri karıştırmayın dedi. Ebû Amr ed-Dânî: Sonra müslümanlar burada ve diğer yerlerde hem ANA MUSHAFlarda ve hem de diğerlerinde bunun cevâzı üzerinde ittifak etmişlerdir, dedi.

CİBRÎL'İN KUR'ÂN'I PEYGAMBERLE MUKÂBELE YAPMASI (66)

Sonra Buhârî şöyle dedi: Cibrîl Kur'ân'ı Peygambere arz eder idi. Mesrûk, Âişe'den o da Fâtıma'dan söyledi: Fâtıma şöyle demiştir: Peygamber (S) bana gizlice şöyle dedi: «Her sene Cibrîl, Kur'ân'ı benimle bir kerre mukâbele ederdi. Bu sene iki defa mukâbele etti. Bunu başka değil ancak ecelim yaklaşmıştır zannediyorum.» Buhârî bunu burada böyle muallâk olarak zikretti. Halbuki bu hadîsi Sahîhinin diğer yerlerinde senediyle zikretmiştir. Sonra Buhârî şöyle dedi: Bize Yahyâ ibn Kazaa tahdîs etti. Bize İbrâhîm ibn Sa'd, ez-Zuhrî'den o da, Abdullah'ın oğlu Ubeydullah'da tahdîs etti. İbn Abbâs şöyle demiştir: «Peygamber (S) hayrda insanların en cömerdi idi. En cömerd olduğu zaman da Ramazan ayında idi. Çünkü Ramazan ayı çıkıncaya kadar Cibrîl her gece onunla buluşur, Rasûlullah da Kur'ân'ı Cibrîl'e arz eder idi. İşte bundan dolayı Cibrîl Peygambere kavuştuğu zaman, Peygamber hayırda esmesi mâniaya uğramayan rüzgârdan daha cömerd olurdu.» Bu hadîs, sahîhliği üzerinde ittifak edilmiş bir hadîstir. Sahîh'in evvelinde bu hadîs hakkında ve bunun ihtivâ ettiği hikmetler ve fâideler hakkında söz geçmiştir.

---

etmiş oldukları İMÂM MUSHAF gibi olmaları vâcib olur demekdir. Onun buradaki sözü tâbiilerin ve onlardan sonrakilerin âyet sayılarını kendi mushaflarında rakamlarla tesbit etmiş olduklarına delâlet eder. Çünkü bu rakamlar ne lâfızda ne ma'nâda bir seçilememezlik meydana getirmez. Rakamların Tefsir kitablarına konulması ise daha da iyidir. Çünkü bu, murâcaata ve anlamaya yardım eder, R.R.

(66) Bu başlık Buhârî'de: «Bâb: Cibrîl, Kur'ân'ı Peygamber'e arz eder idi» tarzındadır. Musannıf âdeti üzere «bâb» lâfzını terk etmiştir, R.R.

Sonra Buhârî şöyle dedi: Bize Hâlid ibn Yezîd tahdîs etti. Bize Ebû Bekr, Ebû Husayn'dan o da, Ebû Sâlih'den tahdîs etti. Ebû Hureyre şöyle demiştir: «Cibrîl, Peygambere Kur'ân'ı her sene bir defa arz ederdi. Peygamberin vefât ettiği yıl içinde Kur'ân'ı ona iki defa arz etti. Peygamber her sene on gün itikâf ederdi. Rûhunun kabz olunduğu yılda ise yirmi gün itikâf eddi».

Bu hadîsi Ebû Dâvûd, en-Nesâî ve İbn Mâce de Ebû Bekr ibn Ayyâş'-dan o da, Ebû Husayn Usman ibn Âsım'dan gelen başka tarîklerle rivâyet etmişlerdir. Cibrîl'in Peygambere Kur'ân'ı her sene muâraza etmesinden murad, Allah'dan Peygambere vahyettiği Kur'ân'ı, kendisindekiyle karşılaştırmasıdır. Bunu da bâkî kalanın kalması, nesh olunanın gitmesi için, bir pekleştirme, sâbitliğini ebedî kılma ve bir koruma olarak yapıyordu. İşte bu maksad için Peygamber, ömründeki son yıl içinde Kur'ân'ı Cibrîl'e iki kerre arz etti, Cibrîl de Kur'ân'ı onunla böylece iki kerre mukâbele etti. İşte Peygamber bu iki kerre karşılaştırmadan ecelinin yaklaştığını anladı.

Usman (R)'da İMÂM MUSHAFı işte bu SON ARZA üzerine topladı. Bu toplama işini de aylar arasından Ramazan ayına tahsîs etti. Çünkü Kur'ân'ın vahyedilmeğe başlaması Ramazan ayında olmuştu. İşte bundan dolayı Ramazan ayında Kur'ân'ı biri birine karşı okumak ve tekrar etmek müstahab olur. Ve yine bundan dolayı bu ayda imâmların Kur'ân tilâvetindeki çalışmaları çok olmuştur. Nitekim bununla ilgili sözlerimiz yukarıda geçmişti.

PEYGAMBER'İN SAHÂBİLERİNDEN MEŞHÛR OLAN KUR'ÂN USTÂDLARI (67)

Bize Hafs ibn Umer tahdîs etti. Bize Şu'be, Amr'dan o da, İbrâhîm'-den o da, Mesrûk'dan tahdîs etti. Abdullah ibn Amr, Abdullah ibn Mes'-ûd'u zikretti de: Ben Abdullah ibn Mes'ûd'u sevmekde devâm edeceğim: Peygamberden: «Kur'ân'ı şu dört kimseden alınız: Abdullah ibn Mes'ûd'-dan, Sâlim'den, Muâz ibn Cebel'den ve Ubeyy ibn Ka'b'dan» derken işittim dedi.

Bu hadîsi Buhârî, **el-Menâkıb** bölümünde bir kaç yerde tahrîc etmiştir. Muslim ile en-Nesâî de el-A'meş'den o da, Ebû Vâil'den o da, Mesrûk'dan olmak üzere bunu tahrîc etmişlerdir. İşte bu dört zâtın ikisi ilk muhâcirlerdendir. Bunlar Abdullah ibn Mes'ûd ile Ebû Huzeyfe'nin hi-

(67) Sahîhu'l-Buhârîde «Bâb: Peygamber (S)in sahâbilerinden meşhur olan okuyucular» şeklindedir, R.R.

mâyesinde bulunan Sâlim'dir. İşte bu Sâlim müslimanların ulularından ve değerlilerindendi. Peygamberin Medîne'ye gelmesinden önce insanlara imâmlık ederdi. Bu dört kişiden diğer ikisi de Ensâr'dandır. Bunlar Muâz ibn Cebel ile Ubeyy ibn Ka'b'dır. İşte bu ikisi de hakkıyle büyük ve ulu iki zâttırlar. Allah hepsinden râzıy olsun.

Buhârî sonra şöyle dedi: Bize Umer ibn Hafs tahdîs etti. Bize babam tahdîs etti. Bize el-A'meş tahdîs etti. Bize Şakîk ibn Seleme tahdîs edib şöyle dedi: Abdullah bize bir hutbe iyrâd etti de şöyle dedi: Allah'a yemînle söylüyorum ki, ben Rasûlullah'ın ağzından yetmiş küsûr sûre almışımdır.(68) Yine Allah'a yeminle söylüyorum ki Peygamberin sahâbîleri, benim onların en hayırlısı olmadığım halde Allah'ın Kitâbını en iyi bilenlerinden olduğumu muhakkak bilmişlerdir. Şakîk dedi ki: Ben topluluk içindeki halkalarda oturdum da ne söylüyorlar diye dinliyordum. İbn Mes'ûd'un sözünün gayrısını söyliyen bir tek redd edici işitmedim.

Bize Muhammed ibn Kesîr tahdîs etti. Bize Sufyân, el-A'meş'den o da, İbrâhîm'den tahdîs etti. Alkame şöyle dedi; Biz Hımıs'da bulunuyorduk. İbn Mes'ûd Yûsuf sûresini okudu. Bir kimse: Sûre böyle nâzil olmadı dedi. İbn Mes'ûd: Ben Rasûlullah'ın huzûrunda okudum da o bana «güzel okudun» buyurdu(69) dedi ve o şahısda şarab kokusu buldu. Bunun üzerine: Sen Allah'ın Kitâbını yalanlamak suçu ile şarap içme suçunu bir araya mı getiriyorsun? dedi ve o şahsa şarap içme cezâsı uyguladı.

Bize Umer ibn Hafs tahdîs etti. Bize babam tahdîs etti. Bize el—A' meş tahdîs etti. Bize Muslim tahdîs etti. Mesrûk şöyle dedi: Abdullah şöyle dedi: Kendisinden başka ilâh olmıyan Allah'a yemîn ile söylüyorum, Allah'ın Kitâbından hiç bir sûre inmedi ki ben onun nerede indirildiğini bilir olmıyayım, yine Allah'ın Kitâbından hiç bir âyet indirilmedi ki ben onun ne hakkında indirildiğini bilir olmıyayım. Eğer Allah'ın Kitâbını benden daha iyi bilir, kendisine develerin ulaştırabileceği bir kimsenin mevcût olduğunu bileydim, muhakkak biner ona giderdim.

Bunların hepsi hakk'dır ve doğrudur.(70) Bu sözler, kişinin bizzat

---

(68) İbn Hacer, Feth'de bu hadisin şerhinde şöyle dedi: Âsım, Bedr'den o da Abdullah'dan diye senedde bir zât ziyâde etmiştir. Abdullah: Ben Mushafın geri kalan sûrelerini Peygamberin sahâbîlerinden aldım demiştir, R.R.

(69) Muslim'in rivâyetinde: Vallâhi bu sûreyi bana Rasûlullah okutmuştur demiştir. Yine o rivâyette: Ben onunla konuştuğum sıra bir de ondan şarab kokusu hissettim, demiştir, R.R.

(70) «Bunların hepsi...» sözleri Buhârî'nin değil, İbn Kesir'in kelâmındandır, R.R.

kendisinden bilmekte olduğu, bazan başkalarının bilemiyecekleri neviden olan haberlerindendir. Kişinin böyle kendinden haber vermesi, bir ihtiyaç için ise câiz olur. Nitekim Yüce Allah da Yûsuf peygamberin Mısır ülkesinin sâhibine karşı kendisinden bahsedip: **«Beni memleketin hazîneleri üzerine me'mûr et. Çünkü ben onları iyice korumaya muktedirim, bilenim»** (Yûsuf:55) dediğini Yûsuf'dan haber vermiştir. Ve ibn Mes'ûd'a medih ve senâ olarak Rasûullah'ın: «Kur'ânı dört kişiden okuyunuz...» buyurub da bu dördü saymaya İbn Mes'ûd'la başlaması kâfîdir.

Ebû Ubeyd de şöyle dedi: Bize Mus'ab İbnu'l-Mıkdâm, Sufyân'dan o da, el-A'meş'den o da, Amr'dan tahdîs etti. Peygamber (S): «Her kim Kur'ân'ı indirildiği gibi tap tâze ve güzel okumak isterse onu İbnu Ummi Abd'ın kırâatı üzere okusun» buyurmuşdur. İmâm Ahmed de bu hadîsi, Ebû Muâviye'den o da, el-A'meş'den böylece bir uzadılmış ve bir de kısa olarak rivâyet etmiştir. Bunu et-Tirmizî ve en-Nesâî de Ebû Muâviye'den tahrîc etmişlerdir. Dârakutnî bunu sahîhdir hükmünü verib «Ben bunu Umer'in Müsned'inde de zikrettim» demiştir. Ve yine İmam Ahmed'in Müsned'inde Ebû Hureyre'den: Rasûlullah (S): «Her kim Kur'ân'ı indirildiği gibi tab taze ve güzel okumayı severse onu İbnu Ummi Abd'ın okuyuşu üzere okusun» buyurduğu sâbittir. İbnu Ummi Abd, Abdullah ibn Mes'ûd'dur. O bu lakab ile tanınıyordu.

Sonra Buhârî şöyle dedi: Bize Hafs ibn Umer tahdîs etti. Bize Katâde tahdîs edib şöyle dedi: Ben Enes ibn mâlik'e, Peygamber zamanında Kur'ân'ı cem' edenler kimlerdir? diye sordum. Enes: Dört kişidir; hepsi de Ensâr'dandır: Ubeyy ibn Ka'b, Muâz ibn Cebel, Zeyd ibn Sâbit ve Ebû Zeyd dedi. Bu hadîsi Muslim de, Hemâm hadîsinden olmak üzere rivâyet etti. Sonra Buhârî şöyle dedi: Bu hadîsi, el-Fadl, Huseyin ibn Vâkıd'dan o da, Sumâme'den o da, Enes'den isnâdiyle rivâyet etmesinde Hafs ibn Umer'e mutâbaat eylemiştir.

Bize Ma'lâ ibn Esed tahdîs etti. Bize Abdullah ibn'l-Musennâ tahdîs etti. Bize Sâbit ile Sümâme, Enes ibn Mâlik'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Peygamber (S) vefât etti. Kur'ân'ı şu dört kişiden başkası toplamadı: Ebu'd - Derdâ, Muâz ibn Cebel, Zeyd ibn Sâbit ve Ebû Zeyd. Enes: Ve biz bu Ebû Zeyd'e vâris olduk dedi.

Bu hadîsin zâhiri, sahâbîlerden sâdece bu dört kişiden başkasının Kur'ân'ı cem' etmemiş olduğudur. Halbuki hadîsin ma'nâsı böyle değildir. Aksine, hakkında hiç şübhe edilmeyen hakîkat; Kur'ân'ı Muhâcirlerden de bir çok kimselerin cem' etmiş bulunduklarıdır. Belki Enes'in maksadı Ensâr'dan bu dörtden başkası Kur'ân'ı cem' etmedi demektir. Ve işte bunun için muttafakun aleyh olan birinci rivâyette Ensâr'dan bu dört kişiyi zikretmiş ve onlar da: Ubeyy ibn Ka'b'dır... diye saymıştır. Buhârî'nin yalnız olarak rivâyet ettiği hadîslerden olan ikinci rivâyette

ise Ebudderdâ, Muâz ibn Cebel, Zeyd ibn Sâbit ve Ebû Zeyd vardır. Bunların hepsi meşhûr kimselerdir. Ancak bu Ebû Zeyd meşhûr değildir. Zira o ma'rûf değildir ve ancak bu hadîste tanınmışdır. Onun isminde de ihtilâf edilmiştir: Vâkıdî: Onun ismi Kays ibnu's-Seken ibn Kays ibn Zeûrâ ibn Harâm ibn Cündüb ibn Âmir ibn Ganem ibn Adiyy ibni'n-Neccâr'dır dedi. İbnu Numeyr ise: Onun ismi, Sa'd ibn Ubeyd ibni'n-Nu'mân ibn Kays ibn Amr ibn Zeyd ibn Umeyye'dir, Evs kabîlesindendir dedi. Bunlar Evs'den Kur'ân'ı cem' eden iki kişidir denildi. Bunu Ebû Umer ibn Abdilberr hikâye etti. Bu ise uzak bir görüşdür. Vâkıdî'nin kavli ise daha sahîhdir. Çünkü o zât Hazreclidir. Zira Enes: Biz ona vâris olduk demiştir, onlar ise Hazrec kabîlesindendirler. Lâfızların birinde Enes: Ebû Zeyd benim amucalarımdan idi demiştir. Katâde de Enes'in şöyle dediğini nakletti: Ben iki kabîle ile Evs ve Hazrec kabîleleriyle övünüyorum. Evs kabîlesi Meleklerin yıkadığı Hanzala ibn Ebî Âmir bizdendir, arı cemâatının —yahud arkadan esen rüzgârın— himaye etmiş olduğu Âsım ibn Sâbit bizdendir, ölümünden dolayı Arş'ın titrediği Sa'd ibn Muâz bizdendir, şâhidliği iki erkeğin şâhidliğine denk kılınan Huzeymetu'bnu Sâbit bizdendir dedi. Buna karşı Hazrec kabîlesi de: Bizden dört kişi var ki bunlar Rasûlullah'ın zamanında Kur'ân'ı cem' etmişlerdir: Ubeyy ibn Ka'b, Muâz ibn Cebel, Zeyd ibn Sâbit ve Ebû Zeyd dedi. İşte bunun hepsi Vâkıdînin sözünün sahîh olduğuna delâlet etmektedir. İşte bu Ebû Zeyd, birkaç kişinin zikrettiğine göre Bedr de hâzır bulunmuştur. Musâ ibn Ukbe (141)de ez-Zuhrî'den naklen: Ebû Zeyd Kays ibn's-Seken, Hicretten sonra onuncu senenin başında Ebû Ubeyd köprüsü gününde öldürüldü demiştir.

Muhâcirlerden de Kur'ân'ı cem' eden kimselerin bulunduğuna delîl şudur: Ebû Bekr es-Sıddîk ki Rasûlullah onu, kendi hastalığı zamanında bütün muhâcirler ve ensâr topluluğu üzerine imâm yapıb öne geçirmiştir. Halbuki Rasûlullah: «Bir topluluğa onların içinde Allah'ın Kitâbını en iyi okuyanları imâmlık eder» buyurmuştur. Öyleyse eğer Ebû Bekr onların içinde Allah'ın Kitâbını en iyi okuyan kimse olmuş olmayaydı Rasûlullah onu sahâbîler topluluğu üzerine imâm yapıb öne geçirmezdi. Bu ifâde eş-Şeyh Ebu'l-Hasen Ali ibn İsmâîl el-Eş'arînin takrîr ettiği muhâkemenin mazmûnudur. Bu takrîr def' edilemez ve bunda şübhe de olunamaz. Hâfız ibnu's-Sem'ânî (615) bu husûsda bir risâle cem' etmiştir. Ben de bunun takrîrini **Müsnedu'ş-Şeyhayn**'da genişletmişimdir.

Kur'ân'ı tamâmiyle cem' eden Muhâcirlerden biri de Usman ibn Affân'dır. O yakında zikredeceğimiz gibi Kur'ân'ı bir rek'atda okumuşdur. Bunlardan bir diğeri Ali ibn Ebî Tâlib'dir. Onun, Kur'ân'ı indiriliş sırasına göre cem' ettiği söylenir. Biz bunu daha evvel takdîm etmiş bulunuyoruz. Onlardan bir diğeri Abdullah ibn Mes'ûd'dur. Onun: «Allah'ın

Kitâbından hiç bir âyet yok ki ben o âyetin nerede indiğini ve ne hakkında indiğini bilmiş olmıyayım. Şâyet Allah'ın Kitâbını benden daha iyi bilir ve kendisine bineklerin ulaştırabileceği bir kimse bileydim elbette binib o zâta giderdim» dediği de daha önce geçmişti.

Onlardan bir diğeri de Ebû Huzeyfe'nin himâyesinde olan Sâlim'dir. O necîb seyyidlerden ve nakîb imâmlardan idi, Yemâme harbinde şehîden öldürülmüştür.

Yine onlardan biri, deryâ âlim, Rasûlullah'ın amucası oğlu ve **Tercemânu'l-Kur'ân** olan Abdullah ibn Abbâs'dır. Mucâhid'in şöyle dediği yukarıda geçmişti: Ben Kur'ân'ı iki kerre İbn Abbâs'a arz ettim, her bir âyetin yanında duruyor ve kendisine o âyetin ma'nâsını soruyordum.

Yine onlardan biri Abdullah ibn Amr'dır. Nitekim en-Nesâî ile İbn Mâce, İbn Cüreyc'den o da, Abdullah ibn Ebî Muleyke'den o da, Yahyâ ibn Hakîm ibn Safvân'dan olmak üzere şu hadîsi rivâyet etmişlerdir: Abdullah ibn Amr: Ben Kur'ân'ı cem' ettim ve her gece kırâat ettim. Benim Kur'ân'ı her gece okumam haberi Rasûlullah'a ulaştı da o: «Kur'ân'ı bir ay içinde okuyub hatmet» buyurdu demiştir. Râvi bu hadîsin tamamını böylece zikretmiştir. (71).

---

(71) Enes ibn Mâlik'den «Kur'ân'ı sahâbilerden dört kişiden başkası cem' etmedi» dediği şeklinde zikredilen bu hasr, kat'î olarak hatâdır. Bu **hatânın râvîlerin birinden olması câizdir.** Lâkin hadîsciler bu hadîsin senedinin sahîh olmasına tâbi olarak metnin sahîhliği için de bir vecih aramakla meşgul olmuşlardır. Hâfız İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî'de** bir çok ihtimaller iyrâd ettikten sonra Enes'in bu sözüne cevâb olmak üzere muhakkıkların söyledikleri görüşleri tamâmıyle almıştır. Nassı şudur:

El-Kâdî Ebû Bekr el-Bâkıllânî ve diğerleri Enes'in bu hadîsinden bir çok cevablarla cevab vermişlerdir: **Birincisi:** Bunun mefhûmu muhâlifi yokdur, binaenaleyh bunlardan başkalarının Kur'ân'ı cem' etmiş olmamaları lâzım gelmez. **İkincisi:** Murad, Kur'ân'ı nâzil olduğu bütün vecihler ve kırâaatlar üzerine bu dört zattan başkası cem' etmedi, demektir. **Üçüncüsü:** Kur'ân'dan, tilâvetinin ardından nesh edilenleri ve nesh edilmemiş olanları bu dört kişiden başkası cem' etmedi demektir. Bu görüş ikinci görüşe yakındır. **Dördüncüsü:** Kur'ân'ın cem' edilmesinden murad, diğerlerinin hilâfına vâsıtasız olarak onu bizzat Rasulullah'ın kendi ağzından almakdır. Buna göre bazılarının Kur'ân'ı almaları bir vâsıta ile olması muhtemil olur. **Beşincisi:** Bunlar dâima Kur'ânı takrir etme ve öğretme işiyle meşgul olmuşlardır da bundan dolayı böyle Kur'ân'ı cem' edenler olarak meşhûr olmuşlardır. Ve yalnız bunların bu hâlini bilen kişiye, başkalarının halleri gizli kalmışdır da o kimse Kur'ân'ı cem' etme işini kendi bilgisine göre sâdece bu dört zâta hasretmiştir. Halbuki iş haddizâtında böyle

Bundan sonra Buhârî şöyle dedi: Bize Sadaka İbnu'l-Fadl tahdîs etti. Bize Yahyâ, Sufyân'dan o da, Habîb ibn Ebî Sâbit'den o da, Saîd ibn Cubeyr'den tahdîs etti. İbn Abbâs dedi ki: Umer şöyle dedi: Aliyy bizim en iyi hüküm verenimizdir, Ubeyy de bizim en iyi okuyanımızdır.

---

değildir. Yahud da diğerlerinin gizli kalmalarına sebeb onların riyâ ve kendini beğenme gâilesinden korkmuş olmalarıdır, böyle tanınmamakla o gâileden emîn olunmuştur. **Altıncısı:** Cem'ı ile murad yazmakdır. Binaenaleyh bu diğerlerinin sırf hâfıza ile ezberlemiş olarak cem' etmiş olmalarını nefyetmez. Buradaki dört kişiye gelince onlar hem yazılı olarak hem de sırf hâfızadan ezberlemiş olarak Kur'ân'ı cem' etmişlerdir. **Yedincisi:** Murad, her bir insan Rasûlullah zamanında Kur'ân-ı ezberlemeyi tamamlaması ma'nâsıyle Kur'ân'ı cem' ettiğini açıklamamıştır. Sâdece buradaki dört zât, diğerlerinin hilâfına bunu açıklamışlardır. Diğerleri bunu açıkça söylememiştir. Çünkü gerçekte sahâbîlerden her biri Kur'ân'ın cem'ini ancak Rasûlullah'ın vefâtı sırasında Kur'ân'dan en son âyet nâzil olduğu ve tebliğ edildiği zaman tamamiyle ikmâl etmişlerdir. Muhtemil ki bu en son âyete ve en son nâzil olmuşa benziyen âyetlere, daha önce bütün Kur'ân'ı cem' etmiş olan kimselerden sâdece bu dört zât hâzır olmuştur. Her ne kadar bu son nâzil olan âyetlere, diğer âyetleri apaçık şekilde cem' etmemiş olan kimseler de hâzır bulunmuş iseler de. **Sekizincisi:** Kur'ân'ın cem'inden murad, dinlenib ona itâat edilmesi ve mûcebiyle amel olunmasıdır.

Ahmed, ez-Zühd de Ebu'z-Zinâd tarîkından şu hadîsi tahric etmiştir: Bir kimse Ebu'dderdâ'nın yanına geldi de: Benim oğlum Kur'ân'ı cem' etmiştir dedi. Bunun üzerine Ebudderdâ da: Yâ Allah gufrânını taleb ederim, Kur'ân'ı ancak onu dinleyib itâat eden kimse cem' etmiştir dedi. Bu ihtimalerin çoğunda ve bilhassa sonuncusunda bir külfete giriş vardır. Ben bunlardan önce diğer bir ihtimâle iymâ etmiştim, o da muradın, bu dört kişiyi Evs'in karşısında, Hazrec kabilesi lehine isbat etmek olduğudur. Binaenaleyh bu hadîs, Evs ve Hazrec kabîleleri dışındaki muhâcirlerden ve onlardan sonra gelenlerden Kur'ân'ı cem' edenlerin mevcûdiyetini nefyetmez. Bir de Enes bunlardan başkaları kendisine gizli olmadığı halde maksadının sırf bunlarla ilgili bulunmasından dolayı sâdece bunlar üzerine iktisar etmiştir de denilmesi muhtemildir.

Bir çok hadîslerden zâhir olan şudur: Ebûbekr, Peygamberin hayatında Kur'ân'ı ezbere biliyordu. Peygamber gönderildiği ilk Mekke yıllarında Ebû Bekr'in, kendi evinin avlusunda bir MESCİD binâ ettiği, ve orada Kur'ân'ı devamlı okur olduğu geçmişti. Ebû Bekr'in

Bizler ise Ubeyy: Ben onu Râsûlullah'ın ağzından aldım, binaenaleyh ben hiç bir neshedici şeyden dolayı Rasûlullah'dan almış olduğum okuyuşu terk etmem der olduğu halde biz Ubeyy'in kavlinden bir kısmını muhakkak terk etmekteyiz. Ubeyy: Yüce Allah şöyle buyurdu: **«Mâ nensah min âyetin ev nense'hâ ne'ti bihayrin minhâ ev mislihâ»** (el-Bakara: 106) şeklinde okurdu.

---

okuduğu o Kur'ân metinleri her ne kadar Kur'ân'dan o zaman nâzil olmuş bulunan metinlere hamledilirse de bu, vukûunda hiç şübhe edilemiyecek bir husûsdur. Buna Ebû Bekr'in, Peygamberle Mekke'de bulundukları ilk sıkıntılı yıllarda dahi Kur'ân'ı Peygamber'den almaya olan şiddetli hırsı ve gönlünü Kur'ân için boşaltması ve Peygamberle Ebû Bekr'in biribirleriyle çok sık buluşub beraber olmalarını da ilâve etmelidir. Hattâ Âişe, hicret hadisinde geçtiği gibi Peygamberin kendi evlerine sabah akşam gelmeyi itiyâd edindiğini söylemiştir. Muslim «Bir kavme, Allah'ın Kitâbını en iyi okuyanları imâmlık eder» hadisini Sahîhinde rivâyet etmiş ve ben de o hadise yukarıda işâret etmiştim. Ve yine Peygamberin, kendi hastalığı sırasında kendi yerine imâmlık etmesi için Ebû Bekr'e emr ettiği de geçmişti ki bu da Ebû Bekr'in, sahâbiler içinde Kur'ân'ı en iyi okuyan bir kimse olduğuna delâlet eder. Ve yine Ali'den de, kendisinin, Peygamberin ölümünün akıbinde nuzûl sırasına göre Kur'ân'ı cem' etmiş olduğu haberi geçmişti.

En-Nesâî sahîh bir isnadla Abdullah ibn Amr'dan tahrîc etti ki o şöyle demiştir: Ben Kur'ân'ı cem' ettim ve onu her gece okudum. Benim bu okuyuşum Peygambere ulaştı. Bunun üzerine Peygamber, beni çağırdı da: «Kur'ân'ı bir ay içinde okuyub hatm eyle» buyurdu. Bu hadîsin aslı Buhârî ve Muslim'in Sahîhleri içindedir. Ve diğer bir hadîsde İbn Mes'ud'un ve Ebû Huzeyfe'nin himâyesinde bulunan Sâlimin zikri de geçmişti. İşte bunların hepsi Muhâcirlerdendir. Ebû Ubeyd, Peygamberin sahâbilerinden olan meşhûr Kur'ân okuyucularını zikretmiş ve Muhâcirlerden dört RÂŞİD HALÎFEleri, Talha'yı, Sa'd'ı, İbn Mes'ûd'u, Huzeyfe'yi, Sâlim'i, Ebû Hureyre'yi, Abdullah ibn Sâib'i ve Abâdile'yi (Abdullah ibn Abbâs, Abdullah ibn Umer, Abdullah ibn Zubeyr, Abdullah ibn Amr Âs'ı; kadınlardan ise Âişe'yi, Hafsa'yı, Ummu Seleme'yi saymıştır. Lâkin bunların bazısı Kur'ân'ın cem'ini ancak Peygamberden sonra ikmâl etmişdir, binaenaleyh Enes hadîsindeki kasrı reddetmez.

Ebû Dâvûd'un oğlu da **Kitabu'ş-Şerîa**'da Muhâcir okuyuculardan olmak üzere Temîn ibn Evs ed-Dârî'yi, Ukbetu'bnu Âmir'i, Ensârdan da, Ubâdetu'bnu's-Sâmit, Ebû Halîme diye künyelenen Muâz'ı, Mecma' ibn Hârise'yi, Fudâle ibn Ubeyd'i, Mesleme ibn Mahled'i, ve diğerlerini saymış ve bunlardan bazılarının Kur'ân'ı Peygam-

Bu hadîs, büyük olan bir kimsenin haddizâtında hata olduğu halde bazan bir şeyi doğru zannederek söyliyebileceğine delâlet etmektedir. İşte bunun için İmâm Mâlik şöyle demiştir: **«Hiç bir kimse yoktur ki sözünden bir kısmı alınır, bir kısmı da redd edilir olmasın. Bu hükümden ancak şu kabrin sâhibinin** (yani Peygamberin) **sözü müstesnâdır. Onun sözlerinin hepsi makbûldür. Allah'ın salavâtı ve selâmı üzerine olsun».**

Buhârî bundan sonra Fâtihatu'l-Kitâb'ın ve diğer sûrelerin fazîletlerini zikretmiştir. Biz ise her bir sûrenin fazîletini o sûrenin tefsîri sırasında zikrettik, zira bu daha munâsib oluyordu. (72) Bundan sonra Buhârî şöyle dedi:

---

berden sonra cem' ettiklerini tasrih etmiştir. Kur'ân'ı cem' edenlerden biri de yukarıda geçtiği üzere Ebû Mûsâ el-Eşari'dir. Bunu Ebû Amr ed-Dânî zikretti. Sonraki âlimlerden bazısı Amr ibn'l-Âs'ı, Sa'd ibn Ubbâd'ı ve Ummu Varaka'yı da sahâbilerin okuyucularından saymışlardır, R.R. (Bu sayımlara göre sahâbilerden Kur'ân'ı tamamiyle cem' edib okuyuşuyla da meşhûr olan hâfızların sayısı 29 oluyor. Bunlardan dördü kadın, 25'i erkekdir).

(72) İbn Kesîr bu sözleriyle el-CÂMİU'SSAHÎH'deki el-Fâtiha, el-Bakara, el-Kehf, el-Feth, el-İhlâs ve el-Muavvizetân sûrelerinin faziletlerine âid bulunan altı bâbı, bu sûrelerin tefsirleri sırasında getireceği gerekçesiyle almayıb atladığını bildirmiş oluyor. Biz bunu mukaddimemizdeki YAZILMA TARZI başlığı altında da işâret etmişdik.

Biz ise İbn Kesîr'in bırakdığı bu altı bâbı burada hâşiye hâlinde de olsa vermek, bu sûretle Buhârî'deki bütünlüğü koruyarak hem Kur'ân'ın tamâmının hem de bazı sûrelerin faziletleri hakkında gelen bütün sahîh hadîsleri bu kitâbda toplamak ve böylece KUR'ÂN'IN FAZÎLETLERİ ismine tam bir müsemmâ ve eksiksiz bir muhtevâ kazandırmak istedik.

Bu bâblar ve hadîsleri biraz özetlenmiş olarak şunlardır:

A — FÂTİHATU'L-KİTÂB'IN FAZÎLETİ BABI

...Ebû Saîd ibn'l-Muallâ şöyle dedi: Ben Mescidde namaz kılıyordum. Peygamber beni çağırdı Ben de ona icâbet etmedim (Namazdan sonra vardığımda:) Yâ Rasûlallah, ben namaz kılıyordum diye özür beyan ettim. Râsulullah Kur'ân'da Allah: **Ey iymân edenler, sizi, size hayat verecek şeylere da'vet ettiği zaman Allah'a ve Rasûlüne icâbet edin...** (el-Enfâl: 24) buyurmadı mı? dedi. Sonra Rasûlullah bana:

— Haberin olsun, sen mescidden çıkmadan evvel ben sana muhakkak Kur'ân'daki en büyük sûreyi öğreteceğim, buyurdu. Sonra elimi tuttu. Mescidden çıkmak istediğimiz zaman ben:

— Yâ Rasûlallah sen bana: Muhakkak sana Kur'ân'daki en büyük sûreyi öğreteceğim demiştin dedim. Rasûlullah:

— O sûre EL-HAMDU LİLLÂHİ RABBİL - ÂLEMÎN'dir ki namazlarda tekrar olunan yedi âyet ve bana verilen Kur'ân'dır buyurdu.

... Ebû Saîd Hudri şöyle dedi: Biz, bize âid bir yolculukda bulunuyorduk. Derken bir yerde konakladık. Akıbinde bir kız geldi ve: Kabilenin büyüğü (bir akreb tarafından) sokulmuştur. Erlerimiz yanımızda yoklardır. Binaenaleyh sizlerden bir ilâç yapıcı var mıdır? dedi. O kızın beraberinde bir adam kalkdı. Biz onu rukye yapar olarak bilmiyorduk. O kimse, o sokulmuş olan kimseye rukye yaptı. Sokulmuş olan kimse derhal iyileşti ve bizden giden o kimse için otuz koyun verilmesini emretti. Ve bizlere de süt içirdi: Bizden olan kimse bize dönünce ona: Sen rukyeyi güzel yapar mıydın yahud sen rukye yapar mıydın? dedik. O: Hayır yapmazdım. Ben ona **Ummu'l-Kitâb'ı** okumakdan başka bir rukye yapmadım dedi. Biz kendi kendimize, biz gelinceye yahud Peygambere bu olan işleri arzedib soruncaya kadar hiç bir şey ihdas etmeyin, bildirmeyin dedik. Nihâyet Medîne'ye geldiğimizde bunu Peygambere zikrettik. Fâtiha sûresinin bu kadar müessir bir duâ olduğunu ona öğreten nedir? dedi. Sonra seriyye halkına: «Şimdi sürüyü taksim edin, benim için de bir pay ayırın» buyurdu.

B — EL - BAKARA SÛRESİNİN FAZÎLETİ BÂBI

... Ebû Mes'ûd (R) dan: Peygamber (S) : «Her kim bir gecede iki âyeti okursa...» buyurdu. H - Sened veya hadis değişikliği işâreti -

... Ebû Mes'ûd (R) şöyle dedi: Peygamber (S): «Her kim bir gecede el-Bakara Sûresinin sonundan iki âyeti okursa artık ona o gece (ibâdet etmek, o gece âfetlerden ve şeytan şerlerinden emîn olmak üzere kifâyet eder» buyurdu.

... Ve Usmân ibn'l-Heysem şöyle dedi: Bize Avf, Muhammed ibn Sîrîn'den o da Ebû Hureyre'den tahdis etti. O şöyle demiştir: Rasûlullah (S) beni Ramazan zekâtını muhâfazaya tevkil etti. Bir gece bana birisi geldi. Sadaka hurmasından avuçlamağa başladı. Ben onu yakaladım ve: Seni muhakkak **Rasûlullah'ın huzûruna** çıkaracağım dedim. Ebû Hureyre hadîsin yukarıda geçtiği gibi an-

lattı: (Hadîs Kitâbu'l-Vekâle'de mufassalan geçti). Nihâyet o kimse: Yatağına (uyumağa) girdiğinde ÂYETE'L-KURSİYY'İ bitirinceye kadar oku! (Sabaha kadar) seninle beraber Allah tarafından bir muhâfız bulunmakda devam eder. Sabaha girinceye kadar sana şeytan da yaklaşamaz dedi. Bunun üzerine Peygamber: «O, çok yalancı olduğu halde, bu sefer sana doğru söylemiş. İşte o (insan sûretinde) bir şeytandır» buyurdu.

C — EL - KEHF SÛRESİNİN FAZÎLETİ BÂBI

... El-Berâ şöyle dedi: (Sahâbilerden) bir kimse el-Kehf sûresini okuyordu. Yanı başında da iki uzun iple bağlanmış olan at vardı. Atı bir bulut ihâta etti ve gittikçe yaklaşmağa ve yaklaşmağa başladı. Bundan dolayı at da ürkmeğe başladı. Sabaha erişince o kimse Peygambere geldi ve bunu kendisine zikretti. Peygamber (S): «Bulut gibi görünen şey, sekînetdir. Kur'ân'ı tebcil için inmiştir» buyurdu.

D — EL - FETH SÛRESİNİN FAZÎLETİ BÂBI

...Umer ibn Hattab'ın kölesi Eslem şöyle dedi: Râsulullah (S) seferlerinin birinde (Hudeybiye dönüşünde) yoluna devam ediyordu. Umer ibn Hattab da geceleyin onunla beraber gidiyordu. Bu sırada Umer, Rasûlullah'a bir şey sordu. Fakat Rasûlullah (vahiy ile meşgul bulunduğundan) Umer'e cevâb vermedi. Umer sonra yine sordu. Rasûlullah yine cevab vermedi. Umer (Rasûlullah işitmedi sanarak) bir daha sordu. Rasûlullah yine cevab vermedi. Bunun üzerine Umer kendi kendine:

— Ey Umer, anan seni gaybetsin (de yok olasın)! Bak üç kerre Rasûlullah'a sorguda ısrar ettin de bunların hepsine Rasûlullah cevab vermedi, dedi.

Umer dedi ki: Bunun üzerine devemi sürdüm. Hakkımda (tevbih olarak) Kur'ân inmesinden korktum da kafilenin önüne geçtim. Fakat çok geçmedi bir çağırıcının çağırmasını işittim. Ve (kendi kendime): Şimdi hakkımda Kur'ân inmiş olmasından hakîkaten korktum dedim. (Bu korku içinde) Rasûlullah'a geldim ve selâm verdim. Rasûlullah (sevinç içinde) bana: «Bu gece bana bir sûre indirildi ki o sûre bana üstüne güneş doğan her şeyden muhakkak daha sevimlidir» buyurdu. Sonra: İNNÂ FETEHNÂ LEKE FETHAN MUBÎNEN... : **Biz senin istikbâlin için parlak bir fetih ve zafer** (kapusunu) **açtık...»** âyetini okudu.

72 Numaralı Dipnotun Devamı :

E — KUL HUVALÂHU AHAD SÛRESİNİN FAZÎLETİ BÂBI

BU HADÎSDE AMRE, ÂİŞE'DEN O DA PEYGAMBER (S)DEN SENEDİ DE VARDIR.

... Ebû Saîd Hudrî şöyle demiştir: Bir kişi, diğer bir kişinin bütün gece tekrar tekrar KUL HUVELLÂHU AHAD sûresini okuduğunu işitti. Sabah olunca Rasûlullah'a geldi ve o diğer kişinin sâdece bu sûreyi okumasını azımsıyarak bunu Rasûlullah'a zikretti. Rasûlullah da cevâben: «Hayatım elinde olan Allah'a yemîn ederim ki bu sûreyi okumak, elbette bütün Kur'ân'ın üçte birine denk olur» buyurdu.

Ve Râvî Ebû Ma'mer yine Ebû Saîd'e varan diğer bir rivâyette şunu ziyâde etti: Ebû Saîd şöyle dedi: Bana kardeşim Katâdetu'bnu'-n-Nu'man haber verib şöyle dedi: Bir kimse Peygamber zamanında Seher vaktinde kalkıb KUL HUVELLÂHU AHAD sûresini okur onun üzerine başkasını ziyâde etmezdi. Biz sabaha dâhil olduğumuz zaman bir kimse Peygambere geldi. Hadîsin bundan sonrası, yukarıki hadîsin sevkı gibidir.

... Ebû Saîd Hudrî şöyle dedi: Peygamber (S) sahâbîlerine hitâben: «Sizden her hangi biriniz bir gecede Kur'ân'ın üçte birini okumakdan âciz olur mu? diye sordu. Bu teklif sahâbîlere güç geldi de: Yâ Rasûlullah! Bizim hangimiz buna tâkat yetirir dediler. Bunun üzerine Rasûlullah: «Allahu'l-Vâhidu's-Samedu sûresi Kur'ân'ın üçte birisidir» buyurdu.

F — EL - MUAVVİZÂT SÛRELERİNİN FAZÎLETİ BÂBI

... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bir rahatsızlık duyduğu zaman kendi üzerine MUAVVİZE (: sığındırıcı) sûrelerini okur nefes ederdi. Hastalığı şiddetlendiği zaman ona ben okur ve onun elinin bereketini ümid ederek kendi eliyle ona mesh ederdim.

... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) her gece yatağına geldiği zaman iki elini birleştirir sonra bunlara nefes ederdi. Şöyle ki: İki eline KUL HUVELLÂHU AHAD, KUL EÛZU Bİ-RABBİ'L-FELAK VE KUL EÛZU Bİ-RABBİ'N-NÂS sûrelerini okur (ellerine nefes eder) sonra bunlarla vücûdundan yetişebildiği yerlere sıvazlardı. Elleriyle sıvazlamayı başı ve yüzü üzerinden başlar, vücûdunun ön kısmını da sıvazlardı. Bu okuyub nefes ederek vücûdun mesh etmeyi üç defa tekrarlardı.

KUR'ÂN'IN OKUNMASI SIRASINDA ES-SEKÎNE'NİN VE MELEKLERİN İNMESİ (73)

Ve el-Leys şöyle dedi: Bana Zeyd ibnu'l-Hâd, Muhammed ibn İbrâhîm'den tahdîs etti. Useyd ibn Hudeyr şöyle demiştir: Bir kerre Useyd gece vaktı el-Bakara sûresini okuyordu. Atı da yanında bağlanmıştı. Kur'ân'ı okurken birden at deprenmeye başladı. Useyd sustu. O susunca at da sâkinleşti. Useyd tekrar okumaya başladı. At yine şahlandı Useyd susdu, at da sâkinleşti. Bundan sonra Useyd bir daha okumaya başladı, at yine hırçınlaştı. Useyd de artık vazgeçti. Useyd'in oğlu Yahyâ ise ata yakın bir yerde (yatmakta) idi. Atın çocuğa bir zararı dokunmasından endîşe ederek çocuğu geriye çekti. (74) Bu sırada başını kaldırıb göğe baktığında (beyaz bulut gölgesine benzer bir sis içinde kandiller gibi bir takım şeylerin parlamakta olduklarını gördü de) nihâyet onu göremez oldu. (75) Sabah olduğunda Useyd bunu Peygambere söyledi. Peygamber ona:

— Oku ey Hudayr oğlu, oku ey Hudayr oğlu! dedi. Useyd:

— Yâ Rasûlallah, atın Yahyâ'yı çiğnemesinden endîşelendim. Çünkü çocuk ata yakın bir yerde idi. Başımı kaldırıb çocuğa gittim. Başımı göğe doğru kaldırdığımda beyaz bulut gölgesine benzer bir sis içinde kandiller gibi bir takım şeylerin parlamakda olduklarını gördüm. Artık bu beyaz gölge tabakası içindeki ışıklı parlak cisimler manzûmesi göğe doğru çekilib gitti. Nihâyet onu göremez oldum, dedi. Peygamber:

— Bilir misin onlar nedir? buyurdu. Useyd:

— Hayır dedi. Peygamber:

— Onlar meleklerdi, senin Kur'ân okuyuş sesine yaklaşmışlardı.

---

(73) Buhârî'de BÂB lâfzı da vardır, R.R.

(74) Bir rivâyette: Çekti; bir rivâyette, geriletti şeklindedir, R.R.

(75) İbn Hacer şöyle dedi: Bu ibârede bir kısaltma vardır. Aslı, Ebû Ubeyd'in rivâyet ettiği gibi: «Başını yukarıya kaldırdığında beyaz bulut gölgesine benzer bir sis içinde kandiller gibi bir takım şeylerin parlamakda olduklarını gördü de nihâyet onu göremez oldu» şeklindedir. Buhârî'de buna benzer bir çok hazifler vardır. Bunun sebebi, râvîlerin bazısı rivâyetinden terk etmekde olduğu şey bilindiği için rivâyeti kısaltır. Buhârî de artık onun aslının kâmil olduğunu tanımıyan kimseler hadîsi anlamasalar da hadîsi o râvînin kısa lâfzı üzere yazar. Buradaki rivâyetin geri kalanında da kendisinden hazf edilen şey'e bir misâl vardır, R.R.

Eğer okumaya devâm etseydin sabaha kadar seni dinlerlerdi, insanlar da onlara bakarlardı. Onlar insanların gözünden gizlenmezlerdi, buyurdu. İbnu'l-Hâd: Bana bu hadîsi, Abdullah ibn Habbâb, Ebû Saîd el-Hudrî'den, Useyd ibnu'l-Hudayr'dan tahdîs etti dedi. (76)

Buhârî bu hadîsi işte böyle muallâk olarak ve birinci rivâyette de inkıtalı olarak rivâyet etti. Çünkü Muhammed ibn İbrâhîm ibni'l-Hâris et-Teymî el-Medenî, Useyd'e erişmemiş küçük bir tâbiîdir. Zira Useyd yirminci yılda öldü ve cenâze namazını Umer ibnu'l-Hattab kıldırdı. Sonra bu hadîsde «ve el-Leys: Bana Yezîd ibnu'l-Hâd tahdîs etti dedi» demiş olmasından dolayı da bir garâbet vardır. Ben bu hadîsi bu şekilde Leys'den muttasıl bir senedle görmedim. Ancak el-Hâfız Ebu'l-Kasım ibn Asâkir (571) in **el-Etrâf**'da zikrettiğini gördüm ki Yahyâ ibn Abdillah ibn Bukeyr bunu Leys'den böyle rivâyet etmiştir.

Bunu İmâm Ebû Ubeyd (224), Fadâilu'l-Kur'ân'da rivâyet edib: Ve bana Abdullah ibn Sâlih ile Yahyâ ibn Bukeyr, el-Leys'den o da, Yezîd ibn Abdillah ibn Usâme ibni'l-Hâd'dan o da, Muhammed ibn İbrâhîm ibni'l-Hâris et-Teymî'den o da, Useyd ibn Hudayr'dan demiş ve hadîsi sonuna kadar zikretmiştir. Sonra şöyle dedi: İbnu'l-Hâd: Bana Abdullah ibn Habbâb, Ebû Saîd'den, Useyd ibn Hudayr'dan böyle tahdîs etti dedi.

En-Nesâî de bu hadîsi rivâyet zincirlerini ve râvî isimlerini ayrı ayrı zikrettiği birkaç tarîk ile Fadâilu'l-Kur'ân'da ve el-Menâkıb'da rivâyet etmiştir. Bunlardan sonuncu tarîkde hadîsi «O bir gece hurma kuruttuğu harman yerinde Kur'ân okuduğu sırada...» fıkrasıyla rivâyet etmiş ve bunu Useyd'den nakl etmemişse de lâkin zâhiri bunun da Useyd'den olmasıdır. Ve Allah en iyi bilendir.

Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bana Abdullah ibn Sâlih, el-Leys'den o da, İbn Şihâb'dan o da, Ka'b ibn Mâlik'den: Useyd ibn Hudayr'ın evinin arkasında Kur'ân okuyor olduğunu ve kendisinin güzel sesli olduğu halde Kur'ân okur olduğunu tahdîs etmiştir. Sonra geçen hadîs gibi yahud ona yakın tarzda zikretmiştir.

Ve bize Kubaysa, Hammâd ibn Seleme'den o da, Sâbit el-Bunânî'den o da, Abdurrahman ibn Ebî Leylâ'dan tahdîs etti. Useyd ibn Hudayr şöyle demiştir: Ben: Yâ Rasûlallah, dün gece bir sûreyi okuduğum sırada ve o sûrenin sonuna vardığım zaman arkamdan bir yıkılıb düşme sesi işittim. Hatta ben atım boşandı zannettim, dedim. Rasûlullah iki kerre: «Oku yâ Ebâ Atîk, oku yâ Ebâ Atîk» buyurdu. Râvî Useyd dedi ki: Ben hemen arkama döndüm de yerle gök arasında

---

(76) Bu kitâbın nushasında, bu hadîsin hem evvelinde hem sonunda Hudayr'ın ismi, Buhârî nushalarındakilere muhâlif tarzda elif lâm ile süslenmiş olarak gelmiştir. R.R.

kandiller misâli pek çok parıldıyan şeyler gördüm. Rasûlullah yine: «Oku yâ Ebâ Atîk!» buyurdu. Useyd dedi ki: Allah'a yemînle söylerim ben okumaya devâm etmeye muktedir olamadım. Rasûlullah: «İşte bunlar meleklerdir. Kur'ân kırâatından dolayı inmişlerdir. Haberin olsun ki eğer sen okumana devam edeydin elbette bir çok acîb şeyler görecektin» buyurdu.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (203) şöyle dedi: Bize Şu'be, Ebû Ishak'dan tahdîs etti. O el-Berâ'dan şöyle derken işitmiştir: Bir kimse bir gece el-Kehf sûresini okuduğu sırada birden bire hayvanını ayaklarıyla harıl harıl tepinib seyirdir vaziyetde gördü. Etrâfa baktı bir de gördü ki yağmur bulutu misâli yahud beyaz bulut misâli bir şey! Bunu Rasûlullah'a zikrettiğinde Rasûlullah: «İşte bu, Kur'ândan dolayı inmiş olan -yahud şöyle demiştir: Kur'ân üzerine inmiş olan es-SEKÎNE'den ibârettir» buyurdu. Bu hadîsi, Şu'be hadîsinden olmak üzere **Sahîh** sâhibi olan iki zât da (yani Buhârî ve Muslim de) tahrîc etmişlerdir.

Zâhir olan, hadîsde mübhem söylenen o «bir kimse» Useyd ibn Hudayr'ın kendisidir. Bu da isnâd san'atına ilişkin inceliklerdendir. Ve bu, Buhârî ta'lîklerinin en garîbi nev'indendir. Sonra hadîsi **«Kur'ân kırâatı esnâsında Sekîne'nin ve Meleklerin inmesi»** diye yazdığı bâb içinde sevk ettiği de apaçıktır. Useyd ibn Hudayr'a vâkı olan bu hâdisenin benzeri, Sâbit ibn Kays ibn Şemmâs'a da tesadüf etmiştir. Nitekim Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize Abbâd ibn Abbâd, Cerîr ibn Hâzım'dan o da, amucası Cerîr ibn Yezîd'den tahdîs etti. Ona da Medîne halkının yaşlı kimseleri şöyle tahdîs etmişlerdir. Rasûlullah'a: Sâbit ibn Kays ibn Şemmâs'ı görmedin mi? onun evi dün gece bir çok kandiller hâlinde parlayıb durmakda devâm etti, denildi. Rasûlullah: «Muhtemil ki o el-Bakara sûresini okumuş olmalıdır» buyurdu. Akıbinde bu Sâbit'den sorulduğunda Sâbit: El-Bakara sûresini okudum, demiştir.

Meşhûr sahîh hadîsde şöyle gelmişdir: «...Her hangi bir kavim- Allah'ın evlerinden bir evde toplanıb da Allah'ın kitabını tilâvet ederler ve onu aralarında karşılıklı okuyub ders yaparlarsa muhakkak üzerlerine SEKÎNET iner, kendilerini rahmet kaplar, melekler onların etrâfını çepçevre ihâta edib kuşatırlar ve Allah da onları nezdinde bulunanlar içinde anar...» Bunu Muslim Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. (77) Bunun için Yüce Allah da şöyle buyurdu: **«Sabah namazını da edâ et. Çünkü sabah namazı şâhidlidir»** (el-Isrâ: 78.) Bazı tefsîrlerde meleklerin sabah namazında hazır bulundukları haberi gelmiştir. **Sahîhaynda** da Ebû Hureyre'den şu hadîs gelmiştir: O şöyle dedi: Ra-

(77) Muslim, Zikr ve'd-duâ..., Fadlu'l-ictimâ' alâ tilâveti'l-Kur'ân. Muslim Tercemesi, VIII, 185.

sûlullah şöyle buyurdu: «Bir takım melekler geceleyin, diğer bir takım melekler de gündüzleyin biribirlerine muteâkıb size gelirler. Bunlar sabah ile ikindi namazlarında buluştukdan sonra (evvelce) içinizde kalmış olanlar semâya urûc ederler. Rabbları Taâlâ (namaz kılmış kullarının) hallerini en iyi bilen iken (yine) o meleklere: Kullarımı ne halde bıraktınız? diye sorar. Onlar da; Onları namaz kılarken bıraktık, nitekim namaz kılarlarken bulmuştuk cevâbını verirler.» (78)

PAYGAMBER (S) MUSHAFI İKİ YANINDAN İHÂTA EDEN CİLDLERİ ARASINDA BULUNANDAN BAŞKA BİR ŞEY BIRAKMADI DİYEN KİMSE

Bize Kuteybetu'bnu Saîd tahdîs etti. Bize Sufyan tahdîs etti. Abdulazîz ibn Rufey şöyle dedi: Ben Şeddâd ibn Ma'kıl ile beraber, İbn Abbâs'ın yanına girdim. Şeddâd ibn Ma'kıl, ibn Abbâs'a: Peygamber (S), bir şey bıraktı mı? diye sordu. İbn Abbâs: Mushafın iki yanını kuşatan cildler arasında bulunandan başka bir şey bırakmadı dedi. Biz yine beraberce Muhammed ibnu'l-Hanefiyye'nin yanına girdik ve ona da aynı suâli sorduk. Muhammed ibnu'l-Hanefiyye de: İki kapak arasında bulunandan başka birşey bırakmadı dedi. (Buhârî, Fadâilu'l-Kur'ân).

Buhârî bu hadîsi yalnız olarak rivâyet etmiştir. Bunun ma'nâsı Peybamber, kendisinden mîras alınacak hiç bir mal ve hiç bir şey bırakmamış olduğudur. Nitekim Cuveyriye'nin erkek kardeşi olan Amr ibnu'l-Hâris de: Rasûlullah (S) dinâr, dirhem, erkek köle, dişi köle ve hiç bir şey bırakmadı demiştir.

Ebû'dderdâ'nın hadîsinde «Peygamberler altun para ve gümüş parayı mîrâs bırakmadılar, onlar ancak ilmi mîrâs bırakmışlardır. Her kim bu ilim mîrâsından almışsa işte o bol bir pay almıştır» buyurmuştur. İşte bunun için ibn Abbâs da: Peygamber ancak iki kap arasındakini yani Kur'ân'ı bırakmıştır demiştir. Sünnet, Kur'ân'ı tefsîr edici, beyân edici ve tavzîh edicidir, yani sünnet Kur'ân'a tâbi'dir. En büyük maksûd Yüce Allah'ın Kitâbıdır. Nitekim Yüce Allah: **«Sonra biz o kitâbı kullarımızdan seçtiklerimize mîrâs bıraktık. İşte onlardan kimi nefsine zulm edendir, onların bazısı mu'tedildir, onlardan bir kısmı da Allah'ın izniyle hayırlarda öncü olanlardır. İşte bu büyük fadldır»** (Fâtır: 32) buyurmuştur.

---

(78) Muslim, Mesâcid ve Mevâdıu's-salât, fadlu salâteyi'ssubhı ve'l-asr... Muslim Tercemesi, II, 260.

İşte bütün peygamberler, toplayacakları ve mîrâs bırakacakları dünya için yaratılmamışlardır. Onlar ancak da'vet edib durdukları ve rağbetlendire geldikleri âhiret için yaratılmışlardır. Bunun için Rasûlullah: «Biz her ne bırakmışsak işte o bir sadakadır» buyurdu. Bu güzel esasları bu cihetden ilk açığa çıkaran Ebû Bekr es-Sıddîk olmuştur: Rasûlullah'ın bıraktığı mîrâs, kendisinden istenildiği zaman o, Peygamberden bu güzel sözleri haber vermiştir. Bu hadîsi Peygamberden nakl etmesinde Ebû Bekr'e sahâbîlerden bir çok kişiler de muvâfakat etmişlerdir. Umer, Usman, Ali, Abbâs, Talha, Zübeyr, Abdurrahman ibn Avf, Ebû Hureyre, Âişe ve daha başkaları Ebû Bekr'e muvâfakat edenlerdendirler. Ve şu ibn Abbâs da bu hadîsi Peygamberden söylüyordu. Allah onların hepsinden râzıy olsun!

KUR'ÂN'IN DİĞER SÖZLERE ÜSTÜNLÜĞÜ (79)

Bize Hudbetu'bnu Hâlid Ebû Hâlid tahdîs etti. Bize Hemmâm tahdîs etti. Bize Enes ibn Mâlik, Ebû Mûsâ'dan tahdîs etti. Peygamber (S) şöyle buyurdu:

«Kur'ân okuyan mu'min kimsenin benzeri, tadı güzel, kokusu güzel turunç-portakal- meyvesi gibidir. Kur'ân okumayan mu'minin benzeri, tadı güzel ve fakat kokusu olmıyan hurma gibidir. Kur'ân okuyan fâcir kimsenin benzeri, kokusu güzel, tadı acı reyhâne otu gibidir. Kur'ân okumayan fâcir kişinin benzeri ise tadı acı, kokusu yok Ebû Cehil karpuzu gibidir.»

Buhârî bu hadîsi, Katâde'den bir çok yollardan rivâyet eden cemâatin bakıyyesi ile beraber Sahîhinin başka yerlerinde de böylece rivâyet etmiştir.

Bâb isminin bu hadîsle münâsebet ciheti, güzel kokunun varlığı ve yokluğunun Kur'ân'la beraber devretmesidir. Bu da iyiden ve kötüden çıkan, diğer bütün sözler üzerindeki şerefine delâlet etmiştir.

(Buhârî sonra şöyle dedi) Bize Müsedded tahdîs etti. Bize Yahyâ, Sufyan'dan tahdîs etti. Bana Abdullah ibn Dînâr tahdîs edib şöyle dedi: Ben ibn Umer'den işittim Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: «Geçmiş ümmetlerin müddetleri içinde sizin müddetiniz ancak ikindi namazı ile güneşin batması arasındaki müddet gibidir. Sizin meseliniz ile Yahûdîler ve Hristiyanların meseli bir takım işçiler tutan şu kimsenin meseli gibidir: O kimse: Gündüzün yarısına kadar benim

---

(79) Buhârî Sahîhinin aslında emsallerinde geçtiği gibi ziyâde olarak BÂB lafzı vardır. Biz bunu hatırlatmayı ancak Cumhûru, Buhârî'den nakle tenbih için tekrar ediyoruz, R.R.

için birer kırât yevmiyyeye karşılık kim çalışır? dedi. Yâhûdîler çalıştı. Sonra: Gündüzün yarısından ikindiye kadar birer kırât yevmiyeye kim çalışır? dedi. Hristiyanlar çalıştı. Sonra sizler ikindiden akşama kadar ikişer kırât yevmiye ile çalışıyorsunuz. Eski Ummetler: Biz çok çalıştık, az ücret aldık dediler. Allah: Hakkınızdan eksilttim mi? buyurdu. Hayır dediler. Allah: İşte bu benim fadlımdır ki ben onu dilediğime veririm, buyurdu.»

Buhârî bu hadîsi bu tarîkden yalnız olarak rivâyet etmiştir. Hadîsin bâb ismine munâsebeti, bu ümmetin, müddetinin kısalığıyle beraber, müddetleri uzun olmasına rağmen geçmiş ümmetlere üstün olmasıdır. Nitekim Yüce Allah: **«Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükden vazgeçirmeye çalışırsınız...»** buyurdu (Âlu İmran: 110).

Müsnedde ve Sünende, Behz ibn Hakîm'den o da, babasından şu hadîs gelmiştir. Dedesi şöyle demiştir: Rasûlullah (S): «Sizler yetmiş ümmete ağır basıyorsunuz, sizler Allah'a göre o ümmetlerin en hayırlısı ve en keremlisisiniz» buyurdu.

Son ümmet bu yüksek şerefe ancak bu Azîm Kitâb olan Kur'ân bereketiyle zafer bulmuştur. Öyle Kur'ân ki Allah onu indirdiği her kitâb üstünde bir şeref vermiş, onu öncekini koruyucu, neshedisi ve hitâma erdirici kılmıştır. Çünkü geçmiş olan her kitâb yer yüzüne bir defadan toptan inmiştir. Bu Kur'ân ise hem kendisine hem de indirildiği ümmete olan şiddetli itinâdan dolayı vâkıalara göre parça parça indirilmiştir. Böylece her bir iniş, geçmiş kitablardan bir kitabın inişi gibidir. (80)

Geçmiş ümmetlerin en büyükleri Yahûdîler ve Hristiyanlardır. Yahûdîlere gelince, Allah onları Mûsâ zamanından Iysâ zamanına kadar kullandı. Hristiyanları da Iysâ'dan, Muhammed'i peygamber göndermesine kadar kullandı. Sonra da Muhammed ümmetini kıyâmetin kopmasına kadar kullandı. Bu son ümmetin zamanı, gündüzün sonu-

---

(80) Kur'ân'ın diğer kitablar üzerine fazîletli kılınması için yapılan bu ta'lîl zâhir değildir. Fakat Kur'ân'ın öteki kitablara üstünlüğü lâfzı ile, uslûbu ile, manâları iledir ve zâtidir. Muhakkak ki Kur'ân hendisine mahsûs diğer sıfatları olmadan sırf bu iki vasfı ile lâfzı ve manâları ile halk için bir mucize, kendilerindeki ilâhî dîn için bir mükemmil olmuştu.

Ehl Kitab Tevrat'ın Mûsâya bir defada indiğini kabul etmezler. Bu ancak Allahın Mûsâ için levhalara yazdığı vasıyyetlerdir. Allahın Mûsaya, Firavna, kavmına ve İsrâil oğullarına tebliğ işiyle ilgili olan diğer hitabları tedrîcen olmuştu, R.R.

na benzetilmiştir. Ve Allah geçmiş ümmetlere birer kırât ücret verdi, bu ümmete ise ötekilere verdiğinin iki katı olarak ikişer kırât ikişer kırât ücret verdi. Buna karşı o ümmetler: Ey Rabbimiz! Bize ne oldu ki amelce biz çoğuz, ücretce biz azız? dediler. Allah: Ben sizin ücretinizden her hangi bir şey eksilttim mi? buyurdu. Onlar: Hayır dediler. Allah: İşte bu benim fazlımdır -yani size verdiğimin üstünde olan bu ziyâdelik benim dilediğime verdiğim bir şeydir buyurdu. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurdu: **«Ey iymân edenler, Allah'dan korkun, onun Peygamberine de iymân edin ki Allah size rahmetinden iki** (kat) **nasîb versin. Sizin için yürüyeceğiniz bir nûr lutfetsin. Size mağfiret eylesin. Allah çok mağfiret edici çok merhamet eyleyicidir.**

Ehl Kitâb, hakîkaten Allah'ın fazlından hiç bir şey'e nâil olamıyacaklarını, muhakkak bütün inâyetin Allah'ın elinde bulunduğunu, onu ancak dileyeceği kimselere vereceğini bilmedikleri için mi (küfürde inâd ediyorlar? Halbuki bunu pek âlâ biliyorlar da). **Allah büyük fadl sâhibidir»** (el-Hadîd: 28-29).

ALLAH'IN KİTÂBI İLE VASIYYET

Bize Muhammed ibn Yûsuf tahdîs etti. Bize Mâlik ibn Miğvel tahdîs etti. Bize Talha ibn Musarrıf tahdîs edib şöyle dedi: Ben Abdullah ibn Ebî Evfâ'ya:

— Peygamber vasıyyet etti mi? diye sordum. O:

— Hayır, dedi. Ben de:

— Öyle ise insanlara vasıyyet etmek nasıl yazıldı? Yahud Peygamber vasıyyet etmediği halde insanlar nasıl vasıyyetle emr olundular? dedim. Abdullah ibn Ebî Evfâ:

— Peygamber, Azîz ve Celîl olan Allah'ın Kitabına tutunmakla vasıyyet etti dedi

Buhârî bunu, râvîlerin bakıyyesiyle birlikde diğer yerlerde de rivâyet etti. Ebû Dâvûd ise ancak Mâlik ibn Miğvel'den gelen tarîklerden rivâyet etmiştir.

Bu hadîs de ibn Abbâs'dan geçmiş olan «Rasûlullah Mushafın iki kabı arasında bulunandan başka bir şey bırakmadı» hadîsinin benzeridir.

Bu da şöyledir: İnsanlar üzerine kendi malları husûsunda vasıyyet etmeleri yazılmışdır. Nitekim Yüce Allah: **«Sizden birinize ölüm gelip çattığı vakıt -eğer mal bırakacaksa- anaya, babaya, yakın akrabaya meşrû bir sûretde vasıyyette bulunmak takvâ sâhibleri üzerinde bir hak olarak farz edildi»** (el-Bakara: 180) buyurdu.

Amma Peygambere gelince o kendisinden mîrâs olunacak bir şey

bırakmadı. O malını kendinden sonra cereyan edecek bir sadaka olmak üzere terk edince mal husûsunda bir vasiyyet yapmaya muhtaç olmadı. O kendisinden sonra Halîfe olacak birini de ta'yîn üzere vasiyyet etmedi. Çünkü bu iş, Peygamberin Ebû Bekr'e işâretleri ve iymâları ile zâhir olmuştu. İşte bundan dolayı Ebû Bekr'e vasiyet yapmayı düşündüğü zaman, sonradan bu niyetinden vazgeçib: «Allah da mu'minlerde ancak Ebû Bekr'i râzî olurlar» buyurmuştu. Hakikaten de böyle olmuştur. Ve bir de Peygamber insanlara ancak ALLAH'IN KİTÂBINA UYMAYI vasiyyet etmiştir. (81)

KUR'ÂN'LA YETİNMİYEN KİMSE

Ve Yüce Allah'ın şu kavli: **«Sana indirdiğimiz o Kitâb-ki karşı'arında okunub duruyor- onlara kâfî gelmedi mi? Onda iymân edecek bir kavm için elbette bir rahmet ve öğüt var»** (el-Ankebût: 51).

Bize Yahyâ ibn Bukeyr tahdîs etti. Bize el-Leys, Akîl'den tahdîs etti. İbn Şihab şöyle dedi: Bana Ebû Seleme ibn Abdirrahman haber verdi. Ebû Hureyre şöyle diyordu: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Allah, Kur'ân'ı teğannî etmekde olan bir Peygamberi dinlediği kadar hiç bir şeyi dinlemedi». Onun bir arkadaşı: Kur'ân'ı âşıkâre okumakda olan demeyi kasdeder dedi ve bu cihetten redd etti. Sonra bu hadîsi Ali İbn Abdillah ibni'l-Medînî'den o da Sufyan ibn Uyeyne'den o da ez-Zuhrî'den olmak üzere rivâyet etti. Sufyân: Yeteganna'nın tefsîri yestağnî bihî (Onunla yetinir) dir dedi. (82)

Bu hadîsi Muslim ile en-Nesâî de Sufyân ibn Uyeyne hadîsinden

---

(81) Kezâ Peygamber, kadınlara ve kölelere iyi muâmele etmeyi, Yahûdî ve Hristiyanların Arab yarım adasından çıkarılmalarını, ve bu mıntıkada iki dîn kalmamasını vasiyyet etmiştir.' R.R.

(82) **-el-izin, el-ezân, el- ezâne,** 4. babdan bilmek manasınadır ve bir adama bir nesne zımnında destûr vermek manasınadır ki izin vermek tabir olunur. -el-Fzen الأَذَنُ fethateynle bir hoş sözü hoşlanıb taaccûb ederek dinlemek bir kavle göre mutlaka dinlemek manasınadır. Taaccüb ederek bir şeyi istima ettiği zaman dördüncü bâbdan ezine İleyhi ve ezine lehu denilir. (Kamus Ter.) **El-Gunve - gurfe** vezninde zenginliğe denir ki gayre muhtâc olmamakdan ibârettir. **El-Gına:** 4. bâbdan zengin olmak manasınadır. **et-Teğannî** (التَّغَنِّي

olmak üzere tahrîc etmişlerdir. Bunun mâ'nâsı Yüce Allah hiç bir şe yi, bir peygamberin, âşıkâre kılıb güzelleştirerek yaptığı kırâatını ku lak tutub dinlemesi kadar kulak tutub dinlememiştir demektir. Bu dı şundandır: Peygamberin kırâatında, hılkatlarının kemâlinden dolay ses ve savt güzelliği ile haşyet tamamlığı bir yere toplanır. Bu ise kırâ atda gâye olan bir şeydir. Münezzeh ve Yüce Allah iyi olsun fâcir olsur kullarının hepsinin savtını işitmektedir. Nitekim Âişe (R): «İşitmes bütün sesleri ihâta eden Allah'ı tesbîh ederim» demiştir. (Buhârî, Tev hîd, Kavlullâhi Teâlâ: **«Ve kânellâhu semîan basîran»**). Lâkin Yüce Allah'ın, mu'min olan kullarının kırâatlarını işidib dinlemesi daha bü yükdür. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurdu:

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ
إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ
مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَٰلِكَ
وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ۝

«Sen her hangi bir işde bulunmayadur, onun hakkında Kur'ân'-

---

bu da zengin olmak manasınadır, ve ırlamak ma'nâsınadır. Yukâlu **teğannâ bi'şşiri ıza savvete bihi.** Ve şâir kasidesinde bir dilber ile tegazzul eylemek ma'nâsınadır. **-el-İstiğnâ' ve'l-Iğtinâ:** bunlar da zengin olmak ma'nâsınadır. **İstağna'r-racul ve'ğtena bima'nâ ganiye** denir. Ve **istiğnâ**, zenginlik istemek ma'nâsınadır. **İstağnallah teâlâ** ey seelehu en yuğnyehu denir.

et-Tağniye, tef'ile vezninde: bir adamı zengin kılmak manasınadır, ve ırlamak ma'nâsınadır: Onu teğannî ettiği zaman Ğanne'ş-şi're ve bihi denir.

el-Gınâ: Kisâ vezninde tarabnâk olacak âvâza denir ki hânende âvâzı olacaktır, Türkçede ıyr ta'bir olunur.

el-Uğniye: Hânendenin teğannî eylediği bir gûne nağme ve âhenge denir. Meselâ şarkı, taksîm, koşma ve ma'nî gibi.

el-Ganâ, el-Mağna ve'l-mağnât (muğnâ ve muğnât) mîmlerin fethi ve dammiyle kifâyet manasınadır ki bir şeyin yerini tutmakdan ibâretdir.

el-Gunyân -gaynın zammiyle bir nesne sebebiyle sâirden mustağnî ve ihtiyacsız olmak manasınadır, 4. bâbdan. (Kamus Tercemesi).

dan bir şey okumayadur ve sizler de hiç bir iş işlemeyedurun ki onun içine daldığınız vakit biz başınızda şâhidizdir. Ne yerde, ne gökde zerre ağırlığınca bir şey Rabbından uzak (ve gizli) **kalmaz. Bundan daha küçüğü de hâriç olmamak üzere hepsi muhakkak apaçık bir kitabda** (yazılı) **dır.»** (Yûnus: 61)

Sonra Yüce Allah'ın, Peygamberlerinin kıraatlarını dinlemesi bu büyük hadîsin delâlet ettiği gibi daha beliğdir. (83) Buradaki el-ezen'i kimisi emr manasıyla tefsîr etmiştir. Evvelkisi ya'nî işitmek manâsına alması daha yakındır. Çünkü şu hadîs bu ma'nâya delâlet etmektedir: «Allah hiç bir şeyi, Kur'ân'ı teğannî ederek yani âşikâr kılarak okuyan Peygamberi dinlediği kadar dinlemedi.»

Ezen, sıyâkın da buna delâlet etmesinden dolayı istimâ yani bir söze kulak tutub dinlemek manasınadır. Nitekim Yüce Allah da şöyle buyurdu:

إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ۙ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۙ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ۙ
وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ۙ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۙ

Gök yarıldığı, Rabbini dinleyib boyun eğdiği zaman, ki gök zâten buna lâyık yaratılmışdır. Yer uzatıldığı, içinde ne varsa atıb bomboş kaldığı, (bu husûsda da) **Rabbini dinleyib boyun eğdiği zaman, ki yer zâten buna lâyık olarak yaratılmışdır»** (el-İnşikâk: 1-5). Yani Rabbını dinlediği zaman, ki o zâten buna lâyık olarak yaratılmışdır. Yani zâten o, Rabbının emrini dinleyib ona itaat etmeye lâyık olarak yaratılmışdır. Binaenaleyh burada el-ezen lâfzı, istimâ'ya'nî kulak tutub dinlemekden ibâretdir.

Bunun içindir ki ibn Mâce'nin sağlam bir senedle Fudâle ibn Ubeyd den rivâyet ettiği bir hadîsde şöyle gelmiştir: Fudâle dedi ki: Rasûlullah (S): «Allah'ın, güzel sesli kimsenin Kur'ân okuyuşuna, şarkıcı kadın sâhibi kimsenin kendi şarkıcı kadınını dinlemesinden daha şiddetli bir dinlemesi vardır» buyurdu.

Sufyân ibn Uyeyne'nin teğannî ile murad,; onunla yetinir demektir kavline gelince, eğer o, Kur'ânla dünyadan yetinir demeği murad

---

(83) Hadîsdeki işitmek manâsına olan **el-ezen**'den murad, rızâ ve kabul işitmesidir. Bunun benzeri rukû'dan doğrulurken zikredilen SEMİALLÂHU LİMEN HAMİDEH kavlidir. Bunun fiili, taibe ve taribe bâbındandır, R.R.

ettiyse -ki **Ebû** Ubeyd el-Kasım ibn Sellâm ve diğerlerinin mutâbaat etmiş oldukları kelâmdan zâhir olan budur- bu, hadîsden murad olan zâhirin hilâfıdır. Çünkü o hadîsi râvîlerin bazısı Cehr ile yani sesli okumak ile tefsîr etmiştir. O da okuyuşu güzelleştirme ve okuyuşla sesi inceltmekdir. Harmele şöyle dedi: Ben ibn Uyeyne'den işittim. O: **«Yeteganni bihî»**nin ma'nâsı **«yestağnî bihî»** demektir diyordu.

Bana eş-şâfiî şöyle dedi: Yeteğannî'nin manâsı böyle değildir. Eğer o böyle olaydı muhakkak yeteğânâ يَتَغَانَى (84) şeklinde olurdu. O ancak tehazzün etmek yani sesi inceltip yufkalaştırmak ve terennüm etmektir. (85) Muzenî ile Rubey de Şâfiî'den böyle naklettiler.

Buna göre Buhârî'nin bu bâba Yüce Allah'ın **«Sana indirdiğimiz o kitab -ki karşılarında okunub duruyor- onlara kâfî gelmedi mi? Onda iymân edecek bir kavm için elbette bir rahmet ve bir öğüt var»** (el-Ankebût: 51) kavlini başlık yapmasında bir nazar ya'nî tefekkür için bir meydan vardır. Çünkü bu âyet, Peygamberin doğruluğunu delâlet edecek bir takım mu'cizeler isteyen kimselere karşı bir redd olarak zikredilmiştir. Çünkü öncekiyle birlikte âyet şöyledir: **«Ona Rabbinden** (başkaca) **âyetler de indirilmeli değil miydi? dediler. De ki: O âyetler ancak Allah'ın nezdindedir. Ben sâde apâşikâr haber verenim. Sana indirdiğimiz o kitab -ki karşılarında okunub duruyor- onlara kâfî gelmedi mi? Onda iyman edecek bir kavm için elbette bir rahmet ve bir öğüt var»** (el-Ankebût: 50-51). Bunun manâsı, Sen Ummî bir kimse iken, senin üzerine Kur'ânı indirmemiz senin doğruluğuna delâlet edici bir âyet olarak onlara kâfî gelmedi mi? demektir. Peygamberin Ummîliği de şöyle belirtildi: **«Ben bundan evvel hiç bir ki-**

---

(84) **et-Teğânî** (اَلتَّغَانِى) tefâul vezninde bu da zengin olmak, ve biri birinden müstağnî ve bîniyâz olmak manâsınadır.

(85) **er-Renemu** (اَلرَّنَمُ), fethateynle savt ve âvâza denir.

er-Ranîm, -rânın fethiyle- ezgiler ile ıyrlamak manâsınadır...

et-Ternîm, tef'il vezninde, bu dahî hoş ve dilkeş ezgiler ile ıyrlamak manâsınadır.

et-Terennüm, tefa'ul vezninde, besteli, tizli hoş ezgiler ile nağme ve âheng eylemek manasınadır. Bülbül sesini terci' edib ıyrladığı zaman, **terenneme'l-bülbülü** denir. (Kamus Ter.).

tab okur değildin. Elinle de onu yazmadın. Böyle olsaydı bâtıl söyleyenler elbette şübhelenirde» (el-Ankebût:48). Yani sen böyle ümmî olduğun halde o Kur'ân'ın içinde evvelkilerin ve sonrakilerin haberlerini getirdin demektir. Bu manâ nerede, Kur'ân okurken sesi güzelleştirmek yahud Kur'ânla diğer dünya işlerinden müstağnî olmak manasına olan Kur'ânla tegânnî nerede?

Binaenaleyh her bir takdîre göre bâba bu âyetin başlık yapılmasında düşünmeye bir meydan vardır. (86)

FASL
BU KONUDAKİ HADÎSLERİN GETİRİLMESİ VE ÂVÂZLARLA TİLÂVET ETME HÜKÜMLERİNİN ZİKRİ HAKKINDADIR

Ebû Ubeyd (224) şöyle dedi: Bize Abdullah ibn Sâlih, Kabbâs ibn Ruveyn'den o da, Ali ibn Rabâh el-Lahmî'den tahdîs etti. Ukbetu'bnu Âmir şöyle demiştir: Bir gün üzerimize Rasûlullah çıkageldi. Bizler Mescidde Kur'ânı birbirimize okuyorduk. Rasûlullah: «Allah'ın Kitâbını öğreniniz ve emek çekib onu kazanınız -Râvî: Zannederim ki Rasûlullah: Onu avazla okuyunuz buyurdu. Nefsim yedinde olan Allah'a yeminle söylerim, Kur'ânın ezberden gitmesi, muhakkak gebe devenin bağdan kaçıb kurtulmasından daha şiddetdir» buyurdu.

Ve yine bize Abdullah ibn Sâlih, Mûsâ ibn Ali'den o da, babasından o da, Ukbe'den o da, Rasûlullah'dan bu hadîs gibi rivâyet etti, ancak burada râvî şübhe etmeden «onu emek çekib kazanınız ve onu avazla okuyunuz» demiştir. En-Nesâî de bu hadîsi **Fadâilu'l-Kur'ân** kitabında böylece Mûsâ ibn Ali'den o da, babasından, bir de Abdullah ibnu'l-Mübârek'den o da, Kabbâb ibn Rezzîn'den o da, Ali ibn Rabâhdan o da, Ukbe'den olmak üzere rivâyet etmiştir. Bunun lâfızlarının birinde: «Biz Kur'ân okurken yanımıza Rasûlullah geldi ve bize selâm ver-

---

(86) İkinci takdire göre bu âyetin bâba başlık yapılması, Buhârî şârihlerinin itimad ettikleri zâhir bir vecihdir. Bu da mutlak olarak Kur'ânla yetinib başkasına muhtaç olmamakdır ki bunun içine buna uygun olacak her şey girebilir. Bu âyetin nuzûl sebeplerinden olmak üzere Taberînin tahric ettiği şu hadisi zikrettiler: Müslümanlardan bir gurub insan, Ehli Kitab'dan işittiklerinin bazısını yazmış oldukları, bir takım kitablarla geldiler. Bunun üzerine Peygamber: «Peygamberlerinin kendilerine getirdiğinden yüz çevirib diğer peygamberin başkalarına getirdiği şeylere yönelib rağbet etmesi bir kavme dalâlet olarak kâfi oldu» buyurdu. Akıbinde bu âyet nâzil oldu, R.R.

di...» demiş ve hadîsin tamâmını zikretmiştir. Bu hadîste okuyan kimseye selâm vermeye delâlet vardır.

Ve Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize Ebu'l-Yemân, Ebû Bekr ibn Abdillah ibn Ebî Meryem'den o da, el-Muhâcir ibn Habîb'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Ey Kur'ân sâhibleri, Kur'âna yasdık gibi dayanıb yaslanmayınız. (87) Onu gece ve gündüz sâatlerinde hakkıyla tilâvet ediniz. Onu zenginlik edininiz. -Yahud terennüm ediniz-, emek çekib onu kazanınız, içindekileri hatırınızda iyice tutub zikrediniz ki kurtulub murâdınıza irebilesiniz.» Bu hadîs mürseldir. Sonra Ebû Ubeyd: **«Teğannevhu»** sözü, onu fakirlikden uzaklaştıracak zenginliğiniz kılınız, Kur'ânla berâberken sakın onun değerini azımsayıb onu bir fakirlik addetmeyiniz demektir. **«Ve tekannevhu»** sözü de; emek çekib mallar kazandığınız gibi emek çekib onu kazanınız ve Kur'ânı (kıymetli) malınız kılınız, demektedir.

Ve Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bana Hişâm ibn Ammâr, Ali ibn Hamza-

---

(87) **et-Tevessüd** اَلتَّوَسُّدُ tefa'ul vezninde yasdığa yaslanmak manâsınadır. Yasdığa dayandığı zaman **«tevessede'l-visâdete»** denilir. Peygamberin Şerhu'l-Hadramî'deki ذَاكَ رَجُلٌ لَا يَتَوَسَّدُ الْقُرْآنَ kavli, bir medih olabilir ki, onu horlamaz, onu atmaz fakat onu ulular ve ta'zîm eder demekdir. Peygamberin bu sözü bir zemm yani kötüleme de olmak muhtemildir. Buna göre, onun tilâvetine uyuyanın yasdığa kapanması gibi kapanmaz demek olur. Peygamberin لَا تَوَسَّدُوا الْقُرْآنَ kavli birincidendir. İkinciden de şu misâl verilir: Bir kimse Ebu'd-derdâ'ya Ben ilim aramak istiyorum fakat onu zâyi' edeceğimden de endişe ediyorum dedi. Bunun üzerine Ebud-derdâ: İlme dayanıb yaslanman senin için, cehle dayanmandan daha hayırlıdır dedi. **En-Nihâye** sâhibinin beyânına göre Kur'ânı tevessüd etmez yani visâde ittihaz eylemez sözüyle murad, geceleri Kur'ân üzerine yatmaz belki bütün gece uyumayıb Kur'ân tilâvetine muvâzabat eyler demektir. Lisânımızda dahi «fulân şeyin üzerine yattı, hiç bir gunâ eseldiği ve ona dâir makalesi yokdur» ta'bîri vardır. Buna göre medih olub ve Kur'ân ona mutevessed olmuş olur. Ve zemm olduğuna göre geceler Kur'ânı visâdeye bedel ittihaz etmez demek olur ki uykudan kinâye olur (Kamus Tercemesi II, 54-55).

dan tandîs etti. El-Evzâî şöyle dedi: Bana İsmâîl ibn Ubeydillah ibn Ebi'l-Muhâcir, Fudâle ibn Ubeyd'den tahdîs etti. Peygamber (S) şöyle buyurdu: «Allah, güzel sesli kimsenin Kur'ân okuyuşuna, şarkıcı kadın sâhibinin, şarkıcı kadınına kulak tutub dinlemesinden daha şiddetli dinler. Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bu hadîs ki bazısı bunun isnâdında artırma yapıb: İsmâil ibn Ubeydullah'dan o da, Fudâle'nin azadlısından o da, Fudâle'den der. İbn Mâce bu hadîsi böyle rivâyet etmiştir: Râşid ibn Saîd ibn Ebî Râşid'den o da, el-Velîd'den o da, el-Evzâî'den o da, İsmâîl ibn Ubeydillah'dan o da, Fudâle'nin himâyesinde bulunan Meysere'den o da, Fudâle'den, Peygamber (S) şöyle buyurdu: «Allah ın, güzel sesli kimsenin Kur'ân okuyuşuna, şarkıcı kadın sâhibinin şarkıcısına kulak tutub dinlemesinden daha şiddetli bir dinlemesi vardır». Ebû Ubeyd: yani kulak tutub dinleme; diğer hadîsdeki «mâ ezine'llahu lişeyin» kavli ise, dinlemedi demektir, dedi.

Ebû'l-Kasım el-Bağavî (516) şöyle dedi: Bize Muhammed ibn Humeyd tahdîs etti. Bize Seleme ibnu'l-Fadl tahdîs etti. Bize Abdullah ibn Abdirrahman ibn Ebî Muleyke tahdîs etti. Bize el-Kasım ibn Muhammed tahdîs etti. Bana es-Sâib tahdîs edib şöyle dedi. Bana Sa'd: Ey kardeşimin oğlu, sen Kur'ân okudun mu? diye sordu. Ben, evet dedim. O: Sen Kur'ân'ı tegannî et. Çünkü ben Rasûlullah'dan işittim o şöyle buyuruyordu: «Kur'ân'la tegannî ediniz, Kur'ân'ı tegannî etmiyen bizden değildir. Ve ağlayınız -yakut âheng ve terennüm ediniz- (88) eğer ağlamaya kâdir olmazsanız güçlükle ağlamaya çalışınız.»

Ebû Dâvûd (275), el-Leys'den o da, Abdullah ibn Ebî Muleyke'den o da, Abdullah ibn Ebî Nehîk'den şu hadîsi rivâyet etti. Sa'd ibn Ebî Vakkas şöyle demiştir. Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Şübhesiz bu Kur'ân hüzünle inmişdir. Binaenaleyh siz de onu okuduğunuz zaman ağlayınız. Eğer ağlamazsanız ağlar vaziyeti takınınız. Ve onunla tegannî ediniz. Kim Kur'ân'la tegannî etmezse o bizden değildir.»

Bu hadîsde, senediyle ilgili uzun bir söz vardır ki yeri burası değildir. Allah en iyi bilendir.

Ebû Dâvûd şöyle dedi: Bize Abdu'l-A'lâ ibn Hammâd tahdîs etti. Bize Abdulcebbâr ibn Verd tahdîs edib şöyle dedi: Ben ibn Ebî Muleyke'den işittim şöyle diyordu: Ubeydullah ibn Ebî Zeyd şöyle dedi: Bize Ebû Lubâbe uğradı, biz de onun arkasından yürüdük. Nihâyet evine girdi, bizde onun üzerine içeri girdik. Bir de baktık ki evi eski, pejmürde görünüşlü bir adam. Biz ona nesebimizi söyledik. O: Tâcirler ka-

---

(88) **el-Bükâ,** (اَلْبُكَا) ağlamak,... ve âheng ve teğanni eylemek mâ'nâsına olmakla zıdd olur... (Kamus Ter.).

zanclıdırlar dedi. Akıbinde ondan işittim şöyle diyordu: Ben Rasûlullah'dan işittim şöyle buyuruyordu: «Kur'ân'la teğannî etmiyen bizden değildir». Râvî dedi ki: Ben Ebû Muleyke'ye: Yâ Ebâ Muhammed! Güzel sesli olmadığı zaman ne dersin, ne düşünürsün? diye sordum. Sesini gücü yettiği nisbette güzelleştirir, dedi. Bu hadîsi Ebû Dâvûd yalnız olarak rivâyet etti.

İşte bundan anlaşılmıştır ki Selef, Kur'ânla teğannî etmekten ancak Kur'ân okurken sesi güzelleştirmeyi ve okuyucunun kırâat esnasında sesini inceltmesini anlamışlardır. Nitekim müctehid imâmlar da buna kail olmuşlardır.

Ebû Dâvûd'un rivâyet ettiği şu hadîs de yine buna delâlet etmektedir: O şöyle dedi: Bize Usmân ibn Ebî Şeybe tahdîs etti. Bize Cerîr, el-A'meş'den o da, Talha'dan o da, Abdurrahman ibn Avsece'den tahdîs etti. El-Berâ ibn Âzib şöyle dedi: Rasûlullah (S) «Kur'ânı sesleriniz ve avazlarınızla süsleyip bezeyiniz» buyurdu. Bu hadîsi en-Nesâî ile ibn Mâce, Şu'be'den o da, Talha'dan olmak üzere tahrîc etmişlerdir. Bu sağlam bir isnâddır. En-Nesâî ile ibn Hıbbân, bu Abdurrahman ibn Avsece'ye itimâd etmişlerdir. Ve el-Ezdî de, Yahyâ ibn Saîd el-Kattân'dan: Onun hakkında Medîne'de sordum da onların onu medh ettiklerini görmedim dediğini nakletti.

Ebû Ubeyd el-Kasım ibn Sellâm şöyle dedi: Bize Yahyâ ibn Saîd, Şu'be'den tahdîs etti. Şu'be: Eyyûb beni bu «Kur'ân'ı seslerinizle ziynetleyiniz» hadîsini tahdîs etmekden nehyetti demiştir. Ebû Ubeyd şöyle demiştir: Bizim görüşümüze göre Eyyûb ancak insanların bu hadîsi, bid'at olarak sonradan çıkarılan ezgilere, hakkında Rasûlullah'dan bir ruhsat manâsına te'vîl etmelerini kerîh görmüştür de işte bundan dolayı onu bu hadîsi tahdîs etmekden nehyetmiştir.

(Ben derim ki) Sonra Şu'be, bu hadîsi kendisine rivâyet edildiği gibi, Allaha mütevekkil olarak rivâyet etti. Eğer bâtıl söyleyicinin te'vîl edeceği her hadîs terk olunsaydı elbette sünnetden büyük bir kısım terk edilmiş olurdu. Hatta o bâtıl söyleyiciler arka arkaya Kur'ân'dan pek çok âyetlerin te'vîline gitmişler ve o âyetleri şer'iy haml yerlerinden başka ma'nâlara hamletmişlerdir.

Yardım isteme ancak Allah iledir.
Dayanıb güvenme de yalnız onadır.
Tahavvül ve kuvvet de ancak Allah iledir.

Kur'ân okuyuşda sesi ve âvâzı güzelleştirmekden murâd, sesi nağmelendirip teğanni eylemek, sesi inceltmek ve sesle huşûlu ve mutevâzî olmağa çalışmakdır. Nitekim bunu büyük hâfız Bakıyy ibn Mahled (276) rivâyet edib şöyle demiştir: Bize Ahmed ibn İbrâhîm, Ebû Mûsâ'dan tahdîs etti, o şöyle demiştir: Rasûlullah bir gün bana: «Yâ Ebâ Mûsâ! Dün gece senin okuyuşunu dinlemekde olduğumu göreydin!»

buyurdu. Ben: Allaha yemîn ederim ki eğer ben, senin benim okuyuşumu dinlemekde olduğunu bileydim muhakkak okuyuşumu senin için daha latîf ve daha nâzik yapar süslerdim dedim.

Muslim de bunu Talha hadîsinden olmak üzere rivâyet etmiş ve «Yemîn olsun ki sana Dâvûd Peygamberin güzel sesleri nevinden güzel bir ses verilmişdir» fıkrasını ziyâde eylemiştir.

Bu hadîs yakında Buhârî'nin zikredeceği yer olan kendi bâbında gelecektir. Maksad Ebû Mûsâ'nın: Eğer benim okuyuşumu dinlemekte olduğunu bilmiş olaydım, senin için sesimi muhakkak lâtîf ve nâzik yapar süslerdim, dediğidir. Bu da böyle ses güzelleştirmeğe uğraşmanın ve bunun meşakkatına yüklenmenin cevâzına delâlet etti. Hakîkaten Ebû Mûsâ Rasûlullah'ın dediği gibi çok güzel bir ses ve avaza mazhar kılınmıştı. Nitekim bunu inşâallah yakında tam bir haşyet ve Yemen ehlinin inceliğiyle beraber zikredeceğim. Bu hadîs, böyle ses güzelliğinin ve sesi güzelleştirmeye çalışmanın dînî işlerden olduğuna da delâlet etmiştir.

Ebû Ubeyd şöyle dedi: Ve bize Abdullah ibn Sâlih, el-Leys'den o da, Yûnus'dan o da, İbn Şihâb'dan tahdîs etti. Ebû Seleme: Umer, Ebû Mâsâ'yı gördüğü zaman: Yâ Ebâ Mûsâ! Rabbımızı bizlere hatırlat, der idi de Ebû Mûsâ hemen onun yanında Kur'ân okurdu demiştir.

Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize Süleyman et-Temîmî tahdîs etti —Yahud ondan bana haber verildi— Bize Ebû Usmân en-Nehdî tahdîs edib şöyle dedi: Ebû Mûsâ bizlere namaz kıldırdı. Şâyet ben: Ebû Mâsâ'nın sesinden daha güzel ne bir zill sesi, (89) ne bir ûd (90) sesi ve ne de daha başka bir şey sesi işitmedim demiş olsam muhakkak doğru söylemiş olurdum.

---

(89) es-Sanc (اَلصَّنْجُ) sâdın fethi ve nûnun sükûnuyla türkçede zill ta'bîr ettikleridir ki pirincden düzerler, küçük tabak tarzında iki âletdir. Vezirler mehterleri nevbet esnasında biri birine çalıb seslendirirler. Kezâlik Sanc farscada ve türkçede cenk dedikleri sâzâ denir ki telli olur...

(90) el-Barbat اَلْبَرْبَطُ ca'fervezninde Ûd ismidir ki sâz envâından Lâgûta ve kadîm türkçede Kopûz dedikleri sâzdır. Barbat, fârisî muarrebidir ki Kaz göğsü demektir, bitteşbîh ıtlak olunmuşdur. (Kamus Ter.).

İbn Mâce (275) de şöyle dedi: Bize el-Abbâs ibn Usman ed-Dımaşkî tahdîs etti. Bize el-Velîd ibn Muslim tahdîs etti. Bana Hanzala ibn Ebî Sufyân tahdîs etti. O, Abdurrahman ibn Sâbit el-Cumahî'den işitti, o, Âişe'nin şöyle dediğini tahdîs ediyordu: Bir gece yatsudan sonra Rasûlullahın yanına gelmekde gecikdim. Sonra geldim. Rasûlullah: «Nerede idin?» diye sordu. Ben: Senin sahâbîlerinden bir erkeğin okuyuşu ve sesi gibisini hiç kimseden işitmemişdim, dedim. Âişe dedi ki: Bunun üzerine Rasûlullah ayağa kalktı ben de onunla beraber kalkdım, nihâyet ona kulak tutub dinledi. Sonra bana döndü de: «Bu zât, Ebû Huzeyfe'nin himâyesinde bulunan Sâlim'dir. Benim ümmetim içinde bu gibisini yaratan Allaha hamd olsun» dedi. Bu isnad sağlamdır.

Sahîhaynda, Cubeyr ibn Mut'ım şöyle demiştir: Ben Allahın elçisinden akşam namazında et-TÛR sûresini okurken işittim ki ondan daha güzel sesli yahud okuyuşu ondan daha güzel olan hiç kimseyi dinlemedim. Bu hadîs lâfızlarının bazısında şöyledir: Ben onun:

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ۝ أَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ
وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ ۝ أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ
الْمُصَيْطِرُونَ ۝

: **Yoksa onlar bir şeysiz olarak mı yaratıldılar? Yahud yaratıcıları kendileri midir? Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır onlar iyi bilmiyorlar. Yahud Allahın hazîneleri onların yanında mı? Veya onlar hâkim ve gâlib kimseler mi?»** (et-Tûr: 35-38) âyetlerini okuduğunu işittiğim zaman kalbim yarıldı zannettim.

Cubeyr bu okuyuşû işittiği zaman henüz kavminin dîni üzere bir müşrik idi. Bedr harbinden sonra esîrleri kurtarmak husûsunda Medîne'ye gelmişti. Küfür üzerinde ısrarlı bir müşrikde okuyuşu bu derece te'sîrli olan peygamberin kırâatı sana her cihetle kâfîdir, güzel okuyuşa başka örnek aramakdan seni nehiy ve men' eder. İşte Cubeyr'in bu okuyuşu işitmesi onun hidâyete ermesine sebeb olmuştu. Ve bundan ötürüdür ki okuyuşların en güzeli, kalbden, derin huşû'dan olan okumadır. Nitekim Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize İsmâîl ibn İbrâhîm, Leys'den tahdîs etti. Tâvûs: İnsanların Kur'ân okumakda en güzel seslisi, Allaha en huşû'lu olanlarıdır demiştir. Ve bize Kubaysa, Sufyân'dan o da, İbn Cureyc'den o da, Tâvûs'dan tahdîs etti. Babası Key-

sân: İnsanların Kur'ân okumada en güzel seslisi Allaha en çok huşû'lu olanlarıdır demiştir. Ve yine bize Kubaysa, Süfyân'dan o da, İbn Cureyc'den o da, Tâvûs'un oğlundan o da, babasından ve bir de el-Hasen ibn Muslim'den tahdîs etti ki Tâvûs şöyle demiştir: Rasûlullaha: İnsanların hangisi Kur'ân okumada en güzel seslisidir? diye soruldu. Rasûlullah (S): «Okuyuşunu işittiğin zaman Allah'dan haşyet eder olduğunu gördüğün kimsedir» buyurdu.

Bu hadîs diğer bir tarîkden muttasıl olarak rivâyet olunmuştur: İbn Mâce şöyle dedi: Bize Bişr ibn Muâz ed-Darîr tahdîs etti. Bize Abdullah ibn Ca'fer el-Medînî tahdîs etti. Bize İbrâhîm ibn İsmâîl, Mecma'dan o da, Ebu'z-Zubeyr'den tahdîs etti. Câbir şöyle demiştir: Râsûlullah (S): «Şübhesiz insanların Kur'ân okumakda en güzel seslisi, kendisini Kur'ân okurken işittiğiniz zaman Allah'dan haşyet eder olduğunu zannettiğiniz kimsedir» buyurdu. Lâkin bu Abdullah ibn Ca'fer —ki o, Ali ibn'l-Medînî'nin babasıdır— ve onun şeyhi zayıftırlar. Ve Allah en iyi bilendir.

Hedef, dînen arzû edilenin ancak Kur'ânı iyice düşünmeye, iyi anlamaya, tâat için huşû', hudû' ve ınkıyâda sebeb olacak ses güzelleştirmesinden ibârettir.

Amma, çeşitli ölçüler, oyalayıcı —oynatıcı— makamlar ve mûsıkî kânûnu üzere terkîb ve ihdâs edilmiş nağmelere âid seslere ve âvâzlara gelince, Kur'ân böylesinden tenzîh edilir, edâsında bu yola gidilmekden yüceltilib azametlendirilir. Ve muhakkak ki sünnet de böylesini yasaklama emri getirmiştir. Nitekim İmâm Ebû Ubeyd el-Kasım ibn Sellâm şöyle dedi: Bize Nuaym ibn Hammâd, Bakıyye ibn'l-Velîd'den o da, Husayn ibn Mâlik el-Fezârî'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben Ebû Muhammed diye künyelenen bir üstaddan işittim. O Huzeyfe ibnu'l-Yemân'dan tahdîs ediyordu. O şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Kur'ânı arab ezgileri, arab âvâzları ve arab sesleriyle okuyunuz. Sizleri fısk ehli ezgilerinden, âvâzlarından, Tevrât ve İncîl sâhiblerinin ezgilerinden sakındırırım. Benden sonra öyle bir tâife gelecektir ki onlar Kur'ân okurken âvâzı boğazda terdîd ederler (yani nağme ve âhenge çaldırırlar) tıbkı şarkı söylerken nağme ve âheng çalınması, Rahbâniyetin tercî' etmesi ve ölü üzerine sayha ve feryadla ağlayan kimselerin tercî'leri gibi okurlar. Onların bu okuyuşları boğazlarından öteye geçmez. Hem kendi kalbleri fitnelenmiş hem de bunların hâllerini beğenen kimselerin kalbleri fitnelenmiştir».

Ve bize Yezîd, Şureyk'den o da, Ebu'l-Yakzân Usman ibn Umeyrden o da, Zâzân Ebû Umeyr'den tahdîs etti. Uleym şöyle demiştir: Biz bir satıh üzerinde bulunuyorduk. Beraberimizde peygamberin sahâbîlerinden bir kimse vardı. —Yezîd: Ben onu ancak Âbis el-Gıfârî dedi biliyorum demiştir— O zât, tâûn içinde insanların dışarı çıkmakda ol-

duklarını gördü de bunlar nedir? diye sordu. Biri: Tâûn hastalığından kaçıyorlar dedi. Bunun üzerine o zât: Yâ tâûn, beni yakala! dedi. Oradakiler: Rasûlullah'dan «Hiç biriniz ölümü temennî etmesin» (Buhârî, et-Temennî, Muslim, ed-Duâ) buyururken işitmiş olduğun halde ölmeyi temennî mi ediyorsun? dedi. O zât: Ben Rasûlullahın, ümmetini korkutmakda olduğunu işittiğim; hüküm alış verişi yapmak, kanla (intikam almak) hısımlığı kesmek gibi çirkin huylardan sür'atle kaçmaya davranıyorum. Bir de şu kavmdan uzaklaşmak istiyorum ki onlar Kur'ânı çalgılar ve terennüm edilecek şeyler edinilecek şeyler ediniyorlar, en fakîhleri en fazîletlileri olmayan bir kimseyi sırf Kur'ânı şarkı okur gibi onlara karşı tegannî etmesi için öne geçiriyorlar... Ve bu zât diğer iki huy daha zikretti.

Ve bize Ya'kûb ibn İbrâhîm, Leys ibn Ebî Süleym'den o da, Usman ibn Ebî Umeyr'den o da, Zâzân'dan o da, Âbis el-Gıfârî'den o da, Peygamberden bunun benzeri yahud ona yakın hadîsi tahdîs etti. Ve bize yine Ya'kûb ibn İbrâhîm'den o da, el-A'meş'den o da, bir adamdan tahdîs etti ki Enes, insanların sonradan ihdas ettikleri bu ezgilerle Kur'ânı okumakda olan birini işitti de o zâtın bu okuyuşunu reddetti ve onu bundan nehyetti. Bunlar korkutmak bâbında bir takım hasen tarîklerdir. (91)

---

(91) Bu rivâyetlerin ma'nâsı sahîhdir, lâkin bunlardan hiç birinin senedi sahîh olmaz. Müellif, hadîsciler indindeki kaideye göre bunların bazısının bazısını te'yîd etmesi sebebiyle bu rivâyetleri **hasen**'dir demiştir.

Toplayıcı ma'nâ şudur: Kur'ân, dînen makbûl olan nağmelerle okunması hâlinde bu okuyuş nefiste te'siri, kalbde huşûu ve akılda da ibret almayı daha çok artırıcı olur. Sakındırılmış olan nağmeler ise luzumsûz ve zorakî şevk ve sevinç tahrîkleridir ki bunlar dinleyiciyi ses lezzeti ve nazım güzelliği ile oyalayıb murad olan ma'nâdan ve matlûb olan huşû'dan alıkoyarlar. Hoş âvâzlı güzel okuyucuların okuyuşunu işitmiş hiç bir kimse yoktur ki muhakkak kalbinde onların bu okuyuşları sebebiyle büyük bir te'sîr hisseder olmasın. Kur'ânla teğanninin ve te'vîlindeki ve bazı âlimlerin teğânniyi kerîh görmelerindeki sebeb gınânın (tahrik edici hoş âvâzın), eğlence ehlinin ve şehvetlerde isrâfı itiyâd edenlerin şiârı (alâmeti) olmasıdır. Bunun için fakîhlerden şiddetlendirme tarafdarı olanlar, gınâyı ve sazları (nay, tanbur, rabat... gibi mûsıkî âletlerini) haram kılmışlardır. Bununla beraber Allah'ın Peygamberi Dâvûd'un mezmûrları (neşîdeleri, duâları), onlarla terennüm ve teğannî etmek için indirilmiş oldukları da bilinmektedir. Kuşlar Dâvûd'un sesine toplanırlar ve Dâvûd'un Yüce Allahı tesbîhle terennümünü terci' yapar

Ve işte bunlar ğına (şarkı) yollarına girilecek ezgilerle Kur'ân okumanın büyük bir mahzûr olduğuna delâlet ederler. İmâmlar bundan nehyi beyan etmişlerdir.

Bir harf artırmaya yahud bir harf eksiltmeye sebeb olacak fahış uzatmaya götüren teganniye gelince, âlimler bunun harâm kılınmasında ittifak etmişlerdir. Ve Allah en iyi bilendir.

---

tekrarlarlardı. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurdu: «**Onlar ne derse sabret, Kulumuzu, o kuvvet sâhibi Dâvûd'u hatırla. Çünkü o daima** terci' yapar (evvâb) **idi. Gerçek biz dağları kendisine musahhar kıldık ki bunlar akşamleyin ve kuşluk vakti onunla birlikte durmadan tesbîh ederlerdi.** (Her yandan ona doğru) **toplanıb gelen kuşları da** (ona râm ettik) **hepsi onun için terci' yaparlardı.**» (Sâd: 17-19; Hakk Dini, V, 4088-4090'da özet bir tefsîr vardır).

Bülbül, kanarya gibi güzel ötücü kuşların, güzel sesli şarkıcıları dinlemeye geldikleri her asırda bilinmiştir. Hatta hayavânât ve tecrübe âlimleri arı gibi bazı haşerelerin güzel sesi dinlemek için raks ettiklerini (kalkıb oynadıklarını), bazıları da bir cins yılanı, gınâyı dinleme esnâsında raks ederken gördüklerini nakletmişlerdir.

Dâvud Peygamber, Allahı tesbih eder ve Allah için, kendi Zebûrunun metinlerini yaylı yaysız mûsıkî âletleriyle terennüm ederdi. İsrail oğulları peygamberlerini kitapları içinde, Rabba salavât, tesbîh ve ona senâ nevinden olub da digerleri gibi kendilerine tahrif ârız olmamış ve sonunda terennüm edilme emri gelmiş. Dâvûd'un Mezmûrları gibi bir metin bulunmaz. Bizler bazı Hristiyan ediblerin, güzel okuyuculardan Kur'ân dinlemeğe rağbet ve bunun kalbdeki kuvvetli te'sîrini itiraf eder olduklarını çok defa görmüşüzdür.

Sahîh hadisde gelmiştir ki müşrikler Ebû Bekr'e eziyyet ediyorlar ve onu Mescid Haram'da namaz kılmakdan men' eyliyorlardı. Sonra halkın ve bilhassa kadınlar ve yetişkin çocukların onun okuyuşuna kulak tutub yönelmelerini ve okuyuşunun onların gönüllerindeki te'sîrini gördükleri zaman onu kendi evinde de Kur'ân okurken sesini yükseltmekden men' etmeğe teşebbüs etmişlerdi.

Bazı Frenk âlimleri Rasûlullah'ın tilâvetinin arab kavmini İslâma cezb etmekteki büyük te'sîrini idrak etmiş ve bunun insanları hidâyete sevk etmekte Peygamberlerin mucizelerinin hepsinden daha te'sîrli olduğunu itiraf eylemişlerdir.

Ve biz bu kitabın fâidesinin kendisiyle bütünleneceği bu meselenin bahislerini tamamlamak için burada Hâfız İbn Hacer'in Fethu'l-

Hâfız Ebû Bekr Muhammed ibu's-Sabbâh el-Bezzâr (227) şöyle dedi: Bize Muhammed ibn Ma'mer tahdîs etti. Bize Ubeydullah ibnu'l-Ahnes, İbn Ebî Muleyke'den tahdîs etti. İbn Abbâs şöyle dedi: Rasûlullah (S): «Kur'ânla tegannî etmiyen bizden değildir» buyurdu. Bundan sonra Bezzâr şöyle dedi: Zikrettiğimiz hadîs bize âiddir. Çünkü onlar bu hadîsde İbn Ebî Muleyke üzerinde ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki: Bu hadîsi Abdulcebbâr ibnu'l-Verd, İbn Ebî Muleyke'den o da, Ebû Lubâ-

---

Bâri'de bu hadîsin şerhinde getirdiklerini zikrediyoruz: İbn Hacer teganninin te'vîli husûsunda âlimlerin dedikleri şeylerin hepsini kendi nazmettiği iki beyt içinde toplamış sonra da en meşhûr mezheb imâmlarının sözlerinin hulâsasını bu beytleri ta'kîb ettirmiştir. O iki beyte gelince İbn Hacer'in şu sözleridir:

تَغَنَّ بِالْقُرْآنِ حَسِّنْ بِهِ الصَّوْتَ حَزِينًا جَاهِرًا رَنِّمْ

وَاسْتَغْنِ عَنْ كُتُبِ الْأُلَى طَالِبًا غِنَى يَدٍ وَالنَّفْسِ ثُمَّ الْزَمْ

Kur'ânla teganni edib onu okurken sesini güzelleştir. Hüzünlü ve gerekeni hazırlayıcı olarak onu terennüm eyle. Sonra el ve nefis zenginliğini isteyici olarak sırf ona sarıl da eskilerin kitablarından mustağnî ol.»

Sonra şöyle dedi: Ve yakında Kur'ân okurken sesi güzelleştirmekle ilgili şeyler münferid bir başlık içinde gelecektir. Hiç şübhe yok ki nefisler, terennüm etmiyen kimseden çok terennümle olan okuyuşu dinlemeğe meyl ederler. Çünkü kalb incelmesinde, göz yaş akıtmasında terennüme hâss bir te'sîr vardır. Selef arasında Kur'ânı ezgilerle okumanın cevâzı husûsunda görüş ayrılığı vardır.

Amma sesi ve âvâzı güzelleştirmeğe ve güzel sesi diğerinden öne geçirmeye gelince bunda nizâ' yokdur. Abdulvahhâb el-Mâlikî, İmâm Mâlik'den Kur'ânı ezgilerle okumanın tahrîmini hikâye etti. Bu görüşü Ebu't-Tayyib et-Taberî, el-Mâverdî ve İbn Hamdân el-Hanbelî de ilim ehli bir cemaatden hikâye etmişlerdir. Mâlikîlerden İbn Battal, Kâdî Iyâd ve Kurtubî, Şâfiîlerden el-Mâverdî, el-Bendenicî, Gazâlî, Hanefîlerden de ez-Zahîre sâhibi kerâhiyeti hikâye etmişlerdir. Bunu Hanbelîlerden Ebu Ya'lâ ile İbn Akîl tercîh etmişlerdir.

İbn Battal, sahâbî ve tâbiîlerden bir cemâatdan cevâzı hikâye etti. Şâfiî için mensûs olan da budur. Bu cevâz görüşünü Hanefîlerden Tahâvî de nakletti. Şâfiîlerden el-Furânî, el-İbâne'de: Bu câiz hatta mustahab olur, bu ihtilâfın mahalli, harflerden hiç birinin kendi mah-

be'den rivâyet etti. Yine bu hadîsi Amr ibnu Dînâr ile Leys, İbn Ebî Nehîk'den o da, Sa'd'den rivâyet etti. Yine bu hadîsi Asel ibn Sufyân, Âişe'den rivâyet etti. Ve yine bu hadîsi İbn Umer'in himâyesinde bulunan Nâfi', İbnu'z Zubeyr'den rivâyet etmiştir. (Ebû Bekr el-Bezzâr, bu-

---

recinden çözülmediği zamandadır, dedi. Eğer harf tağayyür ederse, en-Nevevî et-Tıbyân'da: Bunun tahrîmi üzerine icmâ ettiler dedi.

Âlimler Kur'ân okurken, kırâat hudûdundan çıkmadığı müddetçe sesi güzelleştirmenin mustehablığı üzerinde ittifak ettiler. Kırâat hudûdundan çıkarsa ve hatta bir harf ziyâde eder veya gizlerse harâm olur. Dedi ki: Ezgilerle kırâat etmeğe gelince Şâfiî bir yerde bunun kerâhatini beyân etmiş, diğer bir yerde de bunda be's yokdur demiştir.

Ashâbı da şöyle dediler: Mesele iki görüş ihtilâfı üzere değil fakat iki hal ihtilâfı üzeredir. Eğer Kur'ân ezgilerle kavîm menhecinden çıkmazsa câiz, yoksa harâm olur.

el-Mâverdî, eş-Şâfiî'den: Eğer ezgilerle okumak bazı lâfızları kendi mahreclerinden çıkarmağa ulaştığı zaman harâm olur diye hikâye ettiler. İbn Hamdân el-Hanbelî de **er-Riâye'de** böyle hikâye etti. Gazâlî, Bendenicî ve Hanefîlerden **ez-Zahîra** sâhibi: Uzatmada —ki Kur'ânın nazmını teşviş eder— ifrâd etmezse mustehab olur, yoksa olmaz dediler.

Er-Râfiî garîb şeye gitti ve Serahsî'nin **Emâlî'sinden** mutlak olarak Tamtîtın (uzatmanın) zarar vermiyeceğini hikâye etti. Bunu İbn Hamdân, Hanbelîlerden bir rivâyet olarak hikâye etti. Bu, üzerine yükselinmiyecek bir şâzlıkdır. Delillerden hâsıl olan ise Kur'ân okumakda güzel ses ve âvâz muatlûbdur, eğer ses güzel değilse, muktedir olduğu kadar güzelleştirsin. Nitekim bu hadîsin râvilerinden biri olan İbn Ebî Muleyke de böyle demiştir. Bunu ondan Ebû Dâvûd sahîh bir isnadla tahrîc etmiştir. Sesde nağme kanûnlarının gözetilmesi de sesi güzelleştirme cümlesindedir. Çünkü güzel ses bununla daha çok güzelleşir. Ses güzelliğinde bu artmanın te'sîri kanûnlardan hâric ise de, güzel olmıyan ses, bu kanunlara riâyetle, kıraât ehli indinde muteber olan edâ şartından dışarı çıkmadığı müddetçe bir dereceye kadar düzelir. Eğer kıraâtlardan dışarı çıkarsa, sesi güzelleştirmek edâ çirkinliğini karşılamaz. Muhtemil ki bu, nağmelerle kırâat etmeyi kerîh gören kimsenin müstenedidir. Çünkü nağmelere riâyet edenlere, edâyı riâyet etmemek (hâli) gâlibtir, her ne kadar bunların her ikisine de beraberce riayet edenler mevcud olsa da. Bunun diğerinden daha râcih olduğunda şüphe yoktur. Çünkü o ses güzelleştirmekden matlûb olanı getirir ve memnû' olan edâ harâmlığından çekinir. Allah en iyi bilendir, R.R.

rada getirdiği çeşitli senedlerle o hadîsin geliş yollarının çokluğunu göstermiş ve böylece hadîsin sağlamlığını ortaya koymuş oluyor).

KUR'ÂN SÂHİBİNİN GIBTA EDİLMESİ (92)

Bize Ebu'l-Yemân tahdîs etti. Bize Şuayb, ez-Zuhrî'den haber verdi. Bana Abdullah'ın oğlu Sâlim tahdîs etti. Abdullah ibn Umer şöyle demiştir: Ben Rasûlullah (S)dan işittim şöyle buyuruyordu: «Şu iki kişiden başkasına gıbta edilmez: Bunlardan biri, Allah kendisine Kitâbı verdi, o da bu Kitâbla gece sâatlerinde kâim oldu. Diğeri de, Allah kendisine mal verdi, o da bu malı gece sâatlerinde ve gündüz sâatlerinde sadaka yapar durur».

Bu hadîsi bu tarîkden rivâyet etmekde Buhârî infirâd etti. Bu hadîsi Sufyân'ın ez-Zuhrî'den gelen rivâyetiyle tahrîc etmekde ise Buhârî ile Muslim ittifak etmişlerdir. Bundan sonra Buhârî şöyle dedi: Bize Ali ibn İbrâhîm tahdîs etti. Bize Ravh tahdîs etti. Bize Şu'be Süleyman'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Ben Zekvân'dan işittim, o da Ebû Hureyre'den. Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: «İki kimseden başkasına gıbta edilmez: Biri, Allah ona Kur'ân öğretmiş, o da gecenin saatleriyle gündüzün sâatlerinde Kur'ân okur ve komşusu işitir de: Keşke fülâna verilen Kur'ân ni'meti gibi bana da verilseydi ve onun amel ettiği gibi ben de amel etseydim der. İkincisi, Allah ona da mal vermiştir, o da malını Hakk yolunda sarf etmektedir. Bunu bilen bir kimse: Keşke şu fulân kimseye verilen mal gibi bana da verilsede onun hayır işlediği gibi ben de işleseydim diye imrenir».

---

(92) **el-Gabt** اَلْغَبْطُ Hased eylemek ma'nâsınadır ki bir kimsenin ni'metinin zevâlini temennî eylemekden ibârettir, 2. ve 4. bâblardan. Ve raşk eylemek mânâsınadır ki bir kimsenin nâil olduğu nimet sâhibinden zâil olmıyarak kendisi de ona mazhar olmayı temennî eylemekten ibârettir. Sârih der ki, asıl mânâ budur, hased mânâsı mecâzdır, teşbih tarîkiyle yahud raşk giderek maâli hasede müncer olmak alâkasıyla ki dönüb varacağı netîce itibariyle olur. Hatta gıbtaya dahî azîmet ehli bu cihetle ruhsat vermediler. Herkes **«nahnu kasemnâ»** -ez-Zuhruf: 32- matbahından hissesine râzıy ve ale'l-ıtlak Rabbın ni'metlerinin artmasını duâ edici olmak lâzımdır...
el-Gıbta, aynın kesriyle güzel hal refah ve meserret mânâsınadır...
el-Iğtıbat: Bir kimse refah, gınâ ve surûr üzere olmak (Kamus Ter.)

Bu iki hadîsin ihtivâ ettiği ma'nâ, Kur'ân sâhibinin imrenilecek güzel bir ni'met içinde bulunduğudur ki o da hâl güzelliğidir. Bundan dolayı Kur'ân sâhibinin, içinde bulunduğu güzel hâl ve ni'metle çok sevinib refâh, gınâ, surûr ve şâd mânî üzere olması yakışır. Ve bu hâlini gıbta edilmiş kılması mustehab olur. Bir kimsede bulunan ni'metin benzerini temennî ettiği zaman, ikinci bâbdan **ğabatahu yağbituhu ğabtan** denilir. Bu, kötülenmiş olan hasedin hilâfınadır. Kötülenen ise, bu hased edici için hâsıl olsun veya olmasın musâvi olarak, hased edilmiş kimseden ni'metin zevâlini temennî etmekdir. İşte bu, dînen kötülenmiş olan helâk edici bir huydur. Bu Yüce Allah'ın Âdem'e ihsan eylediği kerem, ihtirâm ve büyütme ni'metini hased ettiği zaman İblîs'-in işlediği ma'siyetlerin ilkidir. Meşrû' ve makbûl olan hased ise sevindirici bir hâlet üzere bulunan kimsenin bu iyi hâlinin benzerini kendisi için de temennî eylemektir. İşte bunun için Rasûlullah (S): «İki kişiden başkasına hased edilmez...» buyurdu da akıbinden fâidesi kendisine kasır olan, gece ve gündüz sâatlerinde Kur'ân tilâvet etmek ni'meti ile fâidesi başkalarına geçici olan gece gündüz mal infâk eylemek ni'metlerini zikretti. Nitekim Yüce Allah da şöyle buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَأَنْفَقُوا
مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ ۝

: **Hakîkat, Allah'ın Kitâbını okumaya devâm edenler, namazı dosdoğru kılanlar, kendilerine rızk olarak verdiğimizden gizli ve âşikâr infâk edenler kat'iyyen kesâd bulmıyacak bir kazanç umabilirler.»** (Fâtır: 29).

Bu hadîsin benzeri diğer bir tarîkdan şöyle rivâyet edilmiştir: İmâm Ahmed'in oğlu Abdullah şöyle dedi: Ben, babamın kitabında kendi el yazısı ile şunu buldum: Bana Ebû Tevbe er-Rabî' ibn Nâfi' yazdı ki onun kendi kitabında şöyledir: Bize el-Heysem ibn Humeyd, Zeyd ibn Vâkıd'-den o da, Suleym ibn Mûsâ'dan o da, Kesîr ibn Murre'den o da, Yezîd ibnu'l-Ahnes'den, Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Aranızda rağbet edişme yarışı ancak şu iki şeyde yapılır: Bir kimse, Allah ona Kur'ân verdi, o da gece ve gündüz sâatlarında onunla kaim olur ve onda bulunanlara tâbi olur. Başka biri: Keşke Allah bana da Fulân kimseye verdiği şey gibi verse ve ben de onun kâim olmakda bulunduğu gibi kaim olsam der. Biri de şudur: Allah ona mal vermiştir, o da devamlı infak etmekde ve sadaka vermekdedir. Bunu gören başka biri de: Keşke Allah Fulân kimseye verdiği mal gibi bana da mal vermiş olsa da ben de o malı sadaka yapıb dursam! der».

İmâm Ahmed'in söylediği hadîs de buna yakındır: Bize Abdullah ibn Numeyr tahdîs etti. Bize Ubâde ibn Muslim tahdîs etti. Ve bana Yûnus ibn Hubâb, Saîd Ebû'l-Buhterî et-Tâî'den tahdîs etti. Ebû Kebşe şöyle dedi: Ben Rasûlullah'dan işittim şöyle buyuruyordu: «Üç şey var ki, onları üzerlerine yemîn ederek söylüyorum, bir de size öyle bir hadîs söylüyeceğim ki onu hepiniz ezberleyin: Üzerlerine yemîn ederek söyliyeceğim üç şey şunlardır: Hiç bir kulun malı sadaka vermekden dolayı eksilmez.

Herhangi bir kul bir zulme uğratılır ve bu zulme karşı sabr ederse muhakkak Allah uğradığı zulme mukabil onun izzetini artırır. Bir kul bir dilenme kapusu açarsa Allah muhakkak o kul için bir fakirlik kapusu âçacaktır.

Size söyleyeceğim ve onu ezberleyin dediğim hadîse gelince o da şudur: Dünya ancak şu dört kimse içindir: Bir kul ki Allah onu mal ile ve ilm ile rızıklandırmış o da bu rızkı husûsunda Rabbından ittika etmekte, akribâ ve hısımlarını iyilik ekleyib durmakda ve o rızıkdaki kendi hakkını bilib durmaktadır. İşte bu menzillerin en fazîletlisinde olandır. Ve bir kul ki Allah ona ilim rızkı vermiş de mal rızkı vermemiştir. Bu kul: Benim mâlım olsaydı da, ben de Fulânın ameli gibi amel edeydim der. Gıbta edilen o mallı kimse ile, gıbta eden bu zâtın ecirleri musâvidir. Ve bir kul ki Allah ona mal rızkı verdi de ilim rızkı vermedi. Bu kul kendi malında bilgisiz olarak rast gele ihsanda bulunuyor, malı hakkında Rabbından ittika etmiyor, mal husûsunda hısımlarını iyilik ekleyip durmuyor ve o malda Allah için sâbit olan hakkı bilmiyor. İşte bu da menzillerin en kötüsünde olandır. Ve bir kul ki Allah ona mal rızkı da vermemiş ilim rızkı da vermemiştir. O zât: Benim malım olaydı muhakkak Fulân kimsenin ameli gibi amel ederdim der durur. Bu onun, malında bilgisizce harcama yapan kimsenin ameli gibi amel yapma niyetidir. Binaenaleyh bu iki kişi (yani temennî edilen ve temennî eden kimseler) mal hakkındaki günâhda müsâvîdirler».

Yine Ahmed ibn Hanbel şöyle dedi: Bize Vekî' tahdîs etti. Bize el-A'meş, Sâlim ibn Ebi'l-Ca'd'den o da, Ebû Kebşe el-Enmârî'den tahdîs etti. O dedi ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Bu ümmetin meseli şu dört kimsenin meselidir: Bir kimse ki Allah ona mal ve ilim verdi, o da bu ilimle malında amel ediyor ve hakkı olan husûsda malını infâk eyliyor. Ve bir kimse ki Allah ona ilim verdi de mal vermedi, o da: Benim, şunun malı gibi malım olsaydı, o malda onun amel etmekde olduğu gibi amel ederdim der durur. İşte bu iki kişi yani temennî edilen ve temennî eden bu iki zât, ücretde müsâvîdir. Ve bir kimse ki Allah ona mal vermiş de ilim vermemiştir, o da o malda bilgisizce harcama yapar ve hakkı olmıyan yerlere infâk eyler. Ve bir kimse ki Allah ona mal da ilim de vermemiştir. O zât da: Şâyet benim, şunun mâlı gibi malım olaydı, bu mal-

da onun ameli gibi amel ederdim der. İşte bu iki kişi de günah husûsunda musâvîdirler». Bu sahîh bir isnaddır. Hamd ve minnet ancak Allah'a mahsûsdur.

SİZİN EN HAYIRLINIZ KUR'ÂN'I ÖĞRENEN VE ÖĞRETENDİR.

Bize Haccâc ibn Minhâl tahdîs etti. Bize Şu'be tahdîs etti. Bana Alkame ibn Mersed haber verdi. Ben Sa'd ibn Ubeydete'den işittim, o da, Ebû Abdirrahman'dan o da, Usmân ibn Affân'dan, Peygamber (S): «Sizin en hayırlınız Kur'ânı öğrenen ve onu öğretendir.» buyurdu. Hadîsin râvîsi Sa'd ibn Ubeyde şöyle dedi: Ebû Abdirrahman es-Sülemî (72/692), Usman ibn Affân'ın halîfeliği zamanından Haccâc ibn Yûsuf es-Sakafî zamanı oluncaya kadar insanları okuttu. Ebû Abdirrahman es- Sülemî: İşte Kur'ânı öğrenen ve öğretenin efdaliyyeti hakkında Usman'ın Peygamberden rivâyet ettiği bu hadîsdir ki beni şu Kurân okutma makamına oturtmuştur, dedi.

Bu hadîsi Muslim'den başka bir cemâat da Şu'be'den o da, Alkame ibn Mersed'den o da, Sa'd ibn Ubeyde'den o da, Ebû Abdirrahman —ki o Abdullah ibn Habîb es-Sülemî'dir— dan olmak üzere tahrîc etmişlerdir.

Ve bize Ebû Nuaym tahdîs etti. Bize Sufyân, Alkame ibn Mersed'den, o da, Ebû Abdirrahman es-Sülemî'den o da, Usman ibn Affân'dan tahdîs etti. O şöyle dedi: Peygamber (S): **«Muhakkak ki en fazîletli olanınız, Kur'ânı öğrenen ve öğretendir»** buyurdu.

Bu hadîsi böylece Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce de Sufyân'dan o da, Alkame'den o da, Ebû Abdirrahman'dan gelen tarîklerle rivâyet etmişlerdir. Bunlar Şu'be'nin rivâyet ettiği gibi Sa'd ibn Ubeyde zikri olmaksızın rivâyet etmişlerdir. Bu hadîsciler bu hadîs husûsunda Sa'd ibn Ubeyde üzerinde ihtilâf etmediler. İşte bu makam, bu hadîsde Şu'be aleyhine Süfyân es-Sevrî lehine hükmedilen noktalardandır. Bündâr Yahyâ ibn Saîd, bu hadîsi Sufyân'dan o da, Alkame'den o da, Sa'd ibn Ubeyde'den o da, Ebû Abdirrahman'dan rivâyet etmesinde hata etmişdir. Ve O: Bu hadîsi Sufyân'ın ashabından bir cemâat, Sa'd ibn Ubeyde'yi düşürmek sûretiyle rivâyet etti, Sufyân'ın rivâyeti ise daha sahîhdir demiştir. İsnad san'atiyle ilgili bulunan bu makamda bir uzunluk vardır. Bir usanma olmayaydı biz onu elbette zikrederdik. Zikrolunan mikdarda da bir kifâye ve terk olunana bir irşâd vardır. Allah en iyi bilendir.

Hedef, Peygamberin **«En hayırlınız, Kur'ânı öğrenen ve öğretendir»** buyurmuş olmasıdır. Bu da, rasûllere tâbi' olan mu'minlerin sıfatlarıdır. Onlar nefislerinde kâmil kimseler olub başkalarını da mükemmel-

leştirmeye çalışanlardır. Bu ise yalnız kendisinde kalıcı fayda ile başkasına geçici faydayı toplamakdır. İşte bu, ne kendileri fayda veren, ne de faydalanmaları mümkin olanlardan her hangi bir kimseyi faydalanması için terk etmiyen cebbâr kâfirlerin sıfatının hilâfınadır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurdu: «**Kâfir olub da** (insanları) **Allahın yolundan men' edenler, biz onların** (çektikleri) **azâbın üstünde,** (dünyada) **çıkageldikleri fesadlara mukabil bir azâb daha katıb arttırdık**» (en-Nahl 88). Ve yine Yüce Allah şöyle buyurdu: «**Onlar, hem** (insanları) **bundan** (Kur'ân'dan veya Peygambere yaklaşmakdan) **vazgeçirmeye çalışırlar, hem kendileri ondan uzaklaşırlar. Onlar bilmiyerek kendilerinden başkasını helâke sürüklemiş olmuyorlar**» (el-En'âm: 26). Bu kelâm hakkında müfessirlerin iki görüşünün en sahîhine göre ma'nâ, onlar bizzat kendileri ondan ayrılıb uzaklaşmalariyle birlikde insanları da Kur'âna ittibâ' etmekden nehyediyorlar demektir. Binaenaleyh onlar tekzîb ile men' etme suçunu birleştirmişlerdir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurdu: «... **İşte size Rabbinizden apaçık bir hüccet, bir hidâyet, bir rahmet gelmiştir. Artık Allah'ın âyetlerini yalan sayandan, onlardan yüz çevirenden daha zâlim kimdir? Biz âyetlerimizden yüz çevirenleri bu sebeble yaman bir azâb ile cezâlandıracağız**» (el-En'âm: 157). İşte bu, şerli kâfirlerin hâlidir. Hâlis iyilik sâhibi hayırlılarının hâli ise hem kendi nefsinde kemâle ulaşmak hem de Peygamberin: «**En hayırlınız Kur'ânı öğrenen ve başkasına da öğretendir**» buyurduğu gibi başkalarını mükemmelleştirmek husûsunda koşub gayret göstermekdir. Nitekim Yüce Allah da şöyle buyurdu: «**Allaha da'vet ve iyi amel eden ve: Ben şübhesiz muslimanlardanım, diyen kimseden daha güzel sözlü kimdir?**» (Fussilet: 33).

Böyle olan kimse Allaha da'vet ile —ki bu da'vet ezan okumak ile olsun yahud Kur'ân, hadîs, fıkıh öğretmek kabîlinden Allah'ın rızâsı taleb olunan diğer Allaha da'vet nevîlerinden her hangisiyle olsun musâvîdir— bizzat sâlih amel işlemek ve sâlih söz söylemek fiillerini cem' etmişdir ki bundan daha güzel halli bir kimse yokdur.

Ebû Abdirrahman Abdullah ibn Habîb es-Sülemî el-Kûfî de, işte bu Allaha da'vet makamına rağbet etmiş olan İslâm imâmlarından ve muallimlerinden biri olmuştur. O, Usmân'ın devlet başkanlığından itibaren tâ Haccâc'ın günlerine kadar bu Kur'ân muallimliği makamında oturub insanlara Kur'ân öğretmekde devâm etmiştir. İnsanlara Kur'ân öğretmenliği yapmakda sâbit kaldığı zamanın mikdarı **yetmiş sene** olmuştur dediler.

Buhârî şöyle dedi: Bize Amr ibn Avn tahdîs etti. Bize Hammâd ibn Ebî Hâzım, Sehl ibn Sa'd'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Peygambere bir kadın geldi de kendi nefsini Allah ve Rasûlüne hibe ettiğini söyledi. Peygamber: «Benim için kadınlar husûsunda bir ihtiyac yok» buyurdu.

Bunun üzerine bir adam: Beni o kadınla evlendir dedi. Peygamber: «O kadına bir sevb ver» buyurdu. Adam bulamıyorum dedi. Peygamber: «Ona velev demirden yapılmış bir halka ver», buyurdu. O zât özür beyan edib hüzünlendi. Bu sefer Peygamber: «Kur'ân'dan sende ne var?» diye sordu. O zât: Şu ve şu sûreler var dedi. Peygamber: «Öyleyse Kur'ân'dan sende bulunan o sûreler karşılığında seni o kadınla evlendirdim» buyurdu.

Bu hadîs, müteaddid yollardan tahrîcinin sahîhliği üzerinde ittifak edilmiş bir hadîsdir. Bu hadîsden Buhârî'nin kasdettiği hedef, bu zâtın, Kur'ân'dan öğrenmiş olduğu mikdarda sûreleri bilmekde olduğu ve Peygamberin ona, bu kadına öğretmesini emrettiği ve bu sûreleri öğretmenin de evlenmeye karşılık kadın için bir sadâk (mehr) olmasıdır. Bu, âlimler arasında hakkında nizâ edilen bir meseledir: Bu öğretme işinin bir mehr yapılması câiz olur mu? Yahud Kur'ân öğretmeye karşılık ücret almak câiz olur mu? Bu hüküm bu zâta mı hass olmuşdur? Peygamberin «Kur'ân'dan sende bulunan o sûreler karşılığında seni o kadınla evlendirdim» Yahud sende bulunanlar sebebiyle... sözünün manası nedir? Nitekim Ahmed ibn Hanbel de bu ma'nâyı söylemişdir: Sende bulunanlar sebebiyle onu sana ikram ediyoruz. Yahud da sende bulunan sûrelere bedel onu sana ikrâm ediyoruz. Bu **Sahîh-i Muslim**'deki «O zât, o sûreleri kadına öğretti» sözünden dolayı en kuvvetli olan görüşdür. İşte bu görüş Buhârî'nin burada kasdetmiş olduğu görüşdür. Bu husûsdaki ihtilâfın geri kalanının tahrîri nikâh ve icâreler bölümlerinde zikredilmiştir. Yardım isteme ancak Allah iledir.

MUSHAFA BAKMAKSIZIN EZBERDEN KUR'ÂN OKUMAK

Buhârî bu başlıkda ancak Ebû Hâzım ibn Sehl ibn Sa'd'ın biraz evvel geçmiş olan hadîsini getirmiştir. Bu hadîsde Peygamber o kadınla evlenmek istiyen erkeğe hitaben: «Kur'ân'dan sende ne var?» diye sordu. O zât: Ezberimde şu sûre, şu sûre var diye bir takım sûreler saydı. Peygamber ona: «Sen bu sûreleri ezberinden okuyor musun?» diye sordu. O zât: Evet (okuyorum) dedi. Peygamber: «Öyleyse git. Kur'ân'dan ezberindeki sûrelerle seni bu kadına mâlik kıldım» buyurdu. Buhârî tarafından yazılan bu başlık, mushafa bakmaksızın ezberden Kur'ân okumanın daha fazîletli olduğunu iş'âr edicidir. Ve Allah en iyi bilendir. Lâkin âlimlerden bir çok kimselerin tasrîh ettiği ise Kur'ânı MUSHAF'dan okumanın daha fazîletli olduğu görüşüdür. Çünkü Mushaftan okumak hem tilâveti hem de Mushafa bakmayı müştemil olur. Mushafa bakmak da Selef'den bir kaç âlimin sarîh olarak beyân ettiği gibi bir ibâ-

dettir. Onlar bir kimse üzerinden Mushafa bakmaksızın bir günün geçmesini kerîh görmüşlerdir.

Onlar Mushafa bakıb tilâvet etmenin efdaliyetine İmâm Ebû Ubeyd'in FADÂİLU'L - KUR'ÂN kitabında rivâyet ettiği şu hadîsle istidlâl ettiler:

Bize Nuaym ibn Hammâd, Bakıyye ibn el-Velîd'den o da, Muâviye ibn Yahyâ'dan o da, Süleym ibn Muslim'den o da, Abdullah ibn Abdirrahmân'dan o da Peygamberin sahâbîlerinin bazısından tahdîs etti. O şöyle demiştir: Peygamber (S) şöyle dedi: «Kur'ânı Mushafa bakarak okumanın, onu ezberden okuyan kimse üzerine fazîleti, farîzanın nâfile üzerindeki fazîleti gibidir». Bu isnadda bir zaîflik vardır. Çünkü bu seneddeki Muâviye ibn Yahyâ, es-Sadefî yahud da el-Etrâblusî'dir. Hangisi olsa o zât zayıftır. Es-Sevrî, Âsım'dan o da, Zirrden söyledi ki, İbn Mes'ûd: Mushafa bakmayı devam ettiriniz demiştir.

Hammâd ibn Seleme, Ali ibn Zeyd'den o da, Yûsuf ibn Mâhek'den o da, İbn Abbâs'dan söyledi ki İbn Umer evine girdiği zaman Mushafı yayar ve ondan okur idi. Yine Hammâd Sâbit'den o da, Abdurrahman ibn Ebî Leylâ'dan söyledi ki İbn Mes'ûd, yanında arkadaşları toplandıkları zaman Mushafı açarlar, İbn Mes'ûd okur yahud onlar için tefsîr eder idi. Bu sahîh isnaddır. Hammâd ibn Seleme, Haccâc ibn Ertât'den o da, Suveyr ibn Ebî Fâhıte'den o da, ibn Umer'den, söyledi ki o:

Herhangi biriniz çarşısından döndüğünde Mushafı yayıb açsın ve ondan okusun, demiştir.

A'meş, Hayseme'den söyledi: Ben İbn Umer'in yanına girdim o Mushafdan okumakta idi. Benim girmem akıbinde: Bu, geceleyin okumakta olduğum cüz'ümdür, dedi.

İşte bu haberler, onun ondan okunmamak sebebiyle Mushafın muattal olmaması için Mushafdan okumanın matlûb bir iş olduğuna delâlet etmektedir (93). Olur ki hâfızların bazısına bir unutma vâkı' olur o da unuttuğunu Mushafdan hatırına yerleştirmeye çalışır. Yahud bir kelime veya bir âyetin tahrîfi yahud takdîm veya te'hîri vâkı' olur, bu hallerde acele etmeyib teennî eylemek ve subûtunu araştırmak evlâdır. Bu husûslarda Mushafa dönmek ise hâfızların ağızlarına dönmekden daha sağlamdır.

Kur'ânın telkîn edilib dilde akıtılmasına gelince bunun, telkîn edicinin ağzından alınması daha güzeldir. Çünkü yazı edâya delâlet etmez. Nitekim sırf yazıdan ezberlemiş olanların bir çoğunda müşâhede

---

(93) Bu aynı zamanda sahâbîlerin yanlarındaki Mushaf bolluğuna ve çokluğuna da delâlet etmektedir ki bu, insanlardan bir çoğunun bilmediği bir husûsdur, R.R.

edilen, tashîfinin ve galatının çok olmasıdır. Hal böyle tashîfe ve yanlışa götürdüğünde, kendisini Kur'ân lâfızları üzerinde vâkıf kılacak bir üstâd bulunduğu zaman, yazıdan ezberlemesi men'edilir. Üstâd tarafından telkîn olunmakdan acz hâlinde ise **«Allah hiç bir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez.»** (el Bakara: 286). Binaenaleyh refâhiyet sırasında câiz olmıyan şey, zarûret indinde câiz olur. Böyle zarûret hâlinde bazı kelimeleri aslî lâfızlardan kendi lugatı ve lâfzına tahrîf edebileceği farz olunsa bile Mushafdan okuyub ezberlemesinde üzerine bir günâh yokdur. İmâm Ebû Ubeyd şöyle demiştir: Bana Hişâm ibn İsmâîl ed-Dımaşkî, Muhammed ibn Şuayb'dan o da, el-Evzâî'den tahdîs etti ki bir seferde kendilerine bir kimse yoldaşlık etmiş. Evzâî dedi ki: O zât bize Rasûlullaha ref' ettiğini bilmekde olduğum bir hadîs tahdîs edib şöyle dedi: «Kul okur da tahrîf eder yahud hatâ yaparsa, Melek o yanlış okuyuşu indirildiği gibi dosdoğru yazar». Ve bize Hafs ibn Ebî Gıyâs eş-Şeybânîden o da, Bukeyr ibnu'l-Ahnes'den tahdîs etti. O: Arab olmıyan birisi yahud Kur'ânı doğrultamıyan bir kimse okuduğu zaman Melek Kur'ânı yine indiği gibi yazar denilirdi, demiştir.

Âlimlerin bazısı şöyle dedi: Bu ezberden veya Mushafdan okuma meselesinde medâr, huşû' üzerinedir. Eğer huşû' ezberden okumakda daha çok olursa bu daha fazîletlidir. Eğer huşû' Mushafa bakma sırasında daha çok ise bu efdaldir. Her ikisinde de huşû' musâvî olursa Mushafa bakarak okumak daha evlâdır, çünkü bakarak okuma daha sağlamdır ve bir de bu Mushafa bakmakla mümtâz olur. Ebû Zekeriyyâ en-Nevevî **et-Tıbyân** isimli kitâbında: Zâhir olan, Selef'in sözleri ve fiilleri bu tafsîl üzere mahmûldur demiştir.

TENBÎH

Eğer Buhârî merhûm bu Sehl hadîsini zikretmesiyle, Kur'ânın ezberden okunmasının Mushafdan okunmasından daha fazîletli olduğuna delâleti irâde etmişse bunda tefekkür için bir meydan vardır. (94) Çün-

(94) Bu şart için burada hiç bir vecih yokdur. Hadîsin konusu, ezberden okumasını muktedir olacak derecede Kur'ândan kendisinde bulunan metinleri tam hıfz etmektir. Bu hadîsde, bu kıratın diğeri üzerine veya mukabili üzerine tefdil edilmesine en küçük bir işaret yokdur. Kur'anı ezberlemek ise azametli büyük bir işdir. Onu ezberlemenin bir çok meziyyetleri vardır. Bu meziyetlerin en büyüğü, hâfız kişinin, Mushafa bakmaya muktedir olamıyacağı veya Mushaf bulamıyacağı -ki bunlar çok olur-bûtün vakıtlarda bu haller içinde tilâvet edebilme fâidesidir, R.R.

kü bu bir zâtın kaziyyesidir. Binaenaleyh o zâtın yazıyı güzel yapamaz olması ve bunu da Rasûlullahın biliyor bulunması muhtemildir. Öyle olunca bu hadîs ezberden okumanın, yazıyı güzel yapan ve güzel yapamıyan hakkında mutlak olarak daha fazîletli olduğuna delâlet etmez. Çünkü şâyet buna delâlet etseydi, Rasûlullahın hâlini ve devamlı ezberden tilâvet etmesinin zikredilmesi, —zira kendisi yazı yazmaya erişmeyen bir Ummîdir— munferid olarak bu hadîsin zikredilmesinden daha lâyık olurdu. İkinci nokta, bu hadîsin sevki, sırf o zâtın bu sûreleri yazıya bakmadan ezbere sağlamca okuyabilmesini tesbît içindir, ki bu da kendisine bu sûreleri zevcesine öğretmesinin mumkin olması içindir. Burada murad bunun Mushafa bakarak tilâvetden daha fazîletli olduğu ve aksi olduğu değildir. Ve Yüce Allah en iyi bilendir.

KUR'ÂN'IN EZBER EDİLİB EZBERDEN OKUNMASI VE EZBERDE TUTMA AHDİNİN DÂİMA YENİLENEREK TE'KÎD EDİLİB DURMASI

Bize Abdullah ibn Yûsuf tahdîs etti. Bize Mâlik Nâfi'den o da, İbn Umer'den haber verdi. Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: «Kur'ân sâhibi (hâfız kişi)nin benzeri, bağlı devenin sâhibinin misâli gibidir. Eğer deve sâhibi devesini gözetler durursa onu elinde tutabilir, ona dikkat etmeyib bırakıverirse deve kaçar gider».

Bu hadîsi Muslim ile en-Nesâî de Mâlik hadîsinden olmak üzere böyle rivâyet etmişlerdir. İmâm Ahmed şöyle dedi: Bize Abdurrazzâk tahdîs etti. Bize Ma'mer, Eyyûb'dan o da, Nâfi'den haber verdi. İbn Umer dedi ki Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Kur'ânın meseli, sâhibi ona olan ahdi yenileyib durduğu ve gece gündüz okuduğu zaman, ,devesi olan kimsenin meseli gibidir. Deve sâhibi devesini bağlarsa onu muhâfaza eder, devenin bağını boş bırakır salıverirse deve çekib gider. İşte Kur'ân sâhibi de böyledir». Bu hadîsi Buhârî ile Muslim tahrîc ettiler. İbnu'l-Cevzî bunu **Câmiu'l-Mesânîd**'de söyledi, fakat bu hadîs, Abdurrazzâk'dan olmak üzere Muslim'in münferiden rivâyet ettiği hadîslerdendir.

Bize Muhammed ibn Ar'ara tahdîs etti. (95) Bize Şu'be, Mansûr'dan o da, Ebû Vâil'den tahdîs etti. Abdullah ibn Mes'ûd şöyle dedi. Peygamber (S) şöyle buyurdu: «Kur'ân sâhibinin birisi için, şu, şu âyetleri unuttum demesi ne fenâ şeydir. Bunun yerine unutturuldu denilmek ge-

---

(95) Bu, Buhârî Sahihindeki bu bâbın ikinci hadîsidir. Biz bunu satırın evveline -Yani satır başına-koymuş olmayaydık bir çokları onu muhakkak Abdurrazzâk'ındır zannedecekti, R.R.

rektir. Kur'ân sâhibi olan hâfızlar, sizler Kur'ânı dâima okuyub müzâkere ediniz. Çünkü Kur'ânın hâfız kişilerin gönüllerinden ayrılıb kaçması develerin boşanıb kaçmasından daha şiddetlidir.» Bu hadîsi, İbnu'l-Mubarek'den o da, Şu'be'den rivâyet etmekde Muhammed ibn Ar'ara'ya, Bişr ibn Muhammed es-Sahtiyânî mutâbaat etmiştir. Bu hadîsi Tirmizî de, Mahmûd ibn Gaylân'dan o da, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'den o da Şu'be'den olmak üzere rivâyet etmiş ve: Sahîhdir, hasendir demiştir. Bunu en-Nesâî de Şu'be rivâyetinden olmak üzere tahrîc edib, ve bize Usmân ibn Cerîr, Mansûr'dan bunun benzeri olarak tahdîs etti demiştir. Bu hadîsi Muslim de Usmân'dan, Zuheyr ibn Harb'dan, İshâk ibn İbrâhîm'den o da, Cerîr'den olmak üzere böyle rivâyet etmiştir. Ve yakında Buhârî'nin, Ebû Nuaym'dan o da, Sufyân es-Sevrî'den o da, Mansûr'dan olan rivâyeti gelecektir. En-Nesâî de, İbn Uyeyne rivâyetinden o da, Mansûr'dan olmak üzere rivâyet etti. İşte bunların hepsi bu hadîsi şunların hepsinin rivâyetinde merfû' olarak rivâyet etmişlerdir. En-Nesâî de bu hadîsi, Kuteybe'den o da, Hammâd ibn Zeyd'den o da, Mansûr'dan o da, Ebû Vâil'den o da, Abdullah'dan mevkûf olarak rivâyet etmişdir, ve bu garîbdir. Ebû Ya'lânın **Musned**'inde ise tahfîf le **«feinnemâ huve nusiye** (: o ancak unutuldu)» tarzındadır. İbn Curayc de Abdete'den o da, Şakîk'den olmak üzere ona mutâbaat etti. Şakîk şöyle dedi: Ben Abdullah'dan işittim şöyle dedi: Ben Peygamberden işittim..., Muslim bu hadîsi İbn Curayc'den böyle senedlendirdi. En-Nesâî de bunu **«Fi'l-Yevmi ve'l-Leyleti»** eserinde, Muhammed ibn Cahhâde'den o da, Abdete'den —ki o İbn Ebî Lubâbe'dir— rivâyet etti. Bize Muhammed ibnu'l-Alâ' tahdîs etti. Bize Ebû Usâme, Yezîd'den o da, Ebû Burde'den o da, Ebû Mûsâ'dan tahdîs etti. Peygamber (S): «Kur'ânı ezberde tutmaya ihtimam ediniz. Nefsim yedinde olan Allaha yemîn ederim ki Kur'ânın hâfızadan çıkıb kaçması, bağlı develerin (İhtimamsızlık yüzünden) boşanıb kaçmalarından daha şiddetlidir» buyurdu.

Muslim de bu hadîsi, Ebû Kurayb Muhammed ibnu'l-Alâ'dan ve Abdullah ibn Berrâd el-Esârî'den, onların her ikisi de Ebû Usâme Hammâd ibn Usâme'den olmak üzere böyle rivâyet etmiştir (Salâtu'l-Musâfirîn.., Fadâilu'l-Kur'ân; Muslim Ter. II, 435).

İmâm Ahmed şöyle dedi: Bize Ali ibn Ishâk tahdîs etti. Bize Abdullah ibnu'l-Mubârek haber verdi. Bize Mûsâ ibn Ali haber verdi. Ben babamdan şöyle derken işittim. Ben Ukbetu'bnu Âmir'den şöyle derken işittim: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Allah'ın Kitâbını öğreniniz, onu ezberde muhâfazaya ihtimam ediniz ve onunla tegannî ediniz. Nefsim elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki Kur'ânın hafızadan çıkıb kaçması muhakkak gebe devenin —yahud erkek deve salmaya kabiliyeti olan dişi devenin— bağdan boşanıb kaçmasından daha şiddetlidir.)

Bu hadîslerin mazmûnu, Kur'ân hâfızının, Kur'ânı unutmağa ma'rûz bırakmaması için Kur'ânı çok tilâvet etmeye, onu ezberinde tutmak için tekrar tekrar okumaya ve ezberinde tutma ahdini dâima yenileyib durmaya rağbetlendirmedir. Çünkü Kur'ânı unutmak büyük bir hatâdır, günâhdır. Bundan Allaha sığınır muâfiyet niyâz eyleriz. Zira İmâm Ahmed şöyle dedi: Bize Halef ibnu'l-Velîd tahdîs etti. Bize Hâlid, Yezîd ibn Ebî Ziyâd'dan o da, Iysâ ibn Fâyıd'dan o da bir kimseden o da, Sa'd ibn Ubâde'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Rasûlullah şöyle buyurdu: «On kişiye âmirlik yapmış hiç bir emîr yok ki kıyâmet günü elleri boynuna geniş demir kelepçelerle bağlanmış olarak getirilmesin. Onu bu geniş boyun kelepçelerinden adlden başka hiç bir şey çözüb ayıramaz».

Bu hadîsi Cerîr ibn Abdi'l-Hamîd ile Muhammed ibn Fudayl da Yezîd ibn Ebî Ziyâd'dan böyle, Hâlid ibn Abdillah'ın rivâyet ettiği gibi rivâyet ettiler. Bu hadîsi Ebû Dâvûd da, Muhammed ibnu'l-Alâ'dan o da, İbn İdrîs'den o da, Yezîd ibn Ebî Ziyâd'den o da, İysâ ibn Fâid'den o da, Sa'd ibn Ubâde'den o da, Peygamberden Kur'ânı kıssası ile ve mubhem racülü zikretmeden tahrîc etmiştir. Kezâ bu hadîsi, Ebû Bekr, ibn Abbas, Yezîd ibn Ebî Ziyâd'den rivayet etti. Ve bu hadîsi Saîd de isnâdında vehm ederek rivâyet etmiştir. Ve bunu Vekî' onun ashabından, onlar da Zeyd ibn İysâ ibn Fâyid'den o da, Peygamberden mursel olarak rivâyet etti. Bunu İmâm Ahmed de Ubâdetu'bnu Sâmit'in Musnedinde rivâyet edib şöyle demiştir: Bize Abdussamed tahdîs etti. Bize Abdulazîz ibn Muslim tahdîs etti. Bize Yezîd ibn Ebî Ziyâd, Iysâ ibn Fâid'den tahdîs etti. Ubâde ibnu's-Sâmit şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «On kişiye emîr olan hiç bir kimse yokdur ki kıyâmet günü elleri boynuna enli demir kelepçe ile bağlanmış olarak getirilmesin. O kimseyi bu demir kelepçelerden adlinden başka hiç bir şey çözüb ayıramaz. Ve Kur'ânı öğrendikden sonra onu unutmuş olan hiç bir kimse yokdur ki kıyâmet günü Allah'a cüzzâm hastalığına tutulmuş olarak kavuşmasın». Ve bu hadîsi Ebû Avâne de Yezîd ibn Ebî Ziyâd'den böyle rivâyet etti. Bu hadîsde bir ihtilâf vardır. Lâkin bu hadîs, Allah en iyi bilir ki rağbetlendirme bâbında makbûldür. Bilhassa diğer bir tarîkde buna bir şâhid mevcud olunca! Nitekim Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize Haccâc tahdîs etti. İbn Curayc (150) şöyle demiştir: Enes ibn Mâlik'den bana tahdîs olundu ki o şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Bana, kişinin mescidden çıkaracağı bir tek çöp ve bir tek pisliğe varıncaya kadar ümmetimin bütün ücretleri (nâil olacakları sevablar) arzolundu. Yine bana ümmetimin günahları da arzolundu ki ben bunlar içinde Allah'ın Kitâbından bir âyet veya bir sûre kendisine verilmiş (öğretilmiş) de bunu unutmuş olan kimsenin günâhından daha büyük bir günâh görmedim».

İbn Curayc şöyle dedi: Bana Selmân el-Fârisî'den tahdîs olundu ki o şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Her hangi birinizin ez-

berinde bulunub da sonra unutmuş olduğu Allahın Kitâbından bir tek sûre, kıyâmet günü ümmetimin tastamam yükleneceği günahların en büyüğündendir».

Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ebû Ya'lâ, Bezzâr ve diğerleri, İbn Ebî Dâvûd —belki İbn Ebî Ziyâd— hadîsinden o da, İbn Curayc'den o da, el-Muttalib ibn Abdillah ibn Hantab'dan olmak üzere şu hadîsi rivâyet etmişlerdir: Enes Mâlik şöyle dedi: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Bana,, kişinin mescidden çıkaracağı bir tek çöpe varıncaya kadar ümmetimin bütün ücretleri arzolundu. Ve bana ümmetimin günâhları da arzolundu, ki ben kişiye verilmiş de sonra unutmuş olduğu, Kur'ândan bir tek sûre veya bir tek âyetden daha azametli bir günâh görmedim». Tirmizî: Garîbdir; biz bu hadîsi bu tarîkden başka bir tarîkden tanımıyoruz. Ben bu hadîsi Buhâri ile muzâkere ettim de Buhârî bunu garîb addetti, demiştir.

El-Vâlibî de Abdullah ibn Abdirrahman ed-Dârimî'den, onun,el-Muttalib'in, Enes ibn Mâlik'den işitmesini kerîh gördüğünü hikâye etti. **(Ben dedim ki)** Bunu Muhammed ibn Yezîd el-Udmî, İbn Ebî Dâvûd'dan o da, İbn Curayc'den o da, ez-Zuhrî'den o da, Enes'den o da, Peygamberden olmak üzere rivâyet etmiştir. Allah en iyi bilendir.

Müfessirlerin bazısı bu ma'nâyı Yüce Allahın şu kavli içine katmışlardır:

ومن اعرض عن ذكري فان له معيشة ضنكا ونحشره
يوم القيمة اعمى قال رب لم حشرتني اعمى وقد
كنت بصيرا قال كذلك اتتك اياتنا
فنسيتها وكذلك اليوم تنسى

«Kim benim zikrimden yüz çevirirse onun hakkı da dar bir geçimdir ve biz onu kıyâmet gününde kör olarak haşr ederiz. O: Rabbim, beni niçin kör haşrettin? Halbuki ben hakîkaten görücü idim, demiştir. Allah buyurmuşdur: Öyledir. Sana âyetlerimiz geldi de sen onları unuttun. İşte bu gün de öylece unutuluyorsun.» (Tâhâ: 124-126).

İşte onun söylemiş olduğu söz de budur, her ne kadar bunun hepsi murâd edilmiş değilse de, o bunun bir kısmıdır. Çünkü Kur'ân tilâvetinden yüz çevirmek, onu unutmaya ma'rûz bırakmak ve ona itinâ göstermemek hallerinde Kur'âna büyük bir hakaret ve hakîr görme ve şiddetli bir taksîr vardır. Bundan Allaha sığınırız. Bunun içindir ki Peygamber: «Kur'ânı ezberde tutma ahdini yenileyib durun», bir lâfızda da: «Kur'ânı ezberinizde iyice tutmaya çalışın, çünkü Kur'ânın insanların gönüllerinden ayrılıb kaçması, develerin boşanıb kaçmalarından daha şiddetlidir» buyurmuştur. **Et-Tafassî, et-Tahallus** kurtulmak demektir. Bir kimse bir belliyeden kurtulduğu zaman, **«Tefassâ Fulânun mine'l-beliyyeti»** denilir. Hurma çekirdeğinin hurmadan çıkıb kurtulduğu zaman da **«tafassâ'nnevâ mine't-temreti»** denilmesi de bu manâdandır. Ya'nî Kur'ânın gönüllerden kurtulub kaçması, bağsız olarak salıverildikleri zaman develerin uzaklaşıb gitmelerinden daha şiddetlidir.

Ebû Ubeyd (224) şöyle dedi: Bize Ebû Muâviye, A'meş'den tahdîs etti. İbrâhîm şöyle dedi: Abdullah ibn Mes'ûd şöyle dedi: Şübhesiz ben, Kur'ân okuyucusunu —şâyet onu semiz, ,besili ve fakat Kur'ânı çok unutkan görürsem— elbette öldürürcesine hırpalarım. Ve Abdullah ibnu'l-Mübârek'in hadîsi, Abdulaziz ibn Ebî Dâvûd'dandır, o şöyle demiştir: Ben Dahhâk ibn Muzâhim'den işittim şöyle diyordu: Kur'ânı öğrenib de sonra unutmuş hiç bir kimse yokdur ki, bu hal ona kendisinin ihdas etmekde olduğu bir günâh sebebiyle olmasın. Çünkü Yüce Allah:

«وَمَا أَصَابَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَن كَثِيرٍ

: **Sizi çarpan her musîbet kendi ellerinizin işleyib kazandığı** (günahlar) **yüzündendir. Bununla beraber Allah bir çoğunu da afveder** (de musîbete uğratmaz)» (96) (eş-Şûrâ: 30). Şubhe yok ki Kur'ânı unutmak musîbetlerin en büyüğündendir. Bunun için İshâk ibn Râheveyh ve başkaları: İçlerinde Kur'ânı okumıyarak üzerinden 40 günün geçib gitmesi kişiye mekrûh olur, nitekim Kur'ânı üç günden az bir müddet zarfında okuması da mekrûh olur, demiştir. Nitekim bu hadîs, bundan sonra Buhârî'nin zikredeceği yerde yakında gelecektir. Daha yakışan Buhârî'nin o hadîsi, bu bâbdan sonra getirmesi idi, lâkin Buhârî onu şu bâbdan sonra zikretti.

---

(96) Günahkâr olmıyan mü'minlerin başına gelen musîbetlerin sebebleri başkadır. Bunlara karşı sabr edenlerin büyük ecirler kazanması da işte bu sebebler arasındadır (Beydâvî).

BİNEK ÜZERİNDE KUR'ÂN OKUMAK

Bize Haccâc tahdîs etti. Bize Şu'be haber verdi. Bize Ebû Iyâs haber verib şöyle dedi: Ben Abdullah ibn Muğfel'den işittim, o: Ben Mekke fethi günü Rasûlullahı binek hayvanı üzerinde el-Feth sûresini okurken gördüm, dedi.

Bu hadîsi, İbn Mâce'den başka bir cemâat, Şu'be'den o da, Ebû Iyâsdan —ki o Muâviye ibn Kurre'dir— olmak üzere bir çok yollardan tahrîc etmişlerdir. Bu da yine, Kur'ânı ezberde tutma ahdini yenileyib durma, seferde ve hazarda tilâvet etme nevinden yukarıda geçen hadîsle de ilgilidir. Binek üzerinde Kur'ân okumak, âlimlerin çoğu indinde mekrûh olmaz, okuyucu Kur'ânı yolun içinde tilâvet etmedikçe. Bunu Ebû Dâvûd'un oğlu, Ebudderdâ'dan nakletmiştir. O, yolda kırâat eder idi. Umer ibn Abdilazîz'in de buna izin vermiş olduğu rivâyet edilmiştir. İmâm Mâlik'in ise bunu kerîh gördüğü rivâyet edildi. Nitekim Ebû Dâvûd'un oğlu (316) şöyle dedi: Bana Ebu'r-Rabî' tahdîs etti. Bize İbnu Vehb haber verib şöyle dedi: Ben Mâlik'e: Gecenin sonunda namaz kılıb da mescide çıkan ve namazda okumuş olduğu sûreden bir mikdar artmış da bunu yolda okuyan kimse hakkında sordum. Mâlik: Ben yolda kırâat olacağını bilmiyorum, dedi. Şa'bî de şöyle dedi: Üç yerde Kur'ân okumak mekrûh olur: Hammâmda, edebhânelerde —halâlarda— değirmen taşı dönerken değirmende. Hammâmda kırâat husûsunda Selef'den bir çok kimseler bu mekrûh olmaz diye Şâ'bîye muhâlefet etmişlerdir. Bu ya'nî hammâmda kırâatın mekrûh olmaması görüşü, Mâlik, Şâfiî, İbrahîm en-Nehaî ve diğerlerinin mezhebidir. Ebû Dâvûd'un oğlu, Ali ibn Ebî Tâlib'den onun bunu kerîh gördüğünü rivâyet etti. Bunu İbnu'l-Munzir, Ebû Vâil Şakîk ibn Seleme'den, Şa'bî'den, Hasen Basrî'den, Mekhûl'den, Kubeysa ibn Zueyb'den nakletti ki bu İbrâhîm en-Nahaî'den de bir rivâyetdir.

Ebû Hanîfe'den, hammâmda kırâatın mekrûh olacağı hikâye ediliyor. Halâda kırâatın kerâhatine gelince bu zâhirdir ve şâyet Kur'ânın şerefini korumak için bunun tahrîmine kail olunsaydı elbette bu bir mezheb olurdu. Değirmen taşı dönerken değirmende kırâatın kerîh olmasına gelince, bu Kur'ân üzerine Kur'ânın gayrı bir şeyin yükselmemesi içindir. Ve وَالْحَقُّ يَعْلُو وَلَا يُعْلَى عَلَيْهِ : **Hakk dâima yükselir ve onun üzerine yükselinmez,** Allah en iyi bilendir.

Bize Mûsa ibn İsmâil tahdîs etti. Bize Ebû Avâne, Ebû Bişr'den tahdîs etti. Saîd ibn Cubeyr şöyle demiştir: Sizin Kur'ân'dan el-MUFASSAL adını vermekte olduğunuz kısım, içinde hiç nesh bulunmıyan el-MUHKEM'dir. Ve yine Saîd ibn Cubeyr dedi ki: İbn Abbâs: Ben on yaşında iken Kur'ânın el-MUHKEM kısmını okumuş olduğum halde Rasûlullah (S) vefât etti demiştir.

Bize Ya'kûb ibn İbrâhîm tahdîs etti. Bize Huşeym tahdîs etti. Bize Ebû Bişr, Saîd ibn Cubeyr'den haber verdi. İbn Abbâs: Ben, Rasûlullah zamanında el-MUHKEM'i hâfızamda topladım dedi. Ben de İbn Abbâs'a: EL-MUHKEM nedir? diye sordum. İbn Abbâs: EL-MUFASSAL gurubudur dedi.

Bu hadîsi Buhârî yalnız olarak tahrîc etmiştir. Bunda çocukların Kur'ân öğrenmelerinin cevâzına delâlet vardır. Çünkü İbn Abbâs, Rasûlullah'ın ölümü sırasında on yaşında iken Kur'ân'ın **el-Mufassal** bölümünü hâfızasında toplamış olduğunu haber vermiştir. El-Mufassal bölümü daha önce de geçtiği gibi el-Hucurât sûresinden başlar. O zaman İbn Abbâs'ın yaşı on senedir.

Buhârî İbn Abbâs'ın: Rasûlullah vefât etti, ben sünnet edilmiş haldeydim dediğini de rivâyet etmiştir. Halbuki onlar çocuk ihtilâm oluncaya kadar sünnet yapmazlardı. Buna göre yukarıki hadîs ile bunun arasını cem' için İbn Abbâs'ın on yaşında ihtilâm olması muhtemil olur. Bir de İbn Abbâs'ın yukarıki rivâyetde on rakamını zikretmekle mecâz yapması ve on üzerinde ziyâde olan kesîri terk eylemesi de muhtemildir, Allah en iyi bilendir.

Her takdîre göre de bu hadîsde çocukluk devresinde Kur'ân öğretmenin cevâzına delâlet vardır, bu zâhirdir. Hatta bu bazan mustahab veya vâcib bile olabilir. Çünkü çocuk Kur'ânı öğrendiği zaman namaz kılarken okuyacağı metinleri tanıyor halde buluğa erişir. Ve çocuğun küçüklükde ezberlemesi büyük iken ezberlemesinden daha iyi ve hatırında yapışıb kalması bakımından da daha şiddetli, daha köklü ve daha sağlamdır. Nitekim bu insanların hâlinden bilinmiş bir şeydir.

Selef'den bazısı çocuğu ömrünün başında oyun için biraz terk etmeyi sonra çocuğun himmetini okuma üzerine çoğaltmayı mustahab görmüştür ki bu da çocuğu evvelâ okumaya yapıştırmamak, okumakdan bıktırmamak ve okumakdan oyuna saptırmamak içindir. Bazısı da çocuk henüz kendisine söyleneni akletmeden ona Kur'ân öğretmeyi kerîh gördü velâkin çocuk aklettiği ve seçebildiği zaman oluncaya kadar terk olunur da, himmeti, ihtiyacı, ezberlemesi ve zihin cömertliğine göre azar azar öğretilir. Umer ibnu'l-Ḩattâb, beşer âyet beşer âyet telkîn etmeyi müstahab gördü. Bu bize Umer'den sağlam bir senedle rivâyet olundu.

KUR'ANI UNUTMAK, BİR KİMSE: BEN ŞU ŞU ÂYETLERİ UNUTTUM DERMİ? VE YÜCE ALLÂHIN: «BİZ SENİ OKUTACAĞIZDA SEN ASLÂ UNUTMIYACAKSIN, ALLÂH'IN DİLEDİĞİ BAŞKA» (el-A'lâ: 5-7) KAVLİ

Bize er-Rabî' ibn Yahyâ tahdîs etti. Bize Zâide tahdîs etti. Bize Hişâm ibn Urve tahdîs etti. Âişe şöyle dedi: Peygamber (S), Mescidde Kur'ân okumakda olan bir kimsenin sesini işitti de: «Allah ona merhamet eylesin. Yemîn olsun o bana, fulân sûreden şu, şu âyetleri hatırlatmışdır» buyurdu. Buhârî bunu yalnızca rivâyet etti.

Ve bize Muhammed ibn Ubeyd ibn Meymûn tahdîs etti. Bize İysâ ibn Yûnus, Hişâm'dan tahdîs etti. Burada Hişâm, «Ben o âyetleri (unutmak sebebiyle) fulân sûreden düşürmüşdüm» lafzını ziyâde etti. Buhârî bunu rivâyette de yalnız kalmıştır. Ali ibn Mushir ile Abdetu ibnu Süleyman bu hadîsi Hişâm'dan rivâyet etmekde Muhammed ibn Ubeyd'e mutâbaat etmişlerdir. Mutâbaat olunan o iki rivâyeti Buhârî başka bir yerde musned olarak rivâyet etmiştir. Muslim de Abde hakkında onunla beraberdir.

Bize Ahmed ibn Ebî Racâ' tahdîs etti. Bize Ebû Usâme, Hişâm ibn Urve'den o da, babasından tahdîs etti. Âişe şöyle demiştir: Rasûlullah (S) geceleyin bir sûre içindeki âyetleri okumakda bulunan bir kimsenin sesini işitti de: «Allah ona merhamet eylesin. And olsun o kimse bana, şu şu sûrelerden bana unutturulmuş bulunan şu ve şu âyetleri hatırlatmıştır» buyurdu.

Bu hadîsi Muslim de Ebû Usâme Hammâd ibn Usâme'den rivâyet etmiştir. (97) (Muslim, Salâtu'l-musâfirîn.., Fadâilu'l-Kur'ân; Muslim Tercemesi, II, 433).

---

(97) Fâkihler bu gibi hadislerle Peygamber üzerine unutmanın cevâzına istidlâl ettiler. Lâkin onlar bunu ittifakan tebliğ yolunda olmıyan şeylerle kayıdladılar. Binaenaleyh tebliğ edilecek şeylerin gizlenmeleri câiz olamıyacağı gibi unutulmaları da câiz olamaz. Peygamberde gizlemekle unutmanın neticeleri birdir, her ne kadar diğer insanlar hakkında bunların hükümleri, unutma taksîr olmaksızın tabiî bir şey olması ve sâhibi unutmakdan dolayı muâhaze edilmemesi bakımından çeşitli ise de. Lâkin Allah gönderildikleri şeyler hakkında risâlet hikmetinin bâtıl olmaması için tebliğini emr ettiği şeyleri unutmakdan bütün peygamberlerini korumuştur. Yüce Allahın şu «**Sen asla unutmıyacaksın, Allah'ın dilediği mustesnâ**» (el-A'lâ: 7) kavlinde râcih olan, buradaki istisnânın, nefyi te'kid için olan munkatı' bir is-

(İKİNCİ HADÎS). Bize Ebû Nuaym tahdîs etti. Bize Sufyân, Mansûr'dan o da, Ebû Vâil'den tahdîs etti. Abdullah ibn Mes'ûd şöyle dedi: Peygamber (S): «Kur'ânı ezberliyenlerin biri için: Ben şu ve şu âyet-

---

tisnâ olmasıdır. Buna göre ma'nâ şöyledir: Sana okutacağımız şeyleri unutmak, başkalarında tabîat gereği vâkı' olduğu gibi senden vukûu mümkin olmıyacaktır, mümteni'dir ve hallerden hiç bir halde sen unutmıyacaksın; lâkin yalnız Allah bir şeyi sana unutturmak irâde ettiği zaman onun bu meşîetini reddedebilecek yokdur, demektir. Bu da âyetde işâret edilen meşîetin vukûuna delâlet etmez. Bu, Yüce Allah'ın, Halîli İbrâhîm Peygamberin, müşrik olan kavmine hitâbından hikâye olarak bildirdiği şu kavli gibidir: «**Kavmi ona hüccet getirmeye kalkışdı. O dedi ki: Allah beni doğru yola iletmişken siz benimle onun hakkında hâlâ çekişiyor musunuz? Ben ona eş tanıdığınız şeylerden korkmam. Meğer ki Rabbım bir şey dilemiş olsun. Rabbımın ilmi her şeye sargın ve taşkındır. Hâlâ düşünüb öğüd almıyacak mısınız? Hem Allah'ın size hiç bir delîl ve burhan indirmediği şeyleri siz ona eş tanıdığınızdan korkmazken ben eş tuttuğunuz o nesnelerden nasıl korkarım? Şimdi biliyorsanız (söyleyin) iki zümreden hangisi (korkudan) emîn olmaya daha lâyıkdır?**» (el-En'âm: 80-81).

Ve o âyetin ma'nâsı hakkında Ferrâ (211)nın kavli şudur: Burada Allah'ın bu meşîeti teberrük içindir ve burada istisnâ edilen hiç bir şey yokdur.

Bir de menfî olan nisyanla murad, onunla ameldir denildi. Bu da fasîh ve kullanılmış bir mecâzdır. Hadîsde zikredilen nisyana gelince onun mevzûu teblîğ vâkı' olmuş bir şeydir. Zannederim ki o andaki unutması gelib geçici ârızî bir nisyandı. Şöyle ki şâyet Peygamber o zâtı işitmeden de, sonra o sûreyi okusaydı muhakkak bu sûreyi tam olarak okuyacaktı. Yoksa Buhârî indinde hadîsin senedi sahîh olsa da rivâyet reddedilmiş olurdu. Zirâ Buhârî dahî gayrileri gibi râvîlerin hallerinden, zâhirden başkasını bilir değildir. Bu zâhir, onların rivâyetlerini kabûl etmekde kâfî olur, ancak rivâyete böyle bir mâni' ârız olursa kabûl edilmez. Gördüğün gibi Buhârî bu hadîsi rivâyet etmekde infirâd etmiştir. Kur'ân'ı unutmak ise o husûsda gelmiş olan hadîslerden dolayı büyük günâhlardandır, R.R.

(el-A'lâ: 5-7. âyetlerinin tefsîri hakkında Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır merhûmun vecîz ve kuvvetli izâhları tekrar tekrar okunmaya değer özellikdedir. Hakk Dini Kur'ân Dili VII, 5758-5761. Muslim Tercemesi II, 310 da 137 rakamlı hâşiyede bu meseleye dâir bir açıklamamız geçmiş, II, 433 de 63 rakamlı hâşiyede de buna bir atıf yapılmışdır).

leri unuttum demesi ne kötü sözdür. Bunun yerine söylenmesi gereken söz, unutturuldu sözüdür» buyurdu.

Bu hadîsi Muslim ile en-Nesâî de Mensûr hadîsinden olmak üzere rivâyet etmişlerdir. Daha önce geçti ki Ebû Ya'lâ'nın **Müsned'**inde ise bunun lâfzı sînin tahfîfi ile «**innemâ huve nusiye** (: O unutuldu)» tarzındadır.

Bu hadîsde ve bundan evvelki hadîsde, bir şahsa, çalışması ve hırs göstermesinin ardından olduğu zaman, unutmanın meydana gelmesinin kendisi için bir eksiklik olmadığına delîl vardır.

İbn Mes'ûd'un hadîsinde ayrıca unutmanın husûlünü ifâde etmek husûsunda bir edeb de mevcuddur, buna göre kişi, ben şunu unuttum demez. Çünkü unutmak, kulun fiilinden değildir. Ve bazan kuldan, unutmaya çalışma, kasden gaflet gösterme ve bir şeyi hakîr görme nevinden unutmaya götüren unutma sebebleri sudûr eder. Unutmanın bizzat kendisi kulun fiili değildir. İşte bundan dolayı Peygamber mechûl sîğasıyla: بَلْ هُوَ نُسِّيَ (: fakat o unutturuldu)» buyurdu. Bu unutturmanın Yüce Allaha izâfe edilmemesinde de yine diğer bir edeb vardır. Yüce Allah'ın şu kavlinde de unutmak kula isnâd edilmişdir: وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ ...**Unuttuğun zaman Rabbını an...»** (el-Kehf: 24). Allah en iyi bilir ki bu, musebbebi zikir ve sebebi irâde ile şâyi' olan mecâz bâbındandır. Çünkü unutmak ancak, bazan günâh olabilen bir sebebden meydana gelir. Nitekim Dahhâk ibn Muzâhımden de böyle dediği geçmişti. İşte Yüce Allah, ,ezân okunması sırasında gidişi gibi kalbden şeytanın gitmesi için unuttuğu zaman Rabbını anıb söylemesini emretmiştir. **Hasene de seyyieyi giderir** (Hûd: 114). Unutmaya sebeb olan şey zâil olub, yerinden ıraklaşınca, Yüce Allahı zikr etmek sebebiyle unutulan o şeyi hatırlamak hâsıl olur. Allah en iyi bilendir.

EL-BAKARA SÛRESİ,, ŞUNUN SÛRESİ VE ŞUNUN SÛRESİ DEMEKDE BİR BE'S GÖRMİYEN KİMSE

Bize Umer ibn Hafs ibn Gıyâs tahdîs etti. Bize babam tahdîs etti. Bize el-A'meş tahdîs etti. Bana İbrâhîm, Alkame'den ve Abdurrahman ibn Yezîd'den onlar da Ebû Mes'ûd el-Ensârî'den tahdîs ettiler. O şöyle dedi: Peygamber (S): «El-Bakara sûresinin sonundan iki âyet, her kim bu iki âyeti bir gece içinde okursa bunlar o kimseye kifâyet ederler» buyurdu.

Bu hadîsi Abdurrahman ibn Yezîd'den bir cemâat tahrîc etmiştir. Sahîh sâhibi olan iki zât ile en-Nesâî ve İbn Mâce de bu hâdisi Alkame'den, onlar da Ebû Mes'ûd Utbe ibn Amr el-Ensârî el-Bedrî'den tahrîc etmişlerdir.

(İKİNCİ HADÎS) — Buhârî'nin, Zührî'den o da, Urve'den o da, el-Misver'den ve Abdurrahman ibn Abdilkâdir'den, bunların her ikisi de Umer'den rivâyet ettiği hadîsdir. Umer şöyle demiştir: Ben Rasûlullah'ın sağlığında Hişâm ibn Hakîm ibn Hızâm'ın el-Furkân sûresini okumaktayken işittim... Buhârî bu hadîsi uzunluğu ile yukarıda geçtiği ve yakında da geleceği gibi zikretti.

(ÜÇÜNCÜ HADÎS) — Buhârî'nin Hişâm ibn Urve'den o da, babasından o da, Âişe'den rivâyet ettiği şu hadîstir: Rasûlullah geceleyin mescidin içinde okumakda olan okuyucu bir kişinin sesini işitti de, «Allah ona merhamet eylesin, o bana, şu ve şu sûrelerden (unutmak sebebiyle) düşürmüş olduğum şu ve şu âyetleri hatırlattı» buyurmuştur.

Sahîhaynda İbn Mes'ûd'dan gelen hadîs dahî böyledir: İbn Mes'ûd Minâ'da vâdî içinden cemreye taş atıyor ve: Burası, Peygambere el-Bakara sûresi indirilmiş olan makamdır, diyordu.

Selefden bazısı da bunu kerîh gördü. Onlar «içinde şu ve şu zikredilmekde bulunan sûre» denilmekden başkasını doğru görmediler. Nitekim böyle hadîs gelmiş ve yukarıda da geçmiştir. Bu hadîs Yezîd el-Fârisî rivâyetinden o da, İbn Abbâs'dan o da, Usman'dandır. Usman şöyle demiştir: Kur'ân'dan bir şey nâzil olduğu zaman Rasûlullah (S): «Bunu içinde şu ve şu zikredilmekde bulunan sûrenin içindeki şu yerine koyunuz» buyururdu. Şübhesiz bu daha ihtiyatlı ve daha lâyıkdır. Velâkin diğer tarafda sûrelere isimlendirmeye ruhsat veren bir çok hadîsler de sahîh olmuştur. Bu gün Mushaflarında sûrelerin başlıklarını koymakda insanların ameli bunun üzerinedir. Ve muvaffak kılınmak da ancak Allah iledir.

KIRÂATDA TERTÎL (98)

Ve Yüce Allah'ın: وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتٖيلًا Kur'ân'ı tertîl ile oku» (el-Muzzemmil: 4) (99) kavli ve yine Yüce Allah'ın:

وَقُرْاٰنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزٖيلًا ۝

«Biz onu bir

---

(98) **er-Retelu**, bir nesne inci dizisi gibi lâtif bir vech ve mütenâsib bir uslûb üzere muntaẕam ve müretteb olmak...

et-Tertîl, اَلتَّرْتٖيلُ tef'il vezninde kelâmı yerli yerinde güzel ve uygun, lâtif bir nizâm üzere te'lif ve tertib eylemek manâsınadır... Şârih der ki Kur'ân tertîli bundan alınmıştır ki Kur'ân'ı dâne dâne ve rûşen, teennî ve teemmül ederek yavaş yavaş okumaktan ibârettir (Kamus Ter.) .

et-Terettul, tefa'ul vezninde sözü acele söylemeyib teenni ve tedebbür ederek söylemek ma'nâsınadır.

(99) TERTÎLİN AÇIKLAMASI: «Tertil bir şeyi güzel tensîk ve tertib ile kusursuz olarak açık açık hakkını iyfâ ederek tebyin eylemekdir. Aralarında çok değil, biraz açıklık bulunmakla beraber gayet güzel bir nizâmda görünen parlak ön dişlere (**seğrun retel**) ta'bîr ederler. Sözü de öyle tâne tâne yavaş yavaş muhlet ile ve güzel te'lif ve beyân ile söylemeğe dahi **tertilu kelâm** derler. Kur'ânın tertîli de böyle her harfinin, edâsının, nazmının, manâsının hakkını doyura doyura vererek okunmasıdır. Burada **rettil'den** sonra **tertîlen** masdarı ile te'kid olunması da bu tertîlin en güzel mertebede olması matlûb bulunduğunu gösterir. Bir söz haddi zâtında ne kadar güzel olursa olsun gereği gibi güzel okunmayınca güzelliği kalmaz. Güzel okumasını bilmiyenler güzel sözleri berbat ederler. Kelâmın tertîl ile güzel söylenmesi ve okunması ise sâde ses güzelliği ile gelişi güzel eze büze teganni etmek, saz teli gibi sâde ses üzerinde yürümek kabîlinden bir mûsıkî işi değildir. Nazmın ma'nâ ile munâsebeti ve lisan fasâhatı ve belâgatı hakkıyle gözetilerek rûhî ve manevî bir mutâbakatle yerine göre şiddet yerine göre yumuşaklık, yerine göre medd, yerine göre kasr, yerine göre gunne, yerine göre ızhâr, yerine göre ıhfâ, yerine göre ıklâb, yerine göre vasl, yerine göre sekt veya vakf ve hâsılı bütün maksad, manâyı duymak ve mümkin olduğu kadar duyurmak olmak üzere tecvîd ile okumak işidir. Bunun için Kur'ân okumakda tertîl ve tecvîd lâzımdır. Tecvid ile kaf çatlatmak

Kur'ân olmak üzere (âyet âyet) **ayırdık ki insanlara karşı onu dura dura okuyasın»** (el-İsrâ: 106) kavli; ve mekrûh olan okuyuşun, şiirin kesik kesik sür'atle okunması gibi Kur'ân'ın çabuk çabuk okunması olduğu.

Fîhâ yufraku (ed-Duhân: 4), **yufassalu** demekdir. İbn Abbâs: **Faraknâhu** (el-Isrâ: 106), **fassalnâhu** demekdir dedi.

Bize Ebu'n-Nu'mân tahdîs etti. Bize Mehdî ibn Meymûn tahdîs etti. Bize Vâsıl, Ebû Vâil'den o da, Abdullah'dán tahdîs edib şöyle dedi: Biz kuşluk vaktı Abdullah ibn Mes'ûd'un yanına gittik. Bir kimse: Ben dün gece **el-Mufassalı** okudum dedi. Bunun üzerine Abdullah ibn Mes'ûd: Şiir okuyuşu gibi çabuk çabuk okudun. Bizler kırâatı işittik ve ben Peygamberin okumak itiyadında olduğu, uzunlukda biri birine yakın olan sûreleri, el-Mufassal gurubundan on sekiz sûreyi ve HA MÎM âilesinden iki sûreyi elbette hatırımda tutmaktayım dedi.

Bu hadîsi Muslim de, Şeybân ibn Ferrûh'dan o da, Mehdiyy ibn Meymûn'dan o da, Vâsıl'dan —ki o İbnu Hıbbân el-Ahdeb'dir— o da, Ebû Vâil Şakîk ibn Seleme'den o da, İbn Mes'ûd'dan olmak üzere rivâyet etti.

İmâm Ahmed şöyle dedi: Bize Kuteybe tahdîs etti. Bize İbnu Luhey'a, Hâris ibn Yezîd'den o da, Ziyâd ibn Nuaym'dan o da, Muslim ibn Mihrâk'dan o da, Âişe'den tahdîs etti. Bu Muslim ibn Mihrâk Âişe'ye: Bir takım insanlar geceleyin Kur'ân'ı bir kerre yahud iki kerre okuyorlar demiş, bunun üzerine Âişe şunları söylemiştir: Bu kimseler Kur'ân'ı okumuş olmadıkları halde okudular. Ben gecenin tamamını Peygamberle beraber kaim olurdum, Peygamber el-Bakara sûresini, Âlu İmrân'ı ve

---

derdiyle çatlatmakdaki ma'nâyı gayb etmek değildir. Kırâat ilmi ve tecvid kitablarında Kur'ân kırâatı üç mertebe üzere tasnîf olunmuştur: **Tahkîk, tedvîr, hadr, Tahkıyk,** meddi munfasılı dört veya beş elif **mıkdarı çekecek** sûretle gayet ağır bir âheng ile okumakdır. **Tedvîr, iki veya üç** elif mikdârı çekecek vechile okumakdır. **Hadr** da meddi tabiî gibi bir elif mikdârı çekecek vechile serî' okumakdır. Bir elif iki fetha mikdarı demek olduğuna göre bir harekenin belli olacak vechile okunuşundaki ilk ses müddeti âhengin sür'at ve ağırlığına göre her kırâatın miftâhını teşkil eder. Âsım, Hamza, Nâfi'den Verş kırâatları tahkik; İbn Âmir, Kısâî kırâatleri tedvîr; şâirleri hadr tarzındadır. Lâkin bunların hiç birinde bir harf veya harekenin hakkı **çiğnenecek vechile** okunmak câiz olmıyacağı cihetle asıl ma'nâsıyle **tertîl hepsinde** şarttır. Böyle hadr ve tedvîr taksîmine cevâz veren ise gelecek olan **«artık Kur'ân'dan kolay geleni okuyun»** (el-Müzzemmil: 20) emridir... (Hakk Dîni, VII, 5426-5428).

en-Nisâ'yı okurdu. Öyle ki o, korku peyda eyliyen bir âyete uğrayınca muhakkak Allah'a duâ ve istiâze eder, müjde veren bir âyete uğradıkça da muhakkak yine Allah'a duâ eder ve o şeyi dileyib rağbet ettirirdi.

(İKİNCİ HADÎS) — Bize Kuteybe tahdîs etti. Bize Cerîr, Mûsâ ibn Ebî Âişe'den o da, Saîd ibn Cubeyr'den tahdîs etti. İbn Abbâs; **«Onu acele etmen için dilini onunla depretme»** (el-Kıyâme: 16) kavli hakkında şöyle dedi: Rasûlullah (S) Cibrîl kendisine vahiy getirdiği zaman vahyi çabuk ezberlemek kasdıyla dilini ve dudaklarını kımıldatırdı, bu da kendisine şiddetli olurdu da kendisine vahiy geldiği bundan anlaşılırdı. Bunun üzerine Allah: LÂ UKSİMU Bİ-YEVMİ'L-KIYÂMETİ sûresindeki şu âyetleri indirdi: **«Onu acele etmen için dilini onunla depretme. Onu toplamak, onu okutmak şübhesiz bize âiddir. Öyle ise biz onu okuduğumuz vakit, sen onun kırâatına uy»** **yani biz onu indirdiğimiz zaman sen yalnız dinle. «Sonra onu açıklamak da hakîkat bize âiddir»** (16-19). İbn Abbâs: Onu senin lisanınla beyan etmek bize aittir dedi. Ve yine İbn Abbâs: Cibrîl ona geldiği zaman sessizce dinler, o gittiği zaman ise Allah'ın ona va'd ettiği gibi gelen vahyi okurdu, dedi.

Buhârî böylece bu hadîsin tamâmını zikretti. Nitekim bu hadîs yakında yine gelecektir. Bu, Buhârî ile Muslim'in sahîhliğinde ittifak ettikleri bir hadîstir. Bunda ve bundan önceki hadîsde kırâatı tertîl etmenin, ne tîz tîz ne de ifrât derecede sür'atle değil fakat teemmülle ve tefekkürle okumanın ve kırâatda teressül eylemenin müstehablığına delîl vardır. (100) Yüce Allah da şöyle buyurmuşdur.

كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوٓا اٰيَاتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ اُو۬لُوا الْاَلْبَابِ

—(Bu Kur'ân) **âyetlerini iyiden iyi düşünsünler, temiz akıl sâhibleri ibret alsınlar diye sana indirdiğimiz feyz kaynağı bir kitabdır—** (Sâd: 29).

İmâm Ahmed şöyle dedi: Bize Abdurrahman, Sufyân'dan o da, Âsımdan o da, Zirr'den o da, Abdullah ibn Amr'dan tahdîs etti. Peygam-

---

(100) **et-Teressül** اَلتَّرَسُّلُ tefe'ul vezninde bir işi unf ve acele ile tutmayıb rıfk ve suhûlet ve teenniyle yavaş yavaş tutmak manâsınadır. Dura dura, rıfk ile ve mühletli mühletli okuduğu zaman **«teressele fî Kur'ânihî»** denilmesi bu ma'nâdandır.

el-Hezreme اَلْهَزْرَمَةُ dahraca vezninde tîz tîz söylemek ve tîz tiz okumak manâsınadır. **«Yuhezrimu'l-Kelâme ve'l-Kırâate»** denir ki sür'atli söylüyor ve sür'atli okuyor demektir. (Kamus Ter.).

ber (S): «Kur'ân sâhibi olan kimseye: Dünyada tertîl edib tâne tâne okur olduğun gibi oku, yüksel ve tertîl eyle, çünkü senin menzilin okuyacağın son âyetin yanındadır, denilir» buyurdu.

Ve Ebû Ubeyd(224) şöyle dedi: Bize Cerîr, Mugîre'den tahdîs etti. İbrâhîm şöyle demiştir: Alkame, Abdullah'ın huzûrunda acele edercesine okudu. Bunun üzerine Abdullah: Babam, anam sana fedâ olsun, Kur'ân'ı tertîl ederek oku. Çünkü tertîl, Kur'ân'ın zînetidir, dedi. Yine İbrahim : Alkame Kur'ân okumakda çok güzel sesli idi demiştir.

Ve bize İsmâîl ibn İbrâhîm, Eyyûb'dan o da, Ebû Hamze'den tahdîs etti. Ebû Hamze şöyle demiştir: Ben İbn Abbâs'a: Ben serî' kırâatlıyım, ben Kur'ân'ı üç gün içinde okuyorum dedim. Bunun üzerine Abdullah ibn Abbâs : Yemîn olsun ki el-Bakara'yı tedebbür ve tertîl ederek bir gecede okumaklığım bana senin söylemekde olduğun gibi okumamdan muhakkak daha sevgilidir dedi.

Ve bize Haccâc, Şu'be'den o da Hammâd ibn Seleme'den o da, Ebû Hamze'den o da, İbn Abbâs'dan bunun benzerini tahdîs etti, ancak Hammâd'ın hadîsinde: «Bana Kur'ân'ın hepsini tîz tîz okumaklığımdan daha sevgilidir» ibâresi vardır. Bundan sonra Buhârî şöyle dedi:

OKUMADA UZATILACAK HARFLERİ UZATMAK

Bize Muslim ibn İbrâhîm tahdîs etti. Bize Cerîr ibn Hâzım el-Ezdiyy tahdîs etti. Bize Katâde tahdîs edib şöyle dedi: Ben Enes ibn Mâlik'e, Peygamberin okuyuşunu sordum da o: Peygamber uzatılması gereken harfleri uzatırdı dedi. Ve bu hadîsi **Sünen** sâhibleri de Cerîr ibn Hâzım hadîsinden olmak üzere böyle rivâyet ettiler.

Bize Amr ibn Âsım tahdîs etti. Bize Hemmâm tahdîs etti. Katâde şöyle demiştir: Enes ibn Mâlik'e; Peygamberin okuyuşu nasıl idi? diye soruldu. O da: Peygamberin okuyuşu uzatılacak harfleri uzun okur idi. Sonra Enes (misâl) olarak BİSMİLLÂHİRRAHMANİRRAHÎM'i okudu da Peygamber BİSMİLLÂH'I uzatır, ERRAHMÂN'ı uzatır ve ERRAHÎM'i uzatır idi dedi.(101)

Bu hadîsi bu tarîkden rivâyet etmekde Buhârî Muslim'den ayrı kalmıştır. İmâm Ebû Ubeyd'in rivâyet ettiği metin de bu hadîs manâsındadır: Bize Ahmed ibn Usman, Abdullah ibnu'l-Mubârek'den o da Leys ibn Sa'd'den o da, İbnu Ebî Muleyke'den o da, Ya'lâ ibn Mumellik'den tah-

---

(101) Yani ALLÂH lâfzının lâmını. Besmeledeki isimlerin uzatılması —ki ona tabiî medd ismini verirler— medd harfsiz tahakkuk etmez. Medd harfleri ise elif, vâv ve sâkin yâ'dır, R.R.

dîs etti ki, Ummu Seleme Rasûlullah'ın okuyuşunu, harf harf tefsîr ederek vasıflandırmıştır. Bunu İmâm Ahmed ibn Hanbel de Yahyâ ibn Ishâk'dan, Ebû Dâvûd ise Yezîd ibn Hâlid er-Remlî'den olmak üzere böylece rivâyet ettiler. Tirmizî ile Nesâî de her ikisi birden Kuteybe'den, bu râvîlerin hepsi de Leys ibn Sa'd'den olmak üzere bu hadîsi rivâyet ettiler. Tirmizî hasendir, sahîhdir demiştir.

Sonra Ebû Ubeyd şöyle dedi: Ve bize Yahyâ ibn Saîd el-Umevî, İbn Curayc'den o da, İbnu Ebî Muleyke'den tahdîs etti. Ummu Seleme Rasûlullah (S) okuyuşunu **Bismillâhirrahmânirrahîm. el-hamdu lillâhi Rabbi'l-âlemîn. er-Rahmânirrahîm. Mâliki yevmiddîn...** şeklinde kesik kesik yapardı, demiştir.

Bunu Ebû Dâvûd da, İbn Curayc hadîsinden olmak üzere böyle rivâyet etti. Tirmizî ise: Garîbdir, senedi muttasıl değildir demiştir. Ya'nî Ubeydullah ibn Ebî Muleyke'nin oğlu Abdullah, bu hadîsi Ummu Seleme'den işitmemiş, ancak yukarıda da geçtiği gibi ya'lâ ibn Mumellik'den rivâyet etmiştir. Ve Yüce Allah en iyi bilendir.

TERCÎ'

Bize Âdem ibn İyâs tahdîs etti. Bize Şu'be tahdîs etti. Bize Ebû Iyâs tahdîs edib şöyle dedi: Ben Abdullah ibn Muğaffel'den işittim, şöyle dedi: Ben Peygamberi, dişi devesi —yahud erkek devesi— üzerinde Kur'ân okurken gördüm, deve Peygamberi yol aldırıyor, Peygamber de el-Feth sûresini —yahud el-Feth sûresinden— yumuşak bir okuyuşla okuyordu. Peygamber tercî' yaparak okuyordu.(102).

Bu hadîs, **«binek üzerinde okumak»** bölümünde de geçmiştir. Bu hadîs sıhhatında ittifak edilen hadîslerdendir. Bu hadîsde Peygamberin bu okuyuşunun fetih günü olduğu da vardır.

Tercî'a gelince, bu savtda götürüb getirme yapmakdır. Nitekim yine Buhârî'de Peygamberin ÂÂÂ demeğe başladığı hadîsi vardır. Muhtemil

---

(102) et-Tercî' اَلتَّرْجِيعُ Dâbbe adımlarını attıkdan sonra ellerini (yani ön ayaklarını) geri almak manâsınadır..

Ve ezânda tercî' şehâdeteynin her birini âhestece dedikten sonra tekrar sesi yükseltmekle demekden ibârettir.. Şârih der ki bu, İmâm Şâfiî kavlidir. Ve savtda tercî, âvâzı boğazda terdîd yani tekrar eylemekden ibâretdir ki Kur'ân okurken yahud beste söylerken nağme ve âhenge çalmakdır.. (Kamus Tercemesi).

ki bu ses götürüb getirmesi, altındaki hayvanın hareketinden meydana gelmiştir. Bu hadîs, sesi böyle îrlamaya vardırsa da hayvan üzerinde ve tercî' ile tilâvetin cevâzına delâlet etmiştir. Ve bu, harflerde ziyâde yapma bâbından da olmaz. Bu, te'hîr etmek imkânı ile birlikte ve namaz kıbleye doğru olurken her nereye yöneltirse yöneltsin hayvan üzerinde namaz kılmasında olduğu gibi bir ihtiyacdan dolayı yapılmıştır. Ve Allah en iyi bilendir.

KUR'ÂN OKUMAKDA SES GÜZELLİĞİ

Bize Muhammed ibn Halef Ebû Bekr tahdîs etti. Bize Yahyâ el-Hammânî tahdîs etti. Bize Abdullah ibn Ebî Burde'nin oğlu Yezîd, dedesi Ebû Burde'den o da Ebû Mûsâ'dan tahdîs etti ki Rasûlullah ona hitâben: «Yâ Ebâ Mûsâ, muhakkak sana Dâvûd Peygamberin nağmelerinden bir nağme —bir sadâ âhengi— verilmiştir» buyurmuştur. (103).

---

(103) **(ez-Zemr)**, اَلزَّمْرُ emr vezninde ve'z-Zemîr, zâyın fethiyle kamış ile teganni eylemek yani ağız ile nay, kaval, düdük, çığırtma ve zurna çalmak ma'nâsınadır... Birinci ve ikinci bâbdandır.

et-Tezmîr اَلتَّزْمِيرُ tef'il vezninde bu dahi nay çalmak ma'nâsınadır.

ez-Zimâre اَلزِّمَارَةُ, kitâbe vezninde neyzenlik sanatına denir.

el-Mizmâr اَلْمِزْمَارُ mihrâb vezninde çaldıkları nay'a, kavala ve düdüğe denir, cem'i mezâmîr اَلْمَزَامِيرُ gelir. Ve **Mezâmîru Dâvûd**, Zebûr'dan ve duâ parçalarından teganni etmekde bulunduğu şeylerdir, **mizmâr** ve **mezmûr**'un cem'idir. Müellifin bundan muradı işbu hadîsdir. ... Hz. Dâvûd beğâyet hoş âvâz ve gönül alıcı nağmeler sâhibi olduğu için Zebûr okurken vahşi hayvanlar ve kuşlar bile dinlemesine hâzır ve kendilerinden geçmiş olurlardı. Sâz nevi'lerinden nay dahi selîm rûhlar ve müstakîm tabiatlara beğâyet müessir olduğundan, tesir cihetiyle nağme ile kırâat eyledikleri Ze-

Bu hadîsi Tirmizî de, Mûsâ ibn Abdirrahman'dan o da, Yahyâ el-Hammânî'den —ve onun ismi Abdulhamîd ibn Abdirrahmandır— böyle rivâyet etmiş ve: Hasendir, sahîhdir demiştir. Muslim de bunu, ,Talha ibn Yahyâ ibn Talha'dan o da, Ebû Burde'den o da, Ebû Mûsâ'dan rivâyet etmiştir. (Muslim, Salâtu'l-musâfirîn ve kasrihâ.., İstihbâbı tahsîni's-savt bi'l-Kur'ân; Muslim Tercemesi II, 437-438). Burada bir de kıssa vardır.

Savt güzelleştirme üzerine kelâm, Buhârî'nin **«Kur'ânla teganni etmiyen kimse»** kavli sırasında geçmiştir. Ve ben orada bir çok hükümler zikretmiştim ki onları burada tekrar etmekden mustağnî oluyorum. Ve Yüce Allah en iyi bilendir. (104)

---

bûr'u ve duâ nevilerini, Mezâmîr'e teşbîh edib, Ebû Mûsâ dahî hoş âvâz olub Kur'ân-ı Kerîm'i tekellüfsüz, gönül açan bir nağme ile tilâvet eylediğini işitince Dâvud'un kırâatına teşbîh buyurdular..

Ve mezâmîr اَلْمَزَامِيرُ mezmûr'un dahî cem'idir ki o dahî **miz-mâr** اَلْمِزْمَارُ ma'nâsınadır, **mezmûr fîh** olmak itibâriyle (Kamus Tercemesi).

(104) **DAVUD PEYGAMBERİN SES GÜZELLİĞİ İLE TERCÎ' VE EVVÂB TA'BÎRLERİNE ÂİD TEFSÎR ÖZETİ :**

وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ۝

Dağları ve kuşları, Dâvûd ile birlikte tesbîh etmek üzere râm etmiştik. Bunları yapanlar bizdik (el-Enbiyâ: 79).

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ اَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ
وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ ۝

Şânım hakkı için Dâvûd'a bizden bir fadl verdik: Ey dağlar çınlayın onunla beraber ve ey kuşlar! dedik ve ona demiri yumuşattık. (Sebe': 10).

104 numaralı dipnotun devamı:

«Hakîkaten şanım hakkı için Dâvûd'a, en güzel inâbe etmiş olan Dâvûd Peygambere bizden, bizim tarafımızdan, yani ale'l-âde değil, ilâhi azameti ayrıca bir husûsiyetle ifâde eden, mahza ilâhi bir atıyye, fevkalâde bir mu'cize olarak bir fadl, o vakta kadar diğer peygamberlere verilenden fazla bir âyet bir ni'met verdik. Şöyle ki **(Yâ Cibâlu evvibî maahu)**: Ey dağlar dedik, onunla beraber te'vîb yani tercî' yapın, ötün, çınlayın **(Ve't-tayra)** siz de ey kuşlar. Yukarıda geçen el-Enbiyâ: 74. âyeti, gelecek olan Sâd sûresinin 17-19. âyetleri bunun tefsiri demektir. Ya'nî Dâvûd'a öyle güzel bir ses, öyle şanlı bir edâ verilmişti ki akşam sabah tesbih ettikçe onun sesine bütün dağlar ve kuşlar iştirak eder, çınlar öterlerdi. Demek ki güzel sesle hüsnü elhân Dâvûd'un husûsi bir fazileti, kuşları dahi başına topluyan bir mu'cizesi olmuştu. Bu ma'nâ iledir ki Dâvûdî savt meşhûr olduğu gibi Dâvûd'un **mezâmiri** de meşhûrdur. Bu güzel san'atı, İslâmda mutlak sûretde kötülenmiş zannedenler olmuştur. Fakat bilmek lâzım gelir ki kötülenmiş olan fısk lahinleridir. Yoksa Kur'ân okurken tertîl ve savt güzelleştirmesi emredilmiştir. Bu bâbda sahih hadis kitablarında hayli hadisler vardır. Bir çokları gınânın, yani musîkînin te'sîrini rûhânî zannederler. Böyle bir zann, rûhu hevâ zannetmektir. Ses bir hevâ ihtizâzı olduğu için musîkînin doğrudan doğru verdiği te'sîr ve heyecan, bir bûse zevki gibi cismâni ve asabî bir te'sîrdir. Teğannî ancak bir kelimenin, bir kelâmın ma'nâsını rûha doyurmağa hizmet etmesi itibâriyledir ki rûhânî bir kıymet olabilir. Fısk ehli, hep şehevânî mevzûlarla cismânî heyecan aradığı için ma'nâyı öldürerek sâde a'sâba basan kuru nağmelerle cismânî te'sîr arar. Bu ise rûhânî şuûru terbiye değil, ifnâ eder. Belki fâsık için bütün şuûrundan geçib akletmez bir mest olmak bir zevktir. Fakat dinin, şer'in vermek istediği zevk bu değil, güzel ma'nâlı, mukaddes şuurlu bir hayat yaşatmaktır. Şerı' istiyor ki Kur'ân okunurken ses güzelleştirilsin, ,teğannî edilsin, ancak nazmı bozarak manayı unutturarak kuru ses ta'kîb eden fısk ehli lahinleri ve nağmeleriyle değil, elfazın tecvîdini, fesâhatini bozmıyarak, manasını belâgatinin incelikleriyle duyarak şuurlu bir hayat yaşatacak olan bir lahn ile okunsun ki buna Peygamberin hadîsinde **luhûnu arab** ta'bîr buyurulmuş, biz Kur'ân okurken Hz. Dâvûd'un mucizesini yaşamış oluruz. Nitekim Kur'ânı güzel okuyan hakkında «Âlu Dâvûd'un mizmârlarından bir mizmâr verilmiştir» diye sıtayış buyurulmuştur. Hz. Dâvud'un dağları teshîr eden, uçan kuşları durduran mu'cizesi de kuru bir ses oyunundan ibâret mücerret terennümler değil, rûhdan kopub Hudâya arz

olunan takdisler ve teşbîhler idi. Nitekim bu manâyı belâgatle ifâde için onun maiyyetinde dağlar zevi'l-ukûl gibi gösterilerek **Yâ Cibâlu** diye nidâ **ve't-tayra** onun mahalline etıf edilmiştir. Dağlar, kuşlar böyle musahhar olduğu gibi ve ona demiri de yumuşattık... (Hakk Dîni, V., 3946-3949).

اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْاَيْدِ اِنَّهُ اَوَّابٌ
اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ
وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ اَوَّابٌ

Onlar ne derlerse sabr et. Kulumuzu o kuvvet sâhibi Dâvûd'u hatırla. **Çünkü o çok tercî' yapar** (evvâb) **idi. Çünkü biz dağları** (kendisine) **musahhar kıldık ki bunlar akşamleyin ve işrak vaktı —kuşluk vaktı— onunla birlikte durmayıb tesbîh ederlerdi. Toplanıb gelen kuşları da. Toplu olarak hepsi onun için tercî' yapar** (evvâb) **idi** (Sâd: 17-19).

«EVVÂB, tevvâb vezninde evbden mubalağalı ismi fâildir. Evb, Râgıbın beyânına göre rucûun bir nev'i, irâdi olan kısmıdır. Dönülmesi lâzım gelen yere dönmek demektir. Bu ma'nâdan evvâb, tevvâb gibi Allah'a çok rucû' eden demek olur. Onun için burada **«reccâun ilâ mardâtillâhi»** diye tefsîr etmişlerdir. Ancak reccâ', hem rucû'dan, hem de müteaddîsi olan reci'den olabilir. Reci' ise ircâ' ve tercî' ma'nâlarına geldiğine ve seste tercî', nağme ve ahenk yapmak veya sadâ vermek demek olduğuna göre reccâ', iyi tercî yapan mürecci', manâsını dahi ifâde etmiş olur. Nitekim **«yâ cibâla, evvibî maahu»** (Sebe': 10) de bu ma'nâ açıkdır. Bu münâsebetle evvâb Mucâhid'den rivâyet olunduğu üzere bir de müsebbih, çok tesbîh eden manâsına tefsîr edilmiştir ki Ebu's-Suûd bunun vechinde şöyle diyor: İkinci evvâb, müsebbih yerine konmuştur, çünkü tesbîhi tercî, yapıyordu, mürecci' de reccâ'dır. Çünkü ard ardına fiiline rucû' eder durur. Evvâb, Allah Taâlâ'ya çok rucû' eden tevvâb demek olduğuna göre de çok tevbekâr olanın âdeti çok zikru tesbîh ve takdîs etmekdir. Kamusda evb, kasd ve istikâmet ma'nâlarına dahi geldiğinden evvâb, çok doğru ve azimkâr demek de olabilir. Şu halde evvâb birçok ma'nâlara muhtemil bir kelime olduğundan

104 numaralı dipnotun devamı :

hepsini aynı bir kelime ile terceme kâbil olmıyacaktır. Evvelâ Allah'a rucû' sûfîlerin irâdî mevt ta'bîr ettikleri **fenâ fillah** makamıdır ki tevbe ve inâbe bunun başıdır. Bu makamda sâdır olan her kuvvet ilâhîdir. Onun için te'yid ve kuvvetinin illetinde şöyle buyuruluyor. Çünkü o bir evvâb idi.

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ Hakikaten biz dağları onun maiyetinde musahhar kılmışdık. Öyle ki dağlar يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ akşam ve işrak vakıtları tesbîh ederlerdi. Bunun zâhiri onunla beraber sesle tesbîh etmeleri, onun tesbihine te'vib ve terci' tarikıyle cevab vermeleridir. Rasûlullah'ın avucunda taşların tesbihi kabilinden olduğu da söylenmiştir.

İşrak vaktı, güneş doğub, şark ufkunda biraz yükselerek ziyâsının sâfiyyetle parlamağa başladığı vakıttır ki ilk kuşluk **(dahve'i-suğrâ)** dır. Bayram namazlarını kıldığımiz vakıttır. Işrak namazı da sünnettir. Sonra kaba kuşluk **(dahve i kubrâ)** olur. الطَّيْرَ kuşları da musahhar kıldık مَحْشُورَةً haşr hâlinde toplanmış olarak.

كُلٌّ hepsi, dağlar da, kuşlar da لَهُ onun için yani Dâvûd için أَوَّابٌ evvâb idi, hep ona terci' yaparak âhenk ile tesbîh ediyorlardı. Ne hoştur ki burada evvâb fâsılasının terci' ile ma'nâsındaki rucû' ve terci'a bir misâl de verilmiştir. Meselâ Dâvûd evvâb deyince onlar da evvâb diyorlar. Maamâfih sâde bir tekrardan ibâret değil, manâları farklıdır. Demin ihtâr olunduğu üzere evvelki rucû'dan çok rucû'kâr ma'nâsına, ikincisi de terci' ma'nâsına reciden terci'kâr ma'nâsına olmuş oluyor. Dâvûd Allah'a rucû' ediyor, onlar Dâvûd'a terci' yapıyorlar, bununla beraber şu ma'nâ da verilmiştir: **Küll** ya'nî Dâvûd da, dağlar da, kuşlar da hep لَهُ Allah için terci' ile tesbîh yapıyorlardı... (Hakk Dîni, V. 4086-4090).

BAŞKASINDAN KUR'ÂN DİNLEMEYİ SEVEN KİMSE

Bize Umer ibn Gıyâs tahdîs etti. Bize babam tahdîs etti. Bize el-A'meş, İbrâhîm'den o da, Abîde'den tahdîs etti. Abdullah ibn Mes'ûd şöyle dedi: Peygamber (S) bana: «Haydi bana karşı Kur'ân oku» diye emretti. Ben: Kur'ân sana indirildiği halde ben onu sana karşı mı okuyayım? dedim. Peygamber: «Ben Kur'ânı kendimden başkasından işitmeyi severim» buyurdu.

İbn Mâce hâriç bu hadîsi el-A'meş'den gelen yollarla bir cemâat rivâyet etmiştir. Hadîsin, yazılması uzayacak olan bir çok yolları vardır. Muslim'in de Talha ibn Yahyâ ibn Talha'dan o da, Ebû Burde'den o da, Ebû Mûsâ'dan şu hadîsi rivâyet ettiği yukarıda geçmişti: Rasûllullah (S) Ebû Mûsâ'ya: «Yâ Ebâ Mûsâ! Dün gece Kur'ân okuyuşunu, benim dinler halde bulunduğumu bilseydin (bu seni hoşlandırırdı)!» buyurdu. Ebû Mûsâ da ona: Allaha yemîn ederim ki eğer senin benim okuyuşumu dinlemekte olduğunu biliyor olaydım elbette okuyuşu senin için iyice süslendirirdim dedi (Muslim Ter, II, 437).

Zuhrî Ebû Seleme'den söyledi: Umer, Ebû Mûsâ'yı gördüğü zaman, Yâ Ebâ Mûsâ, Rabbımızı bizlere hatırlat, der idi. Ebû Mûsâ da onun yanında okur idi. Ebû Usman en-Nehdî de şöyle dedi: Ebû Mûsâ bize namaz kıldırır idi. Ben onun sesinden güzel aslâ ne bir zill —yahud telli saz— sesi ne kopuz sesi, ne de başka bir şey sesi dinlemedim (diyeydim elbette gerçek olurdu) (105).

OKUTUCU OLAN KİMSENİN HASBUKE (SANA YETER) SÖZÜ

Bize Muhammed ibn Yûsuf tahdîs etti. Bize Süfyân, el-A'meş'den o da, İbrâhîm'den o da, Abîde'den tahdîs etti. Abdullah ibn Mes'ûd şöyle dedi: Peygamber (S) bana: «Haydi bana karşı oku» diye emretti. Yâ

---

(105) Bu rivâyetde geçen sanc اَلصَّنْجُ zill veya telli saz) ile berbat اَلْبَرْبَطُ kopuz) isimleri hakkında daha önce geçen 102. ve 103. hâşiyelerde bilgi verilmişti.

Rasûlallah! Kur'ân sana indirildiği halde onu sana karşı mı okuyacağım? dedim. Peygamber: «Evet» buyurdu. Bunun üzerine ben, en-Nisâ sûresini okumaya başladım. Nihâyet :

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا

—Her ümmetden birer şâhid, onların üzerine de seni bir şâhid olarak getirdiğimiz zaman halleri nice olur— (en-Nisâ: 41) âyetine geldiğimde Peygamber: **«Şimdilik sana yeter»** buyurdu. Ben Peygambere döndüm bir de baktım ki Peygamberin iki gözü yaş döküyordu.

Bu hadîsi İbn Mâce hâriç el-A'meş'den bir cemâat tahrîc etmiştir. Delâlet vechi zâhirdir. Şu diğer hadîs de böyledir: «Kalbleriniz, ,üzerinde birleşib uyuştuğu müddetçe Kur'ânı okuyunuz. İhtilâf ettiğiniz zaman ise bırakıp kalkınız» (Buhârî Fadâilu'l-Kur'ân, Muslim kezâ).

KUR'ÂN NE KADAR MÜDDETDE OKUNUB HATMEDİLİR? VE YÜCE ALLAH'IN: «ARTIK KUR'ÂNDAN KOLAY GELENİ OKUYUN» (el-Müzzemmil: 20) KAVLİ

Bize Aliyy ibnu'l-Medîniyy tahdîs etti. Bize Süfyan ibn Uyeyne tahdîs edib şöyle dedi: Abdullah ibn Şübrüme bana: Ben kişiye Kur'ân'dan ne mikdarının kâfî geleceğini baktım da üç âyetden daha az bir sûre bulamadım dedi. Bunun üzerine ben de: Hiç bir kimseye üç âyetden daha az okuması lâyık olmaz dedim.

Aliyy ibnu'l-Medînî şöyle dedi: Bize Süfyan ibn Uyeyne tahdîs etti.(106) Bize Mansûr ibnu'l-Mu'temir, İbrâhîm en-Nahaî'den o da, Abdurrahman ibn Yezîd'den haber verdi. Ona da Alkame, Ebû Mes'ûd'dan haber vermişdir. Alkame şöyle demiştir: Ben Ebû Mes'ûd'a Beyti tavâf

(106) Metindeki lâfız, Buhârî'nin Ebû Zerr rivâyetinin lâfzıdır. Onda kısaltma vardır. Diğer rivâyetler ise; tercememizdeki gibi: Ali şöyle dedi: Bize Süfyân tahdîs etti... tarzındadır, R.R.

eder halde kavuştum,(107) Ebû Mes'ûd, Peygamberi (ve): «Bir gecede el-Bakara sûresinin âhirinden iki âyeti okuyan kimseye bu iki âyet kifâyet eder» sözünü zikretti.

Bu hadîsin muttafakun aleyh olduğu yukarıda geçmiştir. Buhârî, Ebû Mes'ûd'dan hadîs almakda Abdurrahman ibn Yezîd ile Alkame arasını cem' etmiştir. Bu da sahîhdir. Çünkü evvelâ bu hadîsi Alkameden işitmiş, sonra da, Ka'be'yi tavâf etmekteyken Ebû Mes'ûd'a kavuşmuş ve ondan bu hadîsi işitmiştir. Bu Aliyy, İbnu'l-Medîniyy'dir, şeyhi de Süfyân ibn Uyeyne'dir.

Kendi zamanında Kûfe'nin fakîhi olan Abdullah (ibn Şubrume)ın söylediği hüküm ise güzel bir istinbâttır.

Sünendeki bir hadîsde «Namaz ancak Fâtihatu'l-Kitâb ve üç âyetle olur» buyruğu gelmiştir. Lâkin yukarıdaki hadîs yani Ebû Mes'ûd hadîsi daha sahîh daha meşhûr ve daha husûsîdir. Fakat bu Ebû Mes'ûd hadîsinin, Buhârî'nin zikrettiği başlık ile münâsebet vechinde tefekkür için bir meydan vardır. Allah en iyi bilendir. (108) Ve şu gelecek olan ikinci hadîs münâsebetde daha zâhirdir. O da şudur:

Bize Mûsâ ibn İsmâîl tahdîs etti. Bize Ebû Avâne, Muğîre'den o da, Mucâhid'den tahdîs etti. Abdullah ibn Amr şöyle dedi: Babam beni asâletli bir âile kadını ile evlendirdi ve her zaman geçimimiz husûsunda göz kulak olub gelininden kocası (ben) Abdullah hakkında sorguda

---

(107) Hâfız İbn Hacer ve Kastallânî'nin şerh ettikleri Buhârî nushasında: Ve ona kavuşdum... tarzındadır. Yani Abdurrahman bu hadîsi Alkame ibn Kays'dan o da, Ebû Mes'ûd el-Bedrî'den işitmiş idi. Sonra kendisi, Beyti tavâf eder halde bizzat Ebû Mes'ûd'a kavuşmuş o da, doğrudan doğruya araya başka râvî girmeksizin bu hadîsi ona haber vermiştir, R.R.

(108) Hâfız İbn Hacer, müellifin bu sözüne redd hakkında şöyle dedi: Ebû Mes'ûd hadisinin, bâb başlığı ile münâsebeti, İbn Kesîr'e gizli olmuştur. Zâhir olan ise bu münâsebet, başlık yapılan âyetin, İbn Uyeyne'nin, Ebû Mes'ûd hadîsinden istidlâl ettiği hükme münâsib olması cihetindendir. Âyetle hadîs arasını cem' eden ise, bunların her ikisinin, İbnu Şubrume'nin kail olduğu hükmün hilâfıyle yetinmeye delâlet etmesidir, R.R.

Bu ta'lîkaların sâhibi olan **Muhammed Reşîd Rızâ** şöyle der: Buhârî kastediyor ki, el-Muzzemmil âyeti, İbnu Şubrume'nin: «(Namazda yahud gece kıyamında) hiç bir kimseye üç âyetden daha az okuması lâyık olmaz» sözünü redd etmektedir. İki âyetle yetinme husûsunda sarîh ve merfû' olan Ebû Mes'ûd hadîsi de böyledir, ki o iki âyet el-Bakara sûresinin sonu olan iki âyettir.

bulunurdu. Karım da: Abdullah erkek nev'i arasından öyle güzel bir kocadır ki, biz ona geldiğimizden beri âile döşeğimize ayak basmadı (yatmadı), örtülü eteğimizi araştırıb yoklamadı demiştir. Babam Amr'ın bu yoldaki incelemeleri uzayınca nihâyet Peygambere oğlunun bu hâlini arzetti. Peygamber de: Abdullah'ı bana getir, buyurdu. Sonra Peygambere kavuştuğumda bana:

— Nasıl oruç tutarsın? diye sordu. Ben de:

— Her gün, dedim.

— Nasıl hatm edersin? dedi.

— Her gece, dedim. Bunun üzerine Peygamber:

— Her ayın üç gününde oruç tut, her ayda bir Kur'ânı okuyub hatm eyle, buyurdu. Ben:

— Bundan çoğuna da gücüm yeter, dedim. Peygamber:

— Öyleyse her haftada üç gün oruç tut, buyurdu. Ben:

— Bundan çoğuna da gücüm yetişir, dedim. Peygamber:

— İki gün iftar et, bir gün oruç tut, dedi. Ben de:

— Bundan çoğuna da gücüm yetişir, dedim. Peygamber:

— Oruçların en fazîletlisi olan Dâvûd Peygamber orucunu tut ki bir gün oruç bir gün iftardır. Bir de YEDİ GECEDE BİR KERRE KUR-'ÂNI OKUYUB HATMEYLE buyurdu. (Abdullah sonraları bu hadîsi rivâyet ederken:) Âh keşki ben Rasûlullah'ın bana verdiği ruhsatı kabul edeydim. İşte şimdi yaşlandım, zayıf düştüm, diye hayıflanıyordu. Bundan dolayı ihtiyarlık çağında Abdullah ibn Amr, Kur'ân'ın yedide birini gündüzden âilesinden bâzılarının yanında okurdu ve gece okuyacağı Kur'ânı gündüz okuyub hazırlardı ki gece okuması hafiflesin. Oruç husûsunda kuvvetli bulunmak isteyince de bir kaç günler arka arkaya oruç tutmazdı ve bu oruç tutmadığı günleri sayardı ve —Peygamber'den ayrıldığı sıradaki ibâdet hayâtından bir şey bırakmayı çirkin gördüğünden— oruç tutmadığı günleri sayısınca arka arkaya oruç tutardı. Ve bazısı: Üç gün içinde ve beş gün içinde demiştir. En çoğu da yedi gün üzerindedir. Ya'nî Ebû Abdillah el-Buhârî dedi ki: Râvîlerin bazısı, üç gecede bir defa hatm et; bazısı, beş gecede hatm et dedi diye rivâyet etmiştir. Abdullah ibn Amr'dan rivâyet eden râvîlerin çoğu YEDİ GECEDE BİR DEFA HATM ET dedi diye rivâyet ettiler.

Buhârî bu hadîsi, Oruç kitâbında rivâyet etmiştir. En-Nesâî de yine Bundâr'dan o da, Ğunder'den o da, Şu'be'den o da, Muğîre'den ve yine en-Nesâî, Husayn hadîsinden, onların her ikisi de Mucâhid'den olmak üzere rivâyet etmişlerdir.

Sonra Buhârî, Muslim ve Ebû Dâvûd, Yahyâ ibn Ebî Kesîr'den o da, Ebû Hureyre'nin himâyesinde bulunan Muhammed ibn Abdirrah-

man'dan o da, Ebû Seleme'den alarak şu hadîsi rivâyet ettiler: O (yani Muhammed ibn Abdirrahman) şöyle demiştir: Ben kendim, Ebû Seleme'den işittim zannetmekteyim. Abdullah ibn Amr şöyle demiştir: Peygamber (S) : «Kur'ânı bir ayda okuyub hatmeyle» buyurdu. Ben de: Ben kendimde kuvvet buluyorum, dedim. Peygamber: **«Öyleyse sen Kur'ânı yedi gün içinde oku ve bunun üzerine artırma»** buyurdu.

Bu siyâkın zâhiri, Kur'ân'ın yedi günden daha az bir zaman içinde okunub hatmedilmesinden men'i gerektirir. Ebû Ubeyd'in rivâyet ettiği şu hadîs de böyledir:

Bize Haccâc, Umer ibn Târık ve Yahyâ ibn Bukeyr, hepsi de İbnu Luhey'a'dan o da, Hıbbân ibn Vâsi'den o da, babasından o da, Kays ibn Sa'sa'a'dan tahdîs etti. Bu zât Peygambere:

— Yâ Rasûlallah! Kur'ânı ne kadar müddet içinde okuyub hatmedeyim? diye sordu. Peygamber:

— Her on beş gün içinde, dedi. Kays:

— Ben kendimde bundan daha çok kuvvet buluyorum deyince Peygamber :

— Öyleyse her Cumua (yani her hafta) içinde (oku) buyurdu.

Ve bize Haccâc, Şu'be'den o da, Kûfe halkından bir zât olan Muhammed ibn Zekvân'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Abdullah ibn Mes'ûd'un oğlu Abdurrahman'dan işittim o şöyle diyordu: Abdullah ibn Mes'ûd, Kur'ânı Ramazan'ın dışında Cumua'dan Cumua'ya kadar olan arada okur idi.

Ve yine Haccâc'dan o da, Şu'be'den o da, Eyyûb'dan: Ben Ebû Kılâbe'den işittim, o da Ebu'l-Mühellib'den, o: Ubeyy ibn Ka'b Kur'ân'ı her sekiz gün içinde hatmeder idi. Temîm ed-Dârî ise Kur'ânı her yedi günde hatmeder idi demiştir.

Ve bize Hüşeym, el-A'meş'den tahdîs etti. İbrâhîm: el-Esved Kur'ânı her altı gün içinde hatmeder idi, Alkame ise Kur'ânı her beş günde hatmeder idi demiştir.

Meseleyi sırf bu hadîslerle bırakmış olaydık muhakkak işbu husûsda vâzıh olurdu. Velâkin diğer hadîsler bu sayılardan daha az müddet içinde de kırâatın cevâzına delâlet etmiştir. Nitekim İmâm Ahmed, **Müsned**'inde şu hadîsi rivâyet etti: Bize Hasen tahdîs etti. Bize İbnu Luhey'a tahdîs etti. Bize Hıbbân ibn Vâsı', babasından o da, Sa'd ibnu'l-Munzir el-Ensâriyy'den tahdîs etti. Bu zât: Yâ Rasûlallâh! Ben Kur'ânı üç gün içinde okuyayım mı? diye sormuş, Rasûlullah da: «Evet, oku» buyurmuşdur. Râvî: Artık Sa'd İbnu'l-Munzir vefât edinceye kadar Kur'ânı böyle okur idi dedi. Ve bu sağlam, kuvvetli ve hasen (gü-

zel) bir isnâddır. Çünkü Hasen ibn Mûsâ el-Eşyeb, sikadır, celâleti üzerinde ittifak edilmiştir. Ondan bir cemâat ve İbnu Luhey'a rivâyet etmiştir. Ancak tedlîsinden ve hıfzının kötülüğünden korkulur. Halbuki burada işitmeyi de tasrîh eylemiştir (binaenaleyh o korku da kalmamıştır).

O kendi zamanındaki Mısır diyârı âlimlerinin önde gelenlerindendir. Onun şeyhi, Hıbbân ibn Vâsi' ibn hıbbân ve babasıdır ki her ikisi de Muslim'in râvîlerindendir. Bu sahâbîye gelince Kütübü Sitte sâhiblerinden hiç biri ondan hadîs rivâyet etmemiştir. Halbuki bu onlardan çoğunun şartına uygundur. Ve Allah en iyi bilendir.

Bu hadîsi Ebû Ubeyd —Allah ona rahmet eylesin— İbn Bukeyr'den o da, İbn Luhey'a'dan o da, Hıbbân ibn Vâsı'dan o da, babasından o da, Sa'd ibnu'l-Munzir el-Ensârî'den rivâyet etmiştir ki Sa'd: Yâ Rasûlallah! Ben Kur'ânı üç gün içinde okuyayım mı? diye sormuş. Peygamber de: «Gücün yeterse evet» buyurmuştur. Râvî: Artık Sa'd ibnu'l -Munzir, vefât edinceye kadar Kur'ânı böyle okur oldu dedi.

(DİĞER HADÎS) — Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize Yezîd, Hemmâm'dan o da, Katâde'den o da, Yezîd ibn Abdillah ibni'ş-Şıhhîr'den tahdîs etti. Abdullah ibn Amr şöyle demiştir: Rasûlullah (S): «Üç günden daha az müddet içindeki okumada hiç anlama yokdur» buyurdu. Bu hadîsi Ahmed ile dört sünen sâhibleri de Katâde'nin hadîsinden olmak üzere böylece tahrîc ettiler. Ve Tirmizî: Hasendir, sahîhdir dedi.

(DİĞER HADÎS) — Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize Yûsuf ibnu'l-Urf, Tayyib ibn Süleyman'dan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Bize Abdurrahman'ın kızı Amre tahdîs etti. O da Âişe'den şöyle derken işitmiştir: Rasûlullah (S) Kur'ânı üç günden daha az müddet içinde hatm etmez idi. Bu, cidden garîb bir hadîsdir ve bunda bir za'f vardır. Çünkü bu Tayyib ibn Selmân, Basralıdır, ed-Dârakutnî (385) onu zayıf kılmıştır ve bu zât, bununla meşhûr olmuş değildir. Ve Allah en iyi bilendir.

Selefden bir hayli kimse de üç günden az zaman içinde Kur'ânı okuyub hatmetmeyi kerîh görmüştür. Nitekim halefden Ebû Ubeyd'in ve Ishâk ibn Râhûye'nin ve diğerlerinin görüşü de yine budur.

Ve Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize Yezîd, Hişâm ibn Hassân'dan o da, Hafsa'dan o da, Ebu'l-Âliye'den o da, Muâz ibn Cebel'den tahdîs etti ki o da, üç günden daha az zaman içinde Kur'ânı okuyub hatmetmeyi kerîh görür idi. Bu sahîhdir.

Ve yine bize Yezîd, Sufyân'dan o da, Ali ibn Buzeyme'den o da, Ebû Ubeyde'den tahdîs etti. Abdullah: Her kim Kur'ânı üç günden daha az zamanda okursa o muhakkak recez —urcûze dahî denilen şiir— okuyucusudur demiştir.

Ve bize Haccâc, Şu'be'den o da, Ali ibn Buzeyme'den o da, Ebû Ubeyde'den o da, Abdullah'dan bunun benzerini tahdîs etti. Ve yine

bize Haccâc, Şu'be'den o da, Muhammed ibn Zekvân'dan o da, Abdullah ibn Mes'ûd'dan o da, babasından onun Ramazanda Kur'ânı üç gün içinde okur olduğunu tahdîs etti. Bu sahîh bir isnaddır.

FASL

Selefden bazı zümreler üç günden daha az müddet içinde Kur'ân tilâveti husûsunda musâade ve ruhsat bulmuşlardır. Mu'minlerin Emîri Usmân ibn Affân bunlardan biridir. Ebû Ubeyd şöyle dedi: Bize Haccâc, İbn Cureyc'den tahdîs etti. Bana İbnu Husayfe, es-Sâib ibn Yezîd'den haber verdi ki, bir kimse Abdurrahman ibn Usman et-Teymîye, Talha ibn Ubeydullah'ın namazını sormuş. O da: Eğer istersen sana Usmân ibn Affân'ın namazını haber vereyim demiş. O da: Evet haber ver demiş. Bunun üzerine Abdurrahman ibn Usman da şöyle anlatmıştır: Bir gün kendi kendime: Yemîn olsun ben bu geceyi Hıcır üzerinde muhakkak gâlib geleceğim dedim, ve kalktım. Kalktığım zaman birdenbire başı örtülü ve beni sıkışdırmakda olan bir kimseyle karşılaştım. Bir de baktım ki o Usman ibn Affândır. Hemen geriye çekildim. Usman namaza durdu. Gördüm ki o Kur'ân secdelerini yapıyordu, nihâyet ben: O sabaha vardı yahud bir rek'atla vitir yaptı ve başka namaz kılmadı dediğim zaman oldu. Bu sahîh bir isnâddır.

Sonra şöyle dedi: Bize Huşeym tahdîs etti. Bize Mansûr haber verdi. İbnu Sîrîn şöyle demiştir: El-Karâfısa el-Kelbiyye'nin kızı Nâile, öldürmek için Usman'ın yanına girdikleri zaman: Onu öldürürsünüz yahud da bırakırsınız, muhakkak ki o gecenin tamâmını içinde Kur'ânı toplar olduğu bir rek'atla ihyâ ederdi demiştir. Bu hasen bir hadistir.

Ve yine şöyle dedi : Bize Ebû Muâviye Âsım, İbn Süleyman'dan o da, İbn Sîrîn'den tahdis etti ki Temîm ed-Dârî Kur'ânı bir tek rek'atde okumuştur. Bize Haccac şu'be'den o da, Hammâd'dan tahdis etti. Sâid İbn Cübeyr: Ben Beytte yani Kâbe içinde bir rek'atde Kur'ânı okudum demiştir.

Ve bize Cerîr, Mansûr'dan o da, İbrâhîm'den tahdîs etti ki Alkame bir gece içinde Kur'ânı okumuş, bir hafta boyunca Beyti Tavâf etmiş sonra Makâmu İbrâhîme gelmiş ve onun yanında Kur'ân'ın MİÛN kısmını okuyub namaz kılmış, sonra bir hafta daha Beyti tavâf ettikten sonra Makâma gelib onun yanında MESÂNÎ kısmını okuyub namaz kılmış, sonra bir hafta daha Beyti tavâf etmiş, sonra Makama gelmiş, onun yanında Kur'ân'ın geri kalanını okuyub tavâf namazı kılmıştır. Bunların hepsi sahîh isnâdlardır.

Ve bu konudaki şeylerin en garîbi, Ebû Ubeyd'in rivâyet ettiği şu haberdir: Bize Saîd ibn Ufeyr, Bekr ibn Mudarr'dan tahdîs etti ki Sü-

leym ibn Ater et-Tucîbî, bir gece içinde Kur'ânı üç kerre okur ve üç kerre de ehli ile cinsî münâsebet yapardı. Râvî dedi ki: Bu zât öldüğü zaman karısı: Allah sana merhamet eylesin. Hiç şübhesiz ki sen hem Rabbını râzıyy kılardın hem de ehlini râzıy kılardın dedi. Oradakiler kadına: Bu nasıl olurdu? diye sordular. Kadın: Süleym, geceleyin kâim olur, Kur'ânı hatmeyler, sonra da ehliyle birleşirdi. Sonra yıkanır ve dönüb hatmedinceye kadar Kur'ânı okur sonra ehliyle birleşirdi. Sonra yıkanır ve tekrar dönüb hatmedinceye kadar okur sonra ehliyle birleşirdi. Bundan sonra yıkanır ve sabah namazına çıkardı dedi.

Ben dedim ki: Süleym ibn Ater, ulu bir tâbiî, şerefli ve itimadlı bir zât idi. Muâviye'nin günlerinde Mısır'da kâdî ve vâiz idi. Ebû Hâtim: Bu zât, Ebudderdâ'dan rivâyet etti, ,kendisinden de İbn Zahr rivâyet etti dedi. Sonra Ebû Hâtim şöyle dedi: Bana Muhammed ibn Avn, Leys'-in kâtibi Ebû Sâlih'den tahdîs etti. Bana Harmele ibn İmrân, ,Ka'b ibn Alkame'den tahdîs etti. O: Süleym ibn Ater, tâbiîlerin hayırlısından idi, demiştir. — Bunu İbnu Yûnus Mısır târihinde zikretmiştir —

Ebû Dâvûd'un oğlu da Mucâhid'den, bu zâtın akşamla yatsı arasında Kur'ân'ı hatmeder olduğunu rivâyet etmiştir. Ve Mansûr'dan: Ali el-Ezdî Ramazandan her gece akşamla yatsu arasında hatm ederdi dediğini,(109) ve İbrâhîm ibn Sa'd'dan da: Babam sevbine bürünüb

---

(109) Bu, onun, Kur'ân'ın sonunu o vakıt içinde okur olduğuna hamledilmiştir ki bu okuduğu son kısım ile, gününün ve geçen gecesinin umûmunda başlamış bulunduğu hatim tamâm olur. Zarûretle bilinmiştir ki akşamla yatsu arası bir hatmin dörtte birini okumaya kâfî gelmez. Ancak tedebbüre munâfî olmasından dolayı nehyedilmiş bulunan Herzeme ile ya'nî şiir okur gibi kesik kesik sür'atle okumak hâli müstesnâdır. Nitekim bunun nehyedildiği yukarıda geçmişti. Bir de bu kadar sür'atli olan kırâat, lisânî bir kırâat değil rûhî bir kırâat olur. Sûfîler için bir takım garîbeler vardır ki onlar bu garîbeleri bu rûhî kerâmetler içinde olarak birbirinden nakl edişirler. Hatta eş-Şa'rânî onların bazısından, yüzlerce binler ve binlerce binler defa Kur'ân'ın okunmasını zikretti.

Şu ta'liklerin yazarı için, meşgûliyetsiz günlerinde en çok müyesser olabilen ise, onun bazı Ramazan günlerinde kâmil bir hatm okur olmasıdır. Temyîz yaşından beri terbiye olunduğumuz şey ise, bizler âile halkımızın büyüğü ile beraber —ki o babamın amucası olan es-Seyyid Ahmed Ebû Kemal idi— Kur'ânı müdârese eder olmamızdır. Biz Ramazan günlerinde her gün onun maiyyetinde yarım hatim okurduk. Bu da şöyle olurdu: Bizden her bir insan mu'tedil tecvid ile bir hızbın dörtte birini okurdu (**M.R.R.=Muhammed Reşîd Rızâ**).

sarınırdı da bu sarınıb bürünmesini Kur'ân'ı hatm edinceye kadar çözmezdi dediğini rivâyet etti.

Dedim ki: Mansûr ibn Zâzân'dan, onun, öğlenle ikindi arasında bir hatim yapar, akşamla yatsu arasında da yatsuyu biraz geri bırakmaları sûretiyle diğer bir hatim yapar olduğu rivâyet edildi. İmam Şâfiî'den de kendisinin Ramazan ayında gündüz ve gece içinde iki hatim, Ramazan dışında ise bir hatim yapar olduğu; ve es-SAHÎH sâhibi Ebû Abdillah el-Buhârî'nin de Ramazanda bir gece ve gündüzü İçinde bir hatim yapar olduğu rivâyet edildi.

Ve şeyh Ebû Abdirrahman es-Sülemî es-Sûfî (72) nin zikrettiği ise bunların garîbi ve bedîindendir. O dedi ki : Ben şeyh Ebû Usman el-Mağribî'den işittim. O: İbnu'l Kâtib, gündüzleyin dört hatim, geceleyin dört hatim yapardı diyordu. Ve bu cidden nâdirdir. Bu ve sahîh olarak Selefden gelen bunun benzeri haberler, ya böyle yapan zâta bu husûsda geçmiş olan hadîslerden bir hadîs ulaşmamış olmasına, yahud da onların bu sür'atle okuduklarını anlıyor ve onda tefekkür ediyor olduklarına hamledilmiştir. Munezzeh ve Yüce Allah en iyi bilendir.

Şeyh Ebû Zekeriyyâ en-Nevevî el-Beyân (yani et-Tibyân) kitâbında, geçen haberlerden bir kısmını zikrettikten sonra şöyle dedi: Muhtâr olan bunun şahısların ihtilâfıyle muhtelif olmasıdır. Binaenaleyh kim fikir inceliği ile latîfeler ve ma'rifetlere sâhib ise o okuyacağını kemâliyle anlaması hâsıl olacak mikdar üzerinde yetinsin. İlim neşri ve gayrısı gibi dînin ve muslimanların maslahatlarıyle meşgul bulunan kimse de böyledir. O da kırâatı sebebiyle hazırlayıcısı (gözeticisi) bulunduğu şeyi ihlâl etmiyecek mikdar üzerine kısaltsın. Bunlardan biri olmıyan ise usanma ve herzeme (yani çok sür'atle okuma) hudûduna çıkmaksızın kendini mümkin olduğu mikdar çoğaltsın.

Buhârî bundan sonra şöyle dedi:

KUR'ÂN OKUMA ESNASINDA AĞLAMAK

Buhârî bu husûsda el-A'meş'den o da, İbrâhîm ibn Abîde'den o da, Abdullah ibn Mes'ûd'dan gelen rivâyeti getirdi. Abdullah ibn Mes'ûd şöyle dedi: Rasûlullah (S) :

— Bana karşı oku! diye emretti. Ben :

— Kur'ân sana indirildiği halde sana karşı mı okuyayım? dedim. Rasûlullah :

— Ben Kur'ânı benden başkasından işitmeyi arzu ederim, dedi.

İbn Mes'ûd dedi ki: Bunun üzerine ben en-Nisâ sûresini okudum. Nihâyet:

فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰؤُلَٓاءِ شَهِيدًا

—Her ümmetden birer şâhid, onların üzerine de seni bir şâhid olarak getirdiğimiz zaman halleri nasıl olur?— (en-Nisâ: 41) âyetine ulaştığımda Peygamber bana: «El çek —yahud tut—» diye emretti. Ben bir de baktım ki Peygamberin iki gözü yaş akıtıyor.

Bu hadîs yukarıda geçtiği gibi Buhârî ile Muslim'in sıhhatında ittifak ettikleri hadîslerdendir. Ve nitekim inşâallah yakında yine gelecektir.

KUR'ÂN OKUMASI İLE GÖSTERİŞ YAPAN YAHUD KUR'ÂNLA YİYİCİLİK ETMEK İSTEYEN YAHUD DA KUR'ÂN OKUMAKLA ÖVÜNEN KİMSE

Bize Muhammed ibn Kesîr tahdîs etti. Bize Sufyân haber verdi. Bize el-A'meş, Hayseme'den o da, Suveyd ibn Afele'den tahdîs etti. Aliyy (R) şöyle dedi: Ben Peygamber'den işittim şöyle buyuruyordu: «Zamânın sonunda yaşları küçük, akılları az, tecrübeleri kıt bir zümre yetişecektir. Onlar mahlûkâtın hayırlısı olan Peygamberin sözünden bahsedecekler. Fakat bunlar şiddetle atılan okun avı delib avdan öteye çıktığı gibi İslâm dîninden hemen çıkıvereceklerdir. Onların iymânları boğazlarından öte geçmiyecektir. Siz onları her nerede rast gelirseniz hemen öldürünüz. Çünkü (bunlar bozguncu anarşistlerdir) bunları öldürmekde öldüren kişiye kıyâmet gününde ecr ve sevâb vardır».

Buhârî bu hadîsi diğer iki yerde daha rivâyet etmiştir. Muslim, Ebû Dâvûd ve en-Nesâî de el-A'meş'den gelen tarîklerden olmak üzere bunu rivâyet etmişlerdir.

Bize Abdullah ibn Yûsuf tahdîs etti. Bize Mâlik, Yahyâ İbn Saîd'den o da, Muhammed ibn İbrâhîm ibni'l-Hâris et-Teymîden o da, Ebû Seleme ibn Abdirrahmân'dan tahdîs etti. Ebû Saîd el-Hudrî (R) şöyle demiştir: Ben Rasûlullah (S) dan işittim, şöyle buyuruyordu:

«Sizin içinizden öyle zümreler türeyecektir ki siz onların namazlarının yanında kendi namazlarınızı, ,onların oruçlarının yanında kendi oruçlarınızı, onların iyi işleri yanında kendi iyi işlerinizi küçük göreceksiniz. Onlar Kur'ân da okuyacaklar. Fakat Kur'ân (ın feyzi) onların hançerlerinden öteye geçmiyecek. Onlar okun avdan (delib) çıktığı gibi dîninden çıkacaklar : Okun sâhibi (avı delib geçen) okunun demirine bakar (kan nevinden) bir şey göremez. Ağaç kısmına bakar, orada da bir şey göremez. Sonra avcı (acaba ava dokunmadı mı?) şübhesiyle fûk (denilen yayın girecek) yerine bakar (orada da kan izi göremez)».

Buhârî bu hadîsi diğer bir yerde daha, Muslim de yine rivâyet etmiştir. En-Nesâî de Zuhrî'den o da, Ebû Seleme'den gelen tarîklardan, İbn Mâce ise Muhammed ibn Amr ibn Alkame'den o da, Ebû Selemeden tarîkiyle rivâyet etmişlerdir.

Bize Musedded ibn Muserhed tahdîs etti. Bize Yahyâ ibn Sâid, Şu'be'den o da, Katâde'den o da, Enes ibn Mâlik'den o da, ,Ebû Mûsâ (R) dan, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: «Kur'ân'ı okuyan ve onunla amel eden mu'min kişi, tadı güzel kokusu da güzel turunç (portakal) meyvesi gibidir. Kur'ân'ı okumıyan fakat onunla amel eden mu'min kişi ise hurma meyvesi gibidir, onun tadı güzel fakat kokusu yokdur. Kur'ân'ı okuyan munâfık kişinin meseli, kokusu güzel fakat tadı acı reyhâne bitkisi gibidir. Kur'ân okumayan munâfık kişinin meseli de tadı acı —yahud kötü— ve kokusu acı Ebû Cehil karpuzu gibidir».

Buhârî, bu hadîsi diğer hadîscilerle beraber Katâde'den gelen yollarla başka yerlerde de rivâyet etti.

Bütün bu hadîslerin mazmûnu, Allah'a yaklaşma vesîlelerinin en büyüğü olan Kur'ân tilâveti ile gösteriş yapmakdan sakındırmakdır. Nitekim bir hadîsde «İyi bil ki sen ondan —yani Kur'ân'dan— çıkandan daha büyük bir amel ile Allah'a aslâ yaklaşamazsın» ibâresi gelmiştir. Ali ve Ebû Saîd hadîslerinde zikredilenler, Hâricîlerdir. Onlar, iymânları boğazlarından öteye geçmiyen (bozguncu) kimselerdir. Peygamber diğer bir rivâyetde: «Sizin her hangi biriniz, onların okuyuşu yanında kendi okuyuşunu, onların namazları yanında kendi namazını, onların oruçları yanında kendi orucunu hakîr görür» buyurmuştur. Bu ibâdetlerle beraber onların öldürülmeleri emredilmiştir. Çünkü onlar amellerinde, işin kendisinde gösteriş yapıcılardır, her ne kadar bazısı gösteriş yapmayı kasdetmez olsa da. Şu kadar var ki onlar amellerini sâlih olmıyan bir itikad üzerine te'sîs etmişlerdir. Bu yüzden onlar amel husûsunda, Yüce Allah'ın şu kavlinde kötülenenler gibi olmuşlardır : «

أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ
خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرُفٍ هَارٍ
فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ

—**Binasını Allah korkusu ve rızâsı üzerine kuran kimse mi hayırlıdır, yoksa yapısını yıkılacak bir yarın kenârına kurub da onunla berâber kendisi de cehennem ateşine çöküb giden kimse mi? Allah zâlimler gurûhuna hidâyet vermez**— (et-Tevbe: 109).

Âlimler, Hâricîlerin tekfîr edilmeleri, fâsıklığa nisbet edilmeleri ve rivâyetlerinin redd edilmesi hususlarında ayrı ayrı görüşler ileri sürmüşlerdir. Nitekim bunun tafsîli inşâallah kendi yerinde gelecektir.

Zâhir bir kokusu ve acı bir tadı olan reyhâne bitkisine benzetilen munâfık, Kur'ân tilâvetiyle gösteriş yapan murâî kişidir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurdu: «**Hakîkat munâfıklar** (akıllarınca) **Allah'a oyun etmek isterler. Halbuki o, kendi oyunlarını başlarına geçirendir. Onlar namaza kalkdıkları vakıt üşene üşene kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar. Allah'ı ancak birazcık hâtıra getirirler**» (en-Nisâ: 142).

Buhârî bundan sonra şöyle dedi:

KUR'ÂN ÜZERİNDE KALBLERİNİZ ÜLFET EDİB BİRLEŞDİĞİ MÜDDETÇE KUR'ÂN OKUYUNUZ.

Bize Ebu'l-Yeman Muhammed ibnu'l-Fudayl Ârim tahdîs etti. Bize Hammâd ibn Zeyd, Ebû İmrân el-Cuvenî'den o da, Cundub ibn Abdillahdan tahdîs etti. Peygamber (S): «Kalbleriniz ülfet edib birleşdiği müddetçe Kur'ânı okuyunuz, Kur'ân üzerinde ihtilâf ettiğiniz zamanda artık kalkıb ondan dağılınız» buyurdu.

Bize Amr ibn Ali ibn Bahr el-Fellâs tahdîs etti. Bize Abdurrahman ibn mehdiyy tahdîs etti. Bize sellâm ibn Ebî Mutî', Ebû İmrân el-Cuvenî,den o da, Cündüb'den tahdîs etti. O şöyle demiştir: Rasûlullah (S): «Kalbleriniz, üzerinde ülfet edib birleştiği müddetçe, Kur'ânı okuyunuz Kur'ân üzerinde ihtilâf ettiğiniz zaman da artık kalkıb dağılınız» buyur-

du, Ebû İmrân'dan o da Cündüb'den rivâyet edilen bu hadîsi ref' etmekde, Hâris ibnu Ubeyd ile Saîd ibnu Zeyd, Sellâm ibnu Mutî'a mutabaat etmişlerdir. Zikredilen bu hadîsi, Hammâd ibn Seleme ile Ebân ibn Yezîd ref' etmeyib, Cundub üzerine mevkûf olarak rivâyet etmişlerdir. Ğunder, bu hadîsi, Şu'be'den o da, Ebû İmran'dan rivâyet etti. Ebû İmran: Cundub'den işittim diyordu. Ve İbn Avn da bu hadîsi, Ebû İmran'dan o da, Abdullah ibn Sâmit'den o da, Umer ibnu'l-Hattâb'dan onun kavli olarak rivâyet etti. Cundub'den rivâyet etmek isnadca daha sahîh ve bunu Umer'den rivâyet edişden daha çokdur.

Buhârî bu hadîsi diğer yerlerde de rivâyet etmiştir. Muslim de birkaç yerde ve ayrı ayrı isnadlarla rivâyet etmiştir. En-Nesâî de bu hadîsi birkaç yerde ve değişik isnadlarla mevkûf ve merfû olarak rivâyet etmiştir. Et-Taberânî de yine değişik isnadlarla ayrı ayrı rivâyet etmişdir (Burada yarım sahîfe tutan bu çeşitli isnadlar özetlenerek verildi). İşte bunlar, bu hadîsin çeşitli tarîklerinin zikrinden kısaltma yoluyla müyesser olanlardır. Bunlardan sahîh olan ise, bu ilmin en büyük üstâdı olan Ebû Abdillah el-Buhârî'nin, hadîsin Cundub ibn Abdillah'dan, Rasûlullah'a merfûan olanı daha çok ve daha sahihdir diyerek işâret ettiğidir.

Bu hadîsin ma'nâsı şudur: Peygamber ümmetini, kalbleri tilâvet üzerinde toplu olduğu, Kur'ânı tefekkür ve tedebbür edici bulunduğu zamanlarda Kur'ânı tilâvet etmeye irşâd ve teşvik etmiştir. Kalblerin meşgûliyetleri ve bıkkınlıkları hâlinde ise Kur'ânı tilâvet etmemeyi öğütlemişdir. Çünkü kalb meşgûliyeti ve isteksizliğinde Kur'ân tilâvet etmekden istenilen maksad hâsıl olmaz. Nitekim bir hadîsde Peygamber'in şöyle buyurduğu sâbitdir: «Amelden, tâkat yetirebileceğiniz şeyleri üzerinize alınız, çünkü Allah sizler bıkmadığınız müddetçe bıkmıyacaktır» (Buhârî). Yine Peygamber :

«Allah'a amellerin en sevimli olanı, sâhibinin devamlı yaptığı ameldir -diğer bir lâfızda:-

«Amellerin Allah'a en sevimli olanı az olsa da devamlı olanıdır» buyurmuştur.

Buhârî bundan sonra şöyle dedi: Bize Süleyman ibn Harb tahdîs etti. Bize Şu'be, Abdulmelik ibn Meysere'den o da, en-Nizâl ibn Sebure'den o da, Abdullah ibn Mes'ûd'dan tahdîs etti. Abdullah ibn Mes'ûd, bir kimseyi kendisinin Peygamber'den hilâfını işittiği bir okuyuşla bir âyeti okurken işitti. (Dedi ki:) Hemen o kimsenin elinden tutub onu Peygambere götürdüm. Peygamber (S): «Her ikiniz de güzel okuyorsunuz. Binaenaleyh her ikiniz de okuyunuz» buyurdu. Râvî Şu'be şöyle dedi: Gâlib zannıma göre Peygamber: «Şübhesiz sizden evvelki milletler kitabda ihtilâf ettiler de Allah onları helâk etti» buyurdu.

Bu hadîsi en-Nesâî de Şu'be rivâyetinden tahrîc etti. Bu da yukarıda geçen hadîsin manâsındadır. Peygamber, Kırâatda ihtilâf etmekden o husûsda nizâlaşmakdan ve Kur'ân husûsunda gösteriş yapmakdan nehyetmektedir. Nitekim bunlardan nehiy hakkındaki hadîsler yukarıda da geçmişti.

İmâm Ahmed'in oğlu Abdullah'ın, babasının Musned'inde rivâyet ettiği şu hadîs de buna yakındır: Bize Ebû Muhammed Saîd ibn Muhammed el-Cirmî tahdîs etti. Bize Yahyâ ibn Saîd el-Emevî, el-A'meş'-den o da, Âsım'dan o da, Zirr ibn Hubeyş'den tahdîs etti. O dedi ki: Abdullah ibn Mes'ûd şöyle dedi: Bizler Kur'ân'dan bir sûre hakkında munâkaşa ettik. O sûre otuz beş âyetdir, otuz altı âyettir dedik. Bunun üzerine Rasûlullah'ın yanına gittik .Ali'yi Rasûlullah'a yavaşça bir şeyler söylerken bulduk. Peygamber'e: Biz kırâatda ihtilâf ettik dedik. Rasûlullah'ın yüzü hemen kızardı. Hemen Ali: Rasûlullah sizlere bildiğiniz gibi okumanızı emrediyor dedi.

İşte bu (110) Buhârî'nin -Allah ona rahmet eylesin- FADÂİLU'L-KUR'ÂN kitabında getirdiklerinin sonudur. Hamd ve minnet ancak Allahındır.

KUR'ÂN TİLÂVETİ, KUR'ÂN'IN FAZÎLETLERİ VE KUR'ÂN EHLİNİN FAZİLETİ İLE İLGİLİ DAĞINIK HADÎSLERİ TOPLAYAN KİTÂB (111)

FASL-:...Ebû Saîd şöyle demişdir: Allah'ın Peygamberi (S) şöyle buyurdu: «Cennete girdiği zaman Kur'ân sâhibine: Oku, yukarı çık ve yükseğe çık denilir, bunun üzerine Kur'ân sâhibi okur ve her bir âyete mukâbil bir derece yükseğe çıkar. Böylece nihâyet Kur'ân'dan yanında bulunan en son kelâma varıncaya kadar okumaya devâm eder» (Ahmed ibn Hanbel).

...El-Velîd ibn Kavs et-Tucîbî, Ebû Saîd el-Hudrî'den işitmiştir ki o şöyle diyordu: Ben Rasûlullah (S) dan işittim şöyle buyuruyordu: «Altmışıncı seneden sonra öyle kötü bir nesil gelecek ki, onlar namazı

---

(110) İbn Kesir'in «İşte bu» diye işâret ettiği nokta, bundan önceki üçüncü pragrafın sonu olan, peygamber: «Şübhesiz sizden evvelki milletler kitabda ihtilâf ettiler de Allah onları helâk etti» buyurdu, cümlesinin bittiği yerdir. İşte o yer, Buhâri'nin bu bâb'dan son kelimesidir. M.R.R.

(111) Buradaki hadîslerin senedlerinde kısaltma yapılarak sâdece sahâbi olan râvîleri ve muharriclerini vermekle yetinilmişdir.

bırakmışlar ve şehvetlere uymuşlardır. İşte onlar yakında azgınlıklarının şerrine uğrıyacaklardır. Bundan sonra Kur'ân'ı okuyacak ve fakat bu okuyuşları köprücük kemiklerinden öteye geçmiyecek olan bir kötü nesil daha gelecektir. Ve Kur'ân'ı üç sınıf insan okur: Mu'min, munâfık, fâcir». Hadîsin râvîlerinden Beşîr dedi ki: Ben el-Velîd'e: Bu üç sınıf nedir? diye sordum. El-Velîd: Munâfık Kur'ân'a kâfir olandır, fâcir, Kur'ân sebebiyle yiyicilik etmek isteyendir, mu'min ise, Kur'ân'a iymân edendir, dedi. (112) (Ahmed ibn Hanbel).

...Ebû Saîd şöyle demiştir: Rasûlullah, Tebûk yılında sırtını bir hurma ağacına dayamış olarak insanlara hitâbe yaptı da şöyle buyurdu: «İnsanların en hayırlısı ve en şerlisini sizlere haber vereyim mi? İnsanların hayırlısı öyle bir kimsedir ki. beygirinin sırtında yahud devesinin sırtında yahud da iki ayakları üzerinde olarak kendisine ölüm gelinceye kadar Allah yolunda çalışır. İnsanların şerlisinden olan ise Allah'ın kitabını okuyan ve ondan hiç bir şeye lâyıkı vechile dönüb yönelmiyen fâcir kimsedir» (Ahmed ibn Hanbel).

...Ebû Saîd şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle dedi «Yüce Allah: Her kimi, Kur'ân okumak bana duâ etmekden meşgul edib alıkorsa ben ona şükredicilerin sevâbının afdalını ihsan eylerim buyuruyor». Ve yine Rasûlullah (S): «Allah Kelâmının diğer kelâmlara üstünlüğü, Allah'ın mahlûkâtına üstünlüğü gibidir» buyurdu. (Hâfız Ebû Bekr el-Bezzâr). Sonra da: Muhammed ibn Hasen bu hadîsi yalnız olarak rivâyet etti ve kimse tarafından mutâbaa olunmadı, dedi.

...Enes ibn Mâlik şöyle demiştir: Rasûlullah (S): «Şübhesiz, Allah'ın, insanlardan bir takım ehilleri vardır» buyurdu. Onlar kimdir yâ Rasûlullah? diye sorulunca: «Kur'ân ehlidir, onlar Allah ehlidir ve hâssasıdır» buyurdu (Ahmed ibn Hanbel).

...Enes ibn Mâlik, Kur'ânı hatm ettiği zaman ehlini ve çocuklarını toplar ve onlar için duâ eder idi.

...Yine Enes şöyle demişdir: Rasûlullah (S) : **«Kur'ân öyle bir zenginlikdir ki ondan sonra fakirlik ve onun ötesinde başka bir zenginlik yokdur»** buyurdu. el-Hâfız Ebu'l-Kasım et-Taberânî).

---

(112) Bu hadîsin bir fıkrası şu âyeti hatırlatmaktadır: **«Sonra arkalarından öyle kötü bir nesil geldi ki namazı bıraktılar, şehvetlerine uydular. İşte bunlar da azgınlıklarının cezâsına uğrıyacaklardır»** (Meryem: 59).

Bu âyetdeki half, selefden sonra gelen kötü nesil demekdir. Halef, iyi nesildir. Ğayy, şerr, yahud azgınlığın cezâsı ma'nâlarınadır. Bazılarına göre ğayy, cehennemde bir vâdîdir ki cehennemin diğer vâdîleri ondan istiâze ederler (Beydâvî).

...Enes şöyle demişdir: Rasûlullah (S): «Her şeyin süsü vardır, Kur'ân'ın süsü ise güzel sesdir» buyurdu. Bu hadîsin râvîsi olan İbnu'l-Muharrer zaîfdir. (el Hâfız Ebû Bekr el-Bezzâz).

...Enes ibn Mâlik şöyle demiştir: Bizler bir topluluk olmuştuk, bu sırada içimizde arab, acem, siyah derili, beyaz derili kimseler de vardı. Derken yanımıza Rasûlullah çıkageldi, ve şöyle buyurdu: «Sizler bir hayr içindesiniz. Allah'ın Rasûlü içinizde olduğu halde Allah'ın Kitâbını okuyorsunuz. İleride insanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki insanlar o zamanı okun -yahud su tasının- tutulması gibi tutacaklar, ücretlerini hep peşin almak istiyecekler ve ücretlerini hiç geriye te'hîr etmiyecekler» (Ahmed ibn Hanbel).

...Enes şöyle demiştir: Peygamber (S): «Şübhesiz içinde Kur'ân okunmakda olan evin hayrı çok olur, içinde Kur'ân okunmayan evin hayrı ise az olur» buyurdu (Ebû Bekr el-Bezzâr).

...Enes ibn Mâlik şöyle demiştir: Ebû Mûsâ bir evin içinde oturdu ve insanlar onun yanında toplandılar. Akıbinde Ebû Mûsâ insanlara karşı Kur'ân okumaya başladı. Bu arada Rasûlullah'ın yanına biri gelib: Yâ Rasûlullah! Ben sana Ebû Mûsâ'dan sevindirici bir haber söyliyeyim mi? O bir ev içinde oturdu, insanlar da onun yanında toplandılar, akıbinde o, insanlara karşı Kur'ân okumağa başladı, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah bu sözleri söyleyen kimseye: «Sen beni insanlardan kimsenin göremiyeceği bir yere oturtmaya muktedir olabilir misin?» dedi. O zât: Evet dedi. Akıbinde Rasûlullah dışarı çıktı ve o zât kendisini insanlardan kimsenin göremiyeceği bir yere oturttu. Rasûlullah Ebû Mûsâ'nın okuyuşunu işidib dinledi de «Muhakkak ki o elbette Dâvûd aleyhisselâmın mizmârlarından bir mizmâr üzerine okumaktadır» buyurdu. Bu hadîs, garîb bir hadîstir. Râvîsi Yezîd er-Rakkâsî zaîfdir (El-Hâfız Ebû Ya'lâ).

...Câbir ibn Abdillah şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bizlere hutbe yaptı da Allah'a hamd ve lâyık sıfatlarla övdükden sonra şöyle buyurdu: **«Amma ba'du, şübhesiz sözün en doğrusu Allah'ın Kitâbıdır, yolun en fazîletlisi de Muhammed'in yoludur. İşlerin şerlisi** (dînde) **sonradan ihdâs edilenlerdir. Ve her bid'at dalâletdir.»** Bundan sonra Rasûlullah sesini yükseltir, iki yanağı kızarır ve öfkesi şiddetlenirdi. Kıyâmet sâatını zikrettiği zaman sanki bir orduyu inzar edici gibi olurdu. Sonra şöyle buyurdu: «Sâat size geldi, ben, sâatle şunun gibi birbirine yakın olarak Peygamber gönderildim -bu sırada işâret ve orta parmağıyle işâret ederdi- Kıyâmet size sabah ve akşam gelib bastıracaktır. Her kim bir mâl bırakırsa o mâl âilesi halkına âiddir. Kim de bir borç yahud fakir ehl ve ıyâl bırakırsa o da banadır ve benim üzerimedir» (Ahmed ibn Hanbel).

...Câbir ibn Abdillah şöyle demiştir: Rasûlullah (S) mecside girdi ve orada Kur'ân okumakda olan bir toplulukla karşılaştı. Oradakilere: «Kur'ânı okuyun ve onunla Azîz ve Celîl olan Allah'dan taleb edin, bir kavm gelmeden evvelki onlar Kur'ânı ok doğrultması gibi doğrulturlar, acele edib peşin almaya davranırlar ve onu geriye bırakmaz, te'hîr etmezler» buyurdu (Ahmed ibn Hanbel).

...Câbir ibn Abdillah şöyle demiştir: Rasûlullah yanımıza çıkıb geldi, bizler Kur'ân okuyorduk. İçimizde arab olmıyan yabancı ve bedevî de bulunuyordu. Rasûlullah (S) kulak tutub dinledi de: «Okuyunuz, her şey güzeldir. İstikbalde öyle bir kavm gelecek ki onlar Kur'ânı okun doğrultulması gibi dikib doğrulturlar, ücretini peşin almaya davranırlar ve onu te'hîr eylemezler» buyurdu (Ahmed ibn Hanbel).

...Abdullah ibn Mes'ûd şöyle dedi: Şübhesiz bu Kur'ân şefâat edicidir ve şefâatı kabul edilendir. Kim ona tâbi olursa Kur'ân onu Cennete götürür. Kim de onu terk eder yahud ondan yüz döndürürse -yahud bunun benzeri bir kelime söyledi- onu kafasından şiddetle ateşe iter... Câbir'den o da Abdullah'dan o da, Peygamber'den olmak üzere bunun benzerini rivâyet etmiştir (Ebû Bekr el-Bezzâr).

...Câbir ibn Abdillah şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Bin âyet okuyan için Allah bir kıntâr yazdı. Kıntâr yüz rıtıldır. Rıtl ise on iki ûkıyedir. Ûkıye altı dînârdır, dînâr yirmi dört kîrâttır. Üç yüz âyet okuduğu zaman Allah Meleklerine hitâben: Ey Meleklerim, kulum sizleri şâhid tutmam için çalıştı, ben ona mağfiret etmişimdir, buyurur. Her kime Allah tarafından bir fazîlet ulaşır ve o da Allah'a iymân ederek ve sevâbını umûd eyliyerek o fazîletle amel ederse Allah o kimseye ümid ettiği sevâbı verir, yaptığı amel (kıymetçe) bu verilen gibi olmasa da» (el-Hâfız Ebû Ya'lâ).

...İbn Abbâs şöyle demiştir: Rasûlullah (S): «Şübhesiz iç boşluğunda Kur'ân'dan hiç bir şey bulunmıyan kimse vîrân ve harâbe ev gibidir» buyurdu (Ahmed ibn Hanbel).

El-Bezzâr: Biz bu hadîsin ibn Abbâs'dan, bu tarîkden başka bir tarîkle rivâyet edildiğini bilmiyoruz, dedi.

Ve Taberânî şöyle dedi: Bize Usman ibn Ebî Şeybe'nin oğlu Muhammed tahdîs etti. Bana babam tahdîs edib şöyle dedi: Ben babamın kitâbında onun kendi el yazısı ile şunu buldum: İmrân ibn Ebî İmrân'dan o da, Saîd ibn Cubeyr'den o da, İbn Abbâs'dan, o şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: «Kim Allah'ın Kitâbına tâbi olursa Allah onu dalâletden hidâyete eriştirir ve Kıyâmet günü onu hisâbın ortasına düşmekden korur. Bu da Azîz ve Celîl olan Allah'ın şöyle buyurmasıdır:

فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنّى هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَاىَ فَلَا يَضِلُّ
وَلَا يَشْقٰى ۝ وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرى فَاِنَّ لَهُ مَعيشَةً
ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى

—Artık ne zaman benden size hidâyet gelir de kim benim hidâyetime uyarsa o (dünyada) **sapmaz ve** (âhiretde de) **bedbaht olmaz. Kim benim zikrimden yüz çevirirse onun hakkı da dar bir geçimdir. Ve biz onu kıyâmet gününde kör olarak haşrederiz—** (Tâhâ: 123-124).

...İbn Abbâs'dan: Rasûlullah (S): «İnsanların okuyuşca en güzeli Kur'ânla hüzünlenib gamlanarak Kur'ân okuyan kimsedir» buyurdu (et-Taberânî).

...İbn Abbâs şöyle demiştir: Rasûlullah (S) : «Sesleri âvâzları Kur'ân ile güzelleştiriniz» buyurdu (et-Taberânî).

Yine Taberânî, Dahhâk'a varan senediyle, ibn Abbâs'dan merfû'-olarak «Ummetimin şereflileri Kur'ân hâmileridir (yani hâfızlarıdır)» hadîsini rivâyet etti.

...İbn Abbâs şöyle demiştir: Bir kimse Rasûlullah'a, amellerin hangisi Allah'a daha sevgilidir? diye sordu. Rasûlullah: **«el-Hâllu'l-Murtehılu** (:Konub göçücü)» buyurdu. O zât: Yâ Rasûlullah: el-Hâllu'l-Murtehılu nedir? diye sordu. Rasûlullah: «Kur'ân sâhibidir, o, Kur'ânın evvelinde sonuna ulaşıncaya kadar durur, yürür, sonunda da evveline ulaşıncaya kadar durur, yürür» buyurdu (el-Taberânî).

KUR'ÂN'I EZBERLEMEK VE ŞEYTANI SÜRÜB IRAK EYLEMEK İÇİN ME'SÛR (YANİ NAKL EDİLMİŞ) OLAN DUÂNIN ZİKRİ

Ebu'l-Kasım et-Taberânî **el-Mu'cemu'l-Kebîr**'inde şöyle dedi: Bize el-Hüseyn ibn İshâk et-Tusterî tahdîs etti. Bize Hişâm ibn Ammâr tahdis etti. Bize Muhammed ibn İbrâhim el-Kuraşî tahdîs etti. Bana Ebû Sâlih ile Ikrime tahdîs etti. İbn Abbâs şöyle demiştir: Ali ibn Ebî Tâlib: Yâ Rasûlallah! Kur'ân benim göğsümden boşanıb gidiyor, dedi. Peygamber (S):

— Sana bir takım kelimeler öğreteyim mi ki Allah o kelimeler-

le hem seni, hem de senin öğreteceğin kimseleri menfaatlandırsın? dedi. Ali:

— Evet öğret, babam ve anam sana fedâ olası dedi. Peygamber şunları söyledi:

— Cumua gecesi dört rek'at namaz kıl, şöyle ki: birinci rek'atda Fâtihatu'l-Kitâb ile Yâsîn'i, ikinci rek'atda Fâtihatu'l-Kitâb ile Hâmîm ed-Duhân'ı, üçüncü rek'atda Fâtihatu'l-Kitab ile Hâmîm Tenzîl es-Secde'yi, dördüncü rek'atda Fâtihatu'l-Kitâb ile Tabâreke el-Mufassal'ı oku. Teşehhüdü bitirip ayrıldığın zaman, Allah'a hamd ve senâ eyle, Peygamberlere salât et ve bütün mu'minler için Allah'dan mağfiret iste. Bundan sonra şu duâyı söyle:

اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنِى بِتَرْكِ الْمَعَاصِى اَبَدًا مَا اَبْقَيْتَنِى
وَارْحَمْنِى مِنْ اَنْ اَتَكَلَّفَ مَا لَا يَعْنِينِى وَارْزُقْنِى حُسْنَ
النَّظَرِ فِيمَا يُرْضِيكَ عَنِّى ۞ اَللّٰهُمَّ بَدِيعَ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ ذَا الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ وَالْعِزَّةِ الَّتِى
لَا تُرَامُ. اَسْئَلُكَ يَا اَللّٰهُ يَا رَحْمٰنُ بِجَلَالِكَ وَنُورِ
وَجْهِكَ اَنْ تُلْزِمَ قَلْبِى حُبَّ كِتَابِكَ كَمَا عَلَّمْتَنِى
وَارْزُقْنِى اَنْ اَتْلُوَهُ عَلَى النَّحْوِ الَّذِى يُرْضِيكَ عَنِّى
وَاَسْئَلُكَ اَنْ تُنَوِّرَ بِالْكِتَابِ بَصَرِى وَتُطْلِقَ
بِهِ لِسَانِى وَتُفَرِّجَ بِهِ عَنْ قَلْبِى وَتَشْرَحَ بِهِ صَدْرِى
وَتَسْتَعْمِلَ بِهِ بَدَنِى وَتُقَوِّيَنِى عَلٰى ذٰلِكَ وَتُعِينَنِى
عَلَيْهِ فَاِنَّهُ لَا يُعِينُنِى عَلَى الْخَيْرِ غَيْرُكَ
وَلَا مُوَفِّقَ لَهُ اِلَّا اَنْتَ ۞

Yâ Allah! Bana merhamet eyle,, beni hayatta bıraktığın müddetçe ebeden ma'siyetleri terkle bahtiyar kıl. Bana mühim olmıyan işlerin zahmetini yüklenmekden beni merhamet edib koru. Seni râzıyy kılacak husûslarda beni güzel bakış ve güzel görüşle rızıklandır.

Ey Semâları ve Arzı en güzel yaratan!

Ey Celâl, ikrâm ve kasd olunamıyacak izzetin sâhibi olan Allahım! Yâ Allah, Yâ Rahmân! Ben senin Celâlin ve Vechinin nûru aşkına senden, beni öğrettiğin gibi Kitâbının sevgisini kalbime yapıştırmanı istiyorum. Kitâbını, seni benden râzıy kılacak tarz üzere okumayı bana rızık yap. Ve yine senden, gözümü Kitâbınla nurlandırmanı, dilime Kitâbınla akıcılık vermeni, kalbimden Kitâbınla gamları giderib açmanı, göğsümü Kitâbınla açıb genişletmeni, bütün bedenimi Kitâbınla çalıştırıb işletmeni, bana bütün bunlar üzerine kuvvetlendirmeni ve yardım etmeni istiyorum. Şu muhakkak ki bana hayr üzerine senden başka yardım edecek yokdur, hayra muvaffak kılıcı da ancak sensin!

İşte sen bu ibâdet ve duâyı üç cumua yahud beş cumua yahud yedi cumua yap, Allah'ın izniyle Kur'ânı ezberinde tutarsın. Ve bu hiç bir mu'minde hata etmez.»

Ali bunun ardından yedi cumua sonra Peygambere geldi de Kur'ânı ve hadîsi ezberlemesini haber verdi. Bunun üzerine Peygamber: «Kâ'be'nin Rabbine yemin ediyorum, mu'mindir, öğret yâ Ebâ'l-Hasen, öğret yâ Ebâ'l-Hasen» buyurdu. İşte bu et-Tabarânî'nin sevk edişidir.

Ebû Iysâ et-Tirmizî de Câmi'inden Kitabu'd-Deâvât (:Duâlar Kitabın) da şöyle dedi: Bize Ahmed ibnu'l-Hasen tahdîs etti. Bize Süleyman ibn Abdirahman ed-Dımaşkî tahdîs etti. Bize el-Velîd ibn Muslim tahdîs etti. Bize ibn Curayc, Atâ ibn Ebî Rebâh'dan ve İbn Abbâs'ın himâyesinde olan Ikrime'den onlar da ibn Abbâs'dan tahdîs etti. İbn Abbâs şöyle demiştir: Bizler Rasûlullah'ın yanında bulunduğumuz bir sırada, onun yanına Ali ibn Ebî Tâlib çıkageldi de:

— Babam ve anam sana fedâ olsun! Şu Kur'ân göğsümden boşanıb gidiyor, ben kendimi, ona nasıl muktedir olabileceğimi bilib bulamıyorum dedi. Bunun üzerine Rasûlullah ona:

— Yâ Ebâ'l-Hasen, ben sana bir takım (duâ) kelimeleri öğreteyim mi ki Allah onlarla seni menfaatlandırır ve sen de öğretmiş olduğun kimselere bunlarla menfaatlandırırsın ve öğrenmiş olduğun şeyler de göğsün içinde sâbit olur? buyurdu. Ali:

Evet, Yâ Rasûlallah, beni öğret, dedi. Rasûlullah:

— Cumua gecesi olduğu zaman, eğer gecenin son üçde biri içinde kalkmağa muktedir olursan kalk. Çünkü o sâat, şâhid olunmuş bir sâ-

attır ve onda yapılan duâ müstecâbdır yani kabûl edilmişdir. Kardeşim Ya'kûb Peygamber de oğulları için şöyle demişti:

قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي

—Sizin için Rabbime sonra istiğfâr edeceğim— (Yûsuf: 98). O bunu cumua gecesinin gelmesi için böyle te'hîrli söylüyordu. (113)

Eğer o sâatde kalkmağa muktedir olamazsan, gecenin ortasında kalk. Eğer yine muktedir olamazsan gecenin evvelinde kalk da dört rek'at namaz kıl, şöyle ki: Birinci rek'atde Fâtihatu'l-Kitâb ile Yâsîn sûresini, ikinci rek'atde Fâtihatu'l-Kitâb ile Hâmîm ed-Duhân'ı, üçüncü rek'atde Fâtihatu'l-Kitâb ile ELİF LÂM, Tenzîl es-Secdeyi, dördüncü rek'atde de Fâtihatu'l-Kitâb ile TABAREKE el-Mufassal'ı okursun. Teşehhüdü bitirib ayrıldığın zaman Allah'a hamd et ve Allah'a güzel senâlarda bulun. Bana ve diğer bütün peygamberlere salât oku ve bunu güzel yap. **Erkek, dişi bütün mü'minler için ve senden önce iymânla geçmiş olan bütün dîn kardeşlerin için Allah'dan mağfiret iste.** (el-Haşr: 10 âyete işâret ediyor). Sonra bunun sonunda şu duâyı söyle :

---

(113) Ya'kûb Peygamber bu sûretle kendi afvını iş'âar etmekle beraber istiğfarını sehar vaktı veya cumua gecesi gibi bir icâbet vaktı gözettiği için ve daha doğrusu Yûsufla halallaşdırıncaya veya onun afvını anlayıncaya kadar te'hîr etmişti. Çünkü mazlûmun afvı mağfiretin şartıdır (Hakk Dîni, IV, 2923).

اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنِى بِتَرْكِ الْمَعَاصِى اَبَدًا مَا اَبْقَيْتَنِى
وَارْحَمْنِى اَنْ اَتَكَلَّفَ مَا لَا يَعْنِينِى وَارْزُقْنِى حُسْنَ
النَّظَرِ فِيمَا يُرْضِيكَ عَنِّى ۞

اَللّٰهُمَّ بَدِيعَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ذَا الْجَلَالِ
وَالْاِكْرَامِ وَالْعِزَّةِ الَّتِى لَا تُرَامُ اَسْئَلُكَ يَا اَللّٰهُ يَا
رَحْمٰنُ بِجَلَالِكَ وَنُورِ وَجْهِكَ اَنْ تُنَوِّرَ بِكِتَا
بِكَ بَصَرِى وَاَنْ تُطْلِقَ بِهِ لِسَانِى وَاَنْ تُفَرِّجَ
بِهِ عَنْ قَلْبِى وَاَنْ تَشْرَحَ بِهِ صَدْرِى وَاَنْ تَغْسِلَ
بِهِ بَدَنِى فَاِنَّهُ لَا يُعِينُنِى عَلَى الْخَيْرِ غَيْرُكَ وَلَا يُؤْ
تِيهِ اِلَّا اَنْتَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا
بِاللّٰهِ الْعَلِىِّ الْعَظِيمِ

Yâ Allah! Bana merhamet eyle! Beni hayatta bıraktığın müddetçe ebeden ma'siyetleri terkle bahtiyâr kıl. Bana mühim olmıyan işlerin zahmetini yüklenmekden beni merhamet edib koru. Seni râzıy kılacak husûslarda beni güzel bakış, güzel görüşle rızıklandır.

Ey Semâları ve Arzı en güzel yaratan!

Ey Celâl, ikrâm ve kasd olunamıyacak izzetin sâhibi olan Allahım! Yâ Allah Yâ Râhman! Ben senin Celâlin ve Vechinin nûru aşkına senden, beni öğrettiğin gibi Kitâbının sevgisini kalbime yapıştırmanı istiyorum. Kitâbını, seni benden râzıy kılacak tarz üzere okumayı bana rızık yap. Ve yine senden, gözümü Kitâbınla nurlandırmanı, dilimi Kitâbınla akıcılık vermeni, kalbimden Kitâbınla gamları giderib açmanı, göğsümü Kitâbınla açıb genişleterek ferahlatmanı, tekmil bedenimi Kitâbınla yıkamanı pampâk eylemeni istiyorum.

Şu muhakkak ki bana hayr üzerine senden başka yardım edecek yokdur, ve hayrı getirebilecek de ancak sensin. Tahavvul ve ona gerekli kuvvet ancak çok Yüce, çok azametli Allah iledir.

Yâ Ebâ'l-Hasen sen bu ibâdet ve duâyı üç cumua yahud beş cumua yahud yedi cumua yap, Allah'ın izniyle duâ kabul olunur. Beni Hakk ile gönderen Allah'a yemîn ederim ki bu mü'minde aslâ şaşmadı».

İbn Abbâs şöyle dedi: Allah'a yemîn ediyorum ki Ali ancak beş veya yedi cumua bekledi, nihâyet bu aynı meclis içindeyken Rasûlullah'a geldi de şunları söyledi:

Yâ Rasûlallah, Allah'a yemîn ederim ki ben geçen zamanlar içinde ancak dört âyet yahud buna yakın sayıda âyetler alıyordum. Bunları kendi nefsime okuduğum zaman bunlar göğsümden boşanır giderlerdi. Halbuki ben bu gün kırk âyet yahud buna yakın âyet öğreniyorum, bunları kendi nefsim üzerine okuduğum zaman sanki Allah'ın Kitâbı gözlerimin önünde gibi oluyor. Ve yine yemîn ederim ki ben hadîsi iyice işitirdim de onu tekrar ettiğim zaman o hadîs benden boşanır giderdi. Halbuki bu gün ben çok hadîsleri işitiyorum da onları tahdîs ettiğim zaman (tekrar söylediğim zaman) o hadîslerden bir tek harfi düşürmüyorum.

Bu sözlerin sonunda Rasûlullah'ın Ali'ye: «Ka'be'nin Rabbine yemîn ediyorum ki sen bir mu'minsin yâ Ebâ'l-Hasen» buyurdu. Bu hadîsden sonra Tirmizî: Bu, hasen, garîb bir hadîsdir, biz bunu başkasından değil ancak el-Velîd ibn Muslim hadîsinden tanıyoruz dedi. O böylece söyledi, halbuki bu hadîs el-Velîd ibn Muslim'in tarîkinden başkasıyle de geçmiştir.

Bu hadîsi el-Hâkim **el-Mustedrek** adlı kitâbında da el-Velîd tarîkın-

den olmak üzere rivâyet ettikten sonra: Bu hadîsin senedi Buhârî ile Muslim'in şartı üzeredir, demiştir.

Velîd'den olan senedinin Buhârî ile Muslim'in şartına uygun olduğunda şübhe yokdur. Çünkü Velîd, İbn Cureyc'den işitmeyi sarâhatle söylemiştir. Allah en iyi bilendir ki bu hadîsin garîbliği hatta nekâreti (çetinliği, güçlüğü, tanınmamazlığı da) apaçıkdır.(114) Allah en iyi bilendir.

... Abdullah ibn Umer şöyle demiştir: Rasûlullah (S): «Kur'ân'ın meseli, bağlanmış deve meselidir. Eğer sâhibi o deveyi muhâfazada aslâ gaflet etmeyib iyice görüb gözetir durursa onu elinde tutar, eğer onu bırakırsa deve çekib gider» buyurdu (Ahmed ibn Hanbel-Aslı Buhârî ve Muslim'dedir-).

... Abdullah ibn Umer şöyle dedi: Rasûlullah'a okuyuşca insanların hangisi daha güzeldir? diye soruldu. Rasûlullah: «Kendisini Kur'ân okurken işittiğin zaman Azîz ve Celîl olan Allah'dan haşyet eder olduğunu zannettiğin kimsedir» buyurdu (el-Bezzâr).

... Abdullah ibn Amr'dan, Peygamber (S) şöyle buyurdu: «Kur'ân sâhibi hâfız kişiye: Oku, yükseğe çık ve dünyada iken tertîl eder olduğun gibi tertîl et. Çünkü senin menzilin okuyacağın son âyetin yanındadır, denilir» (İmâm Ahmed).

... Abdullah ibn Amr şöyle demiştir: Bir kimse Rasûlullah'a geldi de: Yâ Rasûlallah! Ben Kur'ânı okuyorum, fakat kalbimi onun üzerinde akl eder bulmuyorum, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (S): «Muhakkak senin kalbin iymândan hâriç faydasız şeylerle doldurulmuştur, şübhe yok ki kula iymân, Kur'ân'dan önce verilir» buyurdu.

Ve yine bu isnadla rivâyet etti ki: Bir kimse kendi oğlunu getirdi de: Yâ Rasûlallah, oğlum gündüzleyin MUSHAF'ı okuyor, geceleyin de evde ikamet ediyor, dedi. Rasûlullah: «Neyi beğenmiyorsun? Oğlun zikredici olarak gündüz geçiriyor, sâlim olarak da gece geçiriyor» buyurdu (Ahmed ibn Hanbel).

... Abdullah ibn Amr'dan; Peygamber (S) şöyle buyurdu: «Oruç ile Kur'ân kıyâmet gününde kula şefâat ederler. Oruç: Ey Rabbim, ben bu kulu, gündüzleyin yemekden ve şehvetlerden men'ettim, binaenaleyh şimdi benim onun hakkındaki şefâatımı kabul eyle, der. Kur'ân da: Ben

---

(114) Hatta bunun uslûbu, beşerin en fasîhi olan MUHAMMED'in uslûbu Ali'nin uslûbu ve onların asrının uslûbu değil, mevzû' hadislerin uslûbudur (M.R.R. = Muhammed Reşîd Rızâ).

onu geceleyin uykudan men'ettim, bunun için şimdi benim onun hakkındaki şefâatımı kabul eyle, der. Böylece ikisi de şefâat ederler» (Ahmed ibn Hanbel).

...Abdullah İbn Amr şöyle demiştir : Ben Rasûlullah'dan işittim o : «Ümmetimin munâfıklarının en çoğu ümmetimin kuyucularıdır» buyuruyordu. (Ahmed ibn Hanbel).

... Abdullah ibn Amr şöyle demiştir: Rasûlullah (S): «Kim Kur'ânı üç günden daha az zaman içinde okursa onu anlamaz buyurdu. (Ahmed ibn Hanbel). İmâm Ahmed bu hadîsi, Ğunder'den o da Şu'beden o da, Katâde'den tarîkıy ile de rivâyet etti. Tirmizî: Bu hadîs hasendir, sahîhdir demiştir.

... Abdullah ibn Amr'dan, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuşdur: «Her kim Kur'ânı okursa sanki nübüvvet onu iki yanı arasından, bir dereceden diğer dereceye doğru yavaş yavaş götürüb yükseltiyor gibi olur, şu kadar var ki ona vahiy olunmaz. Bir insan Kur'ân okur da, herhangi bir kimseyi, kendisine verilmiş olan Kur'ân okuma fazîletinden daha üstün bir fazîlet verilmiş olarak görürse, muhakkak o Allah'ın küçültmüş olduğu şeyi büyültmüş ve Allah'ın büyültmüş olduğu şeyi de küçültmüşdür. Kur'ân hâmili hâfız kişiye akıl ve idrak zaîfliği ârız olmuş kimseler içinde akıl ve idrak zaîfliğine uğraması —yahud beyinsizlik etmesi— yahud öfkelenenler içinde öfkelenmesi, yahud da keskinleşib gadaba gelenler içinde keskinleşib gadaba gelmesi yakışır değildir. Velâkin o Kur'ân fazîletinden dolayı afveder ve tamâmen terk edib yüz çevirir» (Ebu'l-Kasım et-Taberânî).

... Ebû Hureyre'den, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: «Her kim Allah'ın Kitâbından bir âyete kulak tutub dinlerse onun lehine kat kat yapılmış bir hasene yazılır. Kim de bir âyeti tilâvet ederse, o âyet de okuyan kimse için kıyâmet gününde bir nûr olur» ((İmâm Ahmed).

... Ebû Hureyre'den, Peygamber (S): «Kur'ân husûsunda gösteriş yapmak küfürdür» buyurmuştur (el-Bezzâr).

... Ebû Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (S): «Kur'ânı i'râb ediniz ve garîb lâfızlarını araştırınız» buyurdu (el-Hâfız Ebû Ya'lâ).

... Fudâle ibn Ubeyd ile Temîm ed-Dârî'den: Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: «Her kim bir gece içinde on âyet okursa, ,onun lehine bin kıntâr yazılır. Kıntâr, dünya ve dünyadaki her şeyden hayırlıdır. Kıyâmet günü olduğu zaman Azîz ve Celîl olan Rabbin: Oku ve her bir âyete mukâbil bir derece yükseğe çık! buyurur. Nihâyet o kul yanında bulunan son âyetin derecesine kadar ulaşır. Rabbin: Avucunla bir şeyi tut, buyurur. Kul da eliyle tutar da: Yâ Rabb! En iyi bilen sensin der. Bu-

nun üzerine Rabb: Şu avucunla ebedîlik, şunula da naîm (yani dâimî refâh, bolluk, rahatlık) buyurur» (et-Taberânî).

Burası FADÂİLU'L-KUR'ÂN'ın sonudur ve bununla tefsîr tamâm olmuştur. (115)

Bu kitâb, Hâfız, allâme, ilim yolcularının hedefi, sağlamı çürükden ayırmayı iyi bilen, talebeleri faydalandıran, —Allah fâidelerini çoğaltsın— İbn Kesîr diye meşhûr olan Şeyh İmâduddîn İsmâil'indir. Bu nusha, kulların Ganiy Allah'a en muhtâcı bulunan Bağdadlı, Kur'ân okutma üstâdı Muhammed ibn Ma'mer'in eliyle —Allah onu afvetsin, ilimle menfaatlandırsın, onunla amel etmeyi muvaffak kılsın ve bu kitâbın mâlikinin şerefini de korusun âmîn— Allah'ın salavâtı ve selâmı üzerine olası Peygamber'in hicretinden (759) yedi yüz elli dokuz yılı, Cumâde'l-âhire ayının onuncu Cumua günü tarihinde yazıldı.

Evvel, âhır, zâhır, bâtın olarak Hamd
Allah'a mahsûsdur. Allah Ummî
Nebiyy olan efendimiz Mu-
hammed'e ve onun âl· ve
sahâbîlerine çok çok
salât ve selâm
eylesin

(115) İbn Kesîr bu FADÂİLU'L-KUR'ÂN kitabını en kıymetli rivâyet tefsirlerinden olan TEFSÎRU KUR'ÂNİ'L-AZÎM isimli Tefsirinin sonuna koyub bunu ona bir mütemmim kıldığını bizzat bu sözüyle belirtmiş olmaktadır.

FADÂİLU'L-KUR'ÂN

Tarihçi, müfessir, muhaddis büyük âlim İbn Kesir'in te'lif ettiği eserlerden biridir. Müellif'in doğu ve batı ilim âlemince ma'rûf olan haklı şöhretini sâdece «el-Bidâye ve'n Nihâye» adlı umûmî tarîhi ile altı yüzküsûr yıldanberi sağlamlık ve kıymetce rivâyet tefsirlerinin en yükseği sayılan «Tefsîru'l-Kur'ânı'l-Azîm» adlı büyük tefsîri bile belgelemeye yeter. İbn Kesîr bu FADÂILU'L-KUR'ÂN kitâbını işte o büyük tefsîrinin bir zeyli bir tamamlayıcısı olarak yazmışdır.

YAZILMA TARZI VE MUHTEVÂSI

İbn Kesîr bu kitâbını tamâmiyle hadişçiler yoluyla yazmışdır. Hatta en büyük kısmı bâb bâb ve hadîs hadîs Buhâri'yi ta'kıyb etmektedir. Şöyle ki: Buhârînin el-CÂMİU'S-SAHÎH'inde KİTÂBU FADÂİLU'L-KUR'ÂN adıyle bir bölüm vardır. Bu bölümde imâm Buhârî 37 bâb ve bu bâblarda da mükerrerleriyle birlikde 84 hadîs yazmışdır. İşte İbn Kesîr, Buhârîden sâdece 7 sûre ile ilgi bâbları hâric bırakıldıktan sonra adım adım sıra ile evvelâ Buhârîdeki bâbları ve bâblar altındaki hadîsleri -mükerrerlerden bir kaçı müstesnâ- aynen almışdır. Bundan sonra da diğer hâdîs âlimlerinin SÜNEN, MÜSNED, MU'CEM gibi hadîs divânlarında bulunan bu konulardaki hadîsleri yazmışdır. Bu hadîsleri, muharriclerini ve senedlerini aynen yazdıkdan sonra râvîlerinde veya metinde tenbîh edilmesi gereken bir husûs varsa onu da belirtmişdir. Hadîslerin sonlarında KULTU (Ben dedim ki) paragrafı altında bâb ile alâkalı kısa ve özlü muhâkemeler yürütüb neticelere varmışdır...

Binâenaleyh ibn Kesîr'in bu kitâbı büyük ölçüde imâm Buhârînin el-CÂMIUS-SAHÎH'indeki FADÂİL'U'L-KUR'ÂN bölümü ile buna ilâve edilmiş diğer hadîs imâmlarının, senedi ve kuvvet dereceleri bilinen bir kısım hadîslerinden, bazı büyük imâmların özlü görüşlerinden ve birde İbn Kesîr'in (KULTU) sözü ile başlıyan pragraflarındaki kendi muhâkeme ve neticelerinden meydana gelmişdir.

Buhârîden iktibâs edilen kısımlarda esâsen mevcûd olduğu gibi, diğer kısımlarda da fikirleri destekliyen ve delîl olan bir çok âyetler kitâ-

ba bol bol katılmışdır. Bunda İbn Kesîr'in tefsîrdeki yüksek dirâyet ve ihâtasının dahli apaçık görülür.

ESERİN DEĞERİ

İşte İbn Kesîr'in FADÂİLU'L-KUR'ÂN'nın kıymeti, kendisini meydana getiren bu muhtevâdan ileri gelmektedir. Adı FADÂİLU'L-Kur'ÂN olmakla beraber, Kur'ân'ın vahyi ve nuzûlü, Peygamber huzûrunda dikkatle yazılıb ezberlenmesi, okunma tarzları, öğrenilib öğretilmesi, ölümsüz ve aslâ eskimez hayât dustûrlarının bellenilib yaşanılması ile Kur'ân'ın tamâmı, bazı sûre ve âyetlerinin faziletleri hakkında gelmiş hadîsleri, müdellel bilgileri toplamaktadır. Bu muhtevâsiyle ayni zamanda sağlam ve delilli bilgiler topluyan mükemmel bir KUR'ÂN TÂRÎHÎ mâhiyetindedir.

Yer yüzündeki kitâbların en büyüğü, en şanlısı, insanlığın dünyası, ve âhiretini en mükemmel şekilde nizamlayıb yükseltecek dustûrlar hazînesi, Rabbu'l-âlemînden bütün beşeriyet en son ilâhî mesaj olan KUR'ÂN'ın en sağlam tarihini ve özelliklerini öğrenmek istiyen herkese, bilhassa -Tefsîr dersi müfredatlarındaki bilgilerin delillerini teşkil ettiği için- İmâm Hâtip Liseleri ile yüksek İslâm Enstitüleri öğrencilerine ve bu konularda çalışan bütün ilim yolcularına yararlı olacağı umulur. Eserin müellifi, mütercimi, basıb yayıcısı ve okuyucular için daimâ akıb duracak ve hiç kesilmiyecek bir hayır ve sevâb kaynağı olması niyazıyla!..

KUR'ÂN-I KERÎM HAKKINDA TOPLU BİLGİLER

Ebû Bekr İbnu'l-Enbârî şöyle dedi; bize Kadî İsmâil ibn İshak tahdîs etti, bize Haccac ibn Minhal tahdîs etti, bize Hemmâm Katâde'den tahdîs etti, o şöyle demiştir: Medîne'de Kur'ân'dan el-Bakara, Âlu İmrân, en-Nisâ, el-Mâide, Berâe, er-Ra'd, en-Nahl, el-Hacc, en-Nûr, el-Ahzâb, Muhammed, el-Feth, el-Hucurât, er-Rahmân, el-Hadîd, el-Mücâdele, el-Haşr, el-Mumtahine, es-Saff, el-Cum'a, el-Munâfikün, et-Teğâbun, et-Talak, onuncu âyetin başına kadar et-Tahrîm, «İzâ zülzilet», «İzâ câe nasrullahi» sûreleri nâzil oldu. İşte bu sûreler Medîne'de nâzil olmuş, geri kalan sûreler ise Mekke'de nâzil olmuştur.

Kur'ân-ı Azîmin âyetlerinin sayısına gelince 6000 âyettir. Bunun üzerine ziyâde olan sayılarda çeşitli kaviller hâlinde ihtilaf edilmiştir: Kimisi bu sayının üzerine arttırmadı. Kimisi 6204 âyettir dedi. Kimisi 6214 âyet, kimisi 6219 âyet, kimisi 6225 âyet, kimisi 6226 âyet, kimisi de 6236 âyet dedi. Bunları Ebû Amr ed-Dânî, **el-Beyân** adındaki kitabında hikâye etti.

Kur'ân'ın kelimelerine gelince el-Fadl ibn Şâzân, Atâ ibn Yesâr'dan naklen 77439 kelimedir dedi.

Harflerine gelince; Abdullah ibn Kesîr, Mucâhid'den naklen Kur'ân'dan saydığımız 321180 harfdir demiştir. Fadl ibn Atâ ibn Yesâr 323015 harfdir dedi. Sellâm Ebû Muhammed el-Hamânî şöyle dedi: Haccâc kârîleri, hâfızları ve kâtibleri topladı da onlara, bana Kur'ân'ın hepsinden haber verin, Kur'ân kaç harftendir? dedi. Sellâm dedi ki; bu emir üzerine bizler sayıp hesap yaptık. Sayıp hesap yapanlar Kur'ân'ın 340740 harf olduğuna ittifak ettiler. Haccâc, bana Kur'ân'ın yarısından haber verin dedi. Bir de baktık Kur'ân'ın yarısı, el-Kehf sûresinde (19. âyet) deki (ve'l-yetellattaf) — **Çok nazik hareket etsin** — lafzının **Fâ** harfidir.

Kur'ân'ın birinci üçte biri, Berâe sûresinden yüzüncü âyetin başıdır. İkinci üçte biri, eş-Şuarâ sûresinden 1000. yahut 101. âyetin başıdır. Üçüncü üçte biri de oradan Kur'ân'ın sonuna kadar olan kısmıdır.

Kur'ân'ın ilk yedide biri, en-Nisâ sûresinde Yüce Allah'ın (Fe minhum men âmene bihî ve minhum men sadde anhu) — İşte onlardan kimi O'na —**Muhammede -îmân etti, kimi de ondan yüz çevirdi**— âyet : 54- kavlinden **dâl** harfine kadardır.

Kur'ân'ın ilk yedide ikisi, el-A'râf sûresinde Yüce Allah'ın (habitat) — Bâtıl oldu -146. âyet- lafzındaki **Tâ** harfine kadardır. Üçüncü yedide biri, er-Ra'd sûresinde **Ukuluhâ** (35. âyet) kavlindeki ikinci elife ka-

dardır. Dördüncü yedide biri el-Hacc sûresinde **cealnâ menseken** (67. âyet) kavlinden **elife** kadardır. Beşinci yedide biri, el-Ahzâb sûresinde (**ve mâ kâne li mu'minin vela mu'minetin**) (36. âyet) kavlinden **hâ** harfine kadardır. Altıncısı, el-feth sûresinde ez-zannine billâhi zanne's sev'i (6. ayet) kavlinden **vâv** harfine kadardır. Yedincisi ise buradan itibaren Kur'ân'ın sonuna kadar olan kısımdır.

Sellâm Ebû Muhammed şöyle dedi: Biz bu bilgileri dört ayda bildik. Haccâc her gece Kur'ân'ın dörtte birini okurdu, dediler. Birinci dörtte bir, el-En'âm sûresinin sonuna kadardır. İkincisi el-Kehf sûresinden (**ve'l-Yetelattaf**) — **Çok nazik hareket etsin** — (19. âyet) kavline kadardır. Üçüncüsü ez-Zümer sûresinin sonuna kadardır. Ebû Amr ed-Dânî **el-Beyân** adlı kitabında bu bilgilerin hepsi hakkında ihtilaf hikâye etmiştir. Allah en iyi bilendir.

Kur'ân'ın hıziblere ve cüzlere ayrılmasına gelince; Rab'alarda (116) olduğu gibi medreselerde ve diğer yerlerde 30 cüz meşhûr olmuştur. Biz yukarıda geçen satırlarda sahabîlerin Kur'ân'ı bölük bölük toplamaları, yâni Kur'ân'ı hiziblere ayırmaları husûsunda gelen hadîsi zikrettik O hadîs İmâm Ahmed'in Müsned'inde, Ebû Dâvûd ve İbnu Mâce'nin sünenlerinde ve daha başkalarında Evs ibn Huzeyfe'den şöyle rivâyet edilmiştir: O, Rasûlullah'ın sahâbîlerine, O'nun hayâtında Kur'ân'ı nasıl hızib yapıyordunuz (bölük bölük topluyordunuz)? diye sordu. Sahâbîler üç, beş, yedi, dokuz, onbir, onüç hızb, bir de hitâma erinceye kadar mufassal hızbi dediler.

SÛRE kelimesinin manâsında nereden türediğinde ihtilaf edildi. **İbâne** ve **İrtifâ** manâsına olduğunu öne sürenler, şâir en-Nâbiğâ'nın şu beytini delîl getirdiler:

elem tera enne'llahe a'tâke sûreten terâ kulle melikin dünehâyetezebzebu

«Görmedin mi, Allah sana öyle yüksek bir şeref verdi ki, her hükümdarın o şerefin gölgesinde gidip gelmekte olduğunu görüyorsun».

Binaenaleyh okuyucu bu sûrelerle bir menzilden diğerine intikal ediyordur. Kur'ân bölümlerinin **sûre** ile adlandırılması, şehirlerin sûrları gibi şeref ve yüksekliklerinden dolayıdır da denildi. Ve bunlar Kur'ân'dan bir kıta ve cüz olmalarından dolayı sûre diye isimlendirildi de denilmiştir. Sûre kelimesi kab artıkları manâsına olan **(âsâru'l-inâi)** den alınmıştır. Buna göre, bu kelimenin aslı hemzeli olur. Ancak hemze tahfîf edilmiştir. Mâ kablindeki harfin harekesi zamme olduğu için hemze vâva tebdîl edilmiştir.

---

(116) er-Rab-a hakında 29 ncu haşiyede gerekli bilgi verilmiştir.

Diğer bir görüşde şöyle denildi: Temâmiyetli ve kemâllı olmaları sebebiyle sûre diye isimlendirilmiştir. Çünkü Arablar tam olan dişi deveye sûre tesmiye ederler.

Ben dedim ki: Sûre tesmiyesinin, bütün âyetlerini toplayıp ihâta etmesinden dolayı olması muhtemildir. Nitekim sur'ağ beldenin bütün konaklarını ve evlerini ihâta etmesinden dolayı sûr ismi verilir. Sûr lafzının cem'i vâvın fethi ile **suverdir**. Bazan **sûrât** ve **suverât** üzere de cemi'lenir.

ÂYET lafzına gelince o, kendinden önceki kelâmın, kendinden sonrakinden kesilmesi ve ayrılmasından dolayı alâmetdendir. Yani bir âyet kendi kız kardeşinden ayrıdır ve münferiddir. Yüce Allah **(ınne âyete mulkıhî)** — Gerçekten O'nun hükümdarlığının açık alâmeti —el-Bakara: 248— buyurdu. Şâir en-Nâbiğa da şu beytinde âyeti alâmet mânâsına kullandı.

Tevehhemtu âyâtin lehâ marıfeti'hâ Li sitteti a'vâmın ve ze'l-âmu sâb'u.

«Onu târif edebilmek için altı yıldır bir çok alâmetler tasarladım, ve işte bu sene yedinci yıldır».

Bir de denildi ki: Âyet, Kur'ân'dan harfler cemâatı ve onlardan bir tâifedir. Nitekim **Haraca'l-kavmu bi-âyâtihim ey cemââtihim** — kavim âyetleriyle yâni cemâatlarıyla çıktı — denilir. Şâir şu beytinde âyeti cemâat manâsına söyledi:

Haracnâ minen nukbeyni lâ hayye mislunâ
Bi-âyâtinâ nüzeîl-likâhal-matâfilâ

«Biz yavrulu ve bol sütlü bir çok develeri yavaş yavaş sürerek cemâatlarımızla birlikte iki dağ yolundan çıktık ki, bize benzer hiçbir kabîle yoktu».

Şöyle de denildi: Âyet diye isimlendi, çünkü o taaccüb olunacak bir şeydir, beşer onun benzerini söylemekten âciz olur.

Sîbeveyh şöyle dedi: Âyetin aslı **ekeme** ve **şecere** vezninde **ayeye**'dir. **Yâ** harfi harekelenib mâkabli de fetha olduğundan yâ elife kalbedildi. Böylece hemze medd edilerek âyet oldu.

Kisâî de şöyle dedi: Âyetin aslı **âmine** vezni üzere **(âyiyetun)**dir. **Yâ** elife kalbedildikten sonra iltibas hâsıl olduğu için yâ dan maklûb olan **elif** hazfedilmiştir.

Ferrâ'da şöyle dedi: Âyetin aslı birinci **yâ** nın şeddesi ile **(eyyiye)** dir. Teşdîdin istenmemesinden dolayı elife kalbedilmiştir, **eliften** sonra

iki tâne yânın birisi fazla görülerek hazfedilmiştir. Böylece **âyet** olmuştur. Âyetin cem'i **âyun, âyâtun** ve **âyâyun**'dur.

KELİME'ye gelince, o bir lafızdır. Bazan **mâ** ve benzerleri gibi iki harfli olur. Bazan da daha çok harfden meydana gelmiş olur. En çok harli olabileni on harflidir:

(liyeshahli fennehum) — (Onları muhakkak halef kılacaktır (en-Nûr 55),

(enulzimakumûhâ) — Sizi ona zorlıyacak mıyız? — (Hûd: 28),

(fe eskaynâkumûhu) — Onunla sizleri suladık — (el-Hicr: 22), kelimeleri gibi.

Bazan bir tek kelime bir âyet olur **vel-fecri, ve'd-duhâ, ve'l-asri** gibi. Kûfelilerin görüşüne göre ELİF LÂM MİM, TÂHÂ, YÂSİYN ve HA MÎM de böyledir. HÂ MÎM AYN SÎN KÂF ise onlara göre iki kelimedir. Kûfelilerden başkaları bunlara âyet ismi vermezler ve bunlar **fevâtihu's-suver** yânî sûre başlangıçlarıdır derler.

Ebû Amr ed-Dânî; «Ben Yüce Allah'ın er-Rahmân sûresindeki **(Mudhâmmetâni)** — iki koyu yeşil (64. âyet) (117) kavlinden başka tek başına âyet olan hiçbir kelime bilmiyorum» dedi.

(F A S I L) Kurtûbî şöyle dedi: Âlimler Kur'ân içinde, Arabca dışındaki dillerden terkîblerinden bir şeyin bulunmadığı husûsunda ittifak ettiler. Ve yine âlimler Kur'ân'da Arabca dışındaki dillerden (İbrâhîm, Nûh, Lût v.s.) gibi özel isimler bulunduğunda ittifak ettiler.

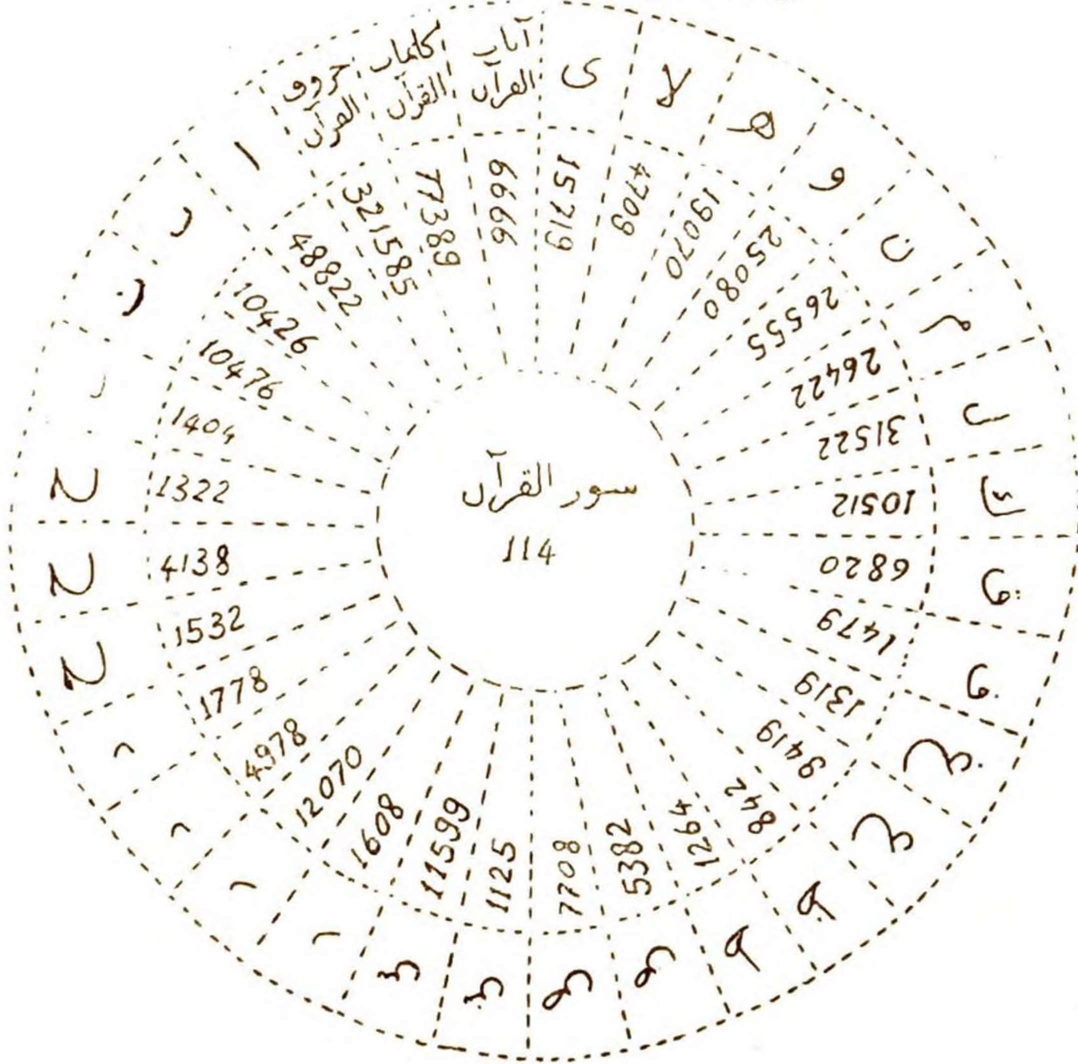
Bu özel isimlerden başka Kur'ân'da Arabcadan başka dillerle herhangi bir şeyin bulunup bulunmadığında ise ihtilaf ettiler. El-Bâkillânî ile et-Taberî, Kur'ân'da âlemler (özel isimler) dışında başka dillerden bir kelimenin bulunacağı görüşünü reddettiler. Onlar Kur'ân'da Arabca dışındaki dillere uygun olarak vâki' olan şeyler, bütün dillerin ittifak edip birleştikleri şeyler bâbındandır dediler. (118).

---

(117) Bu kısımdaki arabca kelime, ta'bîr ve cümleler bir zarûret sebebiyle lâtin harfleri ile yazılmışdır.

(118) Bu kısım, İbni Kesîr Tefsiri, «Fâtihâ'dan önce Tefsîrin evvelinde zikredilen faydalı bir mukaddime»den terceme edildi (c. I, s. 13-15).

قيل جميع القرآن ستة آلاف وستمائة ستة وستون آية الف وعد
والف وعيد والف امر والف نهي والف قصص والف عبر وامثال
وخمسمائة حلال وحرام ومائة دعاء وتسبيح وستة وستون ناسخ ومنسوخ
من أول القرآن الى آخره

(Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi kısmı 345 rakamlı mecmuadaki «Terceme-i Usûl-i kırâet-i Kur'âniyye» risâlesinin baş tarafından alınmıştır.)

Bu sahifenin başındaki arabca sözler büyük müfessir Zemahşerî'nindir Zemahşeri (538)'e göre 6666 olan Kurân âyetleri şu şekilde bölümlere ayrılmıştır:

1000 emir, 1000 nehiy, 1000 Vaid, 1000 ahbâr ve kıssalar, 1000 emsâl ve ibretler, 500 harâm ve halâl tebyîni, 100 duâ ve tesbîh, 66 nâsıh ve mensûh

(Bursalı Mehmet Tahir, Delilu'l-Tefasir 3./.)

ÂYETLER FİHRİSTİ

35 LİRA